THKP-C/HDÖ

GRAMSCİ ÜZERİNE

ERİŞ YAYINLARI

THKP-C/HDÖ

GRAMSCİ ÜZERİNE

ERİŞ YAYINLARI

GRAMSCİ ÜZERİNE

DÖRDÜNCÜ BASKI

“*Gramsci Üzerine*”, THKP-C/HDÖ tarafından 1989 yılında yayınlanmıştır.
Eriş Yayınları, Ocak 2008 (Birinci baskı: Ağustos1994, İkinci baskı: Haziran 1997; Üçüncü baskı: Ağustos 2006).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Marks ve Engels'in ortaya koyduğu bilimsel yöntem ve dünya görüşü, o güne kadar egemen olan "felsefi sistemler"i yıkarak büyük bir devrim yaratmıştır. Onların düşüncelerinin temelindeki diyalektik materyalizm, 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye ve dünya çapında yayılmaya başlamasıyla, burjuva ideolojisi (ve onun değişik felsefi akımları) tam bir bunalıma girmiştir. Bu bunalım, Marksizmin tüm düşünürleri (genel olarak aydınları) ve düşünce akımlarını etkisi altına almasıyla derinleşmiştir. Artık Marksizmden etkilenmemiş tek bir anlayış ya da teori kalmamıştır. Bunun sonucunda da, Marksist yöntemleri ve Marksist terminolojiyi kullanan pek çok yazar ve bunların oluşturduğu pek çok teori ortaya çıkmıştır. Burjuva ideolojisinin biçim değiştirmiş ve kendini, yani burjuva özünü (içeriğini) Marksist söylemle gizlemiş bir hali, Marksizmin içinde **revizyonizm** olarak 19. yüzyılın sonlarında kendini açığa vurmuştur. Yine I. Yeniden Paylaşım Savaşı sonrasındaki sosyal-demokrasi, burjuva ideolojisiyle proletarya ideolojisinin "kaynaştırıldığı" bir akım olarak, burjuvazinin yeni bir gücü haline gelmiştir.

II. Yeniden Paylaşım Savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak sosyal-demokrat partilerin etkilerini genişletmeleriyle Marksizmi bozma, etkisizleştirme, sıradanlaştırma faaliyetlerinin yeni bir evresi başlamıştır. Özellikle Batı-Avrupa'daki burjuva aydınlarının başını çektiği bu yeni oluşum, "*Marksizmin bunalımı*" savıyla birlikte gelişiyordu. O güne kadar Marksizmin etkisi altında bulunan ve çoğu kez Batı-Avrupa Komünist Partilerine üye olmuş ya da bu partilerle ilişki içinde bulunan

bazı aydınlar ve aydın çevreleri, “refah devleti”nin oluştuğunu, bunun da Marks ve Engels’in öngörülerinin (teorilerinin) yanlışlığını kanıtladığını söyleyerek “yeni” teoriler ortaya atmaya başladılar. Dünya komünist hareketinin merkezi yapılanmasının ortadan kalktığı bir ortamda, burjuva ideolojisinin her türden etkileri bu KP’ler içinde görülmeye başlandı. Marksizm adına “Marksizmin yetersizliği” ve yer yer “yanlışlığı” ileri sürülürken, **iki temel yaklaşım** dünya sol çevrelerde belirginleşti.

Uzun yıllar başat olan ve 70’lerde giderek gücünü yitiren birinci yaklaşım, “*Marksizmin bunalımı*” savını zımni olarak kabul ederek, bunun nedenini Stalin’de buluyorlardı. Bu yaklaşıma göre, Marksizm, Marks ve Engels’in ortaya koyduğu ve Lenin’in geliştirdiği ilk haliyle doğruydu. Ama Stalin’in formüle ettiği **biçimiyle** Leninizm ve tezleri, tümüyle bir yanılgılar yığını, dogmatizmin ve sekterizmin ürünüydü. Diyalektik materyalizm, Stalin tarafından “Leninizm” diyerek mekanik (*vulgar*) materyalizme dönüştürülmüştür. Stalin, “Marksizm-Leninizm” adı altında, tamamlanmış bir teori ya da “sistem”in oluştuğunu ilan ederek, gerçek Marksizm-Leninizmi sınırlandırmış ve toplumsal ve siyasal (tabii ekonomik) gelişimi açıklayamaz, kavrayamaz hale getirmiştir. vb. vb.

Bu yaklaşım, Stalin’in yönetimi altındaki SBKP (B)’nin faaliyetlerini ve kararlarını, bir bütün olarak hatalı ilan ederek sonuca ulaşıyordu. Her şeyin sorumlusu Stalin ve “onun Leninizmi” olunca, yerine “yeni” bir şey konulması fazlaca sorun olmuyordu.

Asıl olarak Kruşçev döneminde SBKP tarafından savunulan ve uygulanan bu yaklaşım, Marksizm-Leninizmin “doğru” bir kavranışı için “**aslına dönülmesi**” gerektiği şeklinde bir yaklaşıma doğru evrildi. Bu “asıl”, doğrudan Marks-Engels ve Lenin’in yapıtları olacaktı. Böylece ilkin 50 yıldır tüm KP’lerde ve komünist çevrelerde kullanılan **terminoloji** kullanılmaz oldu. Artık SBKP’nin revizyonist dili ile varlığını ve etkisini dünya çapında sürdüren “Stalinist” (!) dil farklılaşmış bulunuyordu. Dünya komünist hareketinin merkezi bir yapılanışı olmadığından, SBKP’deki gelişmeler, sağlıklı bir biçimde ele alınıp değerlendirilemediği için farklılıklar büyük ayrılıklara yol açmakta gecikmedi.

60’lı yıllarda, birbirlerinin dilinden anlamayan, aynı kavramları kullanmayan üç büyük çizgi oluştu. Bir uçta SBKP’nin başını çektiği ve III. Enternasyonal’den kalma bir gelenekle, SBKP’ye kayıtsız-şartsız bağlı olan “resmi” KP’ler bulunurken, diğer uçta ÇKP’nin başını çektiği ve “resmi”

KP’lerden ayrılmış, “Mao Zedung düşüncesi”ni savunan “M-L”li KP’ler yer alıyordu. Üçüncü çizgi ise, Marksizm-Leninizmin her çeşit revizyonuna ve dogmatikleştirilmesine karşı çıkan, onun salt dünyayı yorumlama tarzı olmayıp, aynı zamanda dünyayı değiştirme yöntemi olduğunu savunan ve genellikle geri-bıraktırılmış ülkelerdeki Marksist-Leninistlerin çizgisidir.

Bu ayrışmada, ÇKP çizgisi ile geri-bıraktırılmış ülkelerdeki Marksist-Leninistlerin çizgisi, **bazı** noktalarda çakıştığı gibi, **dilleri** de ortaktı. Ama yine de, bu üçüncü çizgi, uluslararası planda Marksizm-Leninizmin zaman içinde gelişip derinleşmesinin teorik sonuçlarını –yazılı metinler halinde– ortaya koyacak durumda değillerdi. Che Guevara’nın ve F. Castro’nun bazı konuşmaları ve yazıları dışında, seslerini, teorik planda duyuramadılar. Çünkü ortada bir devrim mücadelesi, iktidarın fethi sorunu bulunuyordu ve bu ülkelerde “*gerçek bir hareket bir düzine programdan daha önemli*” (Marks) olmuştu. Geri-bıraktırılmış ülke komünistlerinin bıraktığı (ya da dolduramadığı) bu boşluğu, bir dönem ABD ve Batı-Avrupa’da bulunan ve “resmi” KP’lerden bağımsız bazı Marksist çevrelerin çalışmaları doldurdu. “*Yeni-sol*” olarak bilinen bu çevreler, özellikle **ekonomik** konularda (emperyalizmin bunalımına ilişkin) önemli ürünler veriyorlardı (Baran, Sweezy, Magdoff). Felsefi alanda ise, hemen hemen tek bir kişinin (Althusser) çalışmaları vardı. Ama “yeni-sol”, pratik konulardan özellikle uzak durarak, ekonomik ya da felsefi teorilerinin siyasal sonuçlarını dikkate almayarak, teori ile pratik arasındaki ayrılığı daha da büyüttü.

Bu üç farklı çizgi, geri-bıraktırılmış ülkeler somutunda şöyleydi:

Bir yanda, herşeyiyle SBKP’ye bağlı, ülke somutuna ilişkin **bütünsel** bir devrim anlayışı ortaya koymayan legal ya da illegal KP’ler bulunuyordu. Bu “partiler”, devrimin yolu, yöntemi, sınıf ilişkileri vb. konularda **açık** ve **net** bir şey ortaya koymaktan özenle kaçınırken, “sovyetik ayaklanma” savunucusu **imajını** korumaya çalışıyorlardı. Sözcüğün gerçek anlamında revizyonizmin getirdiği pasifizm ve oportünizm, bu KP’lerin **geleneksel** ve **evrensel** özelliği olarak, her ülkede **aynılık** gösteriyordu. Onların, en azından –açıkça beyan etmeseler deverdikleri imaja göre, ayaklanmaya yönelik örgütlenmesini bekleyenler, ayaklanma anının sonsuz bekleyişi içinde yıllar boyu gerçek devrimci pratikten uzak duruyorlardı. Böylece bu KP’ler, bulundukları her yerde devrimci mücadeleyi pasifize eden bir güç haline geldiler.

Geri-bıraktırılmış ülkelerdeki diğer oluşum da, ÇKP merkezli ve sonlarına “M-L” (ya da başlarına “devrimci”, “ihtilâlci”) takıları alan hareketlerdi. Herşeyin temeline sosyalizmin inşa sorunlarını koyarak, “Çin tipi” bir devrim sürecinin savunucusu olarak ortaya çıkmışlardı. Tüm çabalarını “sovyet sosyal emperyalizmi” konusuna yoğunlaştırırken, “Çin tipi” bir devrimin teorisine ve bunun pratiğine ilişkin faaliyetleri ise, somut tarihsel koşulların farklılığından dolayı, hiçbir gelişme göstermiyordu. “Beyaz rejimin savaş içinde olup olmadığını” araştırarak, “Halk Savaşının zaferi” ve “Mao Zedung düşüncesi”nin tekrarcıları olarak, günler ve yıllar geçiriliyordu. Bunların muzaffer bir devrimi (Çin) örnek göstermeleri, pek çok samimi unsuru (tıpkı “resmi” KP’lerin ayaklanma çağrısını bekleyenler gibi) pasifize etmelerine hizmet ediyordu.

Son tahlilde, “en gerçek” sosyalizmin hangileri tarafından temsil edildiğinde anlaşamayan, ama pratikte aynı şekilde hareket eden bu revizyonist ve oportünist çevreler, geri-bıraktırılmış ülkeler solunda geniş bir etkiye sahipti. Bunların (görünüşteki farklılıklarına rağmen, özdeki benzerlikleriyle) çalışma tarzlarını, Mahir Çayan yoldaş şöyle ifade ediyordu:

> “Bu çizginin kitleleri bilinçlendirme politikası:
>
> – Merkezi periyodik bir yayın organı (siyasi gerçekleri açıklama kampanyasının bir aracı olarak),
>
> – Broşürler,
>
> – Nakil görevini yapan merkezi organın dağıtım şebekesinde, mahaller birim alınarak örgütün bürokratik kademelerini kurmak,
>
> – Ve de sözde askeri hareketlerin (silahlı propaganda değil) asgari örgütlenmesi.
>
> Bütün bunlara revizyonistler stratejik örgütlenme derler. Önce bu sözde stratejik örgütlenme için çalışılır.
>
> Ancak oligarşinin ağır baskı ve tenkil politikasının ağır şartları altında:
>
> – Merkezi periyodik yayın organı ve broşürler çıkarmak;
>
> – Klâsik sözde kitle çalışması ile devrimin ‘taze kuvvetlerini’ oluşturmak.
>
> Henüz oluşum halinde olan ve asla da stratejik örgütlenme aşamasında olmayan örgütün yöneticilerinin ve önde gelen üyelerinin

çalışmalarını, dergi ve broşürler çıkarmaya ve de dağıtmaya teksif eder.

Karşı-devrimin baskı şartları altında örgüt bir türlü silaha sarılacak seviyeye gelemez. Zaman geçer. Asgari örgütlenme için şartlar bir türlü hazır olmaz. Giderek örgüt tam bir bürokratizmin batağına saplanır. Üyelerdeki savaşçı ruh (eğer varsa) yiter; elemanlar merkezi organın çıkmasını bekleyen gazete bayilerine dönerler. Dağıtılması güç, okuyucusu fazla olmayan gazete bayileri halinde 'işçi-köylü bölge komiteleri' iki-üç sözde yönetici pasifistin gevezelik, entelektüel tartışma ve de rapor alan-rapor veren bir bürokratik mekanizması haline döner.

Aşırı gizlilik ile laçkalık beraber gider. İllegalitenin çarkları pasifizm adına döner. Arada bir hazırlop para gasbı işi olursa, merkez birkaç kişiyi tayin ederek bu işin yapılmasını organize eder. Böylece örgütün çok yönlü çalışmayı başarı ile yürüttüğü kanısına varılır. Haftalar, aylar stratejik örgütlenmeyi ve de askeri eylemler için asgari örgütlenmeyi tamamlama hikayesi ile, 'büyük işler planlanıyor' havası içinde, gevezelik, yazı-çizi işleri ile geçer.

İşte silahlı mücadeleye sözde evet diyen pasifizmin çalışma tarzı pratikte budur.

Yaptığı bütün iş, ideolojik mücadele paravanası altında, emperyalizm ve oligarşiye karşı, halkın devrimci savaşını sürdüren devrimcileri eleştirmek, onlara kara çalmaya çalışmak, silahlı propagandanın sağladığı sempatiyi, kafaları bulandırarak dağıtmaya çalışmaktır. Oportünizmin emperyalizmin soldaki uzantısı olması esprisi budur.." (*Kesintisiz Devrim II-III*, 7 Nolu Dipnot)

Geri-bıraktırılmış ülkelerde devrimci çizgiyi savunan ve devrim için savaşan Marksist-Leninistler ise, tüm dikkatlerini devrim stratejisine ve pratiğine yöneltmişlerdi. Doğal olarak, dünyanın ve ülkenin somut tarihsel koşullarının ayrıntılı bir tahliline dayanan devrim stratejisi, bu ülkelerdeki devrimci mücadelenin yol göstericisi olarak egemen konumdadır. Ama ülkeden ülkeye değişen teorik düzey, bu ülkelerin Marksist-Leninistlerinin uluslararası planda etkin olmalarını engelleyen diğer bir etmendi. Böylece bir ülkedeki teorik gelişmeler diğerlerince paylaşılmıyor ve deneyimler birleştirilemiyordu. Bunun pratikteki görünümü ise, SBKP ve ÇPK merkezli hareketler karşısında ideolojik olarak zayıf düşülmesiydi.

(Şüphesiz bu durum ülkeden ülkeye değişmektedir, burada genel olarak, yani dünya çapındaki durumu belirtmek durumundayız.) Devrimci pratiğin gelişmesiyle ortaya çıkan teorik düzey düşüklüğü ve silahlı mücadelenin getirdiği yetişkin ve yetkin kadroların savaş içinde yitirilmesi, dünya komünist hareketinin sorunlarını aşmaya katkıda bulunulmasını zorlaştırıyordu. Sözün özü, devrim stratejisi düzeyindeki teorik çalışmalar dışında, pek az araştırma ve değerlendirme yapılabilinmiştir. İşte bu eksiklik, bu ülkelerdeki burjuva ya da küçük-burjuva aydınlarınca doldurulumaya başlandı. Bu "aydın" çevreler, giderek "entelektüel üretim merkezleri" ve bireyler olarak etkinlik kazandılar.

Geri-bıraktırılmış ülkeler solundaki "entelektüel" çevreler, devrimci pratikten kopuk ve bu pratiğin getirdiği görev ve sorumluluktan bağımsız olarak, pek çok konuda fikir üretenler haline gelmişlerdir. Bunların temel özelliği, sömürge tipi faşizm koşullarında, zaman zaman açık teröre maruz kalsalar da, sürgit düşüncelerini açıklama olanağına sahip olmalarıdır. Bu nedenle de, düşünceleri oto-denetimden geçerek biçimlenmektedir. Böylece çoğu zaman –özellikle açık faşizm dönemlerinde– kullandıkları dil, terminoloji "düzen" tarafından belirlenmiştir ve düşünce üretimi **konuları** da, aynı biçimde "düzen" tarafından seçilmektedir. Kendi ülkelerinde "solcu" ya da "Marksist" olarak bilinen bu çevre üyeleri için en tehlikeli durum Leninizme yaklaşmalarıyla ortaya çıkar. Bu yüzden Leninizmle aralarında kesin çizgiler olduğunu özenle vurgulayarak icazet alan Bu "Marksist" düşünce üreticileri (!), geri-bıraktırılmış ülkeler solunda boy gösterirler. Çokluk yurtdışında eğitim görmüş, yabancı dil bilen bu çevre üyeleri, emperyalist-kapitalist ülkelerdeki örgütsüz entelektüel çevrelerle yakından ilgilenirler. Bu da bu ülkelerdeki teorik gelişmelerden etkilenmeleri ve bunların –çokluk bireysel düzeyde– geri-bıraktırılmış ülkelerdeki temsilcileri haline gelmelerine neden olmaktadır.

Uluslararası Marksist-Leninist hareket üzerinde burjuva ideolojisinin etkisinin yarattığı **ikinci yaklaşım** ise, "Avrupa Komünizmi" olarak var olan "yeni-revizyonizm"dir. 19. yüzyıl sonlarındaki Bernstein revizyonizminin 60'ların sonlarında yeniden üretimi olarak da tanımlanabilecek olan bu yaklaşım, "Marksizmin bunalımı" savının en sadık savunucularıdırlar. Bunlara göre, Marksizm-Leninizm Stalin tarafından oluşturulmuş bir anlayıştır ve bugünkü "bunalım"ın nedenidir. Stalin'in oluşturduğu Marksizm-Leninizmin emperyalizmi "can çekişen

kapitalizm” olarak tanımlaması yanlıştır; emperyalizmin “çürüyen kapitalizm” olarak üretici güçlerin gelişimi önünde sürekli engel olduğu ve bu nedenle sosyalist devrimin –sistemin bütününde– nesnel koşullarının olgunlaştığı savı, gün be gün kendini çürütmektedir. Savın tersine emperyalist dönemde, kapitalist üretim ilişkileri, dönemsel olarak ekonomik buhranlara yol açsa da, üretici güçleri geliştirmektedir. Özellikle II. yeniden paylaşım savaşından sonra başlayan, “II. sanayi ve teknoloji devrimi” genel bir refah ortamı yaratmış ve bugüne kadar Marksizm-Leninizmin “kapitalizm koşullarında olanaksız olduğu”nu ilan ettiği ve gerçekleştirilmesini **devrim sorunu** olarak görüp kendi programlarına aldıkları pek çok sorunun çözümüne yol açmıştır. Örneğin bir 8 saatlik emek-gününün yasallaşması sorunu olmadığı gibi, haftalık çalışma süresi 56 saatlik programın ötesinde 38-40 saate düşmüştür. Demokratik hak ve özgürlükler, emperyalist-kapitalist ülkelerde 40 yıldır kesintisiz ve istikrarlı olarak sürmektedir. Otomasyon ve elektronik alanındaki gelişme sonucu kol emeğine dayalı sanayiler dağılmakta ve dolayısıyla proletaryanın nüfusun çoğunluğunu oluşturması yerine azınlığa düşmesi gündemdedir. Tüm bunlar, bu güne kadar Marksist-Leninistlerin öngörülerinin (ya da umutlarının) tersine bir durumdur. Bunun sonucu da, bugüne kadar belli bir kitleyi peşinden sürükleyen KP’lerin güçsüzleşmesi ve devrim umutlarının sona ermesi olmaktadır. KP’lerin aldığı seçim sonuçları ortadadır.

İşte bu ve benzeri gerekçelerden yola çıkanlar, özellikle Batı-Avrupa’da İtalyan ve İspanyol KP’lerinde ve bazı sosyal-demokrat partilerde etkin oldular. Son tahlilde, Stalin’den yola çıkarak anti-Leninist bir temele sahip olan bu çevreler için, “bunalım”ın aşılması, Marksizmin “kaynağına” gidilmesiyle mümkündür. Bir başka deyişle, Marks-Engels’in ilk yapıtlarına başvurulmalı ve onların teorilerinin çıktığı (!) “felsefi sistemler”e gidilmelidir. Böylece Marks-Engels’in ilk yapıtları, yani Hegelcilikten kopmaya yöneldikleri, ama henüz Hegel’in etkilerini taşıyan yapıtları ön plana çıkartıldı. Bunun sonucunda da, geleneksel Marksist terminoloji, söylem ile toplumsal alanda Hegel terminolojisinin garip bir bileşiminden oluşan “yeni” bir konuşma tarzı ortaya çıktı.

Uluslararası plandaki bu genel tablonun ülkemize yansıması ise –kendine özgü yanlarıyla– şöyle oldu:

Türkiye komünist hareketi 60 yıllık geçmişine karşın, son yirmi yılda gerçek bir etkinlik ve yaygınlık kazandı. Uzun geçmişine rağmen bu kısa

mücadele dönemi pek çok gelişmelere, dönüşümlere ve karşı-devrimin girişimlerine sahne olarak, ideolojik düzeyde de yankılar yaratan sonuçlar doğurmuştur.

İlk büyük dönüşüm, 1965'de kurulmuş FKF'nin, 1969 yılında "Dev-Genç"e dönüşmesi ve 1970 sonunda THKP-C'nin kuruluşuyla gerçekleşti. Her çeşit revizyonizmden, oportünizmden ve pasifizmden kesin kopuş ve aradaki sınır çizgilerinin kesin biçimde çekilmesi olarak THKP-C ve onun mücadelesi, ifadesini "**Kesintisiz Devrim I-II-III**"de bulan önemli bir ideolojik-politik gelişme sağladı. İşte bu Marksist-Leninist kavrayış, o güne dek ülke solunda egemen olan her türlü sapmanın **yeni biçimler ve adlar altında** piyasada boy göstermesine yol açtı.

Oligarşinin 12 Mart muhtırasıyla başlayan süreçde, THKP-C'nin mücadelesinin yarattığı büyük etki ve bunun örgütsel alana yansımasından önce THKP-C'nin önder ve yönetici kadrolarının katledilmesi, revizyonistler ve oportünistler için uygun bir ortam oluşturmuştu. Bu ortamda uluslararası modern revizyonizmin ideolojik olarak yaygınlaşması doğaldı. Ve böylece 50 yıllık geçmişine rağmen hiçbir etkinlik gösterememiş olan T"K"P güç kazanmaya başladı. Ama THKP-C'nin Marksist-Leninist teorisinin savunulması ve yaygınlaştırılmasında gösterdiği çabalar ve bunun ürünü teorik metinler, revizyonizmin etkisini belli alanlarla sınırladı. Aynı biçimde, ne olduğu hiçbir zaman ortaya konulmamış "sovyetik ayaklanma" (revizyonist anlamıyla) teorisi, *Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi* karşısında hiçbir varlık gösteremeden bir kenara çekildi.

Marksist-Leninistlerin bu başarısı sonuçta revizyonizmin ve oportünizmin kendini "yenileme"sine ve devrimci teoriyi tahrifatta "yeni" yollar bulmaya ittiği yılları, oligarşinin 12 Eylül darbesi izledi. Ve bazı çevrelerde yeni Amerikalar keşfedildi. Bu "keşif" toplum tahlilinde "**sivil toplum**"un varlığı olarak, pasifist cephede büyük bir sevinç yarattı. Bu tahlilin Marksist kesimde ve Marksist söylemde en önemli temsilcisi olarak İtalyan Komünist Partisi'nin 1920'lerdeki Genel Sekreteri A. Gramsci öne çıkartıldı. Ama Gramci'nin bir parti çatısı altında ve iktidarın fethi için (devrim teorisinde) kullandığı toplum ve "sivil toplum" tahlili, 12 Eylül'ün yarattığı pasifikasyon ortamında **bütünsel** bir teorinin ifadesi olarak kullanılmak durumunda değildi. Bir başka deyişle pasifistler ve teslimiyetçiler, Gramsci bağlamında **homojen** bir "sivil toplum"

savunuculuğuna girişmemişlerdir. Özellikle Gramsci'nin parti konusunda ve devrim teorisine ilişkin olarak yaptığı tahliller ve savların "entelektüel" çevrelerde yankı bulması zordu. Örgütlülüğün, "bireysel özgürlüğün" yok edilmesi olarak lanse edildiği bir ortamda, Gramsci'yi **bir bütün olarak** benimsemek yerine, bazı yönlerini öne çıkararak ve diğer yönleri de **rezerv** olarak tutmak tercih edildi. Böylece karşı eleştiriler yoğunlaştığında bu rezervler kullanılacaktı.

12 Eylül sonrasında "legal Marksist" çevreler, legal yayın organlarında, yönetimle bir "*consensus*" oluşturarak Marksist-Leninist terminolojiyi kullanmamaya özen gösterirken Gramsci'nin teorisi imdada yetişmişti. Böylece her düzeyde Gramsci terminolojisi ve "sivil toplumculuk" yaygınlaştı. Yılların "Mao Zedung düşüncesi"ni savunan oportünistler de, bu duruma hemen uyum sağlayarak "2000'lerin" görünümüne girdiler. Bu gelişmeler 80 öncesinin okuyucusu az olan dergilerde, belli grupların üyesi olarak fikir üreten "gizli" Gramsciciler için de uygun ortam yaratıyordu. Batı-Avrupa kökenli olarak piyasaya çıkan bu sonuncular, Marksizm-Leninizmin yeni revizyonistleri olarak ayrı bir oluşum içine girdiler. Sözün özü, yılların revizyonist ve oportünistleri Gramsci'den az ya da çok yararlanarak "yeni" bir çehre edindiler.

Bu süreçte "sivil toplum" adına üretilmiş pek çok tez olmasına rağmen, Marksist çevrelerde Gramsci'nin tahlilleri ve tezleri daha fazla ilgi uyandırdı. "Sol liberalizm" vb. adlar altında Gramsci'den ayrı "sivil toplumcular" olduğu düşüncesi, özün unutturulmasına hizmet ediyordu.

Tarihsel olarak burjuvaziyle ortaya çıkan ve burjuva yazarlarınca formüle edilen "sivil toplum", Hegel'den Marks-Engels'e geçmiş ve onlar tarafından ilk dönemde kullanılmış ve sonra da terekedilmiş bir toplumsal kategori ve bunun kavramıydı. 1970'ler dünyasına gelindiğinde İtalyan ve İspanyol KP'lerince formüle edilen "Avrupa komünizmi"yle Marksist literatüre yeniden sokulan "sivil toplum" kavramı, yeniden canlandı. Bu canlanış 80'lerin Avrupasında sönmeye başladıysa da, 12 Eylül sonrası yurtdışına gitmiş ya da oralarda eğitim görmüş unsurlarca yeniden keşfedilmişti. Böylece, özsel olarak burjuva ideologlarının bir kategorisi ve kavramı olan "sivil toplum", Marksist söylemde Gramsci'nin yapıtlarıyla ülkeye, bu unsurlarca ithal edildi. Bu da ülke içinde iki farklı "sivil toplum" anlayışına yol açtı. Bir taraf **Marksizm adına** kullanırken, diğer taraf **Leninizme karşı** olarak kullanıyordu.

Birinci tarafta yer alanlar, Gramsci terminolojisiyle yeni teoriler oluştururken, Gramsci'nin ortaya koyduğu savların zorunlu (mantıki) sonuçlarından uzak durmayı tercih ediyorlardı. Oportünist bir hileyle, İtalyan KP'sinin 60'ların sonlarında düştüğü anti-Leninist sıfattan kurtulmak amaçlanıyordu. Ülkemizde Leninizmin sarsılmaz gücü ve devrimci unsurlar arasındaki etkisi karşısında, başka bir yaklaşım, amaçlarına ulaşmalarını engelleyecekti. Ayrıca hedef aldıkları ve çevrelerine toplamayı düşündükleri silahlı mücadeleyi benimsemiş unsurların "bağnaz" ve "sekter" (!) olmaları bu manevrayı kaçınılmaz kılıyordu. Bu tutumun diğer bir avantajı da, 40 yıldır uluslararası planda Gramsci üzerine yapılmış inceleme ve eleştirilerin ülke içinde kendilerine karşı kullanılmasını engellemek olarak görünüyordu. Gramsci'nin silahlı mücadele üzerine ileri sürdüğü savlar, bu yolla, savunmak gereği duyulmadan bir silah olarak kullanılabilinecekti. Diyebiliriz ki, oportünizm, alışılagelen yöntemleriyle, Gramsci ve onun "sivil toplum" tahlillerine sahip çıkmadan piyasaya sürdü. Eğer gelecekte solda etkili olursa, kolayca sahip çıkılabilinecekti.

İkinci kesim ise, genellikle bugüne kadar hiçbir sol grup ya da örgütte yer almamış entelektüel "sol" unsurlardan oluşuyordu. Küçük-burjuva aydınının tipik özelliği olan belli bir disiplin altında kolektif bir mücadelede istikrarlı olarak yer almama tutumu bu oluşumun temelini oluşturuyordu. Leninist parti anlayışında özel bir yer tutan küçük-burjuva aydınının bu niteliği, doğal olarak anti-Leninist bir anlayışla kendini dışa vurmaktadır.

> "Sözün özü, yoldaş Martov'un metni ya ölü bir söz, boş bir söz olarak kalacak, ya da hemen hemen yalnızca bir örgüte katılmayı kabul etmeyen –burjuva bireyciliğiyle tepeden tırnağa dolup taşan aydınlar'ın yararına işleyecektir. Martov'un metni söz olarak geniş proletarya katlarının çıkarını savunmaktadır, gerçekte **proletarya disiplininden ve örgütünden kaçan** burjuva aydınlarının çıkarına hizmet etmektedir. **Modern kapitalist toplumun özel bir tabakası olarak aydınların kesinkes bir bireycilik, disiplin ve örgüt yetersizliği içinde olduklarını hiç kimse yadsımaya kalkışmaz** ... Yeri gelmişken belirtelim, **bu durum, bir toplumsal tabakayı proletaryadan ayıran, aleyhte bir özelliktir; aydın kararsızlığının ve gevşekliğinin nedenlerinden biri budur.** Proletarya bunu sık sık hisseder ve aydınların bu özelliği, **onların alışılagelen yaşam**

> **biçimiyle, birçok yönden küçük-burjuvazinin varoluş biçimine yaklaşan yaşamını kazanış biçimiyle** –bireysel olarak ya da çok küçük gruplar halinde vb.– **içsel olarak bağlıdır.**” (Lenin) (abç)

İşte Lenin’in açıkça ortaya koyduğu bu nitelikleriyle burjuva ya da küçük-burjuva aydınlarının Leninizme karşı bayrak açmaları hiç de yadırganacak birşey değildir. Onlar bu tutumlarıyla, Lenin’in sözünü ettiği “bireycilik”lerini, “disiplin ve örgüt yetersizlik”lerini ve düzene “içsel olarak” bağlanışlarını bir kez daha tanıtlamış oluyorlar. Bu entelektüellerin 12 Eylül sonrasında bireyciliğin yaygınlaştığı ve itibar gördüğü bir ortamda, kendilerini göstermeleri ve bunu da “sivil toplumcu” “bireysel özgürlük” yanlısı olarak ifade etmeleri doğaldır. Gramsci’nin Marksistliği ile solda “meşruluk” kazanan “sivil toplum” kavramı ve buna bağlı olarak ileri sürülen savlar, anti-Leninist bir hareket için bu çevrelerce kullanıldı. Birinciler gibi bunlar da, Gramsci’nin savlarını **bir bütün olarak** ya da Gramsci’nin tahlillerinin mantıki sonuçlarıyla savunmaktan uzak duruyorlardı. Ama bunların gerekçesi başkaydı. Bunların nedeni, Gramsci’nin teorisinin pratiğe dönük yanı ve bunun yeri olan partinin büyük bir ağırlığa sahip olmasıydı. Bir örgüt disiplinine hiçbir zaman uyamayacak bu çevreler, Gramsci’yi kısmi olarak savunurken, kendi tezlerine, Leninist parti anlayışını eleştirmeyi ya da mahkum etmeyi (!) ekleyebildiler.

Görüldüğü gibi, ülkemizdeki “sivil toplum” savunucuları, Gramsci’yi kendilerini “meşrulaştırmak” için kullanmakta birleşmektedirler. Bu çevrelerin etkileri ne olursa olsun, asıl olan “Marksizmin bunalımı” savlarına karşı bir çare olarak Gramsci’nin lanse edilmesidir. Bugüne kadar devrim için mücadele etmiş ya da mücadeleye hazır pek çok samimi unsurun, teorik yetersizlikler nedeniyle, Gramsci’den ve onun çarpıtılmış kullanımından çıkaracakları sonuçlar önemlidir. Bu sonuçların neler olacağı “sivil toplumcular” için önemi yoktur. Onların amacı, ülkede anti-Leninist bir ortam yaratarak, kendi bireyciliklerini ve pasifizmlerini meşrulaştırmaktır. Biz, burada, temel olarak Gramsci’yi, ama **bir bütün olarak** ele alıp, onun savlarının Marksizm-Leninizmle olan bağlarını ya da aykırılıklarını sergilemekle yetineceğiz. Böyle bir yazıda kendi dilimizi, terminolojimizi, yani Marksist-Leninist terminolojiyi kullanacağız. Ancak Gramsci’nin kendine özgü, ama Hegel kökenli terminolojisinin yarattığı sorunları aşmak da gerekmektedir. Bu nedenle de, ilk bölümlerde

Marksizm-Leninizmin çeşitli konulardaki tezlerini –genel olarak– ele alacağız. Bundan sonra Gramsci’nin, teorik formasyonu çerçevesinde –tarihsel olarak– tahlillerini ve savlarını irdeleyeceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
MARKS-ENGELS'DE TEMEL VE ÜSTYAPI

Marks ve Engels, tarihin materyalist yorumlanmasıyla, toplumların yapısını, işleyişini ve birbirlerine dönüşümünü tahlil etmişler ve sonuçlara ulaşmışlardır. Bu sonuçları, Marksizmin temel tarih ve toplum kavrayışı olarak şu şekilde ifade etmişlerdir:

> "Daha 1840'ların ilk yarısında araştırmalarım beni, hukuki ilişkilerin olduğu gibi, hükümet biçimlerinin de, ne kendi başlarına anlaşılmalarına, ne de genel olarak insan zekâsının gelişmesi ile izah edilmelerine olanak bulunmadığı kanısına ulaştırdı. Tersine olarak, bunların kökenlerinin y**aşamın maddi koşullarında**, Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız yazarlarından esinlenerek **sivil toplum** adı altında topladığı ilişkilerde; **sivil toplumun anatomisini de, ekonomi-politikte aramak gerekliydi.** Daha sonraki çalışmalarıma yön veren bu genel düşünceyi, aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür.
>
> İnsanlar toplumsal üretimlerinde son derece gerekli ve kendi iradelerinden bağımsız olan belirli ilişkilere girerler; bu üretim ilişkileri maddi üretici güçlerin belirli gelişme aşamalarına tekabül eder. Üretim ilişkilerinin **bütünü toplumun ekonomik yapısını** meydana getirir – **hukuki politik üst yapı bu gerçek temelin üzerinde yükselir ve toplumsal bilinçliliğin belirli şekilleri bu gerçek temele uyar. Maddi hayattaki üretim tarzı, toplumsal,**

politik ve entelektüel hayat süreçlerini genel olarak belirler. İnsanların bilinci varlıklarını belirlemez, tersine toplumsal varlıkları bilinçlerini belirler. Toplumdaki maddi üretim güçleri, gelişmelerinin bir aşamasında, varolan üretim ilişkileriyle bir çatışmaya girerler, ya da –ki aynı şeyin hukuk açısından dile getirilmesidir– daha önceleri içinde bulundukları mülkiyet ilişkileriyle çatışma durumuna girerler. Bu ilişkiler, üretim güçlerinin gelişim şeklindeyken, bu güçlerin zincirleri olurlar. Bundan sonra bir **toplumsal devrim** dönemi başlar. İktisadi temelin değişmesiyle büyük üstyapının bütünü, az ya da çok bir hızla dönüşümden geçer. Bu dönüşümden söz ederken, **doğa bilimlerinin kesinliğiyle belirlenebilen iktisadi üretim koşullarının maddi dönüşümüyle, insanın bu çatışmayı fark ettiği ve çatışmaya giriştiği hukuki, politik, dini, estetik ya da felsefi –kısacası ideolojik– şekiller arasında bir ayrım yapılmalıdır.**

Bir insan hakkında fikrimiz onun kendi hakkında düşündüklerine dayanmadığı gibi, böyle bir dönüşüm döneminin de kendi bilincine göre yargılayamayız; tersine, bilinçlilik maddi hayatta görülen çelişkilerden, toplumsal üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında varolan çatışmadan yola çıkarak açıklanmalıdır. Hiçbir toplumsal düzen, kendi içinde bulunan üretici güçler sonuna kadar gelişmeden yok olmaz; ve yeni, daha ileri üretim ilişkileri, varoluşlarının maddi koşulları eski toplumun dölyatağında olgunlaşmadan önce hiçbir zaman ortaya çıkamazlar. Dolayısıyla, insanlık kendi önüne çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar.

Asya, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, kaba çizgileriyle, toplumun iktisadi kuruluşunun ilerlemesindeki bir takım dönemler olarak gösterebiliriz. Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin son antagonistik şeklidir –bireysel bir antagonizma anlamında değil, bireylerin hayatlarının toplumsal koşullarından doğan bir antagonizma–, aynı zamanda burjuva toplumun dölyatağında gelişen üretici güçler bu antagonizmanın çözümü için gerekli maddi koşulları yaratırlar. Dolayısıyla bu toplumsal şekillenme

> insan toplumunun tarih-öncesi aşamasının son bölümünü meydana getirir."[1] (Marks) (abç)

İşte Marksizmin toplumlara, toplumsal yapıya ve toplumsal devrimlere bakış açısı budur. Burada Marks'ın, bir toplumu iki ana bölümde ele aldığı hemen görülür: **Temel** ve **üstyapı**. Temel, bir toplumsal şekillenme de üretim ilişkilerinin bütünüdür ve toplumun **ekonomik yapısını** meydana getirir. Bu ekonomik yapının üstünde yükselen ve onun tarafından "genel olarak" belirlenen ilişkiler ve yapılar, bir bütün olarak üstyapıyı oluştururlar. Bunlar da **politik** ve **entelektüel** ilişkiler ve bunların oluşturduğu yapılardır. Ancak Marks ve Engels'in değişik yapıtlarında sadece bunlardan söz edilmez.

> "... maddi üretimin belirli tarzından, **ilkin** belirli bir **toplumsal yapı doğar**; ikinci olarak da, insanın **doğayla belirli bir ilişkisi**, insanların **devlet şekilleri** ve **entelektüel görüş açıları** bu iki şey tarafından belirlenir."[2] (abç)
>
> "... belli tarzda üretim etkinliğinde bulunana belirli bireyler bir **toplumsal ve politik ilişkilere** giriyorlar ... **Toplumsal yapı** ve **devlet belirli** bireylerin hayat süreçlerinin sürekli evriminden doğar."[3] (abç)

Tüm bu ve benzeri ifadelerde üretim ilişkileri yanında, "toplumsal ilişkiler", "politik ilişkiler" ve "entelektüel görüş açıları" ifadeleri yer almakta ve tümünün de belirli **yapılar** oluşturduğu ortaya konmaktadır. Ekonomik ilişkilerin bütünü **ekonomik yapıyı,** toplumsal ilişkiler **toplumsal yapıyı**, politik ilişkiler **devleti** oluşturmaktadır. Ancak entelektüel bakış açıları ya da ideolojik şekiller, üstyapıda tek bir biçim –yapı ya da kurum– oluşturmazlar. Dini kurumlar, kültür kurumları, eğitim kurumları, sanat kurumları (akademiler) hep ideolojik şekillerdir. Ancak bunlar üstyapı kurumları olarak, temel kurum olan **devlet** ile şu ya da bu ilişki içinde olduklarından, bu düzeye bağlı olarak –yer yer içinde– ele alınırlar. Marks-Engels'de temel-üst yapı ilişkilerinde, ilk önemli olan **ekonomik** ve **toplumsal** yapıdır. Ama genel olarak Marks-Engels'de dört yapı ya da düzeyden söz edildiği görülmektedir. Bunlar ekonomik, sosyal (toplumsal), politik ve entelektüel düzeylerdir. Bunlardan son ikisi üstyapıyı oluştururken, toplumsal ilişkiler (yapı) bir orta-düzey olarak görünür. İşte bu noktada "**sivil toplum**" kavramıyla karşılaşırız.

Marks-Engels, sol-Hegelcilik yıllarında yazdıkları metinlerde, Hegelci kavramları kullanmışlardır. Zaman içinde bu durum, dünyayı **kavrayış**larıyla, kullandıkları **kavramlar** arasında bir çelişki yaratmıştır. Çokluk yerleşik ya da Hegelci kavramları, **yeni bir içerikle** tahlillerinde kullanmaları, sık sık onların Hegel'le olan ilişkilerinin yanlış değerlendirilmesine yol açmıştır. Bunlar içinde, bir bütün olarak bir toplumun (**sosyo-ekonomik formasyon**) tahlilinde değişik düzeylerin tanımlanmasında kullanılan Hegelci kavramlar özel bir yere sahiptir.

Bilindiği gibi Hegel, 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız yazarlarından esinlenerek kullandığı "sivil toplum", **aile ile devlet** arasında yer alan bir **orta-düzey** ya da **moment**tir. Hegel'e göre, ethik-idea (ya da nesnel ahlâk) bireysel irade ile genel iradenin en mükemmel halde kaynaşmışlığıdır. Bu kaynaşma süreci Hegel'e göre, üç momentten oluşur.

Hegel'in "ethik-idea"sının ilk momenti ailedir. Birey, burada ilk kez genel iradeyle tanışır, ama "nesnel ahlâk" burada henüz bütünlüğe ulaşmamıştır. İkinci momente geçildiğinde **sivil toplum** ortaya çıkar. Burada "nesnel ahlâk", aileye göre biraz daha gelişmiştir ve bireysel irade ile genel irade arasında göreli bir kaynaşma vardır. Ancak sivil toplumda genel bir **çıkar birliği** mevcuttur. Birey kendi gereksinmeleri ve çıkarları peşinde koşarken, bunları ancak öteki bireylerin yardımıyla ve onlarla dayanışarak karşılayabileceğini görür ve genel iradeye bağlanır. Ama bu bağ bütünsel değildir. Üçüncü momentte ise, "nesnel ahlâk"ın gerçekliği olarak **devlet** ortaya çıkar. Bu momentte, bireysel irade ile genel irade arasında tam bir uyum vardır. (**Ethik-devlet**)

Görüldüğü gibi Hegel'de bir toplum üç bölümden oluşur: **Aile-sivil toplum-devlet**. Bu üçlü ayrım, genel olarak 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız iktisatçılarında, toplum tahlilleri yapan yazarlarında mevcuttur ve günümüzde klâsik toplumbilim (sosyoloji) bu üçlü ayrımı kullanır. Marks-Engels, bu üçlü ayrımı, karşılıklı ilişkiler ve belirleyici alan açılarından ele alarak yeniden düzenlerler. Toplumun temelinin ekonomik yapı olduğu ve bunun da üretim ilişkilerince oluşturulduğu saptaması, tüm burjuva ve burjuva öncesi düşünürlerle aralarında kesin bir çizgi oluşturur. Ancak onlara göre, üretim ilişkileri de bir toplumsal ilişkidir ya da toplumsal ilişkilerin tümü üretim ilişkileri tarafından **belirlenir**. Bu nedenle bağımsız, kendi halinde bir yapı olarak aile söz konusu olamaz. Bireylerin üretimdeki yerlerine göre değişen aileler ortaya çıkar. Aile ilişkilerinin bu **ikinci hali**,

tarihsel gelişimin ürünüdür ve başlangıçta hiç de bu şekilde, yani ikincil bir ilişki şeklinde değildir.

> "Tam başlangıçtan tarihsel gelişime giriş, kendi yaşamlarını günlük olarak yeniden üreten insanların diğer insanları yapmaya, **kendi cinslerini üretmeye başlamaları**; erkek ile kadın, ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişki, kısacası **aile**. Aile, **yalnız toplumsal ilişki olarak başlar**, daha sonra artan gereksinmelere yarattığında **ikincil hale** gelir."[4] (abç)

Ailenin ikincil hale gelmesi, onun "ekonomik birim" olarak varlığını sürdürmesi şeklinde olur. Ancak bu noktada bile, Marks-Engels, burjuva ideologlarının oluşturduğu **kavramsal çerçeveyi** tam olarak kırmış değillerdir. İlerki yıllarda –özellikle "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*" ile– bu çerçevenin getirdiği sınırlar aşılmıştır. Ancak bu aşma, diyalektik anlamdadır. Bu nokta önemli olduğu için küçük bir parantez açarak "felsefi sistemler" sorununa değinelim.

Marks-Engels'e kadar, tüm çağların filozofları, içinde yaşadıkları toplumun her alanına ilişkin fikirler üreterek, belirli bir sistem kurmayı hedeflemişlerdir. "Felsefi sistemler" olarak da bilinen bu hedef, son tahlilde, filozofların toplumdaki her şey ve her olgu hakkında, kendilerince, tam ve bütünsel bir fikir ortaya koyması demektir. Gerçekte doğa ve toplum yasalarını bulmayı amaçlaması gereken bu faaliyetler yasaların bulunmasından çok, dogmatik kuralların ortaya konulması şeklinde olmuştur. İşte, baştan donmuş, kalıplaşmış ve tamamlanmış bir dünya kavrayışı olarak felsefi sistemlerin son büyük temsilcisi Hegel'dir. Marks-Engels, hiçbir zaman bir sistem kurmaya yönelmemişlerdir. Bu nedenle de, Marksizm, her açıdan tamamlanmış bir ideoloji ya da felsefi sistem değildir. Bu onun dogmatik olmamasının da nedenidir. Engels bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> "Sistematik, Hegel'den sonra olanaksızdır. Dünyanın tek bir sistemi, yani tutarlı bir bütünü temsil ettiği açıktır, ama bu sistemin bilinmesi, **tüm** doğanın ve **tüm** tarihin bilinmesini öngerektirir, buna da insanlar **hiçbir zaman** erişemezler. Öyleyse sistemler yapan kişi, sayılmaz eksiklikleri kendi öz uydurması ile doldurmak, kendini **usdışı** imgeleme gücüne bırakmak, ideoloji yapmak zorundadır."[5]

Bu gerçeği Lenin 1900'lerin başında şöyle ifade eder:

> “Biz, Marx’ın teorisini tamamlanmış ve dokunulmaz bir şey olarak görmüyoruz; tersine, biz, onun, eğer yaşama ayak uydurmak istiyorlarsa, sosyalistlerin her doğrultuda geliştirmek *zorunda* oldukları bilimin yalnızca bir temel taşını koyduğuna inanıyoruz.”[6]

Bu gerçeği ülkemizde ilk kavramış kişilerden olan Mahir Çayan yoldaş şöyle demektedir:

> “‘Marksizm son derece derinliği olan, son derece karmaşık bir doktrindir’.
>
> Marksizm sürekli olarak hayatın yeni gerçekleri karşısında derinleşip, zenginleşen, kendi kendini aşan bir doktrindir. Marksizmde esas olan lafızlar değil, muhtevadır. Marksizm’de değişmeyen tek şey, Lenin’in deyişiyle ‘onun yaşayan ruhu olan diyalektik metottur.’” (*Kesintisiz Devrim-I*)

Marks-Engels’in bir “sistem” kurmaya baştan girişmemiş olmaları diyalektik materyalist anlayışlarının ürünü olduğunu Engels yukardaki sözleriyle açıkça ortaya koymaktadır. Marksizm, tamamlanmış bir teori, bir dogmalar yığını ve bu yüzden her şeye ve her somut duruma önceden çare bulan reçeteler bütünü olmadığı açıktır. Engels, anlayışlarını bir mektubunda şöyle anlatmaktadır:

> “... bizim tarih kavrayışımız, herşeyden önce bir araştırma rehberidir (kılavuz); hegelcilerin tarzında yorum üretmeye yarayan bir kaldıraç değildir. Bütün tarih yeniden incenmelidir, farklı toplumsal oluşumların (formasyonların) varoluş koşullarından, bunlara tekabül eden siyasi, hukuksal, estetik, felsefi, dinsel vb. görüşler çıkarsamaya çalışılmadan önce, bu koşullar ayrıntılı olarak incelenmelidir... Bunun yerine birçok genç Alman, tarihsel materyalizm deyimini (ve *herşey* bir deyime dönüştürülebilir), kendi görece sınırlı tarih bilgilerini –çünkü ekonomik tarih henüz bebeklik çağında değil mi!– çabuçak düzgün bir **sistem** kurmak için kullanıyorlar; ondan sonra da müthiş bir şey başardıklarını düşünüp keyifleniyorlar. Ve tam da bu anda Barth ortaya çıkabiliyor ve kendi çevresinde boş bir deyime indirgenmiş bir konuya saldırabiliyor.”[7] (abç)

İşte Marksizm bu özelliği, Marksist klâsiklerde, her türlü soruna yanıt arama anlayışlarını sonuçsuz kalmaya mahkum eder.

Konumuza tekrar dönersek, **aile konusu** da, Marksizmin “köşe taşlarını” koyduğu bir konu durumundadır. Marks-Engels, ailenin bir üretim ilişkisi olarak doğup geliştiğini ortaya koymakla, “tek tip aile” anlayışına ve “kutsal aile” kavrayışına karşı çıkarlar. Nitekim mevcut ailenin (karı-koca ailesi) “toplumun ekonomik birimi” olarak varlığını sürdürdüğünü ve bunun aşılması gerektiğini ortaya koyarken, burjuva aile kavrayışını tümden yıkarlar. Aileyi bir kategori olarak değil, toplumsal yaşamın bir parçası olarak ele almak, gerçek bir devrimdir.

Aynı biçimde Marks-Engels, “sivil toplum”u da yerli yerine oturturlar.

> “Sivil toplum, üretici güçlerin gelişiminin belirli bir evresinde bireylerin **tüm maddi ilişkilerini** kucaklarlar. O, verili bir evrede **tüm ticari ve sinai yaşamı kucaklar**, ve öyle ki **devleti ve ulusu aşar**; yine de diğer taraftan kendini dış ilişkilerinde ulusallık olarak ortaya koymak ve içte de kendini devlet olarak örgütlemek zorundadır.
>
> ‘Sivil toplum’ deyimi, 18. yüzyılda mülkiyet ilişkileri kendilerini antik ve ortaçağ topluluklarından kurtardığı zaman ortaya çıktı. Böylece **sivil toplum yalnızca burjuvaziyle gelişir**; tüm çağlarda **devletin** ve **geri kalan idealistik üstyapının temelini oluşturan, doğrudan üretim ve ilişkilerden doğan, evrilen toplumsal örgütlenme, yine de her zaman bu adla belirtilmiştir**.”[8] (abç)
>
> “Karşılıklı ilişkiler biçimi, tüm eski tarihsel evrelerde varolan üretici güçlerce belirlenmiştir, ve bunları da belirleyen dönüşüm de sivil toplumdur. İkincinin önkoşulu ve temeli olan aileyi, kabile denilen çok kısımlılığı ve bu toplumun daha tam belirlenmişliğini daha önce görmüştük. Şimdi burada görüyoruz ki, bu **sivil toplum, tüm toplumun gerçek odağı ve sahnesidir.**”[9] (abç)
>
> “**Devlet, yani siyasal düzen alanı, bağımlı olan; sivil toplum, yani ekonomik ilişkiler alanı, temel olan öğedir**.”[10] (abç)
>
> “Siyasal devletin hakiki gelişmiş biçimine ulaşmış olduğu yerlerde, **insan**, yalnız kendi düşünce ve bilincinde değil, ama gerçeklikte, hayatta, **göksel** ve **dünyasal** ikili bir hayat sürer: kendisini bir toplumsal varlık olarak farkettiği **siyasal bir zümre içinde** bir hayat; ve başkalarını bir araç olarak görüp, kendisini de bir araç haline indirgeyen ve yabancı güçlerin bir oyuncağı haline gelen özel bir kişi olarak hareket ettiği **sivil toplum içindeki** hayat.”[11] (abç)
>
> “... sivil toplumun anatomisi ekonomi politikte aranmalıdır.”[12]

Görüldüğü gibi Marks-Engels'de "sivil toplum" içerik olarak değişiktir ve hiçbir biçimde bir **orta-düzey** (moment) değildir. Aynı şekilde **bir üstyapı düzeyi de değildir**. Onlarda ekonomik yapı ve toplumsal yapı birbiri içinde ele alınır. Diyebiliriz ki, Marks-Engels, bir toplumu (ilkel komünal, köleci, feodal, burjuva, komünist) bir bütün olarak **sosyo-ekonomik formasyon** (toplumsal ekonomik oluşum –örgütlenme–) ile ifade ederler. Bu toplumsal oluşum, temel ve üstyapı olarak iki bölümde irdelenir. Bir bütün olarak, toplumsal ilişkiler **kavramı**, her iki düzeyi de içerdiği durumlarda, esas olan "sosyo-ekonomik formasyon" düzeyidir; **dar anlamda** toplumsal ilişkiler (ve yapı) ise, üretim tarzı tarafından belirlenen, üstyapı **dışındaki** tüm ilişkileri (üretim ilişkileriyle birlikte) kapsar. Bu bağlamda (dar anlamıyla) toplumsal yapı ile ekonomik yapı ayrımı üretim dünyası ile olan yakınlığa bağlı olarak yapılan bir ayrımdır.

İşte Marks-Engels'deki toplumsal ilişki ve yapının (ilk dönemde "sivil toplum") geniş ve dar anlamları ile özel ve genel kullanımına dikkat edilmeden yapılacak bir yaklaşım sık sık yanlışlığa düşmek zorunda kalacaktır. Bu konuda en tipik örnek *aile'*dir. Ailenin toplumsal ilişki olması ve öte yandan burjuva toplumunda (karı-koca ailesi olarak) moleküller biçiminde görülmesi bir yanılgılar dizisi oluşturur. Burjuva toplumu, Engels'in deyimiyle, "*yalnız karı-koca ailelerden –moleküller gibi– meydana gelen bir kütle*" olarak görülmesi ve alınması, onun gerçek durumunu anlamayı zorlaştırır. Bilindiği gibi burjuva toplumu tek boyutlu bir kütle olmaktan uzaktır. Yine de üretim ilişkileri ile olan bağlarının zaman içinde gevşemesiyle, onun ikincil bir yapı oluşturduğu ya da oluşmuş bir ikinci yapının içinde yer aldığı bir durum yaratmıştır. Genellikle sosyoloji alanında kullanılan "toplumsal ilişki" düzeyi bu ikincil durumu ifade eder. Bu da üretim ilişkileri ile olan bağını, "en içteki sırrın" görülmesini engeller. Sonuçta bir proleter fabrika içinde üretim ilişkisi içinde bulunduğu ve fabrika dışında –aile vb.– toplumsal ilişkide bulunduğu düşünülür. Bu ayrım sadece **yöntemseldir**. Toplumsal ilişkileri belirleyen üretim ilişkisidir, ve üretim ilişkisi de bir toplumsal ilişkidir. **Toplumsal ilişki** –dar anlamında– **bireylerin belli maddi ilişkilerini kucaklar**, ve bunun içine siyasal ilişkiler ile idealistik ilişkiler de dahil edilirse, sözcüğün geniş anlamına ulaşılır. ("Tüm" maddi ilişkiler, bu ikinci biçimdeki durumu karşılar.) Marks-Engels'de "sivil toplum", Hegelcilikten tam bir kopuşla birlikte "toplumsal yapı" (dar ve geniş anlamıyla) ya da "toplumsal

oluşum" kavramları haline gelerek, literatürden çıkmıştır. Ama yine de **Marks-Engels, kullandıkları sürece**, "**sivil toplum**" **kavramını Hegelci anlamda ele almamışlardır.**

Marks-Engels'in bir toplumsal oluşumda, ekonomik ve politik yapılardan bağımsız ya da görece bağımsız bir toplumsal yapı ("sivil toplum") ya da örgütlenme anlayışını yıkmış olmaları, toplumların evriminde, üretim ilişkilerinden ve devletten uzak ve gerektiğinde onlara karşı bağımsız hareket edebilecek bir insan topluluğunun varsayılması dönemini kapamışlardır. Bu da kavramsal düzeyde, aile-sivil toplum-devlet üçlüsünün aşılması olarak **sınıf kavramıyla** belirginleşir.

İşte Marks-Engels'in kendilerine kadar gelen ve o güne kadar toplumsal tahlillerde kullanılan genel kategorileri ve kavramları, sınıfların oluşumu ve gelişimine bağlayarak yeni bir dönem başlatmışlardır. Böylece tarih, **sınıf mücadelelerinin tarihi** olarak gerçek yerine oturtulmuştur. Artık belirsiz, genel ve soyut *idea* olarak bir aile, ya da sivil toplum (genel olarak toplum) ve devlet (politik ilişkiler) kavrayışı yıkılmıştır. Aile tek bir tip değildir, onun belli bir toplumda belli bir sınıfsal özü ve buna uygun bir biçimlenişi vardır. Sınıfsal çıkarların ve çelişkilerin ortadan kalktığı ya da önemli ölçüde **kaynaştığı** bir alan olarak **sivil toplum** ile, bu kaynaşmanın en üst boyutu olan **devlet** kavrayışı tümüyle yıkılmıştır. Özellikle devletin "bireysel irade ile genel iradenin" "tam ve mükemmel kaynaşması" olarak ele alan Hegelci anlayışın, sınıf karşıtlıklarını ve uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin giderildiği alan olarak alınması aşılmıştır. (Bu aynı zamanda Hegel'in Prusya konusundaki gerici niteliğinin sergilenmesidir de.)

Görüldüğü gibi Marks-Engels, o güne kadar egemen olan anlayışları ve bunun ürünleri olan kavramları yıkarak devrimci bir anlayış getirmişlerdir. Bu öylesine bir devrimdir ki, artık o güne kadar kullanılmış yöntemlerin ve kavrayışların ürünü olan kavramların yetersizliğini açıkça ortaya koyar. Böylece Marksizmin dünyayı yorumlama tarzı ve yöntemi ile birlikte kendi dili, terminolojisi oluşmuştur. Bu da mevcut ve geleneksel terminolojiden kopuş demektir. Tüm bunlar proletaryanın dünya görüşünün oluşumu demektir.

Sınıfsal açıdan, en gelişmiş sınıflı toplum olarak kapitalist toplumu "*Kapital*"de ayrıntılı olarak tahlil eden Marks, bir toplumun temelini ve onun belirleyiciliğini (genel olarak) net biçimde sergilemiştir. Bu yapıtında

Marks, üretim ilişkileri ile bunun belirlediği diğer ilişkileri ifade edereken gelinen noktayı açıkça ortaya koyuyordu:

> "Ödenmemiş emeğin doğrudan üreticilerden çekilip alınmasının özel ekonomik biçimi, doğrudan üreticinin kendisinden doğan ve kendisi de belirleyici öğe olarak onu etkileyen, **yöneten ile yönetilen ilişkisini** belirler. Ama bunun üzerine de, üretim ilişkilerinin kendisinden doğan **iktisadi topluluğun tüm oluşumu**, böylece de aynı zamanda onun **özel siyasal biçimi** yerleşmiştir. Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sırrını, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman **üretim koşullarına sahip olanlar** ile **doğrudan üreticiler** arasındaki ilişkidir."[13] (abç)

Marks-Engels, temelin üstünde yükselen ve onun tarafından belirlenen üstyapıyı **idealistik** ya da **ideolojik** şekiller olarak tanımladıklarını gördük. Ancak kurum-ideoloji ilişkisinde, her zaman kurumların ideolojilerden önce oluştuğu ve ideolojilerin bu kurumlara "meşruiyet" sağladığı ve yeniden biçimlendirdiğini özel olarak vurgularlar. Yine üstyapı, kendi içinde iki büyük düzeye ayrılabilir: **1) Devlet (siyasal ilişkiler ve siyasal yönetim alanı); 2) Devlet dışındaki idealistik şekiller-kurumlar (kültürel ve entelektüel ilişiler ve yönetim alanı)**. (Belli bir toplumda, bu iki alan arasındaki ilişki devletin biçimine göre belirlenir ya da tersi.)

Burada devletin toplumun politik yapısını oluşturması ve bunun da "yöneten-yönetilenler" ilişkisi olarak çeşitli alt biçimler (ya da kurumlar) içermesi, sıkça bilinen bir şeydir. Ancak üstyapı alanında devlet ile diğer ilişkilerin durumu ve karşılıklı konumlarının ortaya konulması gerekir. Engels, üretimin gelişmesi sonucunda "***siyasal egemenlik, kültür tekeli*** *ve* ***entelektüel yönetim****in özel bir toplumsal sınıf tarafından temellük*"[14] edildiğini söylerken, üstyapı belli bir açıklığa kavuşur. Böylece bir toplumsal devrim için mevcut toplumun altyapısından (temel) üstyapısına kadar tam bir bunalım içinde bulunması gereği anlaşılır hale gelir. Bu yüzden bir devrime yönelen her sınıf, dikkatini sadece temele (ekonomik alanla kendimizi sınırlandırıyoruz) yönelmekle yetinemez. Bir toplumsal devrimin olabilmesi için, egemen sınıfın "*siyasal ve entelektüel iflası*"[15] da gündemde olmalıdır (siyasal devrim). Bir başka deyişle, egemen sınıf eğer

“***entelektüel** yönetim ve siyasal egemenlik yeteneğini*”[16] yitirmişse egemen olmaktan çıkar.

“*Fikirlerin, kavramların, bilinçliliğin üretimi*” olarak **entelektüel üretim**, sınıfların ortaya çıkmasıyla birlikte işbölümünün konusu olmuştur. Yaygın deyişle “kol emeği ile kafa emeğinin” (maddi ve zihni emeğin) birbirinden ayrılması, entelektüel üretimin belli ellerde toplanmasına yol açmıştır. Ama bunların temelle olan ilişkisi ve sınıfsal niteliği kavranılmadan bir adım ileriye geçilemez.

> “Her dönemde egemen sınıfların fikirleri egemen fikirlerdir; yani toplumun **egemen maddi gücü** olan sınıf, aynı zamanda toplumun **egemen entelektüel gücüdür. Maddi üretim araçlarını kendi tasarrufu altında tutan sınıf, buna bağlı olarak zihni üretim araçlarını da denetiminde tutar**, öyle ki zihni üretim araçlarından yoksun olan fikirler tümüyle buna tabidir. **Egemen fikirler, başat maddi ilişkilerin düşünsel ifadesinden başka birşey değildir**. ... Egemen sınıfı oluşturan bireyler, diğer şeyler arasında, bilinç ve dolayısıyla düşünce sahibidirler. Bu yüzden onlar egemen oldukları sürece bir sınıftırlar ve bir tarihsel çağın içeriğini ve süresini belirlerler; kendiliğinden görülüyor ki, onlar, bunu tüm uzanımları içinde yaparlar, bundan dolayı diğer şeylerin yanında düşün adamı olarak, düşünce üreticileri olarak egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin **üretim ve dağıtımını da düzenlerler.**
>
> Bugüne kadarki tarihin ana güçlerinden biri olarak gördüğümüz işbölümü, zihni ve maddi emeğin bölünmesi şeklinde egemen sınıf içinde de ortaya çıkar, öyle ki, bu sınıf içinde, bir taraf sınıfın düşün adamları (geçim kaynağının kendiliğinden oluştuğu konusunda sınıf yanılgılarının oluşmasını sağlayan, o sınıfın etkin, verici, kavramlaştırıcı ideolojistleri) gibi ortaya çıkar; değerlerin bu düşüncelere ve imgelere karşı tutumları daha edilgin ve alıcı niteliktedir ve kendileri hakkında imgeler ve düşünceler oluşturmaya fazlaca zamanları yoktur. Bu sınıf içindeki bu ayrım, iki taraf arasındaki belli bir zıtlığa ve düşmanlığa bile dönüşebilir.”[17] (abç)

Siyasal egemenlik alanı ve aynı zamanda bu egemenliğin sürdürücüsü olarak **devlet**, entelektüel üretim, dağıtım ve dolayısıyla yönetimi konusunda da etkindir. Ancak bu, devlet aygıtları **dışında** entelektüel

üretim ve dağıtımı olamayacağı demek değildir. Demokratik yönetimlerde, devletin entelektüel alandaki etkinliği sınırlanmış ve devlet etkinliğinden özerk (göreli) entelektüel üretim ve yönetim mekanizması oluşur. Bu mekanizmanın kendisi dini kurumlar, özel eğitim kurumları, kitle iletişim organları, kültür kuruluşları vb. şeklinde ortaya çıkar. Ancak bu gelişim burjuva toplumuna denk düşer.

Devlet ile entelektüel yönetim arasındaki bu göreli **özerklik** durumu, toplumun gelişiminin belirli bir evresinde yavaş yavaş değişmeye ve ortadan kalkmaya başlar. O ana kadar entelektüel üretim tekeline sahip olan egemen sınıf, kendi yönetimini sürdüremez hale geldiğinde, bu kurumlar devlete bağlanır ve devlet faaliyeti olarak sürdürülür. Bu de egemen sınıfın entelektüel iflası demektir. Yine de egemen sınıflar, hangi devlet biçimi altında olursa olsun bu tekelci durumu uzun süre devam ettiremez. Alt-sınıflara, yani "egemenlik altındaki" sınıflara ait bir entelektüel üretim faaliyeti ortaya çıkar. Ama bunlar entelektüel üretimlerinin ürünlerini dağıtacak ve geliştirecek yeterli ve gerekli araçlara sahip değillerdir. Egemenliği ele geçirmek isteyen her sınıf bu araçları bulmak zorundadır. Bu araçların mevcut düzen içinde yani **yasal araçlar** olmaları, bu ürünlerin "**yıkıcı**"**lık** durumuna bağlı olarak ve "yıkıcı"lığın gerçekleşme koşullarının olgunlaşma durumuna göre belirlenir. Bu yüzden egemenlik için mücadele eden her sınıf için, az ya da çok, kısa ya da uzun bir "**yasadışılık**" zorunlu olarak ortaya çıkar.

Yine bir sınıfın entelektüel üretimde bulunması, entelektüel üretim tekelinin **yıkılması** ve **yönetiminin ele geçirilmesi demek değildir**. Bu ancak o sınıfın **egemen hale geldiği zaman**, yani politik iktidarı (devleti) ele geçirdiği zaman söz konusu olabilir. (Lenin ile II. Enternasyonal oportünist şefleri arasındaki ayrılığın birisi de bu noktada ortaya çıkmıştır.) Egemen sınıf entelektüel üretim tekelini ve yönetimini, bu üretim ve yönetim için gerekli araçların (özellikle eğitim, bilgi edinme araçlarının) kendi elinde olmasından ve bunları kullanacakları kendisi tarafından belirlenmesiyle (dağıtım) elinde tutar. "Kitlelerin cahilliği" olarak bilinen bilgi eksikliği sayesinde kendine karşı bir entelektüel güç oluşmasını engeller. Özellikle burada devlet gücü –zor aygıtı– özel bir yere sahiptir. Bu koşullar altında "yönetilenler"in entlellektüel üretim araçlarına **kendiliğinden** sahip olmaları olanaksızdır. Bu sınıfların çıkarlarını ve gerçekliklerini ifade eden fikirler (bu fikirlerin üretimi olarak entelektüel

üretim), büyük ölçüde bu sınıfların **dışında oluşur** ve **dışardan** kendilerine iletilir. (Bilincin dıştan iletilme nedeni) Demokratik devlette ortaya çıkan görece özerk durum, entelektüel üretim ve dağıtım için gerekli araçlardan geniş biçimde yararlanma olanağı sağladığı da açıktır. Bu da "alttaki" sınıflar için, geçici de olsa, belli bir üretim olanağı sağlar.

"Alttakiler"in egemen sınıf haline gelmedikleri sürece entelektüel üretim ve yönetimi ele geçirmelerinin olanaksızlığının bir nedeni de, bu sınıfların yetişmiş olan entelektüel üretimde bulunan ya da bulunma durumunda olan bireylerinin egemen sınıf tarafından **emilmesi, devşirilmesidir.**

> "Yönetici sınıf, yönetilen sınıfın en önde gelen kafalarını ne kadar kendi bünyesi içersinde **eritebilirse**, egemenliğini o denli sağlam ve o denli tehlikeli hale getirir."[18]

Egemen sınıf tarafından emilmeyen, eritilemeyen "yönetilen sınıfın en önde gelen kafaları" ise, doğrudan devlet gücüyle, zor aygıtı ile yok edilirler ya da entelektüel ürünlerini dağıtacak araçlardan uzak tutularak etkisizleştirilirler. Tüm bunlar bir kez daha devlet sorununun öne çıkmasına yol açar.

Marks-Engels'de bir toplumsal oluşumun yapısı özetle böyledir. Ancak bunlar salt dünyayı yorumlamakla yetinen düşün adamı değillerdi. Onların tüm tahlilleri, dünyayı değiştirmeye yöneliktir. Bu boyutu ile proletaryanın mücadelesine yol gösterici niteliktedir. Yine de onların yaşadığı dönemin (serbest rekabetçi kapitalizm) ayırıcı özellikleri, **üstyapıya** ilişkin tahlillerini geliştirmelerine olanak sağlamamıştır.

Marks-Engels'in yaşadıkları dönemde üretim ilişkileri üretici güçleri geliştiriyordu ve buna bağlı olarak da burjuva toplum yapısı –özellikle üstyapısı– **yetkinleşiyordu**. Bir başka deyişle, bu dönem, burjuva toplumunun her yönde gelişip, açıldığı ve yayıldığı bir dönemdi. Bu dönem, proletaryanın ve köylülerin pek çok kanlı devrimci savaşlarına sahne olmakla birlikte, nesnel koşullar bunların hedeflerine ulaşması için yeterli olgunlukta değildi. "*Hareketin her hamle kazanır gibi oluşunda, öndeki yerini almaya uğraştı proletarya, fakat her defasında biraz daha zayıfladı ve her defasında elde ettiği sonuç daha cılız oldu.*"[19] (Marks) Proletaryanın (burjuvazinin öncülüğündeki) burjuva devrimlerini sürekli hale getirerek, onu sosyalist devrimle tamamlamak için yaptığı atılımların bu yenilgisi

serbest rekabetçi dönemin özelliklerinin (nesnel) sonucuydu. (Bu atılımların siyasal ifadesi **kesintisiz devrim teorisi**dir.)

> "... 1850'ler, kapitalizmin üretici güçleri geliştirdiği, kamçıladığı, burjuva anlamda toplumun refah içinde olduğu yıllardır ... Ve Marks ve Engels'in kapitalizmin 'sürekli ve son' buhranı zannettikleri, 1847 ekonomik buhranı, ne sürekli buhrandı, ne de kapitalizmin son buhranıydı. Marks ve Engels 1850 sonbaharında yanılgılarını anladılar. Ve bunalımın devrevi bunalım olduğunu söylediler. Daha kapitalizm sürekli ve kesintisiz bunalımlar dönemine girmemişti. Bundan sonraki yıllarda Marks kapitalizmin buhranları meselesi üzerine eğildi. Ve kapitalizmin devrevi buhranlarını ve sistemin genel buhranını *Kapital*'de etraflıca inceledi...
>
> Bu analizlerin sonucu Marks kapitalizmin o çağdaki gelişme durumundan dolayı sürekli bir buhranın (o dönem için) söz konusu olamayacağını anlayarak, bu sürekli devrim teorisini terketti.
>
> ... 1850'de ihtilâlci inisiyatif değil de, ekonomik ve sosyal determinizm ağır basmaktadır. Onlara göre Avrupa devrimi üretici güçlerin gelişme seviyesi en yüksek –objektif şartları en olgun– ülke olan İngiltere'den başlayacaktı. ... Fakat 1850'lerden sonra, hızla İngiliz işçi hareketi küçük-burjuva reformizmine, *trade-union*cu bataklığa yöneldi; ve yavaş yavaş işçi ile işveren arasında orta bir zümre, işçi aristokrasisi doğmaya başladı. Bu aristokrasinin sınıf mücadelesini, kapitalizmin isteklerine uygun bir yöne kanalize etmeyi iyi kötü başardığını gören Marks ve Engels, İngiltere'den ümitlerini keserek, bütün dikkatlerini Kıta-Avrupasına çevirdiler.
>
> Özetlersek, Avrupa devrimini bir bütün olarak gören Marks ve Engels'e göre ilk muzaffer proletarya devrimi üretici güçlerin gelişme seviyesinin az çok yüksek olduğu bir Avrupa ülkesinde olacaktı. Yani Marks ve Engels'in devrim teorilerinde ekonomik ve sosyal determinizm ağır basmaktadır, ihtilâlci inisiyatifin rolü talidir."[20]

[1] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz, s. 25.

[2] Marks, *Artı-Değer Teorileri*, Cilt: I, s. 381, Edition Social.
[3] Marks-Engels, *Alman İdeolojisi* (*The German Ideology*, p. 35).
[4] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 35.
[5] Engels, *Anti-Dühring*, s. 531-32.
[6] Lenin, *Marks-Engels ve Marksizm*, s. 95.
[7] Engels, C. Schmidt’e 5 Ağustos 1890 tarihli mektubu, *Selected Works*.
[8] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 59.
[9] Marks-Engels, *The German İdeology*, s. 50.
[10] Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 61.
[11] Marks-Engels, *Collected Works*, Cilt: I, s. 354-55.
[12] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz, s. 23.
[13] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 829-30.
[14] Engels, *Anti-Dühring*, s. 419.
[15] Engels, *Anti-Dühring*, s. 419.
[16] Engels, *Anti-Dühring*, s. 389.
[17] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 44.
[18] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 636.
[19] Marks, *Louis Bonaparte‘ın 18 Brumaire‘i*.
[20] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.

İKİNCİ BÖLÜM
LENİNİZM VE TARİHSEL OLUŞUM

Marks ve Engels'in ölümlerinden sonraki dönem (1895-1914), I. Yeniden Paylaşım Savaşına kadar, *"kapitalizmin nispeten sakin bir gelişme dönemi, emperyalizmin felaketli çelişkilerinin henüz açıkça belirmediği, işçilerin ve sendikaların ekonomik güçlerinin az çok 'normal' bir biçimde geliştiği, seçim mücadelesinin ve parlementer grupların 'baş döndürücü' başarılar sağladığı ve legal mücadele biçimlerinin övgülerle göklere yükseltildiği ve legalite yoluyla kapitalizmin yenileceğine inanıldığı bir savaş öncesi dönemdi, kısacası bu dönem, II. Enternasyonal partilerinin besiye çekilip semirdikleri ve devrimi, kitlelerin devrimci eğitimini ciddi olarak düşünmek istemedikleri bir dönemdi."*[21] (Stalin)

Bir başka deyişle, serbest rekabetçi kapitalizmin tekelci kapitalizme dönüştüğü tarihsel dönemde, emperyalistler arası çelişkinin (uzlaşmaz) askeri plana yansıması 1914 yılında olmuştur. Bu tarihte başlayan I. Yeniden Paylaşım Savaşı, o güne kadar proletarya hareketinin ideolojik ve yönetimsel merkezi olan II. Enternasyonal'in de sonu olmuştur. II. Enternasyonal oportünist şeflerinin, emperyalistler arası paylaşım savaşında şovenist bir tutum takınmaları ve böyle bir savaşın proletarya devrimi için nesnel koşulların olgunlaşması olarak görmemeleri, tümüyle kendi ülkelerinin finans-oligarşisine teslim olmalarını getirmiştir. Böylece dünya proleter hareketi içinde büyük bir ideolojik mücadele başlamıştır. Bu mücadelede, II. Enternasyonal oportünist şeflerine karşı, Almanya'da Spartakistler ve Rusya'da Bolşevikler bulunuyordu.

Lenin, emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması ve aynı zamanda asalaklaşan, çürüyen kapitalizm olduğunu saptadı. Bu tarihsel evrede proleter (sosyalist) devrimin nesnel koşullarının var olduğu sonucuna ulaşan Lenin, bunu, yani sistemin bütünü açısından devrimin nesnel koşullarının mevcudiyetini ve böylece sosyalist üretim ilişkilerinin kapitalist üretim ilişkilerinin yerine geçebilmesinin koşullarının mevcudiyetini, doğrudan emperyalizm tahlilinden çıkarmıştır. Marks'ın "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*"nın *Önsöz*'ünde bahsettiği devrimin nesnel koşulları, serbest rekabetçi kapitalizmin tekelci kapitalizme (emperyalizme) dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır artık. Kapitalizm kendi çerçevesi içinde tüm boyutlarıyla geliştirdiği üretici güçlerin önünde engel niteliği kazanması toplumsal devrimin kaçınılmazlığını ifade etmektedir. Bunu Stalin şöyle ifade ediyor:

> "Emperyalizm koşullarında kapitalizmin çelişkisi **en uç noktaya** ulaştığı, proletarya devriminin **hemen** çözülmesi gereken bir aksiyon haline geldiği, eski işçi sınıfını devrime hazırlama döneminin yeni bir döneme, sermayeye karşı **doğrudan doğruya mücadele** dönemine dönüştüğü bir zaman(dır)."[22] (abç)

> "Bir başka deyişle, emperyalizm devrimin kaçınılmazlık haline gelmesi sonucuna varmakla kalmadı, **kapitalizmin kalelerine doğrudan doğruya saldırmak için elverişli koşulların yaratılması sonucuna da vardı**."[23] (abç)

Ancak devrimin nesnel koşullarının, bir bütün olarak sistemde mevcut olması, devrimin gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. Serbest rekabetçi dönemde belirginleşmemiş bulunan **kapitalizmin eşitsiz ve sıçramalı gelişme yasası** gündemdedir. Proleter devrimi artık zamandaş olmayacaktır.

Bu saptama, II. Enterenasyonal oportünizmine karşı verilen mücadelede olduğu kadar, daha sonra SBKP (B) ve Komintern (III. Enternasyonal) içindeki tartışmalarda da önemli bir yere sahip olmuştur. Kapitalizmin eşitsiz gelişim yasası, artık sistemin genelinde mevcut olan devrimin nesnel koşullarının yanında, tek tek ülkelerin iç yapılarına da bakılması gerektiğini ve buna bağlı olarak emperyalist zincirin en zayıf halkasından kırılabileceğini ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Bir başka deyişle, bir ülkede devrimin olabilmesi için, sistemin bütününde bir bunalımın (genel bunalım)

mevcudiyeti yeterli değildir, artık bu bunalımın eşitsiz gelişmiş ülkeler düzeyindeki yansımasına, yansıma derecesine de bakmak gerekir.

> "Devrimin temel yasası, bütün devrimler tarafından, özellikle 20. yüzyıldaki üç Rus devrimi tarafından doğrulanan temel yasası şudur: Devrimin olabilmesi için, sömürülen ve ezilen yığınların eskiden olduğu gibi **yaşamanın olanaksız olduğunun bilincine varmaları** ve değişiklik istemeleri yetmez. Devrimin olabilmesi için, sömürücülerin de eskiden olduğu gibi **yaşayamaz** ve **hükümeti yürütemez** duruma düşmeleri gerekir. Ancak aşağıdakilerin eski tarzda yaşamak istemedikleri ve yukardakilerin de eski tarzda yaşayamadıkları durumdadır ki devrim başarıya ulaşabilir. Bu gereçği bir başka biçimde şöyle ifade edebiliriz: **Ezeni de, ezileni de etkileyen bir milli kriz olmadan devrim olanaksızdır**. Böylece bir devrimin olabilmesi için, ilkin işçilerin çoğunluğunun (hiç değilse bilinçlenmiş ve aklı eren, siyasal bakımdan etkin işçilerin çoğunluğunu) devrimin gereğini tam olarak anlamış olmaları ve devrim uğruna yaşamlarını feda etmeye hazır olmaları gerekir; bundan başka, egemen sınıfların, en gerici yığınları bile siyasal yaşama sürükleyen, hükümeti zayıf düşüren ve devrimcilerin onu devirmesini olanaklı kılan bir hükümet bunalımından geçmekte olaması şarttır."[24] (Lenin) (abç)

Aynı konuyu, yani milli krizin mevcudiyeti ve bunun oluşturduğu devrim durumunu, Lenin bir başka yerde şöyle anlatmaktadır:

> "Bir devrim durumu olmaksızın, bir ülkede devrim olamaz. Bir devrimin olabilmesi için şunlar gerekir:
>
> 1) Egemen sınıflar, egemenliklerini **eskisi gibi** sürdürmelerinin olanaksızlığı; 'üsttekiler'in şu ya da bu buhranın içine düşmesi, yani egemen sınıfın politikasında bir **ayrılık** meydana gelmesi –ki bu ezilen sınıfların memnuniyetsizliklerini dışa vurmalarına fırsat veren ve isyan etmelerine yol açan bir buhrandır–. Ayrıca 'alt-takiler'in artık eskisi gibi yönetilmek istememeleri yetmez, 'üsttekiler'in de artık eskisi gibi **yönetemez** durumda olmaları da gerekir.
>
> 2) Ezilen sınıfların sıkıntı ve yoksulluklarının en üst boyuta ulaşması,
>
> 3) Bir 'barış' zamanında sömürülmelerine sessizce katlanan, fakat ortalık karıştığında, hem buhranın sonuçları yüzünden, hem de bizzat

‘üsttekiler’ tarafından **kendiliğinden** tarihsel bir eyleme itilen kitlelerin faaliyetelerinde önemli bir artış olduğu zaman.

Ancak devrime elverişli her durum, bir devrime yol açmaz. Yukarda sözü edilen nesnel koşullara öznel koşullar da katılırsa, yani devrimci bir sınıf, buhran döneminde bile ‘devrilmeyen’ bir hükümeti devrirecek kadar güçlü **devrimci kitle eylemlerini** meydana getirme yeteneğine sahip olmasını da katarsak, işte o zaman devrim olur.”[25] (Lenin) (abç)

İşte bu koşullar altında, proletarya ve onun partisinin görevi, politik iktidarı –parçalayarak– ele geçirmektir. Böylece Marks ve Engels’in 1840’larda sözünü ettikleri “ilk moment” gerçeklik haline gelmiştir.

“... egemenliği amaçlayan her sınıf, proletarya gibi egemenlik altında olduğu zaman bile, tüm olarak toplumun ve genel olarak egemenliğin eski biçimini ortadan kaldırmasına yönelen her sınıf, kendi çıkarını genel çıkar gibi ortaya koyarak, yapmak zorunda kaldığı ilk momentte, **ilkin politik iktidarı ele geçirmelidir**.”[26] (abç)

“Proletarya, bütün sermayeyi yavaş yavaş burjuvazinin elinden koparıp almak ve bütün üretim aletlerini devletin, yani egemen sınıf olarak kendi örgütünün ellerinde toplamak ve üretici güçlerin miktarını hızla artırmak için, siyasal üstünlüğünden yararlanacaktır. Pek doğal ki, başlangıçta bu, mülkiyet hakkının ve burjuva üretim tarzının despotik bir biçimde çiğnenmesi, yıkılması şartıyla yapılabilir. Ekonomik açıdan yetersiz ve tutarsız görünen bu önlemler, hareket sırasında kendi kendilerini aşacaklardır. Dolayısıyla da, bütün üretim tarzını tersine öndürme araçları olarak, zorunluk kazanırlar.”[27]

Yukarda ifade edildiği haliyle sosyalist devrimin geçmiş tüm devrimlerden farklı olduğu açıktır. Bu farklılık, temelde, sosyalist üretim ilişkilerinin niteliğinden kaynaklanır. Bir başka deyişle, sosyalist üretim ilişkileri, özel mülkiyete dayalı önceki üretim ilişkilerinde olduğu gibi, eski toplumun bağrında doğup, gelişip ve egemen hale (kendiliğinden ve nesnel bir süreç olarak) gelemez. Bu yüzden proletarya, özellikle burjuva devrimlerinde olduğu gibi politik iktidarı, böyle bir gelişme **sonrasında** ele geçirmeyi düşünemez. Bu farklılığı Stalin şöyle tanımlamaktadır:

“Proletarya devrimi ile burjuva devrimi arasındaki fark beş ana noktada toplanabilir:

1) Burjuva devrimi ... feodal toplumun bağrında büyümüş ve olgunlaşmış kapitalist düzen biçimleri devrim açıkça patlak vermeden önce az çok hazır olduğu zaman başlar. Proleter devrimi ise, sosyalist düzenin hazır biçimleri ya **hiç yokken**, ya da **hemen hemen yokken başlar.**

2) Burjuva devriminin ana görevi, iktidarı almak ve onu var olan burjuva ekonomisiyle birleştirmekten ibarettir. Proleter devrimin ana görevi de, iktidarı aldıktan sonra, yeni bir sosyalist ekonomi kurmaktan ibarettir.

3) Burjuva devrimi iktidarın ele geçirilmesiyle sona erer, proleter devrimi için ise, iktidarın ele geçirilmesi bir başlangıçtır.

4) Burjuva devrimi iktidarı elinde tutan sömürücü gurubun yerine başka bir sömürücü grubunu koymakla yetinir. Bu bakımdan eski devlet mekanizmasını parçalamaya gereksinme duymaz. Proleter devrimi ise, iktidarda kim olursa olsun bütün sömürücü grupları uzaklaştırır ... eski devlet makinasını parçalamaktan ve onun yerine yenisini koymaktan vazgeçmez.

5) Burjuva devrimi emekçilerin ve sömürülenlerin milyonluk kitlesini bir dereceye kadar uzun bir dönem için burjuvazinin çevresinde birleştirmez. Proletarya devrimi ise, proletarya iktidarını güçlendirmek ve yeni bir sosyalist ekonomi kurmak için sürekli bir ittifak ile proletaryaya bağlayabilir ve bağlamalıdır.”[28] (abç)

İşte “emperyalizm ve proleter devrimleri çağının Marksizmi” olan Leninizmin önemli teorik tezleri bunlardır. Bunlar, temelde II. Enternasyonal oportünist şeflerinin Marksizmi bir dogma haline getiren çabalarına karşı yürütülen mücadelenin odak noktalarını oluşturur.

II. Enternasyonal’in oportünist şefleri Marks ve Engels’in teorik tahlil ve saptamalarını, hiçbir önkoşul konulmaksızın ve zaman ve mekan gözetilmeksizin, aynen “savunulması” adı altında bir dogmalar yığını haline getirmişlerdir. Marksizmin özü, onun yaşayan ruhu olan diyalektik yöntem ve somut durumların somut tahlili onlar için hiçbir değere sahip değildir. Onlar, devrimin nesnel koşullarını “üretici güçler teorisi” ile ele alarak ve kendilerine Marks’ın “*Katkı*”nın *Önsöz*’ünü dayanak olarak kullanıp, tahrif etmişlerdir. (Marksizmin ortodoks tahrifi.) Bu teoriye göre, emperyalist dönemde de, proleter devrimi sanayinin az çok geliştiği, yani kapitalizmin

üretici güçleri en son noktasına kadar geliştirdiği yerlerde gerçekleşebilecektir.

> "İçerdiği tüm toplumsal güçler tam olarak gelişmedikçe hiçbir toplumsal düzen yıkılıp dağılamaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri de, bu ilişkilerin ortaya çıkmaları için gerekli maddi koşullar, daha önceki toplumun rahminde tamamıyla **olgunlaşmadıkça** eskinin yerini alamaz."[29] (abç)

Evet, Marks sorunu böyle koymuyor muydu? Öyleyse proletarya devrimi ilkin sanayisi en gelişmiş ülkelerde gerçekleşmesi gerekmez mi? Ama gerçek hiç de böyle değildir. Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası gündemdedir ve kapitalizm bir dünya sistemi haline gelmiştir.

> "Rekabetin tekele dönüştüğü bu dönem sonundaki enternasyonal örgüt, II. Enternasyonal'dir. Kapitalizmin burjuva anlamda refahı sağladığı, bu 'barış' döneminde, Avrupa'daki II. Enternasyonal partileri, parlamenter yoldan büyük başarılar sağladılar...
>
> Bu dönem, bütün barış dönemlerinde olduğu gibi solda pasifist ve sağ eğilimlerin palazlandığı bir dönemdi. Kazanılan parlamenter zaferler, II. Enternasyonal'in bütün partilerinin başını döndürdü. Bu dönemin hep böyle devam edeceğini zannederek hiç savaş döneminin hazırlıkları ile uğraşmadılar.
>
> ... İşte 1900 yıllarında proleter devrimleri çağının başında Avrupa solunun durumu böyleydi.
>
> II. Enternasyonal'in partileri, kapitalizmin barışçıl bir gelişme gösterdiği yükselme döneminde elde edilen seçim zaferlerinin sarhoşluğu içinde, kapitalizmin bu yeni dönemini hiç ama hiç anlamadılar. Geçici bir devre olan bu 'barış dönemi'nin devam edeceğini zannettiler.
>
> Bu partiler, somut durumların somut tahlilini bir yana bırakarak, Marksizmin bir eylem kılavuzu olduğunu ve tarih içinde zenginleşip derinleştiğini unutarak, Marks ve Engels'in tekel öncesi dönem için öngördüklerini bir dogma olarak ele aldılar. Hatta Marks ve Engels'in istisnai şartlar için söylediklerini bile genelleştirdiler; tam bir dogmatizm içine düştüler.
>
> Marks ve Engels'in tekel öncesi döneme ilişkin önerilerinin 'ortodoks' yönden muhafaza edilmesi, yani dondurulması, onların objektif durumlarına uygun düşüyordu. Ve bu dogmatizm aynı

> zamanda onların ihanet ve korkaklıklarına bir ideolojik kılıf oluyordu. Marks ve Engels'in kapitalizmin üretici güçleri henüz geliştirdiği, onlara ters düşmediği yükselme dönemine ilişkin, 'evrim dönemine ilişkin', öngörmüş oldukları devrim teorisini, çalışma tarzını ve taktiklerini, kapitalizmin genel bunalımlar dönemine, sosyalist devrimler dönemine uygulamaya çalışıyorlardı.
>
> Marks ve Engels, tek ülkede, dar milli sınırlar içinde bir proletarya devriminin olamayacağını söylememiş miydi? Devrim, Marks ve Engels'in öngörülerine göre, gelişmiş kapitalist ülkelerde, 'zamandaş' olarak, dünya devrimi şeklinde patlak vermeyecek miydi? İlk proletarya devrimi, üretici güçlerin en gelişmiş, objektif şartların en olgun, demokrasinin ve proletaryanın kültür düzeyinin en yüksek olduğu ülkede başlamayacak mıydı? O yüzden üretici güçlerin gelişme seviyesi düşük olan bir ülkede yapılacak her ihtilâlci teşebbüs, tıpkı 1848 Haziran yenilgisi gibi, tıpkı Paris Komünü'nün yenilgisi gibi, bozgunla sonuçlanmaya mahkumdu. Bu bakımdan üretici güçlerin olgunlaşmasını beklemek şarttı."[30]

İşte II. Enternasyonal oportünizminin Marksizmi "ortodoks" yönden tahrifi, özetle böyledir.

Bunlardan öte II. Enternasyonal oportünist şefleri, proletaryanın bir ülkede iktidarı ele geçirse bile, bunu korumayı başarmasının olanaksız olduğunu söylerler. Onlara göre, proletarya kültürel açıdan geri durumdayken ve devlet aygıtını kullanabilecek deneyimli, yetişmiş personele sahip değilken, iktidarın fethi, boş bir girişim olarak kalacaktır ve değersizdir. Bu yüzden, proletarya partilerinin görevi, "***ülkeyi yönetmeye yetenekli yetişmiş kimselerden ve yöneticilerden yeteri kadar hazır kadro***"[31] oluşturmaktır. Aksi halde yüzyılların devlet yönetme deneyimine sahip ve kültürel olarak üstün olan burjuvazi iktidarı geri alacaktır. Bu nedenle –ve bu görevi yerine getirmek için– "***ilk önce*** *kapitalist rejimde kadroları yetiştirmek****, sonra*** *iktidara geçmek*"[32] gerekir. Kapitalist rejim içinde, sosyalist toplum için gerekli kadrolar (deneyimli kadrolar), bir yandan ideolojik olarak eğitilirken (parti içi eğitimin amacı ve parti okullarının kurulması), öte yandan uygun her fırsatta, **koalisyon hükümetleri yoluyla** devlet yönetimine katılarak eğitilirler.

Görünüşte oldukça mantıki ve kitabi görünen bu tezler karşısında Lenin şöyle demektedir:

> "Bunun doğru olduğunu kabul edelim, ama sorun, niçin tersine çevrilmemeli. **İlk önce** iktidara geçip, **sonra** her adımda yedi fersah aşan tılsımlı çizmeleri ayağa giymeye çalışan kitlelerin **kültür düzeyini** yükseltmek, işçi çevrelerinden çıkan kalabalık yönetici kadroları yetiştirmek için ileri atılmak niçin olanaklı olmasın?"[33] (abç)

Lenin, "*eğer yenenlerin kültürel düzeyi, yenilenlerden daha yüksekse kendi kültürlerini bunlar üzerinde baskın kılarlar; eğer karşıtı geçerli ise, yenilenler kendi kültürlerini yenenler üzerinde baskın kılarlar*"[34] derken, kültürün yerini kesinkes küçümsemediğini ortaya koymaktadır. Ama burjuvazinin "kültür tekelini" yıkmadan proletaryanın, gerçekte ileri ve yüksek olan kendi kültürünü olgunlaştırma ve yayma olanağına sahip olabilecek midir? Ve "kültür tekeli"nin temel dayanaklarından birisi olan devlet gücü karşısında, bu gücü ele geçirmediği sürece sürekli olarak edilgin kalmayacak mıdır? İşte Lenin, Marksist dünya görüşünde ifadesini bulan proletaryanın yüksek kültürünü temel alarak, proletaryanın devrimci bilincine, kararlılığına ve kendi devrimine sahip olma cesaretine güvenerek, nesnel koşulların bir devrim için –sistemin bütünü açısından– olgun olduğundan yola çıkarak "ilk moment"te politik iktidarın ele geçirilmesi gerektiğini saptamıştır. Böylece gündemin başına iki ana konu geçmiştir: **Devlet** ve **devrim**.

[21] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 16.
[22] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 7-8.
[23] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 14.
[24] Lenin, "*Sol*" *Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, s. 114.
[25] Lenin, *II. Enternasyonalin İflası*, 1915.
[26] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 46-47.
[27] Marks-Engels, *Komünist Manifesto*.
[28] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 120-121
[29] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz, s. 26.
[30] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim I*.
[31] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 18-19.

[32] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 18-19.
[33] Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 19.
[34] Lenin, *Collected Works*, Cilt: 33, s. 262.

I.

MARKSİST-LENİNİST DEVLET TEORİSİ

Lenin'in emperyalist dönemde, kapitalist üretim ilişkilerinin artık üretici güçlerin geliştiricisi olmadığı, tersine onların önünde engel oluşturduğunu saptamasıyla birlikte politik iktidar sorunu **birincil** sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu devlet (politik iktidar) ve devrim (politik iktidarın ele geçirilmesi) sorunlarını tüm tartışmaların ve çalışmaların odak noktası haline getirmiştir. (Bu bağlamda PCI –İtalyan Komünist Partisi– yöneticisi ve Komintern Yürütme Komitesi üyesi Gramsci'nin de aynı konuları birincil dereceden önem vererek ele alması doğaldır. Konumuz gereği, Gramsci'nin tezleriyle bağlantılı olarak, Marksist-Leninist devlet teorisini bir kez daha ele almak zorunlu olmaktadır.)

> "**Devlet**, topluma zorla kabul ettirilmiş bir güç değildir. **Hegel'in ileri sürdüğü gibi 'ahlâk fikrinin gerçeği', 'aklın imgesi ve gerçeği' de değildir**. Devlet, toplumun gelişmesinin belli bir aşamasının ürünüdür. Bu, toplumun önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz karşıtlar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözümlenemez bir çelişme içine girdiğinin itirafıdır. Ama bu karşıtların yani karşıt ekonomik çıkarlara sahip sınıfların kendilerini ve toplumu verimsiz bir mücadele içinde eritip bitirmemeleri için görünüşte toplumun önünde yer alan, çatışmayı hafifletmesi, 'düzen' sınırları içersinde tutması gereken bir güç ihtiyacı kendini kabul ettirir. İşte **toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir**."[35] (Engels) (abç)

> "... bizzat silahlı güç olarak örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir **kamu gücü** kuruluşu gelir. Bu **özel** kamu gücü zorunludur. Çünkü sınıflara bölünmeden sonra, halkın özerk silahlı örgütlenmesi imkansız duruma gelmiştir ... Bu kamu gücü **her devlette mevcuttur**, Gentilice toplumunun bilmediği cezaevleri ve her türlü ceza kurumlarından meydana gelir."[36] (abç)

Bu “*kamu gücünü ve vergileri ödetmek hakkını kullanan* ***memurlar***”dır ve bu memurlar “*toplumun organları olarak toplumun üzerinde yer alır.*”[37] Bir bütün olarak –asker, sivil– bürokrasi olarak tanımlanan bu memurlar kesimi, devlet aygıtının işleyişini sağlarlar ve onun somuttaki görünümleridirler. Bu yüzden onların **otoritesi**, herhangi bir bireyinkinden ya da Engels’in deyimiyle söylersek gentilice örgütlenmenin organlarının otoritesinden çok daha büyüktür.

Devlet, özel silahlı adamlara dayalı bir zor aygıtı olarak, toplum üstünde, ama aynı zamanda toplumun düzenleyicisi olan zor organıdır. Bu uzlaşmaz sınıfların mevcudiyetinden doğan bir organın sınıfsal niteliği ile birlikte ele alınmalıdır. Yani devlet, doğrudan sınıfsal bir niteliğe sahiptir. Belli bir toplumda egemen konumdaki (ekonomik olarak) bir sınıfın egemenliğinin ifadesi olarak devlet, birincil olarak egemen sınıfın çıkarını korumak ve sürdürmek zorundadır ve bu onun temel işlevidir. Bu yüzden bir devlet, her zaman ve her yerde egemen sınıfın devleti olarak anılır. (Köleci devlet, feodal devlet, burjuva devlet, proleter devlet).

> “Belirli üretici güçlere uygun olabilen koşul, toplumun belirli bir sınıfın egemenliğinin, her durumda **devlet biçiminde** kendini **pratik-idealistik ifadesine** sahip olan kendi mülkiyetinden türemiş toplumsal gücün koşullarıdır ve bu yüzden her devrimci mücadele o güne dek iktidarda bulunan sınıfa karşı yönelir.”[38] (abç)

En gelişmiş haliyle burjuva devlet aygıtını ele alan Marks ve Engels, devletin işlevlerini şöyle ifade ederler:

> “... modern devletin yürütme erki tümüyle burjuvazinin **ortak işlerini** yürüten bir **komite**den başka bir şey değildir.”[39] (abç)
>
> “... modern temsili devlet, ücretli çalışmanın sermaye tarafından sömürülmesinin bir **aletidir**.”[40] (abç)
>
> “... modern devlet, burjuva toplumun, kapitalist üretim biçiminin **genel dış koşullarını** işçilerden olduğu kadar, tek tek kapitalistlerden de gelen saldırılara karşı korumak için kurduğu örgütten başka bir şey değildir. Modern devlet, biçimi ne olursa olsun, esas itibariyle kapitalist bir makinedir: kapitalistin devleti, **düşüncede kolektif kapitalist**. Üretici güçleri ne kadar çok kendi mülkiyetine geçirirse, o kadar çok gerçek kollektif kapitalist haline gelir, yurttaşları o kadar çok sömürür.”[41] (abç)

“*Devlet gücü, aynı zamanda ekonomik bir güçtür.*”[42] Yani devlet, bir zor aygıtı olarak, iktisadi evrim üzerinde etkide bulunur.

> “... bir yanda iktisadi hareket, öte yanda ise, alabildiğine çok bağımsızlık için uğraşan ve bir kere yerleştikten sonra artık kendi hareketini kazanan **politik güç** vardır. Aslında iktisadi harekete baskın çıkar, ama kendi kurduğu ve kendi eliyle bağımsızlık verdiği politik hareketten, bir yanda devlet gücünün, öbür yanda da bunla aynı anda doğan muhalefetin hareketinden gelen tepkilere katlanmak zorundadır.
>
> Devlet gücünün iktisadi gelişme karşısında tepkisi üç türlü olabilir: aynı yönde ilerliyebilir ve o zaman gelişme hızlanır; gelişme çizgisine karşı durabilir, dünyanın büyük uluslarının devlet güçlerinden bu durumda olanları eninde sonunda yıkılıp gitmeye mahkumdurlar; ya da ikitisadi gelişmeyi belirli çizgide kesip başka yollarlla zorlayabilir. Bu son durumda da, eninde sonunda önceki iki durumdan birine dönüşür. Ama açıkça görüyoruz ki, ikinci ve üçüncü durumlarda politik güç iktisadi gelişmeyi büyük zararlara uğratabilir, büyük enerji ve gereç yığınlarını boşuna harcayabilir.”[43]

Sözün özü, “*devlet, egemen sınıfların baskı aygıtıdır.*”[44]

Burada hemen devletin bir zor aygıtı olduğu açığa çıkıyor. Ancak “baskı”nın ikili durumu gözönüne alınmalıdır, yani **yasal zor** ve **açık-askeri zor.** Fakat bu kavramlar, sadece bir takım polemiksel görüşler için özel bir değere sahiptir. Gerçeklikte ise zorun fiili durumu açısından “yasal” ve “yasadışı” ayrımı, egemen sınıf için sözkonusu değildir. Belli bir dönemde mevcut yasalar, bazı devlet uygulamalarına hukuksal dayanak sağlamaz iken, bu uygulamalar egemen sınıf için gerekli olduğunda, kolayca yaratılabilir. (Politik gücün yasama-yürütme ve yargı bütünselliği olması esprisi.) Bu nedenle Marksist-Leninist literatürde zor, iktisadi evrime göre tanımlanır ve iktisadi evrime uygun ve onun önünü açan zor devrimcidir, ilericidir ve meşrudur. Bunun dışındaki zor uygulamaları, özel silahlı adam müfrezelerince yapılmasının alt ayrımları, taktik ve teknik önemden öteye geçemez. Genellikle “yasal” ilan edilen devlet uygulaması, mevcut güçler dengesine göre ve egemen sınıfın kendi çıkarını genel çıkar olarak sunup topluma kabul ettirdiği dönemlerde oluşturulmuş yasallığa uygun (olağan) mahkemeler ve olağan dönemin silahlı gücünün biri olarak polis gücü ile çakışır. Askeri gücün, yani ordunun devreye girmesi, sadece

diğer özel silahlı gücün (polis vb.) yetersiz kalması durumunda olur ve bunu ifade eder. Ve bu durumun tarihsel niteliği taktik önemdedir.

Marksist-Leninist literatürde “baskı”nın “yasal ve yasadışı” ya da “polisiye-militer” ayrımının yer almaması devletin niteliği ve özü yönünden önemlidir. Kimi “siyasal bilimciler”(!)in yaptığı bu ayrımlar, en fazla **metodojik** nitelikte olabilir ve konunun **anlatımı** için bir değeri olabilir. Bundan öte bir çaba ve sonuç çıkarma, devletin baskısını meşrulaştırmak (iktisadi evrime karşın) ve devletin sürekli ve kalıcı olduğunu, yani onun evrenselliğini ilan etmekten öteye gitmeyecektir. Marksizm-Leninizm açısından, devlet gücü, iktisadi evrime uygun yöndeyse, onun müdahalesi (ekonomik, sosyal, politik, kültürel, ideolojik) **açık** bir dayatma şeklinde olmayacaktır. Yalnız siyasal zorun, mevcut toplumsal düzene karşı olmayan, yani onu kabul eden kesimler açısından “meşru” kabul edilmesi ile toplumsal düzene karşı olanlara karşı “kaba güç” olarak uygulanması, birbirinden ayrılmalıdır. **Yine de, her zaman devlet gücü, egemen sınıfın tek tek bireyleri de dahi olmak üzere, tüm toplum üzerinde yer alan bir siyasal zor gücü, makinasıdır.**

> “Toplum da aynı devlet tekelciliği ile davranır, ama bu işi daha kibarca yapar: sizi dışarı atacak yerde, size yaşamı o kadar güç kılar ki, kendi kendinize kapıyı tutarsınız.
>
> Gerçekte devlet de başka türlü davranmaz; **kendi istek ve buyruklarını yerine getiren**, kendi gelişmesini sağlayan insanlardan hiç kimseyi **dıştalamaz**. Kendi yetkinliği içinde, **gerçek muhalefetlerin siyasal hiçbir yönleri olmayan** ve **canını sıkmayan** muhalefetler olduklarını bildirecek, hatta gözlerini kapayacak kadar ileri gider.”[45] (abç)

Görüldüğü gibi, devlet, egemen sınıfın emrinde bir baskı, zor aygıtı olarak **her** zaman ve **her** sınıf ve tabakaya karşı sürekli zor, yani daha anlaşılır biçimde söylersek açık askeri zor uyguladığı söylenemez. İkinci olarak, devlet, toplumdan doğduğundan ve toplumsal çatışmaları frenlemek gereksinmesinin ürünü olduğundan, bir yere kadar “kamusal” niteliğini korur. (Kamu çıkarı esprisi) Ancak tüm bunlar, toplumsal, ekonomik ve siyasal çelişkilerin keskinleştiği dönemlerde, yani **bunalım dönemlerinde** büyük ölçüde değişir ve devletin gerçek niteliği tüm açıklığıyla görülür. Çünkü “*bunalmlar, daima mevcut çelişkilerin ancak* ***geçici*** *ve* ***zora dayanan***

çözümleridir. Bunlar, bir süre için bozulmuş dengeyi tekrar kuran şiddetli patlamalardır.”[46]

Bunalım dönemlerinde devlet gücünün gerçekliğe yönelmesi, onun baskıcı niteliğinin görünür (açık) olması önemlidir. Bunalım dönemlerinde, Engels'in deyişiyle “*metafizik kutup karşıtlar*”[47] ortaya çıkar. Ve devlet gücü, hemen hemen tüm “yasal” dayanaklarından kurtulur ya da en azından “yasal” dayanakları bir yana bırakarak toplumun karşısına çıkar. (Ve yeni yasalar, ancak bu uygulamanın ardından gelen ve uygulamayı “meşrulaştırmaya” hizmet eden bir niteliğe sahip olur.) Devletin bu uygulaması (buna açık zor uygulaması demek **pek** yanlış olmayacaktır) egemenlik için mücadele eden sınıflar için birincil dereceden önemlidir. O ana kadar sürdürülen mücadele biçimleri, bizzat egemen sınıfın zoru, şiddeti ile engellenmeye ve yok edilmeye çalışılmaktadır artık. Bu ise, egemenlik için mücadele eden sınıf/sınıfların zora, şiddete başvurmasını kaçınılmaz kılar, yani **silahlı aksiyonun nesnel koşulları ortaya çıkmıştır**. Artık egemen sınıf, zora dayanan bir eylemle, yani devrimle (ihtilâlle) alt edilmek zorundadır.

> “Bu devrim kaçınılmazdır, sadece **egemen** sınıf başka hiçbir biçimde devrilemeyeceği için değil, aynı zamanda onu **deviren** sınıf, tüm çağların pisliklerinden kurtulmayı ve yen toplum kurmayı bir devrimle başarabileceği için de kaçınılmazdır.”[48]

Bu Marksist-Leninist saptama egemen sınıfın egemenliğini yanlız ve yanlız devlet gücü ile, siyasal (açık yada gizli) zor ile sağladığı ve sürdürdüğü demek değildir. Böyle bir yaklaşım, bir toplumda ekonomik ve politik güç dışında diğer üstyapının hiçbir önemi olmadığı demektir. Egemen sınıf, egemenliğini ekonomik ve ideolojik etmenlerin yardımıyla da sağlar, korur ve sürdürür. Ancak tüm toplumu altyapısından üstyapısına kadar etkileyen bir bunalım ortaya çıktığı zaman, devlet gücü herşeyi belirler. Ve bu yüzden tüm egemenlik için mücadele devlet gücü etrafında –devlete gücünü kullanarak ya da onu yıkarak– yoğunlaşır.

Yine de egemen sınıf ile egemenlik için mücadele eden sınıf/sınıfların karşılıklı olarak birbirlerini alt edemedikleri durumlar ayrıca incelenmelidir. Nasıl ki, devlet gücünün açık faaliyeti sözkonusu olduğu dönemlerdeki devlet biçimleri diğer dönemlerdeki devlet biçimlerinden farklı ise, bu denge durumunda da farklılık ortaya çıkar. Ancak bu farklılık, devletin

biçimiyle sınırlı kalmaz, onun sınıflar karşısındaki konumunu ve işlevini de etkiler.

> "... modern temsili devlet de, ücretli çalışmanın sermaye tarafından sömürülmesinin aletidir. Bununla birlikte, **genele aykırı olarak**, savaşan sınıfların birbirlerini dengelemeye çok çalıştıkları bazı öyle durumlar olur ki, devlet iktidarı, görünüşte aracı olarak, **o an için**, bu sınıflara karşı belli bir bağımsızlık durumunu korur. Aristokratlarla burjuvazi arasında denge sağlayan 17. ve 18. yüzyıl mutlak monarşisi; burjuvaziye karşı proletaryadan, proletaryaya karşı burjuvaziden yana oynayan I. ve özellikle II. Fransız İmparatorluğunun **Bonapartizm**'in de durumu buydu."[49] (abç)

Bonapartist devlet, sınıflardan özerk ve arabulucu, hakem konumunda görünür. Bu görünüm, devletin baskı aygıtı niteliğini kaldırmadığı gibi, bizatihi bu niteliğinin her sınıfa karşı ortaya çıkarılması ile sağlanır. Ancak bu Bonapartizmin faşizm olduğu anlamına gelmez. Bonapartizm ile faşizm aynı değildir. Faşizm, **emperyalist dönemde**, yani kapitalizmin sürekli ve genel bunalımlar çağında **burjuvazinin bir yönetim biçimidir**, ama tüm olarak burjuvazinin değil, onun bir bölümünün, finans-kapitalin en gerici, en emperyalist, en şovenist unsurlarının açık terörist diktatörlüğü olarak **bir** devlet biçimidir. Bu yüzden sınıflar arası "denge" oluşturuculuğu bir yanılsamadır. Ama diğer burjuva devlet biçimlerine göre, devlet gücü çok daha yaygın ve geniş kullanıma sahiptir; bir başka deyişle, finans-kapital ve hatta bunun bir kesimi dışında tüm burjuvaziyi de kapsayacak kadar geniş bir zor uygulaması sözkonusudur. Bu yönü ile faşizm Bonapartizme yaklaşsa da, devletin denetiminin finans-kapitalin belli kesiminin elinde olmasıyla ondan ayrılır. Kısaca, Hitler, Mussolini, Franco vb. faşist liderler, asla bir Bonapart değildir.

Bir bütün olarak bir toplum ele alındığında, o toplumun evrimi içinde devletin de değişik biçimler aldığı gözlenebilir. Bu iktisadi evrime göre izlenebilecek değişmelerdir. Bir başka deyişle, devlet biçimi, toplumun iktisadi evrimine, bu evrimde ortaya çıkan bunalımlara ve bu bunalımların niteliğine bakarak kavranabilirler. Bunu genel olarak bir toplumdaki mevcut üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkinin **evrimi** olarak ifade edebiliriz.

Bir toplumda, mevcut üretim ilişkileri üretici güçlerle çatışma halinde değilse, tersine onları olanca "hız ve bereketiyle" geliştiriyorsa, böyle

dönemlerde devlet gücü (siyasal zor) eski üretim ilişkilerine bağlı ve direnen kesimler üzerinde uygulanır (**diktatörlük**). Bunun dışında devlet gücü “yansız” bir görünümde, “genel çıkarların” koruyucusu ve en az müdahalecisi durumundadır (**demokrasi**).

İnsanlık tarihinde, üretici güçlerin belli bir evriminden sonra ortaya çıkan **işbölümü** giderek sınıfların ortaya çıkmasına ve uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin de devletin doğmasına yol açtığını daha önce söylemiştik. İktisadi evrimde köleci toplumun ortaya çıkması, aynı zamanda ilk devletin görünür olmasıdır. Köleci toplumun ilk evrelerinde, topluluk içinde büyük farklılaşma (ekonomik ve siyasal güç olarak) olmadığından, devlet çok gelişmiş değildir. Zaman içinde kölelerin sayısındaki artış ve köleciler arasındaki eşitsizliğin (köle sayısı şeklinde servet eşitsizliği) gelişmesi devlet işleyişinde yetkinleşmeyi getirirken, üretimin yaygınlaşması devletin **işlev ve kurumlarını çoğaltmıştır.**

İlk zamanlar köleci toplumun devlet örgütlenmesinin nasıl olduğu fazlaca önemli değildir. Ancak bunun tüm köle sahipleri ile aynı toplumun bireylerinin (köleler dışındaki yurttaşlar) ortak bir yönetime sahip oldukları ve toplumdaki çelişkilerin antagonizma kazanmadığı ilk evreleri düşünülürse, bu dönemdeki devlet biçiminin **demokratik** olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, köleler dışında kalan tüm kesimler devletle uyum içindedir ve devlet onların çıkarlarını, genel çıkar olarak savunmaktadır.

Tunç savaş arabalarının üretimi ve bunlara sahip olanların zamanla –ki bu zaman oldukça kısa sürmüştür– daha çok köle sahibi oldukları, daha çok özel silahlı adamlar besledikleri ve böylece daha da zenginleşip, güçlendikleri açıktır. Ve aynı şekilde köle sahipleri kendi içlerinden birini **başkan** yapmaları ve tüm devletin ya da sitenin onun kişiliğinde simgeleşmesi doğal bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu boyutu ile bir **monark**tan ve **monarşi**den söz etmek mümkündür.

İlk anda toplumdan doğan ve giderek ondan bağımsızlaşan devlet, ilk dönemde kaçınılmaz olarak sınıflar karşısında “tarafsız” görüneceği gibi, köle sahiplerinin tek tek bireylerine karşı da bu “tarafsızlık”ını korur. Bunu belli bir dönemde bir tek kişinin yerine getirebilmesi, üretimin mevcut seviyesine uygun düşer. Çünkü **azgelişmiş bir üretim, azgelişmiş bir işbölümü ve azgelişmiş bir devlet örgütlenmesi demektir.**

Şimdi köleci toplumun ve köleci devletin evrimini eski Yunan'daki Atina sitesinin evrimiyle ele alarak görelim:

Atina'da site örgütlenmesi, üretimin ve işbölümünün göreli gelişmişliğine denk düşen bir gelişkinliğe sahiptir.[50]* Tarım, hayvancılık, zanaat olarak ana üretim dalları, kendi içinde zenginleşmiş ve giderek bu üretim kolları yanında ticaret gelişmiştir (tüccarların tarih sahnesine çıkışı). Toplum iki ana sınıftan oluşmaktadır: **Köleler** ve **köle sahipleri**. Ancak toplumda köle sahibi olmayan küçük tarımcılar, zanaatçılar ve tüccarlar gibi "özgür" insanlar da vardır. Diyebiliriz ki, köleci toplum, **salt** iki sınıftan meydana gelmemiştir. Genel olarak bir toplumda bir üretim ilişkisi **egemendir**. Ve bizzat bu ifadedeki "egemen" sözcüğü, o toplumdaki t**ek ilişki olmadığını** ifade eder. Ancak toplumda bir önceki toplumdan gelen "kalıntılar"ın ve bir üst toplumun "nüveleri"nin bulunması toplumsal yapının işleyişini **dolaylı** olarak etkiler. Köleci toplumda, gerek ilkel komünal toplumdan kalma ilişkiler, gerekse feodalizme doğru evrilecek ilişkiler mevcuttur. Bundan öte küçük-meta üretimi ile tüccar sermayesi de, feodal ve kapitalist toplumda olduğu gibi, mevcuttur. Bunların oluşturduğu sınıf ve tabakalar, belli bir toplumun işleyişinde bazı etkilerde bulunmuşlardır, ama temeli değiştiremeyeceklerinden ve özsel etkileri olamayacağından bir ölçüde ihmal edilebilir nicelik olarak düşünülebilinir. Köleci toplumda, deyim yerindeyse, ana iki sınıf dışındaki "ara tabakalar" (ya da "marjinal sektörler"), toplumun siyasal ilişkilerine katılabildikleri oranda ele alınmak durumundadır.

Köleci üretim ilişkilerinin egemen olması, "ara tabakalar"ın da belli oranda buna uygun biçim aldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, bir tüccar en azından ev işleri için köle kullanmak durumundadır. Bundan öte ticaretle uğraşan köleciler de mevcuttur. Bu yüzden bu iki kesim arasında ayrım yapılması gerekirse, küçük ve orta tüccarlar ile büyük tüccarlar şeklinde bir ayrım yapılabilir.

Atina'da toplumsal yapının bu oluşumu kimi yazarlarca bazı kategorik ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ayrımlar o dönemin kendi tasnifinden çok, belli bir yazının (sosyolojik, politik, ekonomik, kültürel, vb.) bir terminolojik birliği olarak yapılmaktadır. Bu tür kategorileştirmeden birine göre köleci toplum dört sınıfa ayrılır: 1) Aristokratlar (toprak sahibi köleciler), 2) Orta-sınıf (tüccarlar, zanaatçılar, şarap ve zeytinyağı üretimindeki köle sahipleri),

3) Alttabaka (bireysel üretici, özgür ücretli çalışanlar), 4) Köleler. Böyle bir ayrımın, anlatım yönünden yararı açıktır.

> "Aristokratlar zenginleşince çiftliklerini kahyalarına bırakıp şehre yerleşmiş ve politikaya atılıp, önceleri kralın (monark) danışma meclisi olarak siyasal sorunlarda söz sahibi olmuşlar, daha sonra kralı saf dışı ederek, M.Ö. 8. yüzyılda İonya'da monarşileri kaldırıp aristokratik yönetimler kurmuşlardır ve politikayı tekellerine alıp toplumu aristokratik meclislerle yönetmeye başlamışlardır. İşte bu aristokratik yönetim orta ve aşağı sınıflara siyasi haklar tanımıyordu ... Ticareti de aşağı görüyorlardı ... (Oysa) ticaret tarımdan kârlı işti. Bu yüzden orta sınıf zenginleşirken, aristokratlar lüks yaşamda ısrar ediyorlardı. Ekonomik güç orta sınıfın eline geçti. Ekonomik gücü eline geçiren orta sınıf siyasal alanda da söz sahibi olmak istedi. Aristokratik yönetimler buna karşı koyup, sosyal gelişmenin önüne set çekince, sosyal gelişme de setin üzerinden aştı."[51]

Aristokratların bu engel niteliği, devletin biçiminin de değişmesine yol açmıştır. Devlet gücünün kullanımının yaygınlaşması ve aristokrasi içinde **zümreleşmenin** artması, yönetimin **oligarşik** nitelik almasına yol açmıştır. Oligarşik yönetim, toplumdaki farklılaşmanın, yani sınıfsal farklılaşmanın iyice keskinleştiği, köle sahibi sınıf içinde zenginlik farkının iyice büyüdüğü ve bu kesiminin "en zenginler" haline gelerek, tüm toplum üzerinde egemenlik kurdukları yönetimdir. Bir başka deyişle, egemen sınıf, bir yandan diğer sınıflarla çatışma içindeyken, bir yandan da kendi içinde zümreleşmekte, servetin belli ellerde merkezileşmekte olduğu dönemin yönetim biçimi oligarşik yönetimdir. Bu yönetim, toplumdaki çelişkilerin had safhaya çıktığının bir ifadesidir. Tüm toplumun –aristokratların oligarşi dışındaki kesimleri de dahil– oligarşiye karşı tepkisi yoğunlaşır. Çatışma giderek bir iç savaş halini alır. Bu durumda geniş halk kitleleri galip geldiğinde demokratik yönetim oluşturulur. Aksi durumda oligarşi varlığını sürdürür. Ancak her iki gücün denge durumları olabileceği gibi, bir iktidar boşluğu da olabilir. Hangi nedenle olursa olsun, genellikle oligarşiden demokrasiye geçişte, bir ara yönetim, geçici bir biçim olarak **tiranlık** ortaya çıkmaktadır.

Burada Eski Yunan'daki siyasal ve toplumsal görüşleri kısaca anımsatmakta yarar vardır. O dönemin düşünürlerinden Aristoteles üç

devlet biçiminden söz etmektedir: 1) **Monarşi:** Bütün iktidarın bir tek adamda toplanması; 2) **Aristokrasi:** Egemenliğin sınırlı bir vatandaşlar sınıfından oluşması; 3) **Demokrasi:** Bütün iktidarın bütün vatandaşların iradesinden doğması. Aristoteles'e göre, bu üç rejim, soysuzlaşarak (dejenere olarak) **tiranlık, oligarşi** ve **demagoji** olur. Yine o dönemin düşünürlerinden Polybios'a göre, insanlar siyasal hayatlarının **ilk** safhasında ataerkil bir **monarşi** ile yönetilmişlerdir. Monarşik devlet sonunda soysuzlaşıp **tiranlık** halini almıştır; bunun üzerine aristokrasi ayaklanmış ve sonunda **oligarşik** bir hükümet kurulmuştur. Daha ilerki aşamada ise, halk kitleleri ayaklanarak **demokrasiye**, oradan da iç karışıklıklar yüzünden yine tiranlığa geçilmiştir. Polybbios'a göre bu süreç bu geçişlerle sürekli yinelenir. Eflatun (Platon) ise gelişimi şöyle ele alır: İdeal bir site, çok eski tarihlerde mevcuttu ve bu dönem "altın çağ"dı. Bu çağdan sonra "timokrasi" dediği "gümüş çağı" gelmişti ve burada savaşçılar bilgelerden üstün çıkmıştır. Sonra savaşçılar arasında zenginlik hırsı alıp yürümüş, böylece insanlar bakır çağına, yani **oligarşiye** ulaşmışlardır. O zaman yoksullar kendilerini saymışlar ve sayılarının zenginlerden fazla olduğunu görmüşler, oligarşi demokrasi biçimine girmiştir. Bu da, demir çağdır. Fakat demokrasi de yozlaşıp, anarşi halini almış, bu da tiranlığı doğurmuştur.

Görüldüğü gibi eski Yunan düşünürleri, genel olarak ideal bir yönetim **biçimini** çok eski tarihe ait olarak ele alırlar. Buna ilkel komünal dönem demek yanlış olmayacaktır. Sonraki gelişme, bir geçiş dönemi olarak monarşi şeklinde olmaktadır. Bu olumsuzlanarak tiranlığa ve tiranlık yıkılarak aristokrasiye, aristokrasi olumsuzlanarak oligarşiye dönüşerek gelişmektedir. Oligarşi sonrası demokrasidir. Ve "ehven-i şer" bir biçim olarak ifade edilen "en az mahzurlu" biçim demokrasidir. Ancak yine de geçicidir ve tiranlık-oligarşi olarak sürer. Her durumda tiranlık, Yunan sitelerinde kişisel otorite ile bir sınıflararası uzlaşma sağlama çabası olarak gündeme gelmiştir. Bütün tarihsel süreç ele alındığında, tiranlık ve köleci toplumun dağılması ve feodalizme geçişi öngören durumun bir devlet biçimi olarak görünmektedir. Bir bakıma oligarşik yönetimin bir evrimidir.

Atina'da böyle bir "denge" durumu, devletin sınıflardan göreli bağımsız olduğu bir dönem Solon ile başlar. Solon bir **yönetici memur** (arkhan) olarak sınıfsal çatışmaların üstünde yer alan ve bu sınıfların uzlaşmasının yöneticisidir. Bu uzlaşma döneminde Atina'da iki üretim biçimi yan yana

görülür: Kölelik ve feodalite. Ancak feodalite, yeterince gelişmediğinden ve uzlaşmalara gitmek durumunda olduğundan siteyi ele geçiremez. Zaten feodalizm tarımsal üretim tarzı olarak şehirleri değil kırları temel almak durumundadır. Yine de **her uzlaşmalı geçiş gibi, eski düzenin egemen unsurları uzun süre varlığını korur ve hatta zaman zaman eski gücüne kavuşmak için karşı hareketlere bile girişir. Ancak iktisadi evrime ters düştüğünden, iktidarı yeniden ele geçirse bile, bunu uzun süre koruyamaz.**

Atina’da “uzlaşma” olgusu, sitenin gelişimini uzatmış ve devlet biçiminin de geçiş evrelerine uygun biçimler yaratmıştır. İşte Pe-isistestos’un tiranlığı bunların ilkidir ve süreç feodal demokrasiye doğru ilerler (Perikles dönemi). Bu sıralarda başlayan Peloponnes savaşları ile Yunan siteleri **düzenli bir evrimle** feodalizme geçemezler. Roma işgaline kadar süren bu savaşlar, Roma’nın (dış istilacı güç) işgali ile sona erer, ama bu son, tüm Yunan sitelerinin Roma tarafından ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece Yunan köleci toplumu tarih sahnesinden silinir. (Hemen hemen benzer bir gelişme Roma’da da ortaya çıkmıştır.) Ve tarihte yeni bir dönem, feodal dönem başlar.

> “Nasıl ki Antik dönem **kentten** ve küçük bölgelerden başladıysa, OrtaÇağ da **kırlardan** başlamıştır. Bu farklı başlangıç noktası, aynı zamanda geniş topraklar üzerine serpilmiş ve **fetihler** yüzünden artık artmayan nüfusun seyrekliğiyle de belirlenmiştir. **Yunan ve Roma’nın tersine, feodal gelişme bu yüzden geniş bölgeler üstünde başlar. Roma fetihleriyle hazırlanır ve tarımın ilk yayılması onlarla birlikte olur.** Roma İmparatorluğunun son yüzyılları ve barbarlar tarafından fetih edilmesi üretici güçlerin önemli bir kısmının yok olmasına yol açmıştır. Tarım gerilemiş, pazar bulunamadığından sanayi çökmüş, ticaret ölmüş ya da ciddi biçimde bozulmuş, kır ve şehir nüfusu artmamıştır. Bu koşullar ve **fetih tipi örgütlenme** tarzı, Alman militarist kurumunun etkisiyle birlikte, feodal mülkiyetin gelişimine yönelinmesini belirlemiştir. Kabile ve komünal mülkiyet gibi, bu da bir topluluğa dayanır, ama doğrudan üretici sınıf, Antik toplumlarda olduğu gibi köleler değil, serfleştirilmiş küçük-köylülerdir. Feodalizm gelişir gelişmez, burada da kentlerin antagonizmi ortaya çıkar. Toprak sahiplerinin hiyerarşik yapısı ve işbirlikçileri **ücretli silahlı kişiler**, serfler üzerinde aristokrasinin

iktidarını kurdu. Bu feodal örgütlenme, Antik-komünal mülkiyete kadar, esas üretici sınıfa karşı bir birliktir, ama birliğin **biçimi** ve doğrudan üreticilerle **ilişkisi**, üretimin farklı koşulları nedeniyle **ayrıydı.**

Toprak sahipliğinin bu feodal yapısı, toplu mülkiyet biçiminde **kentlerdeki ticaretin feodal örgütlenmesine** tekabül eder. Burada mülkiyet, her bireyin emeğinde esas olarak içerilir. Soyguncu soyluluğun birliğine karşı birleşme zorunluluğu, sanayicilerin aynı zamanda birer tüccar olduğu çağda topluma ait kapalı bir pazar gereksinmesi, gelişen kentlere sürü halinde yığılan kaçak serflerin büyüyen rekabeti, tüm ülkelerin feodal yapısı, işte bunlar beraberinde loncaları getirdi. Bireysel zanaatçıların derece derece biriken küçük sermayesi ve nüfus artışına göre sabit sayıya sahip kırlardakine benzer bir hiyerarşiyi, kentlerde de usta-çırak ilişkisiyle oluşturmaya başladı.

Feodal çağ boyunca bu mülkiyet, bir taraftan toprak mülkiyeti ve buna zincirle bağlı serf emeğini, diğer taraftan ustanın emeğine komuta eden küçük-sermaye sahibi bireyin kişisel emeğini içerir. Her ikisinin örgütlenmesi sınırlı üretim koşullarınca –toprağın yetersiz ve ilkel ekimi ile sanayinin zanaat tipi– belirlenmiştir. Feodalizmin doruğunda olduğu çağda bile **çok az işbölümü vardır.** Her ülke kır-şehir antagonizmini kendi içinde barındırmaktaydı; tabakalar içindeki bölünme kesin olarak gösteriyordu ki, kırlarda prensler, aristokratlar, papazlar ve köylüler; kentlerde patronlar, ustalar, çıraklar ve gündelikçi emekçi ayaktakımı farklılaşmasından başka önemli bir bölünme yoktu. Bu, tarımda, köylülerin kendi kendine oluşmuş küçük ev sanayi yanında, dar arazi sistemiyle güçleştirilmişti. Sanayide işbölümü yoktu; bireysel ticaret çok küçüktü. Sanayi ve ticaretin ayrılması, eski kentlerde oluşmuştu; yenilerinde ise, kentler birbirleriyle ortak ilişkilere girdikten sonra gelişti.

Geniş bölgelerin **feodal krallık** altında toplanması, kentler için olduğu kadar, toprak aristokrasisi için de bir zorunluluktu. Bu yüzden **egemen (yönetici) sınıf olan aristokrasinin örgütlenmesinin tepesinde, her zaman bir monark** (kral vb.) **vardı**."[52] (abç)

Feodal üretim ilişkilerinin üretici güçlerle, belli bir zamandan sonra, çatışma içine girmesi, bu ilişkilerin üstünde yükselen üstyapıda da değişime yol açmıştır. O güne kadar feodaller arasında bir **uyum** (ya da *consensus*)

ifade eden devlet biçimi, feodaller arasında zümreleşmenin ve sayısal olarak azalmanın bir ürünü olarak değişir. “*Bir yandan zengin toprak sahiplerinin, tefecilik yüzünden yıkımı, öte yandan küçük üreticilerin büsbütün yoksullaşması, büyük miktarda para-sermayenin oluşumuna ve yoğunlaşmasına yol açmıştır.*”[53]

Ortaya çıkan para-sermaye birikimi –ki bu salt tefecilerde değil, aynı zamanda tüccarlarda da birikir– kapitalist üretim ilişkilerinin uç verip yayılmasını sağlar. Öte yandan tefecilik tarafından mülksüzleştirilen feodal beylerin sayısı artarken ve böylece genel olarak feodal beylerin sayısı azalırken, küçük üreticilerin yoksullaşması ve mülksüzleşmesi kentlere göçü hızlandırmaktadır. Böylece devlet aygıtının daha az sayıda feodal beyin elinde kalması, onun **oligarşik** nitelik almasına yol açar. Artık feodaller arası uyum (ve bir bakıma feodal demokrasi) ortadan kalkmıştır. Feodallerin artan gereksinmelerini doyurmak için artan oranda nakit paraya gereksinme duymaları serflerin çalışma ve yaşam koşullarının en had safhaya kadar zorlaşmasına neden olmuştur. Öte yandan gelişen burjuvazi de feodal beylerin istemleri doğrultusunda vergilerin artırılmasıyla oluşan bir baskı altındadır. Serflerin mevcut duruma karşı tepki göstermesi, devlet aygıtının olanca ağırlığıyla kullanımını gerektirmiştir. Bu aynı zamanda feodal devlet aygıtının daha da **güçlendirilmesi** ve **homojenleştirilmesi** demektir. Serflere karşı kullanılan zorun uygulayıcısı olan “özel silahlı adam müfrezeleri”nin sayısal artışı devlet harcamalarının (kamu harcamaları) artmasına yol açmıştır. Bu ise, kamu gelirlerinin artırılması olarak vergilerin artırılması demektir. Bu, doğrudan nakit paraya sahip olan burjuvaların artan vergi sorumluluğu altına sokulmaları demektir. Bu andan itibaren artık devlet, tüm aygıtıyla, feodalizmi ve feodal ayrıcalıkları korumak ve sürdürmek amacıyla sahnede en önde yer almaktadır.

Feodalizmdeki bu gelişmenin yanında, yeni üretim ilişkisi olarak kapitalizmin gelişimi de gündemdedir. Kapitalist üretim o zamana kadar mevcut olan feodal bey-serf ilişkisi dışında bir ilişki yaratmıştır: Kapitalist-ücretli işçi ilişkisi. Bu ilişki tüm toplumda devrim yapıcı etkiler yaratmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine paralel meydana gelen değişiklikler karşısında feodalizmin yapabileceği tek şey, elinde tuttuğu zor aygıtını artan oranda ekonomik amaç için kullanmaktır. Ama feodal beylerin kendi varlıklarını korumak için giriştikleri her hareket, karşı bir

hareket yaratmakta geçikmemiştir. Bu durumda yürütme gücünü, o güne kadar şu ya da bu biçimde, ama işlevsiz olarak varlığını sürdüren kraliyetin eline teslim etmek, feodaller için kaçınılmazdı. Bir bakıma sınıf mücadelelerinin büyük bir toplumsal yıkıma yol açmasını engellemek için "sınıflar üstü" bir "hakem" yaratılmaktadır. Ancak devletin bu biçimi, Engels'in deyimiyle "*aristokratlarla burjuvazi arasında denge sağlayan*"[53] mutlak monarşiler uzun bir süre var olamazdı. Bu biçim giderek devlet iktidarının yeni bir bölünmesiyle sona erdi. Bu yeni durum yasama ile yürütmenin (ve dolayısıyla yargının) birbirinden ayrılmasıydı.

> "Krallık iktidarının olduğu bir çağda ve ülkede, aristokrasi ile burjuvazi egemenlik için çarpışır ve burada egemenlik bölünmüş olduğu için **güçler ayrımı doktrini** egemen fikir olarak ortaya çıkar."[54] (abç)

Ancak feodalizmden kapitalizme geçişin, devlet konusunda **tek bir biçim oluşturduğu söylenemez**. Genel kural olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin temelde egemen olmasına paralel ortaya çıkan üstyapı değişiklikleri, bütünsel bir dönüşüm sağlayamamaktadır. Bu dönüşümü engelleyen ve parçalı hale getiren devlet gücüdür. Bu durumda devletin ele geçirilmesi kaçınılmaz olarak başat bir sorun olmaktadır. Ama bu "ele geçirme", her yerde devrimci bir tarzda olmamıştır. Fransa'da kitlesel bir ayaklanma ile, devrimci tarzda iktidar ele geçirilirken; İngiltere'de özel silahlı güçlerle (Cromwell hareketi ve 1649 Devrimi), Almanya'da feodalitenin eritilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu farklılığa rağmen, her yerde "güçler ayrımı" gerçekleşmiştir.

Yasama gücü olarak parlamentonun oluşması ve yetkilerinin yürütmeye göre daha fazla olması, geniş halk yığınlarını etrafında toplamış ve onların çıkarlarını "genel çıkar" olarak kendi çıkarlarıyla bütünleştirmiş burjuvazinin yararınaydı. Bu burjuvazinin çıkarınaydı, çünkü feodallerin denetiminde olan yürütme gücünün yetkisi ancak bu yolla sınırlanabilirdi. Son durumda yürütme gücünün de burjuvazinin eline geçmesi de, tek bir biçimde olmamıştır. Kimi yerde tedrici geçişle ve yürütme gücünü kullananların burjuvazi tarafından satın alınmasıyla gerçekleşirken, kimi yerlerde halkın silahlı ayaklanması ile feodallerin tasfiyesiyle gerçekleşmiştir. (Bu açıdan 1779 Fransız Devrimi'nde giyotin, bu tasfiyenin bir aracı olmuştur.)[55]*

Burjuvazinin egemenliğinin yasama ve yürütme gücünde ortaya çıkmasına paralel, yargı gücü de onun eline geçmiştir. Yargı gücü, burjuvazinin hukuk ilkeleri (yasama organınca) yasalaştırılmasıyla birlikte denetime alınmıştır. Burjuva hukuku, özde burjuva mülkiyetinin, kapitalist mülkiyetin bir ifadesidir, ama yalın anlamda burjuvazinin "çıkarını" ifade etmez.

> "Burjuvazi, kesinlikle bir sınıf olarak egemen olduğundan, hukuk içinde kendine **genel bir ifade** vermek zorundadır."[56] (abç)

Egemen olan kapitalist üretim ilişkileri feodalizmden devraldığı üretici güçleri hızla geliştirmeye başlamıştır. Ancak daha önceki üretim ilişkileri gibi, belli bir evreden sonra üretici güçlerin gelişiminin, bizzat kapitalizm tarafından engellenmesi gündeme girer. Bu yeni evreyi kısaca **tekelci kapitalizm** ya da **emperyalizm** olarak adlandırmaktayız. Bu evrede tekellerin ve mali sermaye ile birleşmiş sanayi sermayesinin oluşturduğu finans-oligarşisinin ortaya çıkması, burjuva toplumunun kendi iç evrimini tamamlaması demektir. Tekelci döneme kadar, temel olarak, doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmesiyle gelişen kapitalizm ve sermaye birikimi, artık finans-oligarşisi dışındaki tüm kesimlerin, elinde az çok servet bulunan herkesin mülksüzleştirilmesine dönüşmüştür.

> "Şimdi mülksüzleştirilecek olan, artık bağımsız emekçi değil, ama bir üreticiler ordusu ya da birliğin başı olan **kapitalisttir**. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin, sermayenin yoğunlaşması sonucunu veren **içsel yasalarının** işleyişiyle gerçekleşir. Bu yoğunlaşmaya, **büyük** sayıda kapitalistin **küçük sayıda** kapitalistin bu mülksüzleştirilmesine bağlı olarak, bilimin tekniğe uygulanması, toprağın yöntem ve birlik ile işlenmesi, iş aletinin ancak ortaklaşa kullanımla güç kazanan aletler haline dönüşmesi, burdan hareketle üretim araçlarında tasarruf, bütün halkların kapitalist rejime uluslararası niteliğini veren dünya piyasası şebekesi içine girmesi, durmadan büyüyen bir ölçüde gelişir. Toplumsal evrimin bu döneminin bütün avantajlarını **zorla ele geçiren ve tekelleştiren para babalarının sayısı azaldığı ölçüde** sefalet, baskı, kölelik, alçalma, sömürü artar. Ama kapitalist üretimin işleyişi ile birleşmiş ve örgütlenmiş, durmadan büyüyen ve gitgide daha disiplinli hale gelen işçi sınıfının direnci de artar. Sermaye tekeli kendisi ile birlikte ve kendi yardımı ile büyümüş ve gelişmiş olan üretim biçimi için bir

engel haline gelir. Çalışmanın toplumsallaşması ve maddi çalışma araçlarının merkezileşmesi, artık kapitalist zarfları içine sığmayacak bir dereceye varır. Bu zarf parça parça olur. Kapitalist mülkiyetin sonu gelmiştir. **Mülksüzleştirenlerin bu kez kendileri mülksüzleştirilir.**"[57] (abç)

Yine Marks, hisse senetli şirketlerin ortaya çıkmasını irdelerken şunları söylemektedir:

"Bu kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzı içinde ortadan kaldırılmasıdır ve dolayısıyla *prima facie* yeni bir üretim biçimine geçişin yalnızca bir evresini temsil eden kendi kendini çözümleyen bir çelişkidir. Bu böyle bir çelişki olarak, kendisini, kendi sonuçlarıyla da ortaya koyar. Bazı alanlarda **tekel** kurar ve böylece **devlet müdahalesini gerekli kılar**. Yeni bir **finans-aristokrasisi,** kurucular, spekülatörler ve düpedüz nominal direktörlere şeklinde yeni bir **asalaklar zümresi** türetir."[58] (abç)

"... kapitalist üretimin daha az gelişmiş aşamalarında bir anlam taşıyan **kavramlar** burada t**amamen anlamsız hale gelmiştir**. Başarı ve başarısızlığın her ikisi de burada, sermayenin merkezileşmesine ve böylece en görülmemiş biçimde mülsüzleştirmeye varır. Mülsüzleştirme, burada, doğrudan üreticilerden başlar, daha küçük ve orta boy kapitalistlerin kendilerine kadar uzanır. Bu, kapitalist üretim tarzı için çıkış noktasıdır ve başarılması, **bu üretim tarzı için hedeftir**. Son kertede, bütün bireylerin üretim araçlarından yoksun bırakılmasını, kendine **amaç** edinmiştir. Toplumsal üretimin gelişmesiyle birlikte üretim araçları, özel üretim araçları ve özel üretim ürünleri olmaktan çıkar ve bundan sonra ancak bir araya gelmiş üreteicilerin elinde, üretim araçları, yani bunların toplumsal ürünleri oldukları için gene bunların toplumsal mülkiyeti olabilirler. Ne var ki bu mülksüzleştirme, **kapitalist sistem içinde** çelişkili bir biçimde toplumsal mülkiyetin **bir azınlık tarafından ele geçirilmesi** biçiminde görülür."[59] (abç)

Temelde, üretim ilişkilerinde meydana gelen bu değişmeler giderek burjuva toplumunun tüm alanlarına yayılır ve yeni bir biçim ortaya çıkar. Sermayenin artan yoğunlaşması ve merkezileşmesi, devlet gücünün daha da merkezileşmesi ve sermayenin yoğunlaştığı ellerde yoğunlaşması ile birlikte **oligarşik** nitelik alır. Temeldeki değişmelerin gerekli kıldığı "devlet

müdahalesi” için bu biçim kaçınılmazdır. Artık serbest rekabetçi dönemin burjuva yönetim biçimi olan demokrasi –ki yasama gücü yürütme karşısında önde gelir– yerini oligarşik yönetimlere bırakmıştır.

Bu gelişme temel olarak üç etmene bağlıdır: **Birincisi**, sermayenin yoğunlaşıp merkezileşmesi sonucu tekellerin ve finans-kapitalin ortaya çıkması; **ikincisi**, ulusal sınırlar içinde olağanüstü boyuta ulaşan sermayenin ihraç edilmesi ve böylece kolonyalist sömürgecilikten farklı olan **emperyalist sömürgeciliğin** ortaya çıkması. Hilferding, emperyalizm olgusunu ve sonuçlarını şöyle ifade eder:

> “Yabancı ulusların egemenlik altına alınması güç ile, yani gayet doğal bir şekilde olduğundan, bu durum egemen ulusal üstünlüğünün kendi sahip olduğu bazı özel doğal niteliklere, diğer bir deyişle, **ırksal** özelliklere bağlı imiş gibi görünür. Böylece ırk ideolojisinde finans-kapitalin kuvvet elde etme hırsının bilimsel bir kisveye bürünmüş temeli ortaya çıkmaktadır. Finans-kapital bu şekilde faaliyetlerinin amaç ve gerekliliğini göstermiş olur. **Demokratik eşitlik idealini oligarşik egemenlik ideali alır**.”[60] (abç)

Üçüncü etmen ise, sayısal olarak iyica azınlığa düşen egemen sınıfın bir bölümünün (finans-kapital) **tüm** toplumsal sınıf ve tabakalardan uzaklaşması, yani toplumdan giderek tecrit olması ve diğer sınıf ve tabakaların bu duruma tepkilerinin yoğunlaşmasıdır. Bu durumda, devlet gücünü kontrol eden finans-kapital, bu tepkilere karşı “düzenin” korunması olarak artan oranda devlet gücüne, yani zora başvurur. Bu, bir yandan devlet gücünün artan oranda yetkinleştirilmesi ve güçlendirilmesi sonucunu doğururken, öte yandan da egemen gücün **siyasal tecritinin** nesnel koşullarını olgunlaştırır. Bu güne kadar **güçler ayrımı doktrinine** dayanan ve demokratik kurallarla yürütülen devlet biçimi değişmek zorundadır. Çünkü demokrasi, onun egemenliğini tehlikeye sokacak unsurlar içerir. Bur durumu Marks, 1848 Fransız Anayasası’nı tahlil ederken şöyle belirtir:

> “Bu anayasanın kapsadığı en büyük çelişki şudur: Anayasa, tutsaklığını sürekli kıldığı sınıflar olan proletarya, köylüler ve küçük-burjuvaziyi, genel oy aracılığıyla **siyasal güce** sahip kılıyor. Ve eski toplumsal gücünü onayladığı sınıf olan burjuvaziden ise, bu gücün **siyasal garantilerini** geri alıyor. Yönetime demokratik kurallar

getirerek, düşman sınıfların **her an** zafer elde etmelerini ve burjuva toplumun **temellerini tehlikeye sokmalarına** yardım ediyor."[61] (abç)

Böylesine bir tehlikeye finans-oligarşisinin uzun süre sessiz kalacağını düşünmek saçma olur. Bu yüzden, sonuç, **yasama gücünün yetkilerinin sınırlandırılması** ve buna karşılık **yürütme gücünün güçlendirilmesidir**. (ABD'de yasamanın yürütme karşısındaki durumu buna açık bir örnektir.)

> "Devlet gücünün ve ekonomik görevlerinin **alanının genişletilmesinin** yanı sıra parlamenter kurumların **etkinliğinin azalması** da görülür. Otto Bauer şöyle diyordu: 'Emperyalizm, yasama gücünün yetkilerini yürütme gücünün lehine olarak azaltır.' Bunun nedenlerini aramak için çok uğraşmaya gerek yoktur. Parlamento merkezileşmiş monarşilerin ellerindeki gücü istedikleri gibi kullanmalarını önlemek için kapitalist sınıfın verdiği mücadeleden doğdu. Bu durum çağdaş dönemin ilk zamanlarının özelliğiydi. Parlamentonun görevi daima hükümet gücünün kullanımının **denetlenmesi** ve **kontrol edilmesi** olmuştur. Bunun sonucu olarak parlamenter kurumlar, devletin özellikle ekonomik alandaki görevlerinin asgariye indirildiği **rekabetçi kapitalizm dönemlerinde güçlendiler** ve prestijlerinin en yüksek noktasına vardılar ... Emperyalizm döneminde kesin bir değişiklik olur. Sınıf saflarının güçlenmesi ve toplumsal zıtlaşmanın keskinliğinin artması ile, parlamento gittikçe artan bir ölçüde birbirinden farklı sınıf ve grupların çıkarlarını temsil eden partilerin **savaş alanı** olur. Bir taraftan parlamentonun olumlu eylem gerçekleştirme kapasitesi azalırken, diğer taraftan, uzaktaki toprakları yönetmeye, donanma ve orduların faaliyetlerini düzenlemeye ve karmaşık ve zor ekonomik sorunları çözmeye hazır ve yetenekli olan **merkezi bir devlete** olan gereksinme artar. Parlamento bu şartlar altında elinde bulundurduğu ayrıcalıkları birbiri ardından bırakmak ve gözleri önünde, gençliğinde iyi ve etkin biçimde mücadele verdiği türde, merkezi ve denetlenmeyen bir gücün ortaya çıkışını **seyretmek zorundadır**."[62] (abç)

Yasama organı ile yürütme organı arasındaki ilişkilerin değişmesi, o güne kadarki "sınıf dengeleri" arayışının da sonu olmuştur. Çeşitli sınıf ve tabakaların temsilcilerinin yer aldığı parlamento ve bunun denetiminde ve

bundan çıkan hükümet (yürütme organı) sınıflar arasındaki **güçler dengesini** en açık biçimde yansıtıyordu. Çoğu zaman ortaya çıkan **koalisyon hükümetleri** bu dengelerin dışa vurumundan başka birşey değildi. Ama sermayenin hızla yoğunlaşıp merkezileşmesi ile ortaya çıkan finans-kapital için bu koalisyonlar, her şeyden önce kârlarını başkalarıyla paylaşmak anlamına geliyordu. Öte yandan da sermaye ihracı ile dünya çapındaki faaliyetlerde çıkan sorunların çözümlenmesinde bu “güçler dengesi” çoğu zaman finans-kapitalin çıkarlarına ters durumların ortaya çıkmasına yol açıyordu. İç ve dış koşullar böylesine bir yönetimin gereksinmeleri karşılamadığını kısa bir süre sonra göstermiştir. Böylece yürütmenin güçlendirilmesi süreci başladı. Bu sürecin –geçiş süreci olarak– zamanı, ülkelere göre değişiklikler göstermesi yanında, tek tek ülkelerde de çok kısa da sürmektedir. Ve gelişme doğru bir çizgi izlememiş, yer yer geri dönüşlere yol açmıştır. Örneğin, Fransa’da değişik zamanlarda ortaya çıkan anayasa bunalımları, bu gelişme evrelerini net biçimde ortaya koyar.

Fransa’da, Paris Komünü sonrası yıllar, başlı başına finans-kapitalin ve tekelci kapitalizmin gelişme ve güçlenme yılları olmuştur. 1875 yılında kabul edilen anayasa ile başlayan ve adına “**III. Cumhuriyet**” denilen dönem, oldukça uzun bir dönem olup, sürekli değişen bir “güçler dengesi” dönemidir. Bir başka deyişle dengenin kararsız niteliği başattır.

III. Cumhuriyet döneminin anayasası iki meclisten oluşan, yani senato ve temsilciler meclisinden oluşan bir yasama gücünü temel almaktaydı. Bakanlar, yani hükümet üyeleri bu meclislere karşı sorumluydular ve Cumhurbaşkanı iki meclis tarafından 7 yıllık süre ile seçiliyordu. “Genel oy”a dayalı seçimler, meclislerde tüm ulusal sınıf ve tabakalara temsil edilme olanağı tanıyordu. Yasamanın yürütmeyi denetlemesi ve ondan güç alması, tüm çıkarların belli bir dengede tutulmasına bağlı olan hükümetler kurulmasına olanak sağlıyordu. Bu döneme “koalisyon hükümetleri” dönemi demek pek yanlış olmayacaktır. 1877-79 yılları arasında beş başbakanın görev alması bunu göstermektedir.*[63]

Oldukça uzun süren bu III. Cumhuriyet dönemi, burjuvazinin yasam gücünün ezilen sınıflara sağladığı (genel oy aracılığıyla) avantajları ortadan kaldırmak için ileriye doğru yaptığı bir hamlenin ürünüdür. Burada burjuvalaştırılmış ya da satın alınmış aristokratlara dayanan bir senatonun oluşturulması, ezilen sınıfların temsilciler meclisinde –tek meclis olarak–

sayısal çoklukları yüzünden elde edebilecekleri zaferleri engellemeyi hedef alıyordu. Bir bakıma yasama gücünün yetkilerinin sınırlandırılmasının yasama gücü içinde bulunmuş bir çözümü idi. Ancak bunun finanskapitalin işine yaramadığı bir süre sonra görüldü. Bu dönemde pek çok hükümet bunalımlarının patlak vermiş olması ve zaman zaman sol hükümetlerin işbaşına gelmesi (1930'ların Halk Cephesi) bu dönemdeki "istikrarsızlık"ın görüngüleridir. Üstelik Fransa, bu dönemde iki paylaşım savaşına girmiştir. II. yeniden paylaşım savaşının getirdiği ortam, III. Cumhuriyet anayasasının değişmesi gerektiğini ortaya koymuştu. Fransız finans-kapitalin çıkarı, doğrudan "ademi merkeziyetçilik" yerine "merkeziyetçi" bir yürütmenin olmasındaydı. Bunu en açık bir biçimde De Gaulle ifade etmiştir.

"IV. Cumhuriyet" denilen yeni dönemde yasama gücü yürütmeyi yine denetleyen durumundadır, ancak göreli olarak sınırlandırılmıştır. Bu da, iki meclis yerine tek meclis oluşturulması ile sağlanmıştır. De Gaulle yürütmenin güçlendirilmesi yönünde tüm çıkışlarına rağmen, savaş yıllarından gelen "Direniş Hareketi"nin gücü ve burdaki koalisyon (işbirliği) buna olanak tanımamıştır. Özellikle Fransız Komünist Partisi (FKP) kitle üzerinde büyük bir prestije sahiptir. Bu durumda yasamanın yürütme üzerindeki görece üstünlüğü bu dönemde de sürmüştür. Böylece Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün kişisel otoritesine bağlı olarak fiili bir yürütme gücü ortaya çıkmıştır. Ancak Fransız emperyalizminin sömürgelerde karşılaştığı sorunların artması yeni bir bunalıma yol açmakta gecikmemiştir. 1954 Dien Bien Fu yenilgisi ile Vietnam'ın yitirilmesi ve 1958 Cezayir Kurtuluş Savaşının ürünü olarak General Salan'ın Francovari başkaldırısı, kamuoyunun "merkezi ve güçlü devlet" ten yana olmasına yol açmıştır. Ve böylece De Gaulle'ün kişiliğinde ifadesini bulan finans-oligarşisinin kesin egemenliğini sağlayacak anayasa hazırlandı. Bu yeni anayasa, doğrudan seçilen devlet başkanına büyük yetkiler veriyordu ve devlet başkanı meclise karşı sorumlu **değildi**. "V. Cumhuriyet"te, artık yasamanın gücü sınırlanmış ve yürütmenin üstünlüğü açık biçimde yer almıştır. (Devlet başkanının meclisi fesh yetkisi olması en tipik maddedir.)

Fransa'da oldukça uzun süren bu gelişme, diğer kapitalist-emperyalist ülkelerde, ülkelerin özelliklerine ve kitlelerin bilinç ve örgütlenme düzeyine bağlı olarak değişik evrelerden geçerek gerçekleşmiştir. ABD'deki gelişmeyi bir yazar şöyle anlatıyor:

> “19. yüzyıl Amerika’sı bir orta-sınıf (*tiers-etat*) toplumuydu. Bu toplum yapısı içinde sayısız denecek kadar çok ve küçük, göreceli olarak **birbirine yakın güçte** örgütler vardı. 19. yüzyılın dengeli toplumunda ekonomide küçük-girişimci en önemli öğeydi; siyasal hayatta ise **kuvvetler ayrımına** tam olarak uyuluyor ve ekonomi-politik alanında siyasal düzenle ekonomik düzen birbiri karşısında oldukça bağımsız bir durumda bulunuyordu. Geçen yüzyılın Amerikan toplumunda küçük-girişimcilerin her şeye gücü yetmese bile kendisinin iktidar dengesinin oluşumunda önemli bir yeri vardı. Bugünkü Amerikan toplumunda ise, küçük-girişimcilerin yerini, en önemli alanlarda merkezileşmiş bir avuç şirket almış; kuvvetler ayrımına dayanan siyasal hayatın yerine **yürütme organının üstünlük kazandığı** bir siyasal düzene geçilmiş; **yasama organına** orta düzeyde politikadan başka bir şey kalmamış; yasama organı soruşturma ve denetleme yetkisini kullanırken, artık kendi inisiyatifinde olmayan siyasetlerin izleyicisi durumuna indirgenmiştir; son olarak, ekonomi-politik alanında siyasal ve ekonomik işler çok karmaşık ve derin bir şekilde iç içe girmiş bulunmaktadır.”[64] (abç)

Marksist-Leninist devlet teorisine ilişkin bir diğer konu da, devlet aygıtının yapısı ve bu yapının organlarının oluşumu ve işlevleridir. Devletin **yasama, yürütme** ve **yargı** şeklinde üç ana yapılanmaya sahip olduğunu yukarda gördük. Marksist-Leninist devlet teorisinde, hemen hemen en çok tartışılan ve karıştırılan bu üçlü yapılanma ile bir bütün olarak devlet ile diğer üstyapı kurumlarının ilişkisidir.

Bilindiği gibi, üstyapı aynı zamanda ideolojik başka şekilleri ve bunlara denk düşen kurumları içerir, yani devlet üstyapının tek kurumu değildir. Ama pek çok durumda bu kurumlar, doğrudan devlet denetiminde ve devlet kurumları olarak görünmektedir. Örneğin, bir ideolojik kurum olarak eğitim kurumları, yani okullar (ilk, orta, yüksek) pratikte devlet okulları olarak faaliyet gösterebilir. Bu durumda bunların bir devlet kurumu olarak devletin içinde mütalaa edilmesi gerekmektedir. Ama bu böyle midir? İşte bu ve benzeri sorular, tartışmanın temelini teşkil eder.

En gelişmiş haliyle burjuva devlet söz konusu olduğunda, bu devletin evrimini ele almadan, yukardaki soruya doğru bir yanıt vermek mümkün değildir. Serbest rekabetçi kapitalizm döneminde, devlet ile diğer üstyapı kurumları arasındaki ilişkide **özerklik** belirleyicidir. Öyle ki, burjuva

devrimleriyle birlikte ortaya çıkan laiklik, dini kurumların devlet aygıtından ayrılmasını ifade eder (görece özerklik kazanma). Bunun paralelinde eğitim kurumları, feodal dönemde bir devlet kurumu olan kiliseye bağlı olanlar ile “laik eğitim” kurumları birbirinden ayrılmıştır. Özellikle 19. yüzyıl sonlarında Fransa’da yoğunlaşan “laik eğitim-kilise eğitimi” mücadelesi, eğitim kurumlarının özelleşmesi ile sonuçlanmıştır. Aynı biçimde ekonomik bir örgütlenme olarak borsalar, odalar, sendikalar devlet kurumlarından nispi olarak özerk kurumlardır. (Buna basın-yayın kurumlarını da ekleyebiliriz.) Diğer yandan, o güne dek aristokrasinin ve kilisenin denetiminde ve onlar adına gerçekleştirilen güzel sanatlar akademileri, burjuva devrimiyle özelleşmiş ve özerklik kazanmıştır. Bunlar, Marks’ın deyimiyle “*burjuvaziyle birlikte ortaya çıkan ve ancak onunla birlikte gelişebilen*” yapılardır. Hegel’in “sivil toplum”u, hemen hemen bu tarihsel gelişmenin kavramsal ifadesidir.*[65]

Marksist-Leninist teoride, devlet başta olmak üzere dini, siyasi, hukuki, kültürel tüm biçimler ve kurumlar üstyapı olarak tanımlanır, yani bunlar üstyapısal niteliktedir. Ancak hepsi bir bütün olarak devlet olarak ifade edilemezler.

Serbest rekabetten tekelci evreye geçişle birlikte, kapitalizmin çelişkilerinin had safhaya çıkması, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin bir ifadesi olmuştur. Bu gelişmenin üstyapısal sonuçları ise, devletin, ekonomiden kültüre kadar toplum yaşamının **her alanında** artan etkinliği olmaktadır. **Tekelci devlet kapitalizmi** olarak varılan nokta, aynı zamanda kapitalizmin aşılmasının nesnel koşullarının olgunlaşması demektir. Emperyalist dönemde devletin oligarşik nitelik alması ve sistemin bütünündeki bunalım (sürekli ve genel bunalım) üstyapı kurumlarının göreli özerkliğinin yavaş yavaş azalmasına yol açmıştır. Kapitalizmin iç dinamikle geliştiği ülkelerde, bu durum o güne kadar mevcut olan devlet dışı kurumların **doğrudan tasfiyesi ile değil** de, devletin bu alanlarda (din, eğitim, kültür, basın vb.) kendine bağlı kurumlar oluşturması şeklinde olmuştur. Yine de devlet ile olan özerkliği tümüyle ortadan kaldırılmamıştır. (Bunda, bu kurumların demokratik haklarla olan bağlantısı özellikle belirleyici olmuştur.) Son tahlilde, bizzat kapitalizmin yadsınması anlamına gelen devletin etkinlik alanını tüm topluma, kurumsal olarak yayması, oligarşinin gelişimi olarak düşünülmelidir. **Kapitalizmin dış dinamikle**

geliştiği ülkelerde ise, durum daha farklıdır. Bu ülkelerde demokratik devrimin tamamlanmamış olması, demokratik kurumların (üstyapısal) oluşmasını ve gelişmesini engellemektedir. Devlet, bu ülkelerde, hemen hemen tüm üstyapısal faaliyetleri ve kurumları, ya bizzat örgütler, ya da sıkı biçimde denetler, yani bu kurumların **devletten özerk olması ya hiç yoktur, ya da hemen hemen hiç yoktur**. Toplum altyapısından üstyapısına kadar sürekli bir bunalım içindedir ve bu bunalım döneminde de egemen sınıfın başka türlü hareket etmesi ve örgütlenmesi olanaksızdır.*[66]

Kapitalizm, ister iç dinamikle gelişmiş olsun, ister dış dinamikle gelişmiş olsun, emperyalist dönemde devletin faaliyet alanı, geçmiş döneme kıyasla (göreli) açık biçimde artmış ve gelişmiştir. Bunun sonucu olarak devlet kurumları ile diğer üstyapı kurumları arasındaki **özerklik büyük ölçüde azalmış ve yer yer ortadan kalkmıştır**. Bu demokratik yönetimin, kapitalizmin iç dinamikle geliştiği ülkelerde büyük ölçüde terk edilmesi demektir. "*Ancak geçmiş dönemlerde proletarya ve emekçi kitleler uzun süren kanlı mücadeleleriyle demokratik hak ve özgürlüklerine sahip olmuşlardır. Emekçi sınıflar gerek nicelik, gerekse nitelik olarak güçlüdürler. Onun için bu ülkelerdeki oligarşi klâsik burjuva demokrasisi ve özgürlüklerini belli ölçülerde sınırlayabilmekte, fakat asla özüne dokunamamaktadır.*"[67] Bu da devlet dışındaki üstyapısal kurumların bir kısmının özerkliğini sürdürmesine yol açmaktadır.*[68]

Özet olarak Marksist-Leninist devlet kuramı budur. Bundan çıkan sonuç, emperyalist dönemde sosyalist devrim için Marks'ın saptadığı nesnel koşullar, yani kapitalist üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkinin antagonizma kazanmasıyla devrim döneminin, proleter devrimler çağının başladığıdır. Sistemin bütününde mevcut olan bu nesnel koşullar, artık proletaryanın devlet iktidarını –parçalayarak– ele geçirmeyi birinci görev olarak alması demektir. Leninist devrim teorisi de, devrimin nesnel koşullarının olgunlaştığı bir çağda proletaryanın iktidarı ele geçirmesi ve bu iktidar aracılığıyla sosyalist üretim ilişkilerinin inşasının teorisidir.

> "20. yüzyılın başında, kapitalizmin emperyalizme dönüştüğünü gözleyen Lenin'e göre, Marks'n 1847-50 dönemi arasında geldiğini zannettikleri an, 'büyük mücadele anı' artık gelmişti. Artık 'burjuvazi ile proletarya arasındaki savaş bütün Avrupa'da gündemdedir.' Ve Lenin, Marks ve Engels'in 1850 Almanyası için öngördükleri **sürekli**

> **devrim** teorisini Rus proletaryasının devrim teorisi olarak ilân ediyordu.
>
> 1848-50 dönemi arasında, Marks ve Engels, bu devrim teorisinde gerçekten yanılmışlardı. Çünkü onlar, 1847 ticaret bunalımı ile kapitalizmin genel ve sürekli bunalımlar dönemine girdiğini zannetmişlerdi. Oysa kapitalizm o çağda yükselme dönemindeydi. Dolayısıyla Avrupa'da bir proleter devrimi olması olanaksızdı. Bu nedenle, Almanya'daki demokratik devrimin başını proletarya çekse bile, Avrupa'da zamandaş patlak veren proletarya devrimleri olmadığı için, proletarya, devrimi sürekli kılamazdı. Almanya'da proletaryanın burjuva demokratik aşamada durmaksızın sosyalist devrim aşamasına geçebilmesi için, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde iktidarı ele geçirmiş olan muzaffer proletaryanın yardımı şarttı.
>
> Oysa, şu anda (emperyalist dönemde) kapitalizm sürekli bunalımlar dönemine girmiştir. Avrupa proletaryasının iktidara gelmesi için objektif şartlar sistemin bütünü açısından olgunlaşmıştır. Bu yüzden Marks ve Engels'in 1856'lardan sonra vazgeçtikleri bu devrim teorisi, kapitalizmn sürekli ve genel bunalımlar döneminde, Rusya gibi, gecikmiş burjuva demokratik devrimin eşiğinde olan bir ülkenin proletaryasının tek ve doğru devrim teorisidir."[69]

Sözün özü, "***proletaryanın görevi iktidarın hemen ele geçirilmesinden ibarettir; iktidarın ele geçirilmesi burjuva aygıtının parçalanması ve proleter devlet aygıtının örgütlenmesi demektir.***"[70] (abç)

[35] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 217.
[36] Engels, *age*, s. 217-218.
[37] Engels, *age*, s. 218.
[38] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 53.
[39] Marks-Engels, *Komünist Manifesto*.
[40] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 219.
[41] Engels, *Anti-Dühring*, s. 441.
[42] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890.
[43] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890.
[44] Lenin, *Devlet ve İhtilâl*.

[45] Marks-Engels, *Kutsal Aile*, s. 149.

[46] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 263.

[47] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890.

[48] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 63.

[49] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 290.

[50] * "İşbölümü, herhangi özgül zamandaki üretici güçlerin gelişmesine bağlı düzey"dir.*

*Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 93.

[51] A. Şener, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s. 96-97.

[52] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 34-35.

[53] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 290.

[54] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 60.

[55] Feodalizmden kapitalizme geçiş sorunu oldukça karmaşık bir dizi sorunu içermektedir. Ekonomik ve politik geçişin değişik biçimleri ve nedenleri ayrı bir yazının konusu olacak kadar kapsamlıdır. Burada genel ve öz olarak değinmekle yetindik.

[56] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 92.

[57] Marks, *Kapital*, Cilt: I, s. 782.

[58] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 465-466.

[59] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 466.

[60] Hilferding, *Das Finanz kapital*, s. 427-428.

[61] Marks, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, s. 69-70.

[62] Sweezy, Emperyalizm, *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*, s. 90.

[63]* Bu Başbakanlar, de Broglie, Dufaure, Vaddington, Freycinel ve J. Ferry'dir.

[64] C. Vright Mills, *İktidar Seçkinleri*, s. 359.

[65]* Daha ilerde göreceğimiz gibi, Gramsci'de aynı kavram, Hegel'in "orta-te-rim"i yerine üstyapısal kavram olarak yer almaktadır.

[66]* Aynı durum kapitalist-emperyalist ülkelerde, sürekli ve genel bunalımın derinleştiği –buhran– dönemlerinde görülür. Bunun en açık biçimi faşizmdir. Faşizm, eğitimden sendikalara, gazetelerden tüm kültürel faaliyetlere kadar her şeyi devlet (faşist devlet) tekeline alır.

[67] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II-III*.

[68]* Emperyalist dönemde devletin etkinlik alanlarının artması ve genişlemesini, onun yasama-yürütme-yargı kurumları dışına taşan özelliğini gören pek çok Marksist vardır. Bunlar arasında L. Althusser özel bir yere sahiptir. Althusser devleti tüm üst-yapı olarak ele almaktadır. Ve bu bakış açısından devlet aygıtlarını iki ana başlık altında toplar: 1) Devletin baskı aygıtı; 2) Devletin ideolojik aygıtı (ideolojik devlet aygıtı –İDA–). Ona göre, bürokrasi ve militarizm devletin baskı aygıtını oluşturur. Bunun dışında kalan kurumlar "ideolojik devlet aygıtı"(İDA)dır. Bunlar da: a) Dini devlet aygıtları, b) Eğitim İDA'ları (resmi devlet okulları, üniversiler, akademiler, enstitüler), c) Aile İDA'sı, d) Hukuki İDA'lar (mahkemeler vb.), e) Siyasi parti İDA'ları, f) Sendikal İDA'lar, g) Kitle iletişim İDA'ları, h) Kültürel İDA'lar (edebiyat, güzel sanatlar, spor). Althusser'in bu tasnifi tek tek eleştirilebilir olmakla birlikte, emperyalist dönemde devlet aygıtının çokluğu ve yaygınlığını ifade etmesi yönünden önemlidir. İlerde göreceğimiz gibi, Gramsci'de, Althusser'in "İDA"larına yakın "sivil toplum" kavrayışı vardır, ama Gramsci'de bunlar özerktir.

[69] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.

[70] III. Enternasyonal Kuruluşu İçin Çağrı, 24 Ocak 1919.

II.
KOMİNTERN VE DEVRİM STRATEJİSİ

1917 Ekim Devrimi ile başlayan yeni dönemin proletarya hareketine getirdiği etkiler büyük olmuştur. Özellikle **1919 Mart**'ında **III. Enternasyonal**'in (**Komintern**) kurulması bu dönemin en önemli olgusudur. Komintern, bir **dünya partisi** olarak, **tüm** ülkelerin proleter hareketinin **tüm** sorunlarının ele alındığı, karara bağlandığı ve yürütüldüğü bir merkez olmuştur. Böyle bir merkezde, değişik ülkelerden gelmiş parti yöneticilerinin düşüncelerini açıkça ortaya koymaları, tartışmaları, bu dönemin komünistler arası bir "iç mücadeleler" ya da "muhalefetlerin tasfiyesi" olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Oysa Komintern, proletarya devriminin stratejisi, program ve taktiklerinin belirlendiği ve sonuçta Leninizmin tartışmasız bir çizgi haline geldiği bir dönemi ifade eder. Böylesine bir kapsamda ve varılan noktada, her şeyin kolayca gerçekleştiği ve çözümlendiği düşünülemez. Leninizmin dünya komünist partilerinin tek çizgisi haline gelene dek, Komintern içinde tam bir ideolojik birliğin ve homojenliğin olduğu söylenemez. Bu yüzden belli bir dönem, ele alınan konuların ve sorunların çözümlenmesi, bitmek bilmez tartışmalara yol açmıştır. Öyle ki, Komintern'in 24 yıllık faaliyetinde yaptığı 7 Dünya Kongresinde alınan kararlar, sık sık değiştirilmiş ve çoğu zaman birbiriyle çelişik görüşler ileri sürülmüştür. Böylesi bir dönemde Komintern Merkez Yürütme Komitesi'nde yer almış bir Gramsci'nin bu gelişmelerin ve ortamın dışında düşünülemeyeceği açıktır. Konumuz gereği Komintern üzerine bazı noktaları ele alıp vurgulamak zorunlu olmaktadır.

Komintern'in kurulduğu Mart 1919'dan fesh edildiği Mayıs 1943'e kadarki dönem, emperyalizmin II. bunalım dönemine denk düşer. Bu dönemin ayırt edici özelliği, emperyalist-kapitalist sisteme karşı **sürekli bir alternatifin ortaya çıkması**dır. Ekim Devrimi ile dünyanın 1/6'sının emperyalist-kapitalist sömürünün dışına çıkması, yani pazar daralması, ilk anda etkisini göstermemiştir. Ancak 1920 ortalarına doğru ortaya çıkan aşırı-üretim buhranı, bu pazar daralmasının etkisini en çarpıcı biçimde

göstermiş ve kapitalizm tarihinin en ağır ekonomik buhranını yaşamıştır. (1929 ekonomik buhranı)

Yine I. yeniden paylaşım savaşı yıllarında başlayıp gelişen devletin ekonomiye müdahalesi, giderek tekellerle devletin bütünleşmesine yol açmıştır. Devletin doğrudan tekellerin denetimine girmesi, daha tam deyişle **tekelci devlet kapitalizmi**nin ortaya çıkması, devletin "görece bağımsızlık" durumunun ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Dünyanın ilk sosyalist ülkesinin mevcudiyeti, tekelci devlet kapitalizmi ve ekonomik buhranın ağırlaşması II. bunalım döneminin ayırt edici özellikleridir. Savaş sonrası dönemde yükselen proletarya mücadelesi de bunlara eklenebilir.*[71] Birbiri peşine başlatılan ayaklanmalar ve yenilgiler aynı zamanda Komintern'in en çalkantılı dönemidir de.

Kuruluşundan itibaren Komintern içindeki tartışmalar ve alınan kararlar incelendiğinde, o güne dek proletarya partilerince gündeme gelmemiş sorunların ele alındığı, tartışıldığı ve yer yer karara bağlandığı görülmektedir. Ancak bu sorunlar, tartışmaların alabildiğine genişlemesine ve uzun sürmesine, yani bir türlü karara bağlanamaz hale gelmesine neden olmuştur. Lenin'in ölümüne kadar genellikle **taktikler üzerine** olan tartışmalar ve kararlar, bu tarihten sonra **strateji ve program** konularında yoğunlaşmıştır. Bunun da dünya çapında yankılar uyandırması kaçınılmazdır. Burada bu tartışmaları ve nasıl karara bağlandığını değil, sadece Gramsci'nin savları ile bağlantılı olan tartışmaları ve alınan kararları özetlemekle yetineceğiz.

a) Proletarya Devriminin Niteliği Üzerine

II. Enternasyonal partilerinin pasifist ve teslimiyetçi devrim teorisi, temel olarak **burjuva devlet aygıtının** "fethi" olarak ifade edilebilir. Bu teori, geçmiş toplumların (köleci, feodal ve burjuva) birbirlerine dönüşümüne bakarak, **önce** temelde bir dönüşümün, ekonomik bir dönüşümün gerçekleşmesi, yani sosyalist üretim ilişkilerinin kapitalizmin rahminde doğup, gelişip, egemen olması gerektiği ve **bundan sonra** –burjuvazi gibi– politik iktidarın ele geçirilebilineceğini savunuyordu. "Kendiliğindencilik", "gradualizm" ve "ekonomizm" sapmaları olarak ifade edilebilecek bu görüş, üretici güçlerin gelişiminin geri olduğu ülkelerde

proletarya tarafından iktidarın alınmasının bir “talihsizlik”, bir “felaket” ve hatta bir “cinayet” olacağını ileri sürüyordu. Bunu Marks ve Engels’in iki değerlendirmesine dayandırıyorlardı.

İlk dayanakları Marks’ın “*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Kat-kı*”nın “*Önsöz*”ünde ifade ettiği şu saptamaydı:

> “Hiçbir toplumsal düzen, kendi bağrında taşıdığı bütün üretim güçleri gelişmeden önce, ortadan kalkmaz. Yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkileri yaratan maddi koşullar eski toplumun bağrında olgunlaşmadıkça asla gelip yerlerini alamazlar.”[72]

İkinci dayanak noktası ise, Engels’in “*Almanya’da Köylüler Savaşı*” adlı yazısındaki şu değerlendirmedir:

> “Aşırı bir parti şefinin başına gelebilecek en büyük bela, hareketin, buna hareket tarafından temsil edilen sınıf hakimiyetini daha ele alacak ve bu sınıf hakimiyetinin gerektirdiği tedbirleri uygulayacak kadar olgunlaşmadığı dönemde iktidarı ele almasıdır. Şefin elinden gelen şey iradesine bağlı değildir. Bu olsa olsa çeşitli sınıflar arasındaki zıtlığın ulaştığı merhaleye ve sınıflar arasındaki çatışmanın gelişme derecesine, sınıf zıtlıklarının gelişme derecesini her an tayin eden maddi geçim şartlarının ve üretim ilişkileri ile değişim ilişkilerinin gelişme derecesine bağlıdır. Böylelikle o, halledilmesi mümkün olmayan bir muamma karşısındadır. **Elinden gelen şey**, geçmişteki bütün eylemine, kendi ilkeleri ve kendi partisinin günlük menfaatlerine zıttır. Yapacağı şey ise, gerçekleşmesi mümkün olmayan şeydir. Tek sözcükle artık partisini, sınıfın değil, ama hareketin, egemenliği için özellikle olgunlaşmış olduğu sınıfı temsil etmek zorundadır. Bütün hareketin çıkarı için kendisine yabancı olan bir sınıfın çıkarını gerçekleştirmek ve kendi öz sınıfını, vaadler, sözler ve güvencelerle, bu yabancı sınıfın çıkarlarının kendi öz çıkarları olduğuna inandırmak zorundadır. Bu dayanılmaz duruma düşen, kim olursa olsun, çaresiz biçimde mahvolmuş demektir.”[73] (abç)

Lenin, Marks-Engels’in devrimin (proletarya devriminin) nesnel koşulları üzerine olan ve bu koşulların eksikliğinde nelerin olabileceği konusundaki uyarılarını dikkate alarak, emperyalist dönemi ayrıntılı olarak tahlil etmiştir. Ve bu tahlillerinin sonucunda emperyalist dönemde proletarya devriminin nesnel koşullarının mevcut olduğunu saptamıştır. II. Enternasyonal oportünistlerinin dogmatizmine karşı Lenin, sorunun

sosyalist üretim ilişkilerinin niteliği, proleter devlet aygıtının ayırıcı özelliği düzeyinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Kısacası Lenin, proletaryanın mevcut devlet aygıtını, eski dönemlerde olduğu gibi, ele geçirmekle yetinemeyeceğini, bu aygıtı parçalaması gerektiğini belirterek "devletin fethi" teorisini yıkmıştır. İkinci olarak da proletarya devrimi ile burjuva (ve dolayısıyla daha önceki) devriminin aynı gelişim çizgisini izlemeyeceğini göstermiştir.

> "Burjuva devrimi için, feodalizmin bağrında gelişen, bu toplumsal dönüşüm için gerekli örgütler, eski düzenin ana rahminde yavaş yavaş yaratılmışlardır, ve feodalizmi yavaş yavaş dağıtarak gelişmişlerdir. Burjuva devrimi tek bir görevle karşı karşıyaydı: o günkü toplumun bütün ayakbağlarını bir kenara atmak ve yok etmek. Bu görevi başaran her burjuva devrimi kendisine düşeni yerine getirmiş olur ve kapitalist büyümeyi hızlandırır. ... Sosyalist devrim ile burjuva devrimi arasındaki fark, kesin olarak ikincinin, **kapitalist ilişkileri hazır bulmasında** yatar; buna karşılık Sovyet iktidarı –yani proletarya iktidarı– böyle **önceden hazırlanmış ilişkilerin mirasına konma olanağından yoksundur**."[74] (abç)

> "Proletaryanın sömürücülerin direncini kırmak için olduğu kadar, nüfusun büyük yığınını –köylüler, küçük-burjuvazi, yarı-proleterler– **sosyalist ekonominin kurulması işinde yönetmek için de devlet gücüne, merkezi güç örgütüne, bir şiddet örgütüne ihtiyacı vardır**."[75] (abç)

Lenin, bu şekilde burjuva devrimlerinden farklı olan sosyalist devrimi ortaya koyarak, birincil görevin –nesnel koşullar mevcut olduğundan– politik iktidarın parçalanarak ele geçirilmesi olduğunu söyler. Böylece proletarya devrimi "*devlet iktidarına karşı bütün tahrip güçlerini toplamak*" ve "*devlet makinesini parçalamak*"[76] demektir ve sosyalist üretim ilişkileri, hazır olarak bulunmadığı için, bu yeni devlet aygıtı aracılığı ile inşa edilir.

Lenin'in bu saptamaları, 1928 yılında VI. Dünya Kongresi'nde kabul edilen "*Komintern Programı*"nda da yer almaktadır:

> "**Burjuva devrimleri,** zaten oluşmuş ve egemen duruma **gelmiş bulunan** bir üretim ilişkileri sisteminin siyasal bakımdan da özgürlüğüne kavuşturulması ve iktidarın bir sömürücü sınıfın elinden bir başkasının eline geçmesi anlamını taşımaktayken, **proletarya**

devrimi, proletaryanın burjuva toplumunun mülkiyet ilişkilerine zorla el atması, sömürücü sınıfların mülksüzleştirilmesi ve iktidarın, toplumun ekonomik temelini radikal biçimde yeniden biçimlendirme ve insanın insan tarafından her türlü sömürülmesini ortadan kaldırma görevini hedef alan sınıfın eline geçmesi demektir."[77] (abç)

"İktidarın proletarya tarafından fethedilmesi, **sosyalist ekonomi biçimlerinin gelişmesinin** ve proletaryanın **kültürel büyümesinin önkoşuludur**. Proletarya kendi öz doğasını değiştirir, olgunlaşarak insani faaliyetin bütün alanlarında toplumun yönlendiricisi haline gelir, bu **yeniden eğitim sürecine** öteki sınıfları da katar ve böylece sınıfların ortadan kaldırılması için gerekli temeli de yaratır."[78] (abç)

"Feodalizme karşı **burjuva devriminde**, feodal toplumun bağrında **kültürel olgunluk** bakımından var olan egemen sınıftan **daha üstün olan** ve feodalizm koşulları altında bile ekonomik hayatta hegemonyasını kurmuş bulunan yeni bir sınıfın varlığı önkoşulken, proleterya devrimi başka koşullar altında gelişir. İşçi sınıfı, kapitalist toplumda **ekonomik** bakımdan sömürülür, **siyasal** bakımdan baskı altında tutulur ve **kültürel** bakımdan geri bırakılır, ancak geçiş döneminde, ancak **devlet iktidarını ele geçirdikten sonra, proletarya burjuvazinin eğitim tekelini kırabilir.**"[79] (abç)

Yine Komintern, "iktidarın fethi"nin ne olduğunu ve ne olmadığını net biçimde ifade etmektedir:

"İktidarın proletarya tarafından fethedilmesi, parlamento çoğunluğunu elde ederek mevcut burjuva devlet aygıtını **barışçıl biçimde** 'fethetmek' demek değildir. Soygunla elde ettiği mülkiyetini ve siyasal egemenliğini güvence altına almak ve güçlendirmek için, burjuvazi **bütün zor ve terör araçlarını** kullanır. Bir zamanlar feodal soyluluğun yaptığı gibi, burjuvazinin en umutsuz en acı verici mücadelelere girişmeden tarihteki yerini yeni sınıfa bırakmaz. Bu yüzden burjuvazinin **zoru**, ancak proletaryanın kararlı bir biçimde kullanacağı **zorla kırılabilir**. İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi, **burjuva iktidarının zorla imhası, kapitalist devlet aygıtının** (burjuva ordusunun, polisinin, memurlar hiyerarşisinin, mahkemelerinin, parlamentolarının vb.) **parçalanması** ve onun yerine, herşeyden önce sömürücüleri baskı altında tutma aracı olan, proletarya iktidarının **yeni organlarının** geçirilmesi demektir."[80] (abç)

Görüldüğü gibi Komintern'in proletarya devrimi üzerine kararları oldukça net biçimde ifade edilmiştir. Genel olarak Leninist görüşü ifade eden bu saptamalar, revizyonist ve pasifist devrim teorilerini sergilemek yönünden büyük önem taşır.

b) Proletarya Devriminin Nesnel ve Öznel Koşulları ve Komintern

Marks, Engels ve Lenin'in proletarya devriminin nesnel ve öznel koşullarına ilişkin belirlemelerini daha önceki kısımda görmüştük. Komintern'in bu konudaki saptaması da **aynıdır**. Yine de bunların nasıl formüle edildiğini bilmek gerekir.

Komintern II. Dünya Kongresi'nde (5 Ağustos 1920) şu kararı almıştır:

> "İşçi sovyetleri örgütlemek ve onları işçi ve asker temsilcileri sovyetlerine dönüştürmek, ancak aşağıdaki üç koşulun varlığı halinde mümükündür:
>
> a) İşçi, asker ve bütün emekçi halkın geniş tabakalarını kucaklayan **devrimci bir kitle hareketinin yükselişi,**
>
> b) **Ekonomik ve siyasal bunalımın**, iktidar gücünün **eski** hükümetin elinden kaymasına yol açacak biçimde **keskinleşmesi,**
>
> c) İktidar mücadelesini yürütme konusunda **ciddi bir hazırlığın bulunması**."[81] (abç)

Komintern'in bu saptamaları, 1928 Programı'nda, yıllar süren iç tartışmalar ve deneyimlerin ışığında daha da ayrıntılaştırılmıştır. Bu programda şöyle denmektedir:

> "Tarihi görevini –proletarya diktatörlüğünü kurmak– yerine getirebilmek için, Komünist Partisinin aşağıdaki **stratejik hedeflere** yönelmesi ve bunlara erişmesi gerekir:
>
> Kadın proleterler ve işçi gençliği dahil, **kendi sınıfının çoğunluğunu kazanmak**. Buna erişmek için proletaryanın **büyük kitle örgütlerinde** (sovyetler, sendikalar, işyerleri konseyleri, kooparatifler, spor ve kültür örgütleri vb.) **KP'nin belirleyici etkisi sağlanması** gereklidir ... Proletarya diktatörlüğünün kurulması için, proletaryanın geniş emekçi yığınlar üzerindeki **hegemonyasının gerçekleştirilmesi** de önkoşuldur. Buna ulaşmak için, KP, kent ve kırın yoksul tabakalarını, aydınların alt-tabakalarını ve 'küçük

insanlar' denilen unsurları, yani genel olarak **küçük-burjuva tabakaları etkisi altına almalıdır**."[82] (abç)

Özetle söylersek, Komintern, bir proleter devrimin olabilmesi için, herşeyden önce –nesnel koşulların mevcudiyeti veriyken– proletaryanın sosyalist siyasal bilince ve örgüte sahip olması gerekliliğini bir kez daha yineler. Kısaca "kitlelerin bilinçlenmesi ve örgütlenmesi" olarak ifade edilen bu görevin nasıl ve nerede yapılacağını belirleyen Komintern, böylece Leninist görüşü formüle eder. (Milli krizin mevcudiyetine bağlı olarak)

Komintern'deki **devrimin nesnel koşulları** ve **ayaklanma anının saptanması** üzerine tartışmalarda, yoğunluk devrim durumunda ya da milli krizin oluşumunda ekonomik buhranın rolü üzerinedir. Marks ve Engels'in 1847 ticaret buhranı ile devrim durumunun oluştuğunu sanmaları ile başlayan bu tartışmalar, yıllar boyu kesin bir sonuca ulaşmadan sürmüştür. Ekonomik buhranın derinleşerek sosyal ve siyasal bunalımlara yol açtığı şeklindeki **genel değerlendirme**, konuyu alabildiğine öne çıkarmıştır. Birincil olarak, temeldeki çelişki, yani kapitalist üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişki ekonomik buhranın özü olarak düşünülmüştür. Böylesine bir değerlendirme doğal olarak, Marks'ın "*kapitalizmin irsi hastalığı*" dediği aşırı-üretim buhranları ile sistemin bütünündeki toplumsal devrimin temeli olan ekonomik bunalımların karıştırılmasına yol açacaktır. Komintern, emperyalist dönemde kapitalizmin **genel bir bunalıma** girmiş olduğunu saptamış olmasına rağmen, bunun içeriği ve ekonominin devrevi hareketi ile olan ilişkisi (nispi bağımsızlık) tam bir netlikle ifade edilmemiştir. Bu bulanıklık, **ekonominin devrevi hareketine bakarak** "**devrim durumu**"**nun saptamaya çalışılması** şeklinde bir yanılgı oluşturmuştur.*[83]

Bilindiği gibi, emperyalist dönem, kapitalizmin **sürekli ve genel bunalımlar dönemidir.** Bu bunalımlar ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel her alanı ve her ülkeyi kapsadığı için geneldir. Ve bunu yaratan da kapitalist üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişimini engellemesidir. Böylece bu bunalımın ekonomik içeriği ortaya çıkar. Ancak ekonomik yapıdaki (temeldeki) bunalım, toplumun her alanını etkileyerek, burada da kendine uygun değişimler (bunalımlar) yaratmaktan geri kalmaz. Bunlar anlaşılabilir şeylerdir. Ama emperyalist dönemde de **kapitalist üretimin**

niteliği değişmez ve bu yüzden "irsi hastalığı" olan aşırı-üretim buhranları varlığını sürdürür. Geçmişte (serbest rekabetçi kapitalizm döneminde) 7-10 yılda bir yinelenen *cycle* (çevrim), artık daha da kısalmıştır. Ancak üretici güçlerin gelişiminin engellenmesinin getirdiği ekonomik bunalım da, aşırı-üretim buhranı da **genel** niteliktedir; birincisi sürekli mevcutken, ikincisi **kesikli**dir, devrevidir. Emperyalist dönemde ekonomik buhran (aşırı-üretim buhranı) kapitalizmin sürekli ve genel bunalımını derinleştirmekle birlikte, ne tek nedendir, ne de krize yol açacak güçtedir. Herşeyden önce, aşırı-üretim buhranları, sosyal-siyasal-kültürel bunalımların oluşmasına yol açması gerekir ve ancak böyle bir **sonuç** doğurduğunda (**araçsız olarak**) sürekli ve genel bunalımı derinleştirerek krize dönüşmesine yol açabilir. Bu ise tek tek ülkelerde milli kriz olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle, aşırı-üretim buhranları bir **milli krize**, araçsız olarak, yol açamaz. **Bu, sürekli ve genel bunalımın ekonominin devrevi hareketinden nispi olarak bağımsız olması demektir.** Emperyalist-kapitalist ülkelerde milli kriz (devrim durumu), sürekli ve genel bunalımın derinleştiği ve krize dönüştüğü zaman ortaya çıkar ve bu yüzden bu ülkelerde milli kriz kesiklidir. Ancak önemli sosyal ve siyasal sonuçlar doğuran bir gelişme (savaş gibi) sonucu bu gerçekleşir. Kapitalizmin iç dinamikle geliştiği ülkelerin tersine, kapitalizmin dış dinamikle geliştiği ülkelerde toplumsal gelişme çarpıktır ve bu yüzden, bu ülkelere sürekli ve genel bunalım **daha şiddetli biçimde** yansır. Bu da, bu ülkelerde sürekli bir milli krizin (tam anlamıyla olgun olmasa da) mevcudiyeti demektir.

> "... milli bunalım, kapitalizmin genel bunalımının çelişkilerinin o ülkeye en keskin bir şekilde yansımasından başka bir şey değildir."[84]

Ekonominin devrevi hareketinin, emperyalist dönemde de "yıkıcı" (catastrophique) ya da emperyalist cephede gedikler açılmasına neden olma olasılığının zayıf olması, bunun geçici niteliğinden kaynaklanır. Ekonominin devrevi hareketi, özsel olarak, sabit sermayenin yenilenme sürecidir. Bir bakıma her buhran sonrasında üretici güçlerde nispi bir gelişme görülür. Oysa ki sürekli ve genel bunalım, bunun tam tersine üretici güçlerin gelişiminin engellenmesinin ürünüdür. Böylece ikisi arasında açık bir çatışma mevcuttur. Kapitalizmin aşırı-üretim buhranı, kapitalisti sabit sermayeyi yenilemeye zorlarken –ki aynı zamanda kapitalist üretimin kendini aşmaya zorlamasıdır bu–, öte yandan üretici güçlerin gelişimi aşırı-üretime yol açmaktadır. Bu kısır döngü tekellerin egemenliği ve dünya

pazarlarıyla birlikte, sistemin bütününde sürekli bir olguya eksik-üretime neden olur. Bir yandan eksik kapasite vb. kullanarak hem üretim, hem de üretici güçlerin gelişimi sınırlanırken, öte yandan kitlelerin tüketim gücü en aza indirilir. Bu ikinci olgu, eksik kapasite kullanımına rağmen, aşırı-üretimin ortaya çıkması demektir. İşte emperyalizm bu çelişki içinde (ikilem-dilemma) ömrünün sonuna doğru ilerler. (Ayrıntılı bilgi için bkz: "*Türkiye Devriminin Acil Sorunları-I*" ve "*Marksizm-Leninizm Bir Dogma Değil, Eylem Kılavuzudur-III*")

Komintern'nin kapitalizmin sürekli ve genel bunalımına ilişkin değerlendirmesi şöyledir:

> "Emperyalist çağ çürüyen kapitalizm çağıdır ... Kapitalizmin **genel bunalımı**, dünya ekonomisinin büyüyen üretici güçleri ile ulusal engeller arasındaki derin çelişkinin **doğrudan sonucudur**. Bu gösteriyor ki, kapitalist kabuk, insanlığın daha ileri gelişimi önünde dayanılmaz bir engel oluşturmaktadır ve tarih, kapitalist boyunduruğun devrimci kırılışını gündeme almış bulunuyor. ... **Emperyalizm, dünya kapitalizminin üretici güçlerini en üst derecesine kadar geliştirmiş bulunuyor**. O toplumun sosyalist örgütlenmesi için gerekli doğal öncüllerin tümünü oluşumunu tamamlamıştır. ... Emperyalizm bu çelişkiyi (üretici güçlerin gelişimiyle çevresini kuşatan üstyapı arasındaki çelişki) çözmeye çabalıyor. ... Gerçeklikte, yine de, bu ütopya öyle büyük ve alt edilmez engellerle karşılaşır ki, kapitalizm, kendi çelişkilerinin ağırlığı altında ezilmesi kaçınılmazdır."[85] (abç)

Yine aynı yerde Komintern, sosyal ve kültürel bunalımdan ne anladığını şöyle ifade eder:

> "Kapitalist toplumun sosyal ve kültürel hayatında derin bir dönüşüm gerçekleşmiştir: Burjuva rantiye tabakalarının parazitler haline gelerek **yozlaşmaları**; kadının kitlesel biçimde toplumsal üretime çekilmesi ile büyük ölçüde daha eski ekonomik evrelerden bugüne gelen ev ve aile hayatı biçimleri arasındaki büyüyen çelişkinin sonucu olarak genelde **ailenin bozulması**; işin en uç noktalara kadar uzmanlaştırılması temelinde, manevi ve kültürel hayatın giderek daha fazla **bayağılaşması ve dumura uğraması, kent hayatının**

> **yozlaşması ve kırsal hayatın darlığı, idealist, mistik ve dini batıl inançların çoğalması.**"[86] (abç)

Görüldüğü gibi, Komintern, Marks ve Engels'in ortaya koydukları devrimin nesnel koşullarının emperyalist dönemde mevcut olduğunu saptamakta ve buna paralel olarak ulusal planda ve değişik düzeylerde nesnel koşulların nasıl biçimlendiğini sıralamaktadır. Böylece, sorun proletarya partisinin mücadele rotası, mücadele biçimleri ve örgütlenme anlayışı olarak görünür hale gelmektedir artık.

c) Proletarya Partisinin Strateji ve Taktikleri Üzerine

Proletarya partisinin görevleri ve örgütlenme tarzı Komin-tern'in kuruluşundan itibaren en çok ele alınan konular olmuştur. Bunda yukarda gördüğümüz nedenlerin dışında, Komintern'in bir dünya partisi olarak düşünülmüş merkezi bir örgüt olması da etkendir. Genellikle ilk dönemlerde "taktikler" olarak ele alınan ve tartışılan konular, nesnel koşulların **sistemin bütününde** mevcut olduğu bir çağda, bu koşulların olgun olup olmamasına göre biçimlenmektedir. Bu konuda alınan ilk kararlardan birisi "ikili perspektif" olarak tanınan kararlardır.

> "Uluslararası devrim çağı başlamış bulunuyor. Bir bütün olarak yada kısmi olarak devrimin gelişme düzeyi, her kıtada ya da her bir ülkede devrimci olayların gelişme düzeyi, taktik biçimde önceden söylenemez. Tüm durum **iki perspektif** ortaya çıkarır: a) proletarya devriminin olası **yavaş ve uzatılmış bir gelişimi**; ve b) diğer taraftan, kapitalizmin altındaki toprak, belli bir düzeyde öylesine kazılmış ve kapitalizmin çelişkileri, bir bütün olarak **öyle hızlı bir biçimde gelişmiş bulunur** ki, bir ülkedeki ya da bir başkasındaki çözümleme fazla uzak olamayan bir gelecekte yaygınlaşabilir.
>
> Komintern, her iki perspektifin olabilirliğini kendi taktiklerine temel almalıdır. Komintern'in manevrası, gelişimin değişen düzeylerine kendini hızla uyarlayabilecek ve olayların gelişiminin uzun bir temposu olsa bile, her durumda proleter kitleleri kendine çeken ve devrimci mücadele için onları **eğiten** proletaya devriminin Komünist Partisinin **uzlaşmaz bir kitleye** sahip olacak biçimde düzenlenmelidir."[87](abç)

Burada Komünist Partilerinin görevi, devrimin, yani politik iktidarın ele geçirilmesi için nesnel koşulların (milli kriz ya da devrim durumu) hızlı ya da yavaş olgunlaşmasına göre belirlenmekle birlikte, her zaman ve her yerde proletaryayı ve emekçi kitleleri bilinçlendirmek (eğitmek) ve örgütlemek olarak konulmaktadır. Bu başarıldığı oranda, nesnel koşulların olgunlaşması hızlandırılabilineceği gibi, kendiliğinden olgunlaştığında da iktidarı almak mümkün olacaktır.

> "Komünist Partisi, taktik çizgisini saptarken, mevcut iç ve dış durumu, sınıf güçlerinin karşılıklı oranını, burjuvazinin sağlamlık ve güçlülük derecesini, proletaryanın mücadeleye hazır olma düzeyini, orta tabakaların tutumunu vb. hesaba katar ... Egemen sınıfların örgütsüz, kitlelerin devrimci bir mayalanma içerisinde oldukları, orta tabakaların proletaryadan yana eğilim gösterdikleri ve kitlelerin mücadeleye ve kurbanlar vermeye hazır bulundukları bir **devrimci yükseliş durumunda**, partinin görevi, kitleleri burjuva devlete karşı **cephesel saldırıya** yöneltmektir.
>
> Eğer devrimci yükseliş durumu yoksa, Komünist Partileri **emekçilerin günlük sıkıntılarından yola çıkarak kısmi sloganlar ve kısmi talepler öne sürmeli** ve bunları Komintern'in ana hedefleriyle bağlantı içersine sokmalıdır."[88] (abç)

Komintern'in bu saptamaları, temelde Lenin'in "*Nisan Tez-leri*"nden kaynaklanmaktadır. Bu tezlerin de 1905 Devrimi dönemine ilişkin olan "*İki Taktik*"e dayandığı düşünülecek olursa, kaynağın tarihsel kökleri iyice anlaşılabilir. Bir devrim durumu olduğunda Komünist partilerinin görevleri ve bunların somut olarak belirlenmesi, en açık biçimde bu yazılarda yer alır. Tüm bunların en özlü anlatımı "*Kesintisiz Devrim-I*" ve "*Kesintisiz Devrim II-III*"de bulunmaktadır.

Mahir Çayan yoldaş bunları şöyle tanımlıyor:

> "Marks ve Engels proletaryanın devrimci mücadelesini **evrim ve devrim aşamaları** olmak üzere iki aşamada formüle ederler. Her iki aşamada da proletaryanın devrimci **taktiği değişiktir. Devrim aşaması kısa bir dönemdir**. Bu aşama verili sosyal düzenin alt üst olması aşamasıdır. Bu kısa aşamada proletaryanın ve öncüsünün **taktiği hücumdur**; gündemde tek bir madde yazılıdır: AYAKLANMA. Bu dönemde proletaryanın taktiği verili devlet mekanizmasını parçalayarak, proletaryanın devrimci iktidarını

kurmaktır. Marks ve Engels bu taktiğe Fransızlar'ın ihtilâlci atılım ve geleneklerinden esinlenerek **Fransızca konuşma** adını koymuşlardır (...)

Evrim aşaması ise uzun bir dönemdir. Bu dönemde proletaryanın partisinin görevi proletarya ve müttefiklerini bilinçlendirme, örgütlendirme ve devrim aşamasının sosyal ve psikolojik şartlarını yaratmaktır.

Marks ve Engels bu evrim döneminin devrimci çalışma tarzını şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

'Bu uzun dönemin devrimci mücadelesi, **içeride** oportünizme karşı amansız ideolojik mücadele vermek, **dışarıda** ise, proletaryanın sendikal mücadelesinden, halk kitlelerinin ekonomik ve demokratik mücadelesine kadar kitlelerin **günlük mücadelesini örgütlemek**ten, mevcut gerici yönetime karşı, **demokratik muhalefetin en solunda** yer alarak, siyasi muhalefeti yönlendirmeye kadar her çeşit eylem biçimini kapsar (**silahsız**). Marks ve Engels, proletaryanın bu aşamadaki devrimci diline, Alman proletaryasının ideolojik-teorik seviyesinin yüksekliğinden ve halk kitlelerini kendi saflarına çekmekteki maharetinden dolayı, **Almanca konuşma** demişlerdir.' (Bkz. *Kesintisiz Devrim I*)

'Marks ve Engels'deki evrim aşaması, devrim aşaması ve ihtilâlin objektif şartları meselesi, Lenin'in tahlillerinde iyice açıklık kazanmaktadır. Bunda şüphesiz Le-nin'in yaşadığı dönemin, proleter devrimleri çağı olmasının ve Lenin'in iki devrim tecrübesi geçirmesinin büyük rolü vardır.

Lenin'e göre emperyalist dönemde, bütün ülkelerde **kesintisiz devrim anlayışı içinde** proletarya devriminin objektif şartları vardır. Üretici güçlerin dünya çapında ulaşmış olduğu seviye devrim yapmak için olgundur. Hazır olarak var olmayan devrimin subjektif şartlarıdır. **Leninizmin temellerini devrimin subjektif şartlarının hazırlanması teşkil eder ... Lenin, Marks ve Engels'in evrim ve devrim aşamaları ayrımında somut durumların farklılığından dolayı değişiklikler yaptı.**

Marks ve Engels'e göre, dünya çapında devrimin objektif şartlarının olgun olduğu zaman, sosyalistlerin dili Fransızca olmalıdır.

Bilindiği gibi emperyalist çağ dünya çapında devrimlerin objektif şartlarının olgun olduğu çağdır. Düz mantığa göre, Marks ve Engels'in önerilerinin doğal sonucu bu dönemde sosyalistlerin görevi **sürekli Fransızca konuşmaktır. Durmadan, yılmadan devamlı taarruz etmektir. (Troçkist düşünce bir bakıma buna dayanır.)**

Ama diyalektik mantık için durum böyle değildir. Dünya devrimi asla zamandaş olmayacaktır. Önce bir veya birkaç ülkede olacaktır. Bu yüzden her ülkenin kurtuluşu, bizzat o ülkenin proletaryasının kendi eseri olacaktır. Devrimler ne ithal edilebilir, ne de ihraç edilebilir.

Bir ülkede devrimin objektif şartlarının olabilmesi için, kapitalizmin dünya çapındaki **genel bunalımından başka,** o ülkenin **kendi milli bunalımını da yaşaması** gerekmektedir. Leninizmin ayrımına göre devrim aşamasında olunabilinmesi için: a) Proletaryanın bilinç ve örgütlenme seviyesinin devrim için yeterli olması gerekir. (Devrimin subjektif şartlarının olgun olması şarttır.) b) Ezeni de, ezileni de etkileyen bir **milli bunalımın olması şarttır**. (...)

Devrim aşaması kısa bir andır. Evrim aşaması ise uzun bir süreçtir...' (Bkz. *Kesintisiz Devrim I*)

Evrim aşamasına ilişkin bolşevik çalışma tarzı Lenin'e göre şöyledir:

'Evrim döneminin devrimci hitap dili Almanca'dır. Almanca konuşma döneminde ihtilâlci atılıma yer yoktur. Bu dönemin devrimci çalışma tarzı proletaryayı bilinçlendirmek, örgütlendirmek, proletarya ile öncüsünün bağlarını sıklaştırmak, proletaryanın ve emekçi halkın sınıf bilincini yükseltmek, demokratik muhalefetin en solunda yürüyerek, hakim sınıfları yoğun politik propaganda ile teşhir etmektir.

Eğer proletaryanın partisi henüz kurulmamış ise ana görev, proletaryanın öncü müfrezesini oluşturmaktır. Proletaryanın sınıf partisinin olmadığı bir evrede, devrimci durumun olması halinde bile devrimci dil Fransızca olamaz. Bu dönemin proleter devrimci çalışma tarzını Lenin, şu şekilde özetlemektedir: 'Propaganda ve bilinçlendirme, bilinçlendirme ve propaganda o sırada objektif şartlar tarafından gerçekten ön plana itilmişti. Bütün ülkeye hitap eden haftalık olarak yayınlanması ideal gibi gözüken bir siyasi gazetenin yayınlanması için çalışma, o zaman devrim hazırlığı çalışmasının

temel taşı olarak görünüyordu. (Ve **Ne Yapmalı?** meseleyi böyle koyuyordu.) (**Silahlı Aksiyon yerine**) yığınların bilinçlendirilmesi şiarı, (**yöresel ayaklanmalar yerine**) ayaklanmanın sosyal ve psikolojik şartlarının hazırlanması şiarı, **o sırada** devrimci-sosyal demokrasinin biricik doğru şiarlarıydı.' (*İki Taktik*, s. 78). (Bkz. *Kesintisiz Devrim I*)

... Kısa olan devrim aşamasında da bolşevik taktik ve şiarlar, derhal ayaklanma değildir.

'Bu kısa dönem de ayrıca kendi içinde **geçiş devresi, taktik taarruz devresi** ve **stratejik taarruz devresi** olmak üzere üçe ayrılır...

Hemen görülebileceği gibi, Marks, Engels ve Lenin'de devrim ve evrim aşamaları ve taktikleri kesin çizgilerle ayrıdır.

Marks ve Engels'in tahlil ettikleri bu süreç burjuva toplumuna ilişkin, Lenin'inki ise dünyanın en büyük altı sömürgeci ülkesinden birisi olan, öteki Avrupa ülkelerine kıyasla nisbeten zayıf fakat iç dinamiği ile gelişen bir kapitalizmin olduğu Çarlık Rusya'sına ilişkindir.

Yine açıkça görülebileceği gibi her iki aşamada da, devrimci çalışmalar, şiar ve taktikler farklıdır. Evrim aşamasında öngörülen taktik şiar ve metodlar, Almanca'dan kaynaklanmaktadır. Ve **silahlı aksiyon** evrim aşamasının temel mücadele metodu asla değildir. Devrim aşamasında ise, **devrim dalgasının yükselmesine** paralel olarak silahlı aksiyon temel olmaktadır.

Marksizm-Leninizmde politik mücadele biçimleri çeşitlidir. Literatürde bu biçimler a) Silahlı aksiyon, b) Silahlı aksiyonun dışındaki mücadele biçimleri diye iki başlıkta mütalâa edilirler. Devrimci sürecin evrim ve devrim diye kesin çizgilerle ayrıldığı ülkelerdeki Marksist-Leninist partiler daima bu iki mücadele biçiminin birisini bu iki evreye göre temel ötekini ise ona tabi (tali) olarak seçerler. (İçinde bulunduğumuz evrede bu kesin çizgili ayrım emperyalist-kapitalist ülkeler için geçerlidir).

Devrim için uzun ve dolambaçlı halk savaşının zorunlu bir durak olduğu, emperyalist hegemonya altındaki geri-bıraktırılmış ülkelerin somut pratikleri, devrimci sürecin bu evreleri arasındaki ilişkide değişiklik yapmıştır.

Şöyle ki, emperyalist hegemonya altındaki ülkelerde, (ister II. bunalım döneminin emperyalist hegemonyasının dışsal bir olgu olduğu feodal, yarı-feodal ülkelerde olsun, isterse de III. bunalım döneminde emperyalist hegemonyanın içsel bir olgu olduğu emperyalist-kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu geri-bıraktırılmış ülkelerde olsun) evrim ve devrim aşamaları, (Çarlık Rusya'sında olduğu gibi zayıf da olsa) içsel dinamikle kapitalizmin geliştiği ülkelerdeki gibi **kesin** çizgilerle ayrılamaz. Bu tip ülkelerde devrim aşaması kısa bir aşama değil, oldukça uzun bir aşamadır. Evrim aşamasının nerede bittiğini, devrim aşamasının ise nerede başladığını tespit etmek **fiilen** imkansızdır. **Her iki aşama iç içe girmiştir**."[89] (abç)

Şimdi bu bilgilerin ışığında Gramsci'nin teorik formasyonunu ve teorik savlarını ele alabiliriz.

[71]* Almanya'da 1919 Spartakis ayaklanması, 1921 "Mart Eylemi" ve Ekim 1923 ayaklanması; 1923 Bulgaristan ayaklanması; 1926 Endonozya ayaklanması; 1927 Çin Kanton ve Güz Hasadı ayaklanmaları ve Çin Halk Savaşının başlaması vb.

[72] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 25.

[73] Engels, *Almanya'da Köylü Savaşı*, s. 143.

[74] Lenin, Akt. Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 121-23.

[75] Lenin, *Devlet ve İhtilal*.

[76] Lenin, *Devlet ve İhtilal*.

[77] 1928 Komintern Programı, *III. Enternasyonal-Belgeler*, s. 150-151.

[78] 1928 Komintern Programı, *age*, s. 151.

[79] 1928 Komintern Programı, *age*, s. 166-167.

[80] 1928 Komintern Programı, *III. Enternasyonal-Belgeler*, s. 152.

[81] Komintern II. Dünya Kongresi Kararları -1920.

[82] 1928 Komintern Programı, *III. Enternasyonal-Belgeler*, s. 188.

[83]* Bu konuda SBKP (B) içinde ekonomist N. Kondratiyev'e özel görev verilmiştir. Kondratiyev 50'şer yıllık bunalım dönemleri değerlendirmesini 1925 yılında yapmıştır ve temel amacı ekonominin devrevi hareketiyle devrim durumu arasındaki bağıntıları belirlemektir.

[84] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.

[85] 1928 Komintern Programı, *III. Enternasyonal-Belgeler*, s. 126-136.

[86] 1928 Komintern Programı, *age*, s. 131-132.

[87] Komintern V. Dünya Kongresi Kararları -13. Bölüm -1928.

[88] 1928 Komintern Programı, *III. Enternasyonal-Belgeler*, s. 190-191.
[89] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II-III*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İTALYAN KOMÜNİST PARTİSİ (PCI) VE İTALYA'DA DEVRİMCİ MÜCADELE

İtalyan tarihi ele alınmadan İtalya'daki devrimci mücadelelerin doğru bir biçimde değerlendirilemeyeceği açıktır. Ancak Gramsci'nin tezlerinde belirli bir yere sahip olmakla birlikte, bir bütün olarak İtalyan tarihinin incelenmesi, bizim yazımızın kapsamı dışındadır. Şüphesiz bunda Gramsci'nin tahlil ve saptamalarının **salt** İtalya'ya özgü olarak kullanılmaması da etkendir. Gramsci, **genel olarak** proleteryanın devrim mücadelesine ilişkin savlar ileri sürmüştür. Bu savlarına İtalyan somutluğunu belli oranda dayanak noktası olarak ele almıştır, ama asıl dayanakları Ekim Devrimi sonrasındaki gelişmelerle **tüm Avrupa**'dır. Gramsci'nin ülkemizdeki yaygınlaşmışlığı da onun İtalyan devrimci mücadelesinin özgül bir teorisyeni olmamasındandır. Yapmış olduğu genellemelerde İtalyan tarihinin, yani İtalya'nın özgül özellikleri genel savlarını desteklemek amacıyla kullanılmıştır. (Yine de bir İtalyan olarak kendi ülkesindeki devrimci mücadelenin ayırıcı özelliklerine de dikkatleri çekmiş ve bu konularda da savlar ileri sürmüştür. Ancak bu savlar, genel savların İtalya'ya uyarlanmasından öteye geçmez.)

İtalya'da gecikmiş burjuva devrimi, ulusal birliğin 1870'lerde gerçekleştirilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ulusal birliğin gerçekleştirilmesi, bir başka deyişle, kapitalizmin altyapısından üstyapısına kadar tüm topluma egemen olması, aşağıdan yukarı, yani devrimci tarzda bir **burjuva devrimiyle gerçekleşmemiştir**. İtalya'nın geçmiş tarihini

belirleyen ve aynı zamanda kapitalizmin temeldeki egemenliğinin de en önemli engeli, ulusal birliğin gerçekleşmemiş olmasıdır. Böylece feodal devletçikler ya da özerk yönetim birimlerinin varlığı, merkezi bir ulusal devletin önünde bir engel oluşturmaktaydı. Ancak bu özerk birimlerin mevcudiyeti salt iç gelişmeden kaynaklanmıyordu. Yabancı güçlerin ülkenin değişik yerlerine yerleşmesi, ulusal birliğin gerçekleşmesi önünde engel oluşturuyordu. Napolyon Bonaparte döneminde İtalya'nın işgal edilmesi ve Kuzey İtalya'nın diğer bölgelerden ayrılmasıyla ulusal birlik büyük engellerle karşılaşmaktaydı. Geçen zaman, ülkenin kuzey bölgeleriyle güney ve orta bölgeleri arasında eşitsizlik ortaya çıkarmıştır. Orta ve Güney İtalya'da feodal ilişkiler varlıklarını sürdürürken, Kuzey İtalya kapitalizmin hızlı bir gelişmesine sahne oluyordu. Ulusal birliğin gerçekleşmesi halinde ayrıcalıklarını yitireceklerinin bilincinde olan Güneyin büyük toprak sahipleri karşısında burjuvazinin fazlaca seçeneği yoktu. 1789 Fransız İhtilâlinin yaşandığı, 1848 ayaklanmalarıyla kıtanın bir baştan bir başa sarsıldığı bir dönemde burjuvazinin başta proletarya olmak üzere, köylüleri yanına çekerek bir devrimci kitle hareketi yaratarak ulusal birliği sağlaması olanaksızdı ve burjuvazi dış (işgalci) güçlerin desteğinde, daha doğrusu himayesinde geliştiğinden böyle bir hareketi yaratması doğasına aykırıydı. 19. yüzyılda gecikmiş burjuva devrimlerinde olduğu gibi, İtalya'da da tedrici bir geçiş süreci başlamıştır. Hemen hemen aynı tarihsel döneme ait olan Alman ulusal birliğinin oluşum süreci ile İtalyan ulusal birliğinin oluşum süreci birbirine benzer biçimde gelişmiştir. **Junker tipi** geçiş olarak bilinen bu gelişme, Almanya'da Bismarck yönetimiyle birlikte (ve Prusya militarizminin dayanağında) tamamlanırken, aynı durum İtalya'da daha uzun ve sancılı olmuştur. Ancak son tahlilde her ikisi de **yukardan aşağıya gerçekleşen bir demokratik devrim** niteliği taşır. Gramsci'nin "*pasif devrim*" ya da "*terörsüz, devrimsiz bir devrim*" olarak adlandırdığı bu durum feodalizmden kapitalizme geçişin bir biçimi olarak tarihsel değere sahiptir.*[90] Böyle bir geçiş, kaçınılmaz olarak pek çok uzlaşmalara ve sınıflar dengesine bağlı olarak gerçekleşir. Bu yüzden de toplum sürekli bir akışkanlık içindedir. Sonal olarak burjuvazinin devlete tam egemenliği ile bu durum sonuçlanacaktır. (Gramsci bu durumun faşizmle gerçekleştiğini söyler.) İtalya'da ulusal birliğin sağlandığı 1870'lerden itibaren, iç uzlaşmaların sonucu olarak kapitalizm dış pazarlar

peşinde koşmak durumunda kalmıştır. Bu da emperyalist döneme girildiğinde İtalya'nın paylaşım savaşlarındaki yerini belirlemiştir.

I. yeniden paylaşım savaşından sonra İtalyan toplumu tüm Avrupa'da görülen proleter mücadelelerine sahne olmuştur. Ekim Devrimi'nin etkisi ve savaşın getirdiği sorunlar (özellikle orduyu oluşturan köylülere savaşla birlikte toprak sağlama vaadleri), bir yandan proletarya hareketinde bir canlanma sağlarken, öte yandan Marksistler arasında da tartışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. II. Enternasyonal partilerinden olan İtalyan Sosyalist Partisi (PSI) gelişen mücadeleyi yürütebilecek durumda değildi, ama buna karşılık gerçek bir proletarya partisi de mevcut değildi. Böyle bir ortamda bazı Marksist grupların oluşması kaçınılmazdı. Bu grupların içinde en önemlisi Bordiga'nın önderliğinde Napoli'de örgütlenmiş olan "*Il Soviet*" dergisi çevresiydi. (*Il Sovyet*, Aralık 1918'de yayınlanmaya başlamıştır.) Aynı tarihlerde Turin'de (Torino) "*Avanti*" (İleri) yayınlanmaya başlandı. Bu dergilerde Sovyet Devrimi ve bu devrimle ortaya çıkan sorunlar, olgular ele alınıyor ve PSI dışında bağımsız Marksist görüşler ortaya atılıyordu.

1919 Mart'ında III. Enternasyonal'in kuruluşundan sonra PSI, gönülsüz olarak da olsa, Komintern'e bağlı olduğunu açıklaması, bağımsız Marksist grupların bir Komünist Parti örgütlemeye yönelik girişimlerini engellemiştir. O sıralar Bordiga'nın "*Il Soviet*"i tarafından ortaya atılan yeni parti kurma çağrısı böylece ileriye bırakılmış oldu. Herşeyden önce Komintern, PSI'nin bağlılık beyanından sonra ikinci bir partinin gerekmediğini düşünmesi söz konusuydu. Mayıs 1919'da Gramsci ve Tasca, Turin kentinde "*L'Ordine Nuovo*" ("Yeni Düzen") adlı haftalık bir **sosyalist kültür dergisi** yayınlamaya başladılar.

"*Ordine Nuovo*"nun yayınlanmasıyla İtalyan komünist hareketinin belli başlı odakları oluşmuş bulunuyordu artık. "*Ordine Nuovo*" grubu (ki en önde gelen kişiler, Tasca, Gramsci, Togliatti ve Terracini'ydi) İtalyan tarihi üzerine, İtalya'daki devrimci mücadelenin sorunları ve işçi sınıfının örgütlenmesi konularında bir dizi görüş getirmekte ve bunlara uygun olarak Turin'de örgütlenmekteydi.

Bu dönemde "*Ordine Nuovo*"nun görüşlerini Gramsci'nin kaleminden çıkmış haliyle şöyle özetleyebiliriz:

> "İtalyan toplumunun içinde bulunduğu ekonomik ve politik bunalım, sadece dünya kapsamında anlaşılabilir ve çözülebilir ... **İtalya'da**

kapitalizm tam olarak gelişmiş değildir, şu anlamdaki maddi eşyaların üretimi sanayileşmiş, ya da güçlü biçimde sanayileşmiş değildir. ... Tek sözcükle **İtalyan kapitalizmi kendi özerkliğini, özgürlüğünü yitirmiştir ve bunu tekrar geri alamaz.** Silahlı güçlerle yeni bir dünya savaşıyla rekabet koşullarını yeniden kurma girişimleri başlamadan yitirimiş bir çabadır, çünkü **ekonomik tekele denk düşen politik ve askeri bir tekel mevcuttur.**”[91] (abç)

“**Rusya, İtalya, Fransa ve İspanya gibi kapitalist anlamda hâlâ geri olan ülkelerde**, kır ve şehir arasında, işçiler ve köylüler arasında **açık bir ayrılık** vardır. Tarımda, az ya da çok **feodal ekonomik model**, buna uygun bir **zihniyet** yaşamaktadır. Çağdaş leberal kapitalist devlet **fikri** hâlâ bilinmemektedir. Ekonomik ve politik kurumlar tarihsel kategoriler olarak ortaya çıkmış değildir.”[92] (abç)

“**Tarihsel koşullar İtalya’da Rusya’dakinden çok farklı değildi ve değildir de**.”[93] (abç)

“*Ordine Nuovo*”da 1919 yılında yayınlanan bu son değerlendirmeler, bir bütün olarak grubun görüşü olarak ele alınabilirse de, daha ilerde meydana gelen tartışmalara bakarak, bu görüşlerin tüm sorumluluğunu Gramsci’nin üstlendiğini söyleyebiliriz. Ve belkide Gramsci’nin teorik formasyonunun başlangıcı olarak tarihsel bir değere de sahiptir. Görüldüğü gibi, İtalya, sanayi yönünden geri bir kapitalizme sahip, tarımsal üretim açısından ise feodalizmin egemen olduğu bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Üstelik “özerkliğini”, “özgürlüğünü” yitirmiş bir kapitalizmin mevcudiyeti ile emperyalist sömürü altına girmiş bir ülke olarak da nitelenmektedir. Gramsci’nin sözünü ettiği “politik ve askeri tekel” emperyalizmden başka bir şey değildir. Bu öylesine gelişi güzel yapılmış bir değerlendirme değildir. Bu değerlendirme, son tahlilde Rus Devrimi’nin çizgisini izleme amacını (ve de istemini) ifade eder.

İyi niyetli bir yorumlama ile Gramsci’nin bu dönemde teorik olarak az gelişmiş ve İtalya’yı pek fazla tanımayan biri olduğu ileri sürülebilir. Ancak daha sonra görüleceği gibi, “*Güney İtalya*” değerlendirmesi yaptığı zamanda bile tarımsal feodalizmin varlığını ileri sürmektedir. Bu da bu saptamasının bir “yanılgı” olmadığını göstermektedir. Hele hele “***buna uygun bir zihniyet***”in varlığından söz etmesi hiç de bir çocuksu saflığın söz konusu olmadığını tanıtlar.

Yine İtalya ile birlikte Rusya, Fransa ve İspanya'yı **aynı tip ülkeler** olarak yorumlaması ve üstelik İtalya'yı Rusya ile farklı olmayan bir ülke olarak tanımlaması oldukça önemlidir. Burjuva devrimini neredeyse 150 yıl önce gerçekleştirmiş olan bir Fransa ile demokratik devrimini daha (bugün bile) tamamlayamamış İspanya'yı aynı kategoride ele almak, bir kalem sürçmesi olarak yorumlanabilir mi? Böyle bir yorumlamaya bizzat Gramsci ilerki yıllarda yaptığı değerlendirmelerle olanak tanımamaktadır. Sonraki yıllarda bu **aynılık** konusundaki düşüncesini koruyan Gramsci, sadece kapitalizmin gelişme düzeyinden değil; "sivil toplum"un gelişme düzeyinde **farklılıklar** olduğunu ileri sürerek, belli bir nicel farklar olduğunu kabul etmektedir.

Şimdi aynı dönemde devlet, sendikalar ve parti konusundaki görüşleri görelim:

> "**Devlet, her zaman tarihin baş oyuncusu olmuştur.** Devlet organlarında mülk sahibi sınıfın gücü merkezileşmiştir. Devlet içinde bu sınıf, rekabet mücadelesi ve çatışmaları üstünde, rekabetin en üst evresinde yeni iktidar için, toplumun yöneticisi ve yönetiminde en üst yeri almak için yürütülen sınıf mücadelesi evresinde kendi ayrıcalıklı konumunu koruyarak, kendi disiplinini ve birliğini geliştirmiştir.
>
> Bu evrede proleter hareket, kapitalist serbest rekabetin bir işleviydi. Proleter kurumlar, iç gereklilikle değil, dış etkilerle, kapitalist rekabete bağlı olaylar ve şiddet altında gelişmiştir. II. Enernasyonal'in iflasıyla bugün bitmiş olan, proleter hareketin varlığını niteleyen iç çatışmaların, sapmaların, tereddütlerin ve uzlaşmaların kökeni bunda yatar.
>
> Sosyalist ve proleter harekette bazı akımlar, devrimin özsel özelliği olarak sendikal örgütlenmeyi ele almakta ve propaganda ve faaliyetlerini buna uygun olarak yönlendirmektedir. Belli bir evrede, sendikal hareket, Marksizmin gerçekliğin gerçek yorumuna göre ortaya çıkmıştır."[94]
>
> "**Sosyalist devlet, sömürülen işçi sınıfının sosyal yaşam özelliklerinin kurumları içinde potansiyel olarak, şimdiden mevcuttur**. Bu kurumları, her birinin gerekli özerkliğini ve eklemlerini gözönüne alarak, iktidar ve gücün yüksek bir merkezi hiyerarşisi için, eşgüdümlü ve düzenli olarak sokmak, gerçek **bir işçi demokrasisini** –burjuva devletle etkin ve etkili bir zıtlık içinde olan

sosyalist demokrasi– **burada ve hemen yaratmak**, ve ulusal mirası yönetmek ve denetlemek özel işlevlerini, **burada ve hemen, ondan almaya hazır olmaktır.**

Kendi iç komisyonlarıyla işyerleri, sosyalist kulüpler, köylü toplulukları –tüm bunlar içinde çalışmamız gereken **proleter yaşamın merkezleridir**."[95] (abç)

"Emek-metanın satışındaki rekabeti örgütleme gereksinmesinden doğan proleter sınıfın **mevcut** örgüt sistemi –işkolu temelinde (sendikalar), sanayi temelinde (federasyonlar) ve tüm sendikaların oluşturduğu yerel ve ulusal temelde (emek odaları ve CGL) oluşan bir bileşim, kendi özsel rekabetçi doğasından dolayı, gerek komünist çizgide üretimi yönetmek, gerekse proletarya diktatörlüğünü kurmak için **uygun değildir**."[96] (abç)

"Komünist toplumsal iktidarı yürütecek ve proletarya diktatörlüğünü oluşturacak –bu sadece **konseyler sistemi** olabilir– işçi örgütleri **işyeri temelinde seçilir**."[97]

"Meslek birlikleri, Emek Odaları, sanayi federasyonları ve CGL, sermayenin egemen olduğu tarihsel döneme özgü proleter örgütlenme tipidir. İddia edilebilir ki, bu anlamda onlar kapitalist toplumun **integral** (bütünleyici) bir parçasıdır ve özel mülkiyet rejiminde doğasından gelen işleve sahiptir ... Proletarya diktaatörlüğü, sadece üreticinin faaliyetine özgü bir örgüt tipi içinde vücut bulabilir. **Fabrika Konseyleri bu örgütün nüvesidir**."[98] (abç)

"Fabrika Konseyleri proleter devletin modelidir ... eğitimin en etkin organıdır."[99]

1919 sonlarında Gramsci'nin *Ordine Nuovo* adına ileri sürdüğü bu görüşler, hemen hemen tüm Marksist çevrelerce büyük bir tepkiyle karşılanır. Büyük ölçüde Wobblies'in (Dünya İşçiler Birliği-IWW) kuramcısı olan Daniel de Leon ile İngiliz "*Shop Stewards*" ("İşyeri Temsilcileri") hareketinden esinlenerek oluşturulmuş "Fabrika Konseyleri" tezi eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur. Bu eleştirilerin tek muhatabı Gramsci'dir. Belli bir dönem bu konuda sessiz kalmakla birlikte Gramsci'nin teorik yazılarının temelinde her zaman Fabrika Konseyleri tezi yer almıştır. İtalya'daki proleter mücadelesi açısından da özel bir yere sahip

olan bu konuyu ve eleştirileri biraz daha ayrıntılı olarak ele almakta yarar görüyoruz.

[90]* Ancak bu devrim biçiminin kapitalizmin iç dinamikle geliştiği ülkelerde gerçekleşmiş olması, aynı biçimin kapitalizmin dış dinamikle geliştiği ülkelerde de olabileceği anlamında yorumlanmamalıdır. Sürecin kendiliğinden ilerleyişi ile feo-dalizmin kaçınılmaz tasfiyesi, doğal olduğu için devrim olarak tanımlanamaz. Junker tipi geçiş, iç dinamikle gelişen kapitalizmin olduğu ülkeler içindir.

[91] Gramsci, *Avanti*, 26 Haziran 1919, Vol: 13, No: 176.

[92] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 2 Ağutos 1919, Vol: 1, No: 12.

[93] Gramsci, *Ordine Nuovo*, ags.

[94] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 12 Temmuz 1919, vol: 1, No: 9.

[95] Gramsci-Togliatti, *Ordine Nuovo*, 21 Haziran 1919, vol: 1, No: 7.

[96] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 13 Eylül 1919, vol: 1, No: 18.

[97] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 13 Eylül 1919, vol: 1, No: 18.

[98] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 11 Ekim 1919, vol: 1, No: 21.

[99] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 11 Ekim 1919, vol: 1, No: 21.

I.
“FABRİKA KONSEYLERİ”
VE BORDİGA-TASCA-GRAMSCİ

Gerek İtalyan komünist hareketi bütününde, gerekse PCI içinde yıllar boyu süren üç ayrı çizgi yani, Bordiga, Tasca ve Gramsci çizgileri ilk kez Fabrika Konseyleri konusundaki tartışmalarda görünür olmuştur.

Ordine Nuovo’nun “Fabrika Konseyleri” tezi 1920 ortalarına kadar tüm grubun ve dolayısıyla Tasca ve Gramsci’nin paylaştıkları bir tezdir. Buna ilk eleştiri “*Il Soviet*”den Bordiga’dan gelmiştir. Bordiga, bu görüşleri “*gradualizm*”, yani sosyalizme tedrici geçişi savunan –ve çokluk II. Enternasyonal partilerinin ürünü olan– bir çizgi olarak eleştirmektedir:

> “Bu, reformizm ya da sendikalizm olarak belirtilebilinecek bir görüştür. Bu görüş, **kapitalizmin devletin denetimiyle politik gücü elinde tutarken, ekonomik ilişkiler temelinde proletaryanın kurtulabileceği yanlış görüşünü ifade eder.**”[100] (Bordiga) (abç)

Bordiga, daha sonra *Ordine Nuovo*’nun “Konseyler”i ile Rusya’daki Sovyetler olarak konseylerin aynı şey olmadığını söyleyerek eleştirisini sürdürür:

> “Proleter temsil sistemi, ilk kez Rusya’da ortaya çıktığı haliyle ikili karaktere sahiptir: **Politik** ve **ekonomik.** Onun politik rolü, tümüyle yok olana kadar burjuvaziyle mücadele etmektir. Ekonomik rolü ise, komünist üretimin yeni tüm mekanizmasını yaratmaktır. Devrimin yayılması ve asalak sınıfların tedrici olarak tasfiyesi gibi **politik işlevler, buna uygun düşen ekonomik karşılıklarına göre çok az öneme sahiptir, ama burjuva iktidarına karşı mücadele sorunu olduğu zaman politik faaliyet birincil olmak zorundadır.**
>
> Proletaryanın kurtuluş mücadelesinin ve herşeyden **önce** politik iktidarın proletarya tarafından fethinin **gerçek aracı komünist sınıf partisidir**. Burjuva rejimi **altında** Komünist Partisi –devrimin makinesi– çalışan organlara gereksinmesi vardır. Bu organlar **işçi konseyleridir.** Bunları, **partinin rolünü söylemeksizin**, proletaryanın

kurtuluş organları olduğunu söylemek, Bologna Kongresinde (PSI Kongresi) kabul edilmiş program kadar kabul edilemeyecek bir görüştür.

Turin'deki *Ordine Nuovo*'lu yoldaşlarınki gibi, burjuvazinin yıkılmasından **önce bile** işçi konseylerini, salt politik mücadelenin değil, ama komünist sistemdeki **teknik-ekonomik eğitimin organı** olarak savunmak sosyalist **gradualizme** bir geri dönüş olarak görülebilir."[101] (abç)

"Fabrika konseyleri, her yönüyle, ayrı bir şebeke içinde kendi rolünü, yani üretim üzerinde işçilerin denetimi rolünü oynar. Bu nedenle her işyeri için bir temsilcinin oluşturduğu fabrika konseyleri, **yerel yönetimsel Sovyetteki** fabrika temsilciliğini üstlenemez, çünkü Sovyetteki fabrika (işçi) temsilcisi doğrudan ve bağımsız olarak seçilmiştir. Rusya'daki fabrika konseyleri bir başka temsil sisteminin (tabii ki Sovyet politik örgütlenmesine tabi) işçilerin denetimi ve halk ekonomisi sisteminin temel birimidir. **Fabrika içinde denetim, sadece merkezi iktidarın proletaryanın eline geçmesinden sonra** devrimci ve komünist anlama sahiptir. Fabrika **hâlâ** burjuva devletince korunurken, fabrika konseyleri **hiçbir şeyi denetleyemez**. O, iki geleneksel pratiğin sonucu bazı işlevler yerine getirebilir: 1) parlamenter reformizm ve, 2) sendikal direniş."[102] (abç)

"**Burjuva rejimi altında** fabrika konseyleri (işçilerin ve köylülerin politik-yönetimsel konseylerinden ayrı olarak) politik iktidarın fethi için bir organ olarak kabul edilemez."[103] (abç)

Bordiga'nın bu eleştirileri, özellikle de burjuva toplumunda, ister Sovyetler biçiminde olsun, ister Gramsci'nin tanımladığı anlamda ekonomik konseyler olsun, işlevsiz kalacağı eleştirisi, İtalya'da kısa bir süre sonra tanıtlanmaya başlamıştır. Özellikle Mart 1920'de Turin'de madeni eşya işkolunda işverenlerin ilan ettiği bir lokavt, "fabrika konseyleri" için ilk tehlike sinyali olmuştur. İşverenler (burjuvazi) bu lokavtla fabrikalardaki **ikili yönetimi** sona erdirmek istiyorlardı. Nisan 1920'de işçiler lokavta karşı genel greve gittiler. 11 gün süren genel grev, şehirlerde özel silahlı birliklerin yoğunlaştırılmasıyla yenildi. Yer yer işçiler **silahlı direnişe** geçtilerse de, Gramsci'nin sözleriyle söylersek, "*stratejik noktalarda toplar ve makineli tüfeklerle donatılmış bir polis ordusu*" karşısında birşey yapamamışlardır.

1920 yaz başlarında Gramsci, yöneltilen eleştirilere bir yanıt niteliğinde uzun bir yazıyla "fabrika konseyleri" tezlerini yeniden ortaya koydu. Büyük ölçüde 1919'daki sözlerinin yinelenmesinden başka bir şey değildi. Ama yine de tanımlamalarda daha bir netlik göze çarpmaktadır:

> "**Proletarya devrimi, devrimci olduğunu açıklayan bir örgütün** ya da kendini devrimci olarak tanımlayan **bir örgütler sisteminin keyfi (iradi) eylemi değildir** ... Proletarya devriminin aktüel (fiili) süreci, **politik partiler ve sendikalar gibi, gönüllü ve anlaşmalı niteliğe sahip devrimci örgütlerin gelişmesi ve faaliyeti olarak nitelenemez. Bu örgütler burjuva demokrasisi ve politik özgürlükler dünyasında, bu politik özgürlüklerin onaylanması ve gelişmesi olarak ortaya çıkmışlardır.** Bugüne kadar onlar, devrimci süreci yorumlayan ve devrimci sürecin gelişimini öngören (tarihsel olabilirlik sınırları içersinde) bir doktrin oluşturdular ve bunu kendi dışa vurumu olarak ve **hükümetin embriyonik aygıtı olarak** geniş kitlelerce kabul edildiler. Bu örgütler, devamlı olarak –ve artan oranda– devrimci süreçte tüm işçi sınıfının atılımıyla ortaya çıkan muzaffer kurtuluş eyleminin doğrudan ve sorumlu etmenidir. Ama ne olursa olsunlar, onlar bu süreci doğurmazlar; burjuva devletinin yerine geçemezler; sömürü ve baskı makinesi olarak kaçınılmaz gelişiminde kapitalizmin doğurduğu verimli devrimci güçlerin **tümünü kucaklayamaz** ve **kucaklamazlar**."[104] (Gramsci) (abç)
>
> "**Devrimci örgütler (politik partiler ve sendikalar)**, genelde özgürlük ve demokrasinin **onaylanması** ve **gelişmesi** olarak ve politik özgürlük ve burjuva demokrasisi dünyası **içersinde** ve yurttaşın yurttaşla ilişkisinin bugünkü biçiminin **olduğu yerde** ortaya çıkarlar. **Devrimci süreç ise**, üretim dünyasında, fabrikalarda, ezen ve ezilen sömüren ve sömürülen ilişkilerinin olduğu yerde, özgürlük ve demokrasinin işçiler için **olmadığı yerde yer alır**."[105] (abç)
>
> "Burjuvazinin egemen olduğu, burjuva sınıf ve toplumun tarihsel evriminin **liberal evresinde devletin temel birimi fabrikada**, işçi sınıfını kendi kârları için ezen **mülk sahipleriydi**. Bu liberal evrede, mülk sahipleri girişimci ve sanayiciydi. **Sanayi gücü, bu gücün kaynağı fabrikalarda odaklaşmıştı** ve işçiler, mülk sahipliğinin gerekli olduğu düşüncesinden kurtulmuş değildi ... Burjuva sınıfının tarihsel evriminin **emperyalist evresinde** ise, sanayi gücü

> fabrikalardan ayrılmıştır ve bir tröst, bir tekel, bir banka ya da devlet bürokrasisi içinde yoğunlaşmıştır. Sanayi gücü daha otokratik, daha acımasız ve daha keyfi olmuştur. Fabrikada işçi sınıfı, mevcut organik sistem içinde mevcut bir 'üretim aracı' olmaktadır."[106] (abç)

Gramsci, bu yeni açıklamalarıyla, özellikle Bordiga'nın eleştirilerini hedef almakla birlikte, bunları yanıtladığı söylenemez. Üstelik bu kez çok daha karmaşık bir alana doğru konuyu sürüklemektedir. Öyle ki herşeyden önce, biri politik, öteki ekonomik nitelikte iki örgütlenmeyi, yani parti ve sendikayı tek bir bağlamda ele alıp "devrimci" ilan eder. Sonra da burjuva demokrasisinin ve özgürlüğünün ürünü olarak tanımlayıp, bu kez de "demokratik" sıfatını ekler. Böylece bir yanılgı ortaya çıkar: **Genel olarak burjuva toplumundaki siyasal partiler ile komünist partilerini aynı nitelikte görmek.** Gerçekte mevcut toplumdaki partiler, düzen sınırları içinde, yani "demokrasinin" içersinde faaliyet gösteren **yasal kuruluşlar**dır ve **yasal mücadele yöntemleri**ni kullanarak mevcut hükümetin alternatifi hükümet nüveleri olarak görünürler. Ama proletaryanın partisi, düzeni yıkma amacı ile kurulur ve bu yüzden "yasallığı" ancak geçici nitelikte olabilir. Ve bu yüzden Lenin, partinin **illegal** çekirdeklerden oluştuğunu söylerken önemli bir noktaya temas etmiş olmaktadır. Gramsci, legal ve illegal mücadeleler konusunda birşey söylemeden ve tek şeyin **legalite** olduğunu varsayarak, proletarya partisinin "*düzenin onaylayıcısı ve geliştiricisi*" olduğunu söylemektedir. Gerçeklikte proletaryanın tek örgütü partisi değildir, sendikalar da proletaryanın bir örgütüdür. Ancak bunlar ekonomik nitelikte olup, "*burjuva demokrasisi ve özgürlüğü dünyasının*" ürünüdür ve onun içinde yer alırlar. Bu yüzden sendikalar demokratik kitle örgütleri olarak tanımlanırlar.

Ayrıca Gramsci, devrimci sürecin niteliğinde nesnel koşulların önemini vurgularken **determinist** bir tutum alır ve **volantirzmi** (iradi eylem) hemen hemen tüm sürecin dışına iter. Bu genel olarak Marksist bir saptamaya yakındır, ama emperyalist dönemde tarihsel determinizmin ikincil plana düşmesi, yani sistemin bütününde sosyalist devrimin nesnel koşullarının olgun olması Gramsci'nin, bu yıllarda "bilmediği" (!) birşeydir. Daha ilerde göreceğimiz gibi, uzun yıllar bu görüşünü sürdürmüştür.*[107] Devrimci örgütler ile devrimci süreç arasında mutlaka varan bir ayrılık, ansekronizelik gören Gramsci'nin emperyalizmden pek bir şey anlamadığı

da görülmektedir. Fabrika temelinde örgütlenmeyi savunmak için, serbest rekabetçi dönem ile tekelci dönem arasındaki farkı koyarken gerçeğe yaklaşan Gramsci, tekel kârının salt proletaryanın artı-değeri olmadığını, tüm halk kitlelerinden elde edilen bir fazlalık olduğunu görmez. Bu da anti-tekel ve genelde anti-emperyalist mücadeleyi hiç tanımamak demektir.

Bordiga'nın eleştirisinde yer alan politik-yönetimsel proletarya örgütlenmesi olarak Sovyetler (konseyler) ile ekonomik-yönetimsel proleter örgütlenmesi olarak konseyler arasındaki farka Gramsci değinmezken, politik-yönetimsel proletarya örgütlenmesi olarak partiyi ele alır ve onun proletarya devleti olamayacağı gerçeğini vurgulayarak kendi tezini "aklar". Son durumuyla doğru olan saptama, yıllar içinde Gramsci'ye özgü bir "politik örgüt" anlayışı doğurmuştur. Yıllar sonra "parti", **tüm proletaryayı kapsayan** ve kendi içinde bütünsel (integral) anlamda **devlet olabilen** nitelik olarak tanımlanır. Bu yeni "partisi", proletarya partisi, Sovyetler şeklinde –tabii bu sovyetler Gramsci'nin düşündüğü anlamdadır– oluşur.

Gramsci'nin bu yazısındaki değerlendirmeleri, *Ordine Nuovo* içinde de eleştiriye uğramıştır. Özellikle sendikalar konsunda getirdikleri, yani bunların burjuva nitelikte olduğu ve bu yüzden proletaryanın kurtuluş mücadelesine **katkısı olamayacağı** tezi, Tasca tarafından eleştirilir. Gramsci, sendikalara (ve politik partiye) alternatif olarak "fabrika konseyleri"ni önermesi, pratikte sendikalar içinde çalışılmanın reddi demekti. Tasca, sendikaların işlevlerinin işçi sınıfı için önemli olduğunu ve sendikalara komünistlerin katılması gerektiğini savunuyordu, ve bu konuda kendine dayanak olarak Komintern'in sendikalar konusundaki kararlarını alıyordu.

Tasca ile Gramsci arasında başgösteren ayrılık, giderek tüm *Ordine Nuovo* grubunu kapsayarak genişledi. Togliatti ve Terracini, yeni bir parti (komünist partisi) kurulması yönünde yapılan çağrılar doğrultusunda PSI'deki "maximilistler"e yakınlaşmışlardı. Temmuz 1920'de *Ordine Nuovo*'dan ve dolayısıyla Gramsci'den ayrıldılar. Togliatti ve Terracini, "Seçim Taraftarları Komünist Grubu"nu kurarken; tek başına kalan Gramsci, Turin'de "Komünist Eğitim Grubu"nu kurar. Bu grupla Gramsci, Turin fabrikalarında işçi eğitimine yönelir. İşte tam bu sırada fabrika işgalleri başlamıştır.

Eylül 1920'de işverenlerin lokavt tehdidi karşısında, işçiler fabrikaları işgal ettiler. İşgal hızla ülkenin her yanına yayıldı. Pek çok fabrikada işgal

sırasında işçiler üretimi sürdürüyorlardı.*[108] Üstelik işçiler, devletin müdahale edeceğini hesaba katarak fabrikaları silahlandırdılar. Savaş sonrası dönemin en büyük hareketi olarak bu işgaller, aynı zamanda ülkede önemli bir bunalımın başlamasına yol açmıştır. Bu durumda, hükümet, PSI ve CGL (Genel İşçi Sendikası), birlikte bir uzlaşma yolu aramaya başlamışlardır. İlk anda işçilerin hükümetin önerilerini reddetmeleri silahlı çatışmaların başlamasına neden olmak üzereyken, PSI uzlaşmadan yana ağırlığını koydu. Bordiga grubu (en etkin ve güçlü komünist grup olarak) her türlü uzlaşmaya karşı tavır aldılar. Herşeye karşın fabrika işgalleri Eylül sonunda, devletin asker ve polis gücüyle müdahalesiyle, zorla bastırıldı. Bu olaylar, aynı zamanda "fabrika konseylerin"nin sonu oldu. Bu dönemde Gramsci tümüyle güçsüz ve etkisiz durumdaydı. Sonuçta, bu olaylar, özel olarak Gramsci'nin "fabrika konseyleri"ne yöneltilen eleştiriyi kabul etmesine, ve genel olarak da kapitalistlerin faşist milis örgütlenmeleri finanse etmelerine yol açtı.

Gramsci'nin "fabrika konseyleri" konusundaki tezlerine karşı yöneltilmiş eleştirileri kabul etmesinde Komintern'in aldığı kararların rolünü de yadsımamak gerekir. Belki de İtalyan pratiğinden çok, Komintern kararları bunda etkili olmuştur denilebilir. 5 Ağustos 1920'de Komintern II. Dünya Kongresinde "Sovyetler" üzerine belirlediği ana ilkelerde ifadeler çok nettir:

> "**Devrimsiz** Sovyetler mümkün değildir. **Proletarya devrimi olmaksızın** Sovyetler, bir Sovyet parodisine dönüşür."[109] (abç)

[100] Bordiga, *Il Sovyet*, Ocak-Şubat 1920, vol: 3, No: 1.
[101] Bordiga, *Il Sovyet*, Ocak-Şubat 1920, vol: 3, No: 1-7.
[102] Bordiga, *Il Sovyet*, ags.
[103] Bordiga, *Il Sovyet*, ags.
[104] Gramsci, Fabrika Konseyleri, *Ordine Nuovo*, 5 Haziran 1920, vol: 2, No: 4.
[105] Gramsci, Fabrika Konseyleri, *Ordine Nuovo*, agy.
[106] Gramsci, Fabrika Konseyleri, *Ordine Nuovo*, agy.
[107]* Bkz: Gramsci, 9 Şubat 1924 tarihli mektubu.
[108] Komintern II. Dünya Kongresi, İşçi Sovyetlerine İlişkin Ana İlkeler, Ağustos 1920.

[109] İtalya’daki Eylül 1920 fabrika işgallerinde üretimin sürdürülmesi olayı, dünya proleter hareketinde sık görülen bir durumdur. Daha doğrusu, doğrudan fabrika işgali üretimin sürdürülmesi olarak, fabrikaya işçilerin el koymasıdır. Ancak bu eylem biçimi, ürünlerin dağıtımı ve satımı ile yeni hammadde bulma sorunu yüzünden uzun süreli bir biçim olamamaktadır. Bugüne kadar görülen en uzun fabrika işgali 1970’lerde Fransa’da Lipp saat fabrikasında gerçekleştirilmiştir.

II.

PCI’NİN KURULUŞU
VE ROMA-LYON KONGRELERİ

Ocak 1921 ortalarında PSI’nin ulusal kongresi Livorna’da toplandığında (“*Livorna Kongresi*”), o güne kadar PSI içinde yer alan “maximilistler” ile bağımsız komünist gruplar 15 Ocak 1921’de bir bildiri yayınladılar. Bildiri, asıl olarak PSI’nin politik çizgisine ve yönetiminin pasifizmine yöneltilmiş eleştirileri içeriyordu. Bu bildiriyi, başta Bordiga olmak üzere, Gramsci, Terracini gibi komünist grupların önde gelenleri imzalamıştı. Livorna Kongresi’nde komünist delegeler 58.000, PSI-Merkezciler 98.000 ve reformistler 15.000 oy gücü ile temsil ediliyordu. Toplantı başladığında komünist grup adına söz alan konuşmacının çağrısıyla komünist delegeler “Enternasyonal”i söyleyerek Kongreyi terk ettiler. Bir başka binada toplanan komünistler PCI’nin kurulduğunu ilan ettiler. PCI’nin I. Kongresi olarak kabul edilen bu toplantıda partinin ilk merkez komitesi seçildi. Bu komitede Bordigo grubundan 6 kişi, *Ordine Nuovo*’dan iki kişi (Gramsci ve Tasca) ve maximilistlerden 7 kişi yer alıyordu. Bordiga, tartışmasız lider konumundaydı.

Gerek 15 Ocak 1921 tarihli bildiride, gerekse PCI’nin ilk açıklamalarında Gramsci’nin savunduğu ve üzerinde önemle durduğu hiçbir konu (“fabrika konseyleri” gibi) yer almamıştır. Bu dönemde Gramsci’nin tümüyle Bordiga’nın görüşlerini kabul ettiğini söylemek pek yanlış olmayacaktır, ancak bu kabul ediş özsel değildir.

PCI’nin kurulduğu dönemde Mussolini’nin önderliğinde faşist parti oldukça önemli gelişmeler sağlamıştı. 1920 yazından itibaren, yani kapitalistlerin işçileri lokavtla tehdit ettiği ve fabrika işgalleri öncesinde faşist milis güçler eylemlerini yoğunlaştırmıştı. Kırsal bölgelerde katolik kuruluşlara ve köylü birliklerine saldırırken, kentlerde PSI milletvekilerine, sol basın kuruluşlarına saldırıyorlardı. Giderek kitlelere yönelen bu faşist saldırılar, yerel düzeyde karşı bir hareket doğurmakta gecikmedi. Faşistlere

karşı silahlı mücadeleye girişen bu yerel ve kendiliğinden oluşan örgütlenme "**Arditi del Popolo**" ("Halkın Cesurları") olarak adlandırılıyordu.

"*Artidi del Popolo*" hareketi, tümüyle sosyalist ve komünistlerden oluşuyordu, ama hiçbir biçimde parti örgütleriyle bağlantıları yoktu. Bir bakıma faşist saldırılara karşı, halkın en ileri unsurlarının kendiliğinden tavır alışıydı. Bu hareketin ana gücünü bizzat işçiler teşkil ediyordu. Özellikle fabrika işgalleri sırasında aktif olarak faaliyet göstermiş ve sonrasında işlerinden atılmış işçiler ağırlıktaydı.

İlk günlerde "*Artidi del Popolo*" hareketi karşısında kayıtsız kalan PSI, bir süre sonra faşist parti ile "uzlaşma paktı" imzalamasıyla birlikte, bu harekete tavır aldı. PSI, bundan böyle parti üyelerinin "*Arditi del Popolo*"ya katılmalarını yasakladı. PSI'nin bu tavrının altında, hareketin başlangıcında faşist saldırıların kendilerine yönelmesinden duydukları korku yatmaktadır. Bu korku nedeniyle ilk günlerde harekete karşı kayıtsızlık içindeydiler ve daha sonra faşistlerden saldırmama güvencesi almalarıyla birlikte, yani faşistlerin kendilerine saldırma olasılığının "ortadan kalkması" ile karşı tavır almaları söz konusu olmuştur. PSI'nin bu tutumu, sosyalistlerin "*Arditi del Popolo*"dan ayrılmaları yanında, faşistlerin belli bir meşruiyet kazanmalarını da sağlamıştı.

PCI ise, uzun bir süre bu harekete karşı tavır belirlemekten uzak durmuştur. Bordiga yönetiminde PCI, zaten bir parti çizgisi olarak, sadece komünist partisi üyelerinden oluşacak ve partinin denetimi altında bir silahlı savunma birlikleri kurmak istiyordu. Bu nedenle "*Arditi del Popolo*"ya karşı özgün bir tavır geliştirdi. Gramsci'nin, "*Biz Arditi del Popolo'ya karşı mıyız? Kesinlikle hayır! Biz, Arditi'yi, proletaryayı silahlandırmayı, burjuvaziyi yenecek güçte silahlı bir güç yaratmayı istiyoruz.*"[110] sözleri bu tavrı ifade etmektedir. Ancak aynı dönemde Komintern, Alman Komünist Partisi ile birlikte PCI'yi "sol" ólarak şiddetle eleştiriyordu. Lenin'in "*Sol*" *Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* bu eleştirilerin bir ifadesiydi. Komintern'in eleştirileri arasında PCI'nin "*Arditi del Popolo*"yu destekleme tavrı da yer alıyordu. Bunlar, sonuçta PCI'nin "*Arditi del Popolo*"ya verdiği desteğin ve bizzat bu hareketin sonu oldu. Ancak bu gelişme PCI ile Komintern arasındaki çelişkinin çözümlenmesine hizmet

etmemişti. Giderek artan bir ayrılık gündemdeydi. Bu “sol sapma” eleştirisi, PCI ile birlikte KPD’yi ve Macar komünistlerini de kapsıyordu.

1921 Mart’ında Almanya’da KPD (Almanya Komünist Partisi) orta bölgelerde bir ayaklanma başlattı. (“Mart Eylemi” olarak bilinen ayaklanma) Bu ayaklanma, Bela Kun’un formüle ettiği “**saldırı teorisi**” ile bağlantılı, bilinçli ve planlı bir ayaklanmaydı. Komintern III. Dünya Kongresi, KPD ve PCI’nin çizgilerini “sol komünizm” olarak mahkum etti. (Haziran 1921) Lenin, Zinovyev, Troçki, Radek ve diğer Komintern yöneticileri, 1921 yılında **devrimci temponun alçalmaya başladığını** ve komünist partilerin büyük ölçüde kitleleri kazanamadığını tespit ederek, “saldırı” yerine “**kitlelere**” sloganını önerdiler ve bu öneri Dünya Kongresi’nde kabul edildi. Yine de PCI ile olan anlaşmazlık sona ermedi.

Mart 1922’de PCI’nin II. Kongresi Roma’da toplandı. “*Roma Kongresi*”nde Bordiga ve Terracini taktikler üzerine bir rapor sundular.*[111] “**Roma Tezleri**” olarak bilinen bu raporda, “***ana tehlike, İtalyan devletinin içinde bulunduğu bunalımın sosyal-demokrat bir hükümetle çözme girişimi***” olarak belirtiliyordu. Faşizm ise, “***burjuva parlamenter rejimin organik bir gelişme***”siydi.[112] Bu tezler, o yıl Komintern IV. Dünya Kongresi’ne sunulmak üzere hazırlanan ve Komintern Genişletilmiş Yürütme Komitesi’nde formüle edilmiş olan “birleşik cephe” ve “işçiler hükümeti” saptamasıyla çelişiyordu. Diğer taraftan Komintern, PCI-PSI birleşmesini savunurken, PCI bunu kabul etmiyordu ve PSI’yi işçi sınıfının bir partisi olarak değil, köylülüğün çıkarlarını savunan bir “köylü partisi” olanak kabul ediyordu. Roma Kongresi’nde, Tasca, hemen her konuda Komintern’in görüşlerini savunuyordu. Yine de Kongre, Bordiga’nın tezlerini kabul etti. “Sağ-kanat” lideri olarak tanımlanan Tasca, Merkez Komitenin dışında bırakıldı. Gramsci ise, Komintern Yürütme Komitesi’ne PCI temsilcisi olarak atandı ve Moskova’ya gönderildi.

1922 sonlarına doğru, başta Lenin olmak üzere, tüm Komintern yöneticilerinin yoğun baskısı sonucu PCI ile PSI’nin birleştirilmesi yönünde karar alındı ve Moskova’da bulunan temsilciler arasında bir birleşme (füzyon) komitesi kuruldu. Bu komitede PCI’den Gramsci, Tasca ve Scoccimarro yer alıyordu. Bordiga, bu komiteyi tanımadığını açıkladı. Zaten komite de birkaç aydan fazla yaşamadı. Bunun nedeni, PCI’nin

tutumu değil, PSI’deki gelişmelerdi. Birleşmeye karşı çıkan Nenni’nin PSI yönetimini ele geçirmesiyle komite dağıtıldı.

Aynı günlerde –Ekim 1922– Mussolini “*Roma Yürüyüş*ü”ne başlamış ve başbakan olmuştu. Birkaç ayda PCI’nin 5.000 kadar üyesi tutuklandı. Bunlar arasında Bordiga da bulunuyordu. Böylece PCI içinde önemli bir yönetim sorunu ortaya çıktı. 1924’e kadar süren bir **yönetim boşluğu**, PCI içinde Tasca’nın başını çektiği “sağ” kanat için uygun bir zemin oluşturuyordu. Yine de 1923 boyunca Bordiga’nın etkisi kırılamadı. Gramsci ve daha sonraki –1924 sonrası– Merkez Komite üyeleri, bu yıllarda “sağ kanat tehlikesi”ne, “tasfiyecilik”e karşı Bordiga’yı destekliyorlardı. Yine de gelişen olaylar yavaş yavaş Bordiga’nın yıpranmasına ve etkisinin azalmasına neden oldu.

PCI içindeki iki yıllık yönetim boşluğu, aynı zamanda ilginç olaylara sahne olmuştur. PCI Merkez Komitesi’nde Bordiga’yı destekleyenler Terracini, Repossi, Fortichiari, Scoccimoro ve Gri-eco’ydu. Bordiga ve Grieco tutuklanmışlardı. Bu durumda partinin illegal örgütlerinin sorumluluğunu Fortichiari üstlenmişti. Fortichiari, bir süre sonra faşist rejime karşı direnişin nasıl örgütleneceğini görüşmak üzere Moskova’ya gitti. Bunun üzerine partinin fiili yöneticisi Terracini oldu. Ama çok kısa bir süre sonra Terracini, Komintern’in isteğiyle Togliatti ve Scoccimorro ile birlikte “Geçici Yönetim Komitesi” oluşturdu ve Tasca Merkez Komiteye alındı. 1923 Nisan’ında Terracini Moskova’ya çağrıldı ve Scoccimorro’da Berlin’e gönderildi. Böylece fiili liderlik Togliatti’ye kalıyordu. Bu sırada Gramsci Moskova’da Komintern Yürütme Komitesi üyesi olarak görev yapıyordu.

1923 Haziran’ında Komintern Genişletilmiş Yürütme Komitesi İtalya sorununu gündemine aldı. Sonuçta Komintern, PCI için “karma” bir yönetimin oluşturulmasına karar verdi. Buna göre, eski “çoğunluktan” Fortichiari, Scoccimorro ve Togliatti; “azınlıktan” Tasca ve Vota ile beş kişilik bir Yürütme Komitesi atandı. Bordiga’nın bu atamaya karşı tepkisi oldukça katı oldu, ve 1921 öncesinde PSI’ye karşı takınılan tavrın aynısını uygulamaya karar verdi. Buna göre, “azınlık” tek başına bırakılacak ve tüm eylemlerin sorumlusu haline getirilecekti. Böylece “azınlığın” niteliği açıkça görülecekti. Bu şekilde tavır alan Bordiga, bir çağrı yayınlayarak tavrını uygulamaya sokmaya yöneldi Böyle bir çağrının pratik anlamı, Tasca ve Vota dışındakilerin komiteden ayrılması demekti. Bordiga’nın

çağrısına Fortichiari uydu ve komiteden ayrıldı. Scoccimorro ve Togliatti ilk anda ayrılma eğilimi gösterdilerse de, Gramsci'nin yoğun çabası sonucu, Bordiga'nın çağrısını reddettiler. Böylece PCI'nin ilk Merkez Komitesi'nden Bordiga, Fortichiari, Grieco ve Repossi tasfiye edilmiş oluyordu.

Ocak 1924'de faşist mahkeme Bordiga'yı beraat ettirmek zorunda kalınca, Bordiga hapishaneden çıktı, ancak partide hiçbir görev almayacağını açıkladı.

Bu günlerde, hâlâ yurtdışında bulunan Gramsci, IV. Dünya Kongresi'nde (Aralık 1922) Komintern Yürütme Komitesi'ne seçilmiş ve bu görevi yürütüyordu. Ve 1923 sonlarından itibaren PCI yöneticilerine yazdığı mektuplarla Bordiga'sız bir yönetim oluşturulması gerektiğini anlatıyordu.

Gramsci'nin bu mektuplarından **9 Şubat 1924** tarihli olanı, Bordiga'ya bakış açısını ifade etmesi bakımından oldukça ilginçtir. Burada Gramsci şunları yazıyor:

> "Amadeo (Bordiga) ... Enternasyonal'in taktiğinin Rus durumunu yansıttığını, yani **geri ve ilkel bir kapitalist uygarlığın bulunduğu** bir yerde olduğunu düşünüyor. Ona göre, bu taktik aşırı ölçüde **volantirist** ve yapaydır, çünkü istemin aşırı bir çabasıyla, tarihsel koşulların belirlemediği bir devrimci faaliyeti Rus kitlelerinden sağlamak mümkündür. Onun düşüncesine göre, **Orta ve Batı-Avrupa'nın daha çok gelişmiş ülkeleri** için bu taktik yetersiz ve hatta kullanışsızdır. Bu ülkelerde tarihsel mekanizma, **Marksizmin öngördüğü şemaya** tümüyle uygun olarak çalışır. Buralarda, Rusya'da eksik olan **tarihsel determinizm** mevcuttur ve bu yüzden **temel görev partiyi örgütlemektir.**
>
> Bana göre ise, durum tümüyle farklıdır. Birinci olarak, Rus komünistlerinin politik kavrayışı ulusal planda değil, uluslararası planda oluşmuştur. İkinci olarak, Orta ve Batı-Avrupa ülkelerinde kapitalizmin gelişiminin, salt geniş proleter tabakaların oluşumuyla değil, aynı zamanda sendika bürokrasisi ve sosyal-demokratların katkısıyla **işçi aristokrasisi** yaratılmasıyla belirlenmiştir. Rusya'da kitleleri devrimci bir ayaklanma için sokaklara döken ve yöneten determinizm, Orta ve Batı-Avrupa'da tüm politik üstyapıyla karmaşıklaşmıştır, kapitalizmin büyük gelişmesiyle yaratılmıştır. Bu

> kitle eylemini daha **yavaş** ve daha **hesaplı** hale sokmaktadır ve bu yüzden devrimci partinin gereksinmesi, Bolşeviklerin Mart-Ekim 1917'de gereksinme duydukları strateji ve taktiklerden çok daha kompleks ve uzun dönemli bir strateji ve taktiklerdir."[113] (abç)

Gramsci, Mart 1924'de PCI için dört hedef önerir mektuplarında:

1) "İşçi ve Köylü Hükümeti" sloganı etrafında yoğun propaganda;

2) İşçi aristokrasisine karşı, yeni reformizme karşı, Kuzey İtalya'nın işçileriyle birlikte Güney İtalya'nın köylü kitleleri arasında bir **ittifak** oluşturmayı amaçlayan bir mücadele yürütmek, Güney'de özel komiteler oluşturmak ve buralarda silahlı bir ayaklanma için örgütlenmeye çalışmak;

3) Parti içinde yoğun bir politik eğitim programını yürütmek ve yönetim organını genişletmek;

4) Yurtdışındaki göçmen İtalyan işçileri arasında komünist çalışmayı yoğunlaştırmak.

Bu önerilen dört ana konu, özel olarak 1919-20 arasında *Ordine Nuovo*'da savunulan görüşlerle büyük ölçüde çakışmaktadır. Nitekim ele alınıp tartışılan diğer konular da, büyük ölçüde Gramsci'nin damgasını taşımaktadır. Örneğin **Güney'de** "**federal**" **bir çözüm** olasılığının olduğu, gelecekteki fabrika konseylerinin çekirdeğinin oluşması için gerekli hazırlıkların yapılması gibi.

Sonuçta, Mayıs 1924'de Como'da bir Parti Konferansı toplanmasına karar verildi. Bu Konferans, üçlü PCI yönetimini uyumlu bir bütün haline getirmeyi amaçlıyordu. Como'da, "sol", Bordiga, Grieco, Fortichiari ve Repossi'den oluşuyordu. "Sağ", Tasca, Vota ve Berti ile temsil edilirken, "merkez", Gennari, Leonetti, Ravera, Scoccimorro ve Togliatti'den oluşuyordu. (Gramsci, Komintern Yürütme Komitesi'nde bulunduğu için *Como Konferansı*'na katılmamıştır.)

Konferans'ta, "sağ", PCI'nin Livorna'dan sonraki tüm tutumunun yanlış olduğunu ve yeni "merkez"in de bunda sorumluluğunun bulunduğunu ileri sürüyordu. "Merkez"in görüşlerini ise Togliatti hazırlamıştı. Buna göre, Bordiga yönetimi, parti içinde "azınlığa" (menşevikler) karşı mücadelede haklıydı, ama Komintern IV. Dünya Kongresi'nin kararlarına karşı çıkmakla yanlış yola sapmıştı. Ayrıca "*Roma Tezleri*" reddedilerek, *sosyal-demokrasi*, "*faşizmin sol kanadı*" *olarak tanımlanıyordu.* "Merkez"in görüşüne göre, "*faşizm, kapitalist burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin bir fraksiyonunun silahlı diktatörlüğüdür.*" Bu da, "*sürekli silahlı*

diktatörlük rejiminin mevcudiyeti, İtalya için bir ‘sürekli devrim’ dönemi açtığı” demekti.[114]

Como Konferası’nda Togliatti tarafından formüle edilen bu faşizm tahlili, son tahlilde, faşizmin mevcudiyetinin burjuvazinin zora, şiddete, silaha başvurması olarak ele almaktadır. Bu ise, doğal ve kaçınılmaz olarak silahlı eylemin nesnel koşullarının mevcudiyeti demektir. Bu andan itibaren temel sorun, öznel koşulları bu nesnellik içinde sağlamaktadır. Bir başka deyişle, faşizmin iktidarı altında, devrim için gerekli öznel koşulların nasıl yaratılacağı temel sorundur. (Nitekim Fortichiari’nin Moskova’ya gidişinin asıl nedeni de budur.) Böylece sorun, temel mücadele biçiminin seçimi haline dönüşür.

PCI, bu tahlil sonucunda legal mücadeleden illegal mücadeleye geçmek zorundaydı ve partinin illegal yapısı sağlamlaştırılmalı ve nesnel koşulların dayattığı mücadele biçimlerine (silahlı) uygun olarak biçimlendirilmeliydi. *Como Konferansı*’nda Togliatti, sorunu bu şekilde ele almasına rağmen, PCI, pratikte hiç bir adım atmamıştır. Gramsci ise, böyle bir yaklaşımı tümden yadsıyarak, kendi özgü çizgisini savunur. Ona göre, bu dönemde **belli mevziler tehlikededir** (örneğin fabrika konseyleri gibi), ve temel görev bu “mevzileri” elde tutmaktır. (Mevzii savaş yöntemleriyle) Gramsci, daha ilerki yıllarda netleştireceği gibi, faşizmin iktidara gelmesini, bir “organik bunalım” sonucu olarak değil, “konjonktürel” bunalım sonucu olarak değerlendirir.

Como Konferansı’yla PCI yönetimi tamamen “merkez”in eline geçmiş oluyordu. Mayıs 1924’den 1926’ya kadar parti, yine de tam bir homojenliğe ulaşamamıştır.

PCI’nin III. Kongresi, Ocak 1926’da Lyon’da toplandı. Bu Kongre’deki delegelerin %90’nı “merkez”in görüşlerini benimsiyordu. Ancak *Lyon Kongresi*’nden önce Gramsci ile Tasca arasında, kökeni 1920’deki *Ordine Nuovo* tartışmalarında yatan bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Gramsci’nin çizdiği PCI stratejisi, iki özel konuyu içeriyordu. **Birincisi, özerk fabrika komiteleri**ni örgütlemekti. Bu görev, Haziran 1924’deki Komintern V. Dünya Kongresi’nin kararı olan Komünist Partilerinin “**Bolşevikleştirilmesi**” ve “**fabrika hücreleri yaratma**” görevlerinden ayrı olarak konuluyordu. Bir başka deyişle, 1919-20’deki *Ordine Nuovo*’da Gramsci’nin formüle ettiği fabrika konseyleri yeniden gündeme

getiriliyordu. **İkincisi** ise, faşist yönetimin, kapitalistlerle anlaşarak, fabrikalarda "tek tip sendika" olarak "işçi korporasyonları" kurmaya gitmesi ve bunun **tek** işçi kuruluşu olarak yasallaştırılmasıyla birlikte CGL'in tasfiye edilmesi durumuna ilişkindi. Gramsci'nin önerisi doğrultusunda PCI, bu koşullar altında CGL'nin bağımsızlığının savunulması gerektiğini karar altına aldı. Böylece Komintern tarafından da savunulan, sendikaların (burada CGL) komünist partileriyle (PCI) işbirliği yapmaları ve "kızıl sendikalar" yaratılması tezine karşı, PCI sendikaların "bağımsızlığını" savunuyordu. İşte Tasca'nın muhalefetinin ikincisi bu konu üzerineydi. Ve tabii sonuç "merkez"in önerdiklerinin kabul edilmesi şeklinde oldu.

PCI'nin Lyon Kongresi, Gramsci'nin partinin Genel Sekreterliğine seçilmesi ve tezlerinin genel olarak kabul edilmesiyle bir döneme son veriyordu.

Lyon Kongresi'nde Gramsci'nin üzerinde durduğu ana konu "*Güney Sorunu*"ydu.*[115] O güne kadar "İşçi ve Köylü Konseyleri (Sovyetleri) Cumhuriyeti" olarak formüle edilen ve temelinde işçi-köylü ittifakının kurulması yatan genel saptama, Gramsci'nin tüm dikkatini yoğunlaştırdığı konu haline gelmiştir. Ona göre, "İtalya'da bir devrimci durum *Kuzey proletaryası güçlü olduğu zaman* ortaya çıkar. Eğer Kuzey'in proletaryası zayıfsa, köylüler küçük-burjuvazinin peşine takılacaklardır. Ayrıca Güney İtalya köylüleri, Kuzey İtalya proletaryası için devrimci bir dürtü ve güç unsuru oluşturur. Kuzey işçileri ile Güney köylüleri *iki temel devrimci güçtür.* Eğer Güney köylülerini örgütlemeyi başarırsak, devrimi yapabiliriz. Belirli bir momentte Kuzey proletaryası ile ittifak içinde olan Güney köylülerinin *ayaklanması,* burjuvazinin silahlı güçlerini Kuzey'den Güney'e kaydıracaktır. Ve bu Kuzey proletaryası için büyük bir eylem olanağı yaratır.*[116] Bu yüzden bizim *genel görevimiz,* Kuzey proletaryası ile Güney köylülerini örgütlemek ve bunlar arasında devrimci bir ittifak kurmaktır."[117] (abç)

İşte Gramsci'nin tutuklanmadan önce yoğun olarak üzerinde çalıştığı "*Güney Sorunu*"nun gerekçesi bunlardır.

[110] Gramsci, *Ordine Nuovo*'nun günlük yayınlanan sayısından.

[111]* Bu tür taktiklere, yani partinin politikasına ilişkin raporlar, komünist partilerde en etkili kişilerce –parti genel sekreterleri gibi– hazırlanır. Bordiga'nın raporu hazırlaması onun parti içindeki gücünü göstermektedir .

[112] Bkz: Gramsci, *Politic Writings, 1921-1926.*

[113] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks, Introduction,* Lawrence and Wishart, London 1978.

[114] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, Introduction.

[115]* "*Güney sorunu*", her zaman İtalya'da önemli olmuştur. Güney bölgesinin Kuzey'e göre geri kalmışlığı, daha önce belirttiğimiz gibi, iki bölge arasında büyük farklar oluşturmuştur. Ulusal birliğin önemli bir engeli olarak varlığını sürdüren "*Güney sorunu*", zaman içinde "Güneycilik" denilen bir milliyetçi ve bölgeci anlayışın doğmasına yol açmıştır. Gramsci'nin ilk politik formasyonunda, bu eğilim özel bir yere sahiptir. Gramsci'nin "*Güney sorunu*"nun çözümünde "*Federal Sosyalist Cumhuriyet*"i savunması, Güney-Kuzey ilişkisini bir **ulusal sorun** düzeyinde ele aldığını göstermektedir. Zaman içinde bu düşüncesini korumakla birlikte, sorunun "kent-kır çelişkisi"nden kaynaklandığı biçiminde düzeltmeler yapmıştır.

[116]* Aynı yaklaşım ülkemizde de 1970'lerin başlarında –ama ters ilişki olarak– yer yer görülmüştür. İ. Kaypakkaya'nın Adana proletaryasının ayaklanması ile kırsal bölgelerde kurtarılmış bölgelerin yaratılması üzerine değerlendirmesi buna bir örnektir. Ancak Gramsci, buna önkoşul olarak işçi-köylü ittifakının somut olarak gerçekleştirilmesini koyar.

[117] Gramsci, PCI-MK Tutanağı, Kasım 1925.

III.
İŞÇİ-KÖYLÜ İTTİFAKI VE “GÜNEY SORUNU”

Bilindiği gibi Lenin, işçi-köylü ittifakını iki biçimde ele alır. **Birinci olarak**, burjuva demokratik devriminin tamamlanmadığı ülkelerde, emperyalist dönemde burjuvazinin devrimci misyonunu yitirmesi yüzünden, bu görevin proltarya tarafından yerine getirilmesi durumundaki işçi-köylü ittifakıdır. Bu durumda, proletarya, kesintisiz devrim esprisi içinde, feodalizme karşı tüm köylülükle birlikte mücadele eder. Bu amaçla oluşturulan işçi-köylü ittifakı, mevcut politik iktidarı ele geçirerek “**işçi ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğünü**” kurarlar. Ancak proletarya, devrimi sürekli kılabilmesi için, devrimde kendi **hegemonyasını** kurmak zorundadır. Bir başka deyişle, devrimin öncü gücü, ideolojik öncüsü proletarya olmalıdır. Aksi halde devrim süreci kesintiye uğrar ve geriye döner. **İkinci biçim** ise, sosyalist devrime ilişkin işçi-köylü ittifakıdır.

> “Burjuvazi ile proletarya arasındaki savaş bütün Av-rupa’da gündemdedir. Bu savaş çoktan Rusya’ya ulaştı. Çağdaş Rusya’da devrime muhtevasını veren, savaş halindeki bu iki güç değildir, fakat heterojen ve farklı iki toplumsal savaştır. Birinci savaş, bugünkü otokratik düzenin bağrında verilmelidir ve köleliğe dayanır. Öteki, gözlerimiz önünde doğan geleceğin burjuva demokratik düzenin içinde yer alan savaştır. Biri özgürlük için (burjuva toplumunun özgürlüğü için), demokrasi için, yani halkın mutlak egemenliği için bütün halkın verdiği savaştır. Öteki, toplumun sosyalist örgütlenmesi için, işçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü sınıf mücadelesidir. Şu halde karakteriyle, amaçlarıyla ve kavgada kesin tavır takınmaya yetenekli sosyal güçlerin **bileşimi** bakımından **tamamen farklı iki savaşı aynı zamanda yürütmek** gibi zor ve ağır bir görev sosyalistlere düşüyor.”[118] (abç)

Lenin’in ilk kez 1905 Rus Devrimi sırasında ortaya koyduğu demokratik halk devriminin temel güç birliği işçi-köylü ittifakını, kırsal bölgeleri tahlil

ederek şöyle koyar:

> "Gerçekte, yakın ve uzak amaçlarıyla üç ayrı sosyal sınıf vardır: Büyük toprak sahipleri, varlıklı (zengin) köylüler ve kısmen orta-köylüler, ve nihayet işçi sınıfı. Böyle bir durumda işçi sınıfının görevinin iki yön taşıması zorunludur. Köy burjuvazisi ile her türlü kölelik zihniyetine karşı, tarım feodallerine karşı; kent işçi sınıfı ile birlikte köy burjuvazisine ve burjuva unsurlara karşı ... İşte köy işçi sınıfının ve onun sosyal-demokrat ideologunun izleyeceği siyasi çizgi budur."[119]

Lenin'e göre, işçi-köylü ittifakı, **parti içinde** ve **parti dışında** olmak üzere ikilidir. **Parti içinde**, şehir ve kır işçi sınıfı ile yarı-proleter ve yoksul köylüler ittifakı söz konusudur. Orta ve zengin köylüler ile ittifak ise (köy burjuvazisi ve köy küçük-burjuvazisi de buna dahildir) **parti dışında** ve ayrı sınıf tabanları üzerinde olacaktır. Bir başka deyişle, bu ittifak, her iki tarafın partileri arasında olabilir. Yine de proletaryanın hegemonyası esastır. Bu ittifakla oluşturulacak yeni iktidar "işçilerin ve köylülerin demokratik-devrimci diktatörlüğü"dür. Bu evreden sonra devrim, proletarya tarafından sürekli kılınarak sosyalist devrime dönüştürülür. (*Proletarya diktatörlüğü*)

Leninist işçi-köylü ittifakı, kesintisiz devrim perspektifi içinde öz olarak böyledir. Bu önbilgilerin ışığında yeniden Gramsci'ye geri dönelim:

Gramsci, İtalya'da devrimin önündeki engeli, yani devrimin hedefi sınıf güçlerini "*egemen sınıf bloku*" olarak ifade eder. Bu sınıf bloku, **Kuzey İtalya'nın sanayici ve bankacıları ile Güney İtalya'nın büyük toprak sahipleri**nden oluşur. Bu "egemen sınıf bloku"na karşı yürütülecek mücadele, kaçınılmaz olarak Kuzey'in proletaryası ile Güney'in köylülerinin ittifakı ile olacaktır. Daha önce gördüğümüz gibi, Gramsci, Güney'de meydana gelebilecek bir silahlı ayaklanmanın proletaryaya büyük bir "eylem" olanağını yaratacağını söylemekte, politik iktidarın **ilkin kentlerde** ele geçirileceğini savunmaktadır. Şüphesiz Güney köylülerinin ayaklanması ile Kuzey'de yoğunlaşmış olan devletin zor güçleri Güney'e yönelecek ve böylece Kuzey kentlerinin proletarya tarafından ele geçirilmesi daha kolay mümkün olacaktır. (Zaten "egemen sınıf bloku" nun silahlı güçleri –ordu– köylülükten oluşmaktadır.) Ama, Güney'de yoğunlaşan "*burjuvazinin silahlı güçleri*" karşısında köylüler ne yapacaktır? Kuzey'de kentleri ele geçiren proletaryanın Güney köylülerinin yardımına koşabilecek kadar hızla sonuca gitmesi mümkün olabilecek midir? Bu ve

benzeri bir dizi soru, sonuçta, Güneydeki ayaklanmanın, bir ölçüde kendi yazgısına bırakıldığını göstermektedir. Zaten kentlerde iktidarı ele geçiren proletarya, her şeyden önce iktidarını kentlerde *sağlamlaştırma* gibi bir görevle de yüz yüzedir.

Görüldüğü gibi, Gramsci, daha sorunun başında –çıkış noktasında– yetersiz ve yanıtlanması olanaksız ve de ethik pek çok soru ve sorunla yüzyüzedir. Ne yazık ki, "*Güney Sorunu*" üzerine çalışırken, bu soruları yanıtlayacak pek az şey söyleyebilmektedir. (İlerki yıllarda bu sorunlardan kurtulmak için "sivil toplum"un gücünü öne çıkartmak zorunda kalmıştır.)

Egemen sınıf blokuna karşı –yukarda gördüğümüz nedenle– temel gücün işçi-köyü ittifakı olacağını söyleyen Gramsci, genel bir devrimci görevi yineler ve bu görevi PCI'nin temel (ve de genel) görevi olarak belirler. Bu noktadan sonra Gramsci, Güneyi incelemeye başlar. Bu irdelemesi onu Güneyde bir başka blokun, "tarımsal blok"un olduğu sonucuna ulaştırır.

> "Güney toplumu ... kişiliksiz ve dağınık büyük **köylü yığınları, kırsal küçük ve orta burjuvazi aydınları, büyük toprak sahipleri ve büyük aydınlar** gibi üç toplumsal katmandan oluşmuş büyük bir **tarımsal bloktur**."[120] (abç)

Güney'de bu "tarımsal blok"un mevcudiyeti, proletaryanın köylülükle ittifakı önünde engeldir. Proletarya bu bloku parçaladığı, dağıttığı oranda ittifakı kurabilir.

> "Proletarya, Güneydeki tarımsal bloku, **yoksul köylüler** yığınını kendi partisi arasından, durmadan daha önemli **özerk ve bağımsız örgütler içinde** örgütleme başarısını gösterdiği ölçüde yıkacaktır; ama o, eğer tarımsal blokun bükülgen ancak çok dayanıklı **temeli olan entelektüel bloku** dağıtma yeteneğine sahipse, az çok başarı gösterecektir."[121] (abç)

Böylece Gramsci'nin tahlilinde iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, yoksul köylülüğün "özerk ve bağımsız örgütler içinde" örgütlenmesi; ikincisi, "entelektüel blok"tur. Gramsci'nin yoksul köylülüğü "özerk ve bağımsız örgütler" içinde örgütleme düşüncesi, Kuzey proletaryası için önerdiği –*Ordine Nuovo*'da– "fabrika konseyleri"nin eşdeğeridir. (**Köylü Konseyleri**)

"Entelektüel blok" saptaması ise, belki Gramsci'nin tüm teorik değerlendirmelerinin geleceğini belirleyecek niteliktedir. Bu blok,

neredeyse “*Güney Sorunu*”nun odak noktasını oluşturmaktadır. Öte yandan Güney köylülerinin örgütlenmesi sorunu ya da proletarya ile ittifakı, devrimin temel ve birincil sorunu olarak konulduğuna göre, doğal olarak Güneydeki “entelektüel blok” **devrim sorununun** odak noktası haline gelmektedir. Öyle ki, Güneyde köylü konseylerinin oluşması ya da oluşturulması bile, genel olarak “tarımsal blok”un, özel olarak da bu blokun “***temeli***” olan “entelektüel blok” un dağıtılmasına bağlıdır. Proletarya ve onun partisi, bu “entelektüel bloku” nasıl dağıtabilir? Gramsci’nin bu soruya verdiği yanıt, proletarya ve partisinin kendisi bir entelektüel güç ve blok olması gereğidir.

> “Proletarya bakımından bir ya da birkaç aydının, bilimsel olarak programını ve öğretisini benimsemesi, proletarya içinde erimesi, proletaryanın tamamlayıcı parçası haline gelmesi ve kendini öyle görmesi elbette önemli ve yararlıdır. Ama proletarya, sınıf olarak **örgütleyici öğeler bakımından yoksundur, kendi öz aydınlar katmanına sahip değildir**, ve bu katmanı kendine ancak çok yavaş, çok güç ve **ancak devlet iktidarını eline geçirdikten sonra oluşturabilir**.”[122] (abç)

Proletaryanın, burjuvazinin entelektüel yönetimini ve kültür tekelini, ancak politik iktidarı ele geçirdikten sonra dağıtabileceğini **kabul eden** Gramsci, böyle bir durumun pratik yararını da görmemektedir. Öyle ya, eğer Güneydeki “tarımsal blok”un temeli “entelektüel blok”, proletaryanın entelektüel gücü ile kırılamazsa, yapılacak şey oturup beklemek olmayacak mıdır? Ama sorun Gramsci tarafından kolayca çözülür: Madem proletarya, kendi entelektüel gücünü –ki bu kendi aydınlarını yetiştirmekle sağlanır– devlet iktidarının fethinden **sonra** yaratılabilecekse, bu durumda tek seçenek, **mevcut aydınları kazanmaktır**. Ancak öyle “bir ya da birkaç aydın” değil, bir entelektüel güç oluşturacak boyutta ve sayıda aydın proletarya saflarına kazanılmalıdır. Bu da, mevcut “entelektüel blok”un içinde “**organik**” bir kopma olması demektir.

> “... **aydın yığını içinde**, tarihsel olarak belirginleşmiş, **organik nitelikte bir kopmanın gerçekleşmesi,** yani yığınsal topluluk olarak, terimin modern anlamında, yani **devrimci proletaryaya yönelik bir sol eğilimin oluşması** da **aynı derecede** önemli ve yararlıdır. Proletarya ile köylü yığınlarının ittifakı bu oluşmayı gerektirir.”[123] (abç)

Gramsci'nin "*Hapishane Defterleri*"nde özel bir yere sahip olan ve kimi yazarlarca Gramsci'nin "en önemli saptaması" ve hatta Marksizme "katkısı" olarak ifade ettikleri "**aydınlar**" konusu böylece ortaya çıkmaktadır. Cezaevine girmeden önce geldiği noktayı daha iyi anlamak için aydınlar konusundaki yaklaşımını "*Güney Sorunu*" adlı yazısında nasıl koyduğunu görelim:

> "Her ülkede, aydınlar katmanı kapitalizmin gelişmesiyle kökten dönüştürülmüştür. **Eski tip aydın**, özsel olarak köylü ve zanaatçı tabanlı bir toplumun **örgütleyici öğesiydi**; devleti örgütlemek için, ticareti örgütlemek için, egemen sınıf özel bir aydın tipi geliştirdi: teknik kadro, uygulamalı bilim uzmanı. Ekonomik güçlerini, ulusal etkinliğin büyük bir bölümünü soğuracak derecede kapitalist bir yönde gelişmiş bulunan toplumlarda, bütün entelektüel düzen ve disiplin özellikleriyle birlikte, işte bu ikinci tip aydın baskın çıktı. Tersine, tarımın hâlâ önemli ya da büsbütün üstün bir rol oynadığı ülkelerde, devlet personelinin en büyük bölümünü sağlayan, ve hatta, yerel olarak, köyde ve kırsal kasabada, köylü ile genel olarak yönetim arasında aracılık işlevini gören eski tip baskın kalmıştır. **Güney İtalya'da bu tip egemendir**."[124] (abç)

İşte Gramsci'nin hapishaneye girmeden önce ve hapishanede kendine özgü bir terminolojiyle geliştireceği görüşlerinin başlangıç noktası budur. Burada Gramsci, tam olarak netliğe ulaşmış değildir. Sorular soruları takip etmektedir. Basit bir indirgemeci mantıkla sorunun **özünün** aydınlar olduğuna inanmış bir hali varsa da, proletaryanın **mevcut düzen içinde** kendi aydınlarını (yetişmiş personel) yaratamayacağını kabul etmektedir. Böyle bir durumun, proletaryanın "ancak devlet iktidarını ele geçirdikten sonra" mümkün olabileceğini kabul eder. Bu boyutu ile II. Enternasyonal oportünizminin kadrolar politikasından (aydınların yetiştirilmesi) ayrılarak, Leninist bir tutum içinde kalır. Ama daha ilerde göreceğimiz gibi, bu onun belki de son Leninist anlayışıdır.

Şimdi Gramsci'nin bütünsel ve olgunlaşmış haliyle teorik görüşlerini ele alabiliriz.

[118] Lenin, *İki Taktik*.
[119] Lenin, *İşçi ve Köylü İttifakı*, s. 10.
[120] Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale* (“Güney Sorunu”).
[121] Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale* (“Güney Sorunu”).
[122] Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale* (“Güney Sorunu”).
[123] Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale* (“Güney Sorunu”).
[124] Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale* (“Güney Sorunu”).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GRAMSCİ VE "HAPİSHANE DEFTERLERİ"

Gramsci, 1929 Kasımı'nda tutuklanmasıyla birlikte, PCI'nin pratik faaliyeti üzerindeki etkisini yitirmiş olduğu düşünülebilir. Ancak bu, tam olarak doğru sayılmaz. Tutukluğunun ilk yıllarından itibaren, PCI'nin pek çok kadrosuyla birlikte bulunmuş ve onların eğitimi ile yakından ilgilenmiştir. İlk gönderildiği Ustica adasındaki cezaevinde pek çok PCI militanının yanı sıra Bordiga da bulunuyordu. Burada kaldığı sürede, Bordiga ile birlikte politik eğitim çalışmaları örgütleyen Gramsci, bu çalışmalarda tarih ve coğrafya dersleri veriyordu. Bordiga ise, bilimsel gelişmeler üzerine diyalektik konusunu işleyen dersler veriyordu. Bir süre sonra Ustica cezaevinden başka bir yere sevk olan Gramsci, 1929 Şubatı'nda Turi cezaevinde nispeten kalıcı hale gelmesiyle birlikte, düzenli bir çalışma olanağını sağlayabilmiştir. Turi cezaevinde yoğun bir teorik çalışmaya giren Gramsci, yazdığı yazılar ile geride önemli bir metinler topluluğu bırakıyordu. "**Hapishane Defterleri**" adı ile bilinen bu yazılar, herşeyden önce faşist bir rejim altında ve bu rejimin hapishanesinde yazılmış olduğu için özel bir değere sahiptir. Yer yer Ezop dilinin kullanıldığı bu yazılar, kendi içersinde bir bütün oluşturur.

"*Hapishane Defterleri*", ele aldığı konular yönünden oldukça zengin olmakla birlikte, metinler doğrudan birbiriyle ilişki içersinde yazılmamıştır. Ancak bu sakıncalı durumuna rağmen, bu metinler, Gramsci'nin **tüm** ekonomik, politik ve ideolojik görüşlerini **tam olarak** ifade eder. Üstelik bu "*Defterler*"de ele alınan konular, tümüyle Gramsci'nin pratik-politik-

örgütsel çalışmaları ve PCI içindeki teorik tartışmaları ile örtüşür. Bu boyutu ile "*Defterler*"deki görüşler yeni değildir ve çoğu "*Ordine Nuovo*" döneminden beri süregelen, ama tam olarak netleşmemiş yahut yeterince gerekçelendirilmemiş görüşlerinin ifadeleridir. Nitekim 1933 yılında Gramsci ile aynı hapishanede yatan bir PCI militanının PCI Merkez Komitesine verdiği raporda belirtilenler, Gramsci'nin görüşlerinin 1926 öncesinin devamı olduğunu göstermektedir.

Sözü geçen raporda Gramsci'nin ortaya koyduğu sorunlar ve görüşler şöyle sıralanmaktadır:

> "1) Parti, proletaryanın **organik aydınlarından** oluşmalıdır; 2) Burjuva devlet iktidarını ele geçirme yeteneğinde bir **askeri örgütlenmeye** gerek vardır, ancak bu askeri örgütlenme sözcüğün dar-teknik anlamında değil, politik anlamında olmalıdır; 3) Yönetici sınıfa karşı proletaryanın kendisine müttefikler kazanmasının birincil aracı 'kurucu meclis' sloganı olmalıdır; 4) Komintern'in V. Dünya Kongresi sloganı olan 'işçi ve köylü hükümeti' sloganı eskimiştir, bunun yerine '**İşçi ve Köylü Sovyetleri Cumhuriyeti**' sloganı konulmalıdır; 5) Faşizm, burjuva gericiliğinin özgül bir biçimidir; onun için de finans-kapitalin artan egemenliği ile karakterize olur. Faşizmin kökeni İtalyan tarihsel gelişiminin bazı özgül özelliklerinde aranmalıdır –**gerçek bir burjuva devriminin olmaması (İtalya'da burjuva devrimi tamamlanmamıştır, ama faşizmin kendisi burjuva devriminin çarpık İtalyan biçimidir),** katolik kilisesinin ağırlığı vb.-; 6) İktidarın proletarya tarafından fethi için nesnel koşulların **tümü** mevcuttur, eksik olan iktidarın fethinin önkoşulu olan proletaryanın köylülük üzerindeki hegemonyasıdır ve bunu sağlamak acil görevdir."[125] (abç)

Athos Lisa'nın PCI Merkez Komitesine verdiği bu raporda görüldüğü gibi, Gramsci'nin üzerinde durduğu konular ve bunlara önerdiği çözümler, tümüyle 1926 öncesinden gelen sorunlar ve çözümlerdir. Bu süreklilik ve bağlantı özellikle önemlidir.*[126]

Sık sık Gramsci'nin, Marksizm-Leninizmin o güne kadar ele almadığı (!) sorunlarla ilgilendiğini ya da üst yapılar gibi önemli bir konuda yeni tezler ileri süren bir kuramcı olduğu şeklinde savlar ileri sürülebilinmektedir. Kimileri daha da ileri giderek, "*Hapishane Defterleri*" ile Gramsci'nin PCI'nin Genel Sekreteri olduğu dönem arasına kalın

çizgiler çekmektedir. Böylece Gramsci, içinden geldiği PCI pratiğinden soyutlanmaktadır. Oysa geçmiş dönemin pratiği ile doğrudan bağlantı içersinde olan Gramsci, sadece "*Defterler*"de düşüncelerini daha açık sergilemektedir. Bu yanlış değerlendirmelere ilişkin olarak Portelli, "*Gramsci ve Tarihsel Blok*" adlı incelemesinde şöyle yazmaktadır:

> "'*La pensce politique de Gramsci*' irdelemesinde J-M Piotte, Gramsci'nin *Quaderni*'deki ('Hapishane Defterleri') çözümlemesinin, Rus örneğini İtalya'ya 'uydurmaya' çalıştığı *Ordine Nuovo* dönemine göre, bir **dönüm noktası** gösterdiğini saptar."[127] (abç)

Böyle bir değerlendirme, Gramsci'nin eski düşüncelerinden, yani *Ordine Nuovo* dönemi görüşlerinden –ve tabii 1924-26 arasındaki PCI yöneticiliği dönemindeki– vazgeçtiği anlamına gelir ki, Gramsci'nin kendisi hiç de öyle düşünmez. Ona göre Rus örneği, hiç de "Doğu"lu sayılamaz. Çünkü Lenin, Gramsci'ye göre, gerçek bir "Batıcı"dır.

> "... bir 'batıcı' gibi görünen Bronstein (Troçki) aslında kozmopolit, yani yüzeysel biçimde ulusal ve aynı biçimde Batıcı ya da Avrupalı olduğu söylenebilir. Oysa İlyiç (Lenin) esaslı biçimde ulusal ve gene aynı biçimde Avrupalıydı."[128]

> "Ne var ki, temel görev ulusalken, alanın keşfini, sivil toplum vb. ögelerince simgelenen siper ve istihkam ögelerince belirlenmesini gerektirirken, İlyiç'in (Lenin) **kendi formülünü geliştirmeye vakti yoktu.**"[129] (abç)

Bundan öte "*Defterler*"de sık sık "praxis felsefesinin çağdaş en büyük ustası" olarak Lenin'e atıf yapan Gramsci için, Rus Devrimi "Doğulu" olsa bile, bunun teorisyenleri, yöneticileri ve teorisi hiç de "Doğulu" değildir. Daha 1924'de Bordiga'ya ilişkin olarak yazdığı mektupta bunlardan söz etmektedir. (Bkz: Gramsci'nin 9 Şubat 1924 tarihli mektubu.)

Diyebiliriz ki, **Gramsci, temelde bir Marksist ve bir Komünist Partisi yöneticisi olarak, her zaman proletarya devrimi sorunu ile ilgilenmiştir. Gramsci, ancak bu bağlamda ele alındığında yerli yerine oturur ve onun teorik yanılgıları da bu bağlamda değerlendirilmelidir ve değerlendirilebilinir. Tersi bir yaklaşım, her şeyden önce onu soyut akıl yürütmelerle felsefe yapan biri durumuna indirger.**

Gramsci'nin devrim sorunu ile olan bağlantısı, onu tüm toplumu irdelemeye ve buna bağlı olarak devrim için bir strateji **oluşturmaya** yöneltmiştir. **Onun devrim stratejisini kavramak için, öncelikle onun**

dayandığı tahlilleri ve teorik yargılarını ele almak gereklidir. İşte bu tahliller, yargılar ve bunların üstünde yükselen stratejisi –en geniş biçimde– "*Hapishane Defterleri*"nde ele alınmıştır. Biz de buna uygun olarak incelememizi sürdüreceğiz.

Gramsci'nin dünya, toplum tahlillerine ve devrim stratejisine girerken şu unutulmamalıdır: **Dünyayı ayrı yorumlayanların, onu değiştirme tarzları da ayrı olacaktır.**

[125] Gramsci, *Selection from Prision Notebooks*, s. 91.

[126]* Bu bağlantı öylesine yoğundur ki, kimi zaman Gramsci "*Defterler*"de yıllar gerisinde kalmış ve sınırlı bir çevreye özgü sorunları, polemiksel bir dille ele alır ve kendince yanıtlar getirir. Bunlardan en ilginci Bordiga'ya ilişkin olan sözleridir. "*Defterler*"in bir yerinde şöyle yazıyor Gramsci: "Feuerbach'ın insan 'ne yerse odur' olumlaması, kendi başına alınırsa, başka başka yorumlanabilir. **Dar çaplı ve alıkca yorum**: insan her zaman maddi olarak ne yerse odur, yani düşünce biçimi üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkisi vardır yiyeceklerin. Amadeo'nun (Bordiga) olumla-masını anımsayınız: Bir insanın söylevini vermeden önce ne yediği bilinirse, diyordu Amadeo, söylevi daha iyi yorumlayabilecek bir durumda bulunulur. Çocukça ve gerçekte deneysel bilime de aykırı bir olumlamadır bu, çünkü beyin bakla ya da yer mantarıyla beslenmez. ..." (Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 239.) (abç)

[127] Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 148.

[128] Gramsci, *Modern Prens*, s. 119.

[129] Gramsci, *Modern Prens*, s. 120.

I.
TOPLUM VE AYDINLAR

Gramsci'nin toplum tahlillerinde Marks ve Engels'in bazı yapıtları özel bir yere sahiptir. Özellikle "*Alman İdeolojisi*" ile "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*"nın "*Önsöz*"ü, hemen hemen onun tüm teorik öncüllerini sağlayan yapıtlardır. Ve bu yüzden kolaylıkla Hegel'e ve Hegel terminolojisine geçebilmiştir. Ancak Marks-Engels'in ortaya koyduğu bu teorik öncüllerin, zaman içinde nasıl gelişip derinleştiği, Gramsci'nin pek dikkat etmediği bir olgudur.

Gramsci, Marks'ın "*Katkı*"nın "*Önsöz*"ünden yola çıkarak, ilkin, insanlık tarihinin belirli evrelerinde altyapı (üretim ilişkileri) ile üstyapı arasında organik bir bağ olduğunu düşünür. Yani belirli bir toplumda, o toplumun temeline uygun düşen ve onun üstünde yükselen bir üstyapı bulunur. Bu iki yapı arasında tam bir **uygunluk** vardır ve bu uygunluk "**tarihsel**" niteliktedir, yani geçicidir, ve iki yapı **birlik**, bir "**blok**" **oluştururlar.** (Gramsci'nin "**tarihsel blok**" tanımı budur.)

> "Tarihsel blok kavramı, yani doğa ile tin (yapı ile üst yapı) arasındaki birlik, **zıtların** ve **farklılıkların** birliğidir."[130] (abç)

Gramsci'nin bu "tarihsel blok" kavramı, kimi yazarlarca fazlaca önemsenmemiştir, ama kimilerince ise, Portelli'de olduğu gibi, nerede ise Gramsci'nin teorik saptamalarının en önemli kısmı, özü ve temeli olarak öne çıkartılmıştır. Ancak bu öne çıkartanların da kabul ettiği gibi, bizzat Gramsci bu kavramı fazlaca kullanmaz. Portelli'nin değerlendirmesiyle söylersek, "*Defterler'de bu kavrama ancak birkaç şematik anıştırmada bulunur: çoğu kez sosyo-ekonomik yapıyla politik ve ideolojk üstyapı arasındaki birliğin kısa yoldan olumlanması sözkonusudur.*"[131] (Portelli böyle belirtmesine rağmen, Gramsci, herşeyden önce "sosyo-ekonomik yapı"yı tanımaz, ve onun değerlendirmesinde sosyal yapı ile ekonomik yapı arasında bir ayrım yapılmak zorundadır.)

Gramsci'nin "tarihsel blok" kavramına bunca az değinmesinin nedeni açıktır: Yapı ile üstyapı arasındaki zorunlu uygunluk yasası, Marks'ın

önemli saptamalarından birisidir ve Marks tarafından oldukça açık biçimde ifade edilmiştir. Deyim yerindeyse, bu temel saptamanın "olumlanması", Marksist olmanın ilk koşulu sayılabilir. Ama terminolojik farklar belli bir "metodoloji" sorununa indirgenince –ki Gramsci böyle yapmıştır–, "olumlama" tek başına yeterli olmamaktadır.

Gramsci, sık sık "*Katkı*"nın "*Önsöz*"üne yaptığı atıflarla, bir toplumun ya da "tarihsel blok"un yerine yeni bir toplumun ya da "tarihsel blok"un geçebilmesinin nesnel koşullarını vurgular. Ancak bu nesnel koşulların mevcut olduğunda, yani üretici güçler ile mevcut üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin antagonizma kazanması söz konusu olduğunda ve böyle bir çağda yaşarken fazlaca söz söylemek gereksizdir de. Bu nedenle Gramsci temel üzerine fazlaca söz söylemez ve söyledikleri de Marks'ın sözlerinin yenilenmesi şeklinde olmaktadır.

> "Belirli bir dönemin tarihinde işleyen güçlerin doğru çözümlenmesi ve bunların ilişkilerinin belirlenmesi için gereken, yapı ve üstyapı ilişkileri sorununun tam olarak konulmasıdır. İki ilkenin ışığında yürümek gerekir: 1) Hiçbir toplum, çözümleri gerekli ve yeterli koşulları hiç olmazsa görünme ya da gelişme durumunda olmayan problemler yüklenmez; 2) Hiçbir toplum, ilişkilerinin kapsadığı bütün yaşam biçimlerini tüketmeden dağılamaz ve onun yerine başkası geçemez."[132]

Aynı konuda Gramsci, bir başka yerde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> "... tarihsel olayların **nesnel** koşullarıyla **öznel** koşulları arasındaki ilişkilere ait sorunu açıklıkla ortaya koymak gerekir. Ayrım basit tarafından öğretici niteliğe sahip olduğundan, **adına nesnel denilen koşulların varlığı durumunda öznel koşulların da hiçbir zaman eksik olmayacağı** açıkça görünmektedir. Bu durumda tartışma **öznel koşulların ölçü ve yoğunluğuna ve dolayısıyla karşıt öznel güçlerin arasındaki diyalektik ilişkiye** gelip dayanabilecektir."[133] (abç)

Gramsci'nin belirttiği bu durum, yani nesnel koşulların mevcudiyeti durumunda öznel koşullara ilişkin irdeleme, onda "**durum tahlili**" ve "**güç ilişkileri**" olarak ifade edilir. Bir toplumun yerine yeni bir toplumun geçmesinin nesnel koşullarının mevcudiyeti, Gramscici tahlilin özünü oluşturur. Bir başka deyişle, Gramsci, emperyalist dönemde sosyalist

devrimin nesnel koşullarının mevcut olduğu temelinden hareket eder. Nesnel koşulların önemini ve belirleyiciliğini şöyle ifade eder:

> "**Nesnel,** kişilerin iradesinden bağımsız, **fizik bilimlerine özgü sistemlerle** ölçülebilir, **yapıya** sıkı sıkıya bağlı toplumsal güçlerin arasındaki ilişki. Üretimdeki maddi güçlerin gelişme düzeyine oturan toplumsal gruplaşmalar oluşur, bunların her biri bir işlevi simgeler ve bizzat üretimin belirlediği bir yere sahip olur. Bu ilişki neyse odur, başkaldıran bir gerçektir. Hiç kimse girişimlerin ve buralarda çalışanların sayısını, kentlerin ve bunların belirli nüfuslarının sayısını, vb. değiştiremez. Bu temel düzen, değişmesi için toplumda gerekli ve yeterli koşullar var mıdır, bunun incelemesine olanak tanır, yani taplumun kendi bağrında, gelişmesi sırasında yarattığı çelişkiler alanında doğmuş olan farklı ideolojilerin gerçeklik ve gerçekleşebilme düzeyinin denetlenmesine olanak tanır."[134] (abç)

Görüldüğü gibi nesnel koşullardan söz ederken Gramsci, doğrudan Marks'ın "**Katkı**"sına başvurmaktadır. Marks'ın "***doğa bilimleri*** *kesinliğiyle belirlenebilen iktisadi üretim koşulları*"[135] (abç), Gramsci'de "*fizik bilimlerine özgü sistemlerle ölçülebilen, yapıya sıkı sıkıya bağlı toplumsal güçlerin arasındaki ilişki*" niteliği alması fazlaca önemli değildir. Yeter ki bir başka alanda, bu nüans farklarının derinleşerek, temel bir farklılık haline gelmesin.

İşte nesnelliği bu şekilde ele alan Gramsci, bunun var olduğunu kabul ederek, her Marksist gibi, tüm dikkatini ikinci kısma, yani öznel koşullara yöneltir. Bu noktadan itibaren üstyapı gündeme girer. Ancak bu tutumu, temeldeki değişmelerin sona erdiği biçiminde bir yaklaşımı da beraberinde getirir. Böylece **kendi içinde** hareket eden üstyapıyla yüz yüze gelinir. Oysa bilindiği gibi, ekonomik temel, belirleyici niteliği ile, zaman içinde üstyapının hareketlerini "etkiler" ve onları "yönlendirir". Emperyalist dönemde, devrimin, yani kapitalist toplumdan yeni (sosyalist) topluma geçmenin nesnel koşulları var olsa da, temelde pek çok değişiklikler olmaktadır ve olacaktır. Bunların en açık ifadeleri, yaşanılan **bunalım dönemleri**dir. Gramsci, bir kez altyapı ile ilişkisi belirlendikten sonra, artık kendi içinde devinen bir üstyapı ilişkileri kurmakla, ilk yanılgısını sergiler.

> "Şimdilik, üstyapılarda iki büyük düzey kurulabilir: 1) '**Sivil Toplum**' basamağı diyebileceğimiz düzey, yani kabaca 'özel' denilen

> organizmaların tümünü içine alan basamak; 2) '**Politik toplum** ya da **devlet**' düzeyi. Bunlar egemen grubun bütün toplum üzerindeki '**egemenlik**' görevini karşıladıkları gibi, devlette ve hukuksal yönetimde dile gelen '**doğrudan doğruya baskı**'ya da **komuta** görevini de karşılamaktadır. Bunlar da örgütlenme ve birleştirme görevleridir. **Aydınlar egemen sınıfın** '**vekilleri**'**dir**. Yerine getirdikeri görevler **toplumsal hegemonya** ve **politik yönetim**dir, yani:
>
> 1) Halkın büyük çoğunluğunun egemen temel grup aracılığıyla toplum yaşamına çizdiği yöne 'kendiliğinden' verdiği **onay** (ki bu onay tarihsel olarak ve egemen grubun üretim dünyasındaki görevi dolayısıyla kazandığı saygınlıktan, dolayısıyla güvenden doğar);
>
> 2) Gerek aktif, gerek pasif olarak hiçbir 'onay'a yanaşmayan grupların 'yasa yoluyla' disiplini sağlayan **devletin zorlama aygıtı**. Yine de bu aygıt, 'kendiliğinden' onay niteliği kazanmaması halinde kumanda ve yönetimde meydana gelebilecek bunalım anları göz önünde tutularak toplumun tümü için kurulmuştur."[136] (abç)

Gramsci, iki düzeyde ele aldığı üstyapıyı bir başka yerde şöyle tanımlar:

> "Bu çalışma, **politik toplum** (ya da **diktatörlük**, yahut belirli bir momentte özgül bir ekonomik ve özgül bir üretim tarzıyla halk kitlelerini uyum haline sokan **zorlama aygıtı**) ile **sivil toplum** (ya da kilise, sendikalar, okullar, vb. gibi özel denilen örgütler aracılığıyla bir sosyal grubun tüm ulusal-toplum üzerindeki **hegemonyası**) arasında bir denge olarak değil, genellikle politik toplum olarak kavranan **devlet** kavramının belirlenmesine yönelmiştir."[137]125 (abç)

Görüldüğü gibi Gramsci, bir toplumda temel (yapı) üzerinde yükselen üstyapıyı iki ana bölümde ele almaktadır: **Sivil toplum** ve **politik toplum**. Bunlardan sivil toplum, egemen sınıfın hegemonyasının kurulduğu alandır. Gramsci, bu hegemonyanın "özel" kurumlar aracılığıyla sağlandığını ve bunun kitlelerin egemen sınıf/sınıflara "kendiliğinden" verdiği "**onay**" (*consensus*) olduğunu, yani egemen sınıf/sınıfların meşruluğunu kitlelere kabul ettirdiği, ya da kitlelerin bu meşruluğu kabul ettiği ve onların istemleri doğrultusundaki kararları –karşı çıkmaksızın– kabul ettiklerini belirtir. Sivil toplumda **zorlama yoktur**, onun yerine, özel kurumlarla ve **aydınlar** aracılığıyla halk kitlelerini ya da "alt bağımlı grupları" **ikna**

ederek “egemen gruplara” bağlamaları söz konusudur. Egemenliğin gerçek ve en az direnmeye yol açan biçimi budur, Gramsci için. Bir başka deyişle, egemen sınıf olmanın **önkoşulu**, sivil toplumda hegemonya kurmaktır.

> “Bir sınıf iki biçimde egemendir, yani ‘**yöneten**’ ve ‘**egemen**’. O, kendi müttefiki olan sınıfların yöneticisi, düşmanı olan sınıfların egemenidir. Bu yüzden, bir sınıf iktidarı ele geçirmeden **önce** ‘yöneten’ olabilir (ve olmalıdır da); iktidarı ele geçirdikten **sonra** egemen olur, ama ‘yöneten’ olmayı da sürdürür ... Hükümet iktidarının fethinden önce bir ‘**politik hegemonya**’ olabilir ve olmalıdır da.”[138] (abç)

> “Bizim çalışmamızın dayanması gereken metodojik kriter şudur: Bir sosyal grubun üstünlüğü ‘**egemenlik**’ ve ‘**entelektüel ve moral yönetim**’ şeklinde iki biçimde kendini belli eder. Bir ‘sosyal grup’ tasfiye etmek ya da silahlı güç aracılığıyla boyun eğdirtmek istediği antagonistik grupların egemeni; yakın ve müttefiki grupların yöneticisidir. Bir sosyal grup, daha hükümet iktidarının fethinden **önce** yönetici **olabilir ve hatta olmalıdır da (iktidarın fethinin başlıca koşullarından biri de budur). Sonra** iktidarı kullanırken, ve hatta onu eğer elde tutuyorsa egemen duruma gelir, ama yönetici olmaya da devam eder.”[139] (abç)

Bu ifadelerle Gramsci’nin teorik tahlillerinin temeli ve de amacı iyice açıklık kazanmaktadır. İlk anda üstyapıda yaptığı genel ayrım, Marksist saptamalarla çakıştığı söylenebilir. Marks ve Engels’in egemen sınıfın “siyasal egemenlik” ve “entelektüel yö-netim”den söz ettiklerini ilk bölümde görmüştük. Görüldüğü gibi, Gramsci de “egemenlik”ten, “entelektüel ve moral yönetim”den söz etmektedir. En genelde sözcük farklılıkları ya da fazlalıkları dışında bir ayrım görünmemektedir. Egemen sınıfın **her zaman ve durmaksızın zor kullanmadığı** da bilinen bir gerçektir. Ve gene bilinmektedir ki, egemen sınıf kendisine bağlı sınıflara karşı tutumu ile düşmanı yani kendisini yok etmek isteyen sınıfa karşı tutumu farklıdır ve farklı olmak zorundadır. Ama Gramsci’de sorun bu kadar yalın ve benzeş değildir. Onda “egemenlik”in “politik toplum” ya da “devlet olarak”, “entelektüel ve moral yönetim”in “sivil toplumda özel örgütler” aracılığıyla görünmesi önemli bir nokta oluşturur.

Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, Marksizm-Leninizmde (özellikle Marks ve Engels’in yapıtlarında) üstyapı bir bütün olarak

ideolojik oluşumlardır. Bu yapı kendi içinde değişik bölümlere ayrılabilir. Marks ve Engels politik yapı ile entelektüel üretim dünyasını, ya da ideolojik şekilleri birbirinden ayırırlar, ancak bu ayrım organik olmadığı gibi, salt bir yöntembilimsel (metodojik) de değildir. Politik yapı, yasama-yürütme-yargı bütünselliği içinde devleti kapsar. Özellikle yasama organında yer alan siyasal partiler de böylece politik yapının, dolayısıyla devletin bir parçası haline gelirler. (Marksizm-Leninizmde parlamentoya katılım konusunda en önemli sorun, devlet ile entegre olup olmamadır. Bu nedenle siyasal partiler "düzen partileri" ve yasadışı partiler olarak ayrılırlar.) Demokratik yönetim altında devlet dışı ideolojik şekiller görece özerk bir durumdadırlar. Ama yönetim biçimindeki değişiklikler ve bunalımlar, bu görece özerk oluşumları (kurumları) ya tümüyle devlet aygıtının bir parçası haline gelmesine neden olur, ya da onun tarafından kesin denetim altına alınırlar, yahut da tümüyle tasfiye edilirler.

Yine Marksizm-Leninizmde, egemen sınıfların sürekli olarak açık zor uygulaması söz konusu değildir. Ancak bu, koşullara ilişkindir ve devletin biçimini belirler. Devletin özü ise, doğrudan doğruya egemen sınıf ya da sınıfların **diktatörlüğü** olmasıdır. Egemen sınıf/sınıflar kendi içlerinde ya da egemenliklerini kayıtsız şartsız kabul eden kesimler karşısında "**demokratik**"tir; ama egemenlik altında tuttuğu sınıf ya da sınıflar için bu bir **diktatörlüktür.** İşte devletin bu niteliği, Gramsci'nin dilinde "diktatörlük-hegemonya" ilişkisi olarak ifade edilir. Ancak sorun, bu ilişkinin **farklı sözcüklerle** ifade edilmesi ya da "metodojik kriter" olarak seçilmesi değildir. Gramsci için diktatörlük, devlete ya da politik topluma denk düşerken, hegemonya ya da "demokratik"lik, "sivil toplum"a denk düşmektedir. Böyle bir değerlendirme, hegemonyanın uygulandığı ve gerçekleştiği "sivil toplum"un egemen sınıf/sınıflar ile onun/onların müttefiklerinden oluşması söz konusudur. Çünkü egemen sınıf, "*müttefiki olan sınıfların yöneticisi*"dir der Gramsci. Böylece "sivil toplum", uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının olmadığı, yani egemen sınıf/sınıflar ile müttefiki sınıf/sınıflardan oluşmaktadır. Böyle bir toplum, tarihsel materyalizmin tanıtladığı gibi **usdışıdır**. Zaten Gramsci'ninm "sivil toplum" kavramı, sınıfları ve sınıf mücadelelerini tanımayan **Hegelci** dilden aktarılmıştır.

Daha önce gördüğümüz gibi, Hegel'de, bireysel irade ile genel irade arasında bir **uzlaşma-kaynaşma** sağlayan ve bunun ifadesi olan bir "ethik-

idea” vardır. Bu “ethik-idea”, aynı zamanda, “nesnel”dir ve **üç momentten** geçerek oluşur.

Birinci moment, aile’dir. Aile, Hegel’e göre, bir ethik kurumdur ve birey ilk kez “genel irade” ile burada karşılaşır. Ancak burada “ethik-idea” fazla gelişmemiştir. **İkinci moment, sivil toplum**’dur (bürgerliche Gesellschaft). Bu sivil toplum bir **çıkarlar birliğidir**. Birey kendi gereksinmesini ve çıkarını ön planda tutar. Böylece burada “atomlaşma” söz konusudur. Hegel’in sözleriyle, sivil toplum bir “*atomlaşma sistemidir*”. **Üçüncü moment ise, devlet**’tir. Bu momentte bireysel irade ile genel irade arasında tam bir **birlik ve uyum** vardır. Devlet “ethik-idea”nın gerçekliğidir ve **devlet sivil toplumun birliğini sağlar**, yani ondaki atomlaşmayı önler, bireysel iradeleri genelle **bütünleştirir**.

Marks ve Engels, belli bir döneme kadar “sivil toplum”dan söz etmişlerdir. Ancak onlar, yukarda gördüğümüz biçimiyle, yani Hegelci anlamda bir “sivil toplum” anlayışını hiçbir zaman ele almamışlardır. Konunun daha iyi anlaşılması için Marks-Engels’in değerlendirmesini görelim:

> “Özsel etkinlik ve özelliklerin her biri, dirimsel içgüdülerinden her biri, onun bencilliğini, **kişisel çıkarını**, kendi dışındaki başka şeyler ve öteki insanlar için ilgiye dönüştüren bir **gereksinme**, bir **zorunluluk** durumuna gelir. Ama belli bir bireyin gereksinmesi bir anlam taşımadığından, öyleyse gereksinmenin kendi karşılaması ile araçsız ilişki olmadığından ötürü, her birey, kendini aynı zamanda aracı durumuna da getirerek, bu ilişkiyi yaratma zorunluluğu içinde bulunur. Demek ki, **gerçek bağı, siyasal yaşam** tarafından değil, ama uygar (sivil) yaşam tarafından oluşturulmuş bulunan burjuva toplum (sivil toplum) üyelerini birleşik tutan şey, **doğal zorunluluktur**, ne kadar yabancılaşmış görünürse görünsünler, **insanın özsel özellikleridir, çıkarıdır**. Burjuva toplum (sivil toplum) atomlarının birliğini sağlayan şey, demek ki, **devlet değil**, bu atomların ancak **tasarımda**, ancak kendi **imgelemlerin göğünde atomlar olmaları** –ve gerçeklikte atomlardan şaşılacak derecede ayrı varlıklar– **tanrısal bencillikler değil, bencil insanlar olmaları** olgusudur. **Günümüzde uygar yaşamın** (sivil toplumun) **birliğinin devletin işi olduğunu sanan, sadece siyasal bir kör inançtır** (abç), oysa gerçeklikte, tersine,

k**orunmuş bulunan devlet birliği, uygar yaşamın** (sivil toplumun) **işidir**. (abç)"[140] *[141]

Görüldüğü gibi, Marks-Engels, Hegel'in sivil toplum-devlet ilişkisini tersine çevirmişler, ve hemen hemen kendi teorileriyle Hegel'inkini karşıt konumda tutmaktadırlar. Bu açık ifadelere karşın Gramsci, "*Defterler*"inde sivil toplum kavramını **Hegelci anlamda** ele alır ve kullanır.

> "**Hegel'in kavradığı ve bu notlarda sık sık kullanıldığı biçimiyle** (yani **devletin ethik içeriği olarak**, bir sosyal grubun tüm toplum üzerindeki **politik ve kültürel hegemonyası anlamında**) **sivil toplum** ile Katoliklerin kullandığı anlamda, yani aile ve kilise toplumu ile **zıtlık içinde olan** devletin politik toplumuna karşılık olarak kullanılan biçimiyle sivil toplum arasında bir ayrım yapılmalıdır."[142] (abç)

> "**Ekonomik yapı** ile, yasama ve zorlamasıyla birlikte **devlet arasında, sivil toplum bulunur**, ve bu sivil toplum, yalnızca yasaların ve bilim kitaplarının kağıdı üzerinde değil, ama somut bir biçimde köklü olarak dönüştürülmelidir. **Devlet, sivil toplumu ekonomik yapıya uyarlamanın aracıdır**, ama devletin bunu yapmayı 'istemesi', dolayısıyla devlet yönetenlerin ekonomik yapıda ortaya çıkan değişikliklerin temsilcileri olmaları gerekir."[143] (abç)

Bu ifadeleriyle Gramsci, hiçbir itiraza yer bırakmayacak biçimde kendi "sivil toplum" kavramının Hegelci anlama sahip olduğunu söylemektedir. Öyle ki, Marks'ın, Hegel'in sivil toplum-devlet ilişkisindeki kavrayışını eleştirdiği kısım, yani devletin toplumun düzenleyici ögesi olduğu tezi, Gramsci tarafından aynen yinelenmektedir. Konunun daha açık olması bakımından, Gramsci'nin "Devlet" başlığı altında "ethik-devlet", "kültürel-devlet" üzerine anlatımını okuyalım:

> "**Benim fikrime göre**, ethik-devlet, kültürel-devlet konusunda söylenebilecek en akla uygun ve en somut şey şudur: **Her devlet**, gelişen üretici güçlerin gereksinmelerine ve dolayısıyla egemen sınıfın çıkarlarına uygun bir özgül kültürel ve moral düzeylere, nüfusun büyük bir kısmını **yükseltmek için** en önemli işlevlerinden birisi olarak **ethik niteliktedir**. Olumlu bir eğitici işlev olarak okul, ve olumsuz ve baskıcı eğitici işlev olarak mahkemeler **bu anlamda en önemli devlet faaliyetleridir**; ama **gerçeklikte, özel** olarak adlandırılan diğer girişimler ve faaliyetler yığını da aynı sonuca yönelir –bu girişim– ve faaliyetler egemen sınıfın **politik ve kültürel**

hegemonya aygıtını oluşturur. Hegel'in burjuvazinin hızla geliştiği döneme ilişkin kavrayışı sınırsız görünmektedir, öyle ki onun **ahlâkilik ve evrenselliği** şu iddiadadır: **tüm insanlar burjuva olacaktır**. Ama gerçeklikte tek bir sosyal grup, devletin sonunu ortaya koyan ve kendi sonuna ulaşmayı **hedefleyen bir grup ethik-devleti yaratabilir**, yani teknik ve moral olarak birleşik sosyal organizma yaratabilir.

Hegel'in **devletin 'özel' örtüsü** olarak ele aldığı **partiler ve birlikler doktrini**, Fransız Devrimi'nin politik deneyimlerinden tarihsel olarak çıkartılmıştır ve anayasacılığa daha somut bir özellik sağlamaya hizmet etmiştir. **Seçimlerde ortaya çıkan yönetilenlerin onayı**, yani özel ve muğlak onayı ile –bu onayla örgütlenmiş– hükümet. **Devlet** onaya sahiptir ve onayı gerektirir, ama bu onayı **politik ve sendikal kurumlar aracılığıyla 'eğitir'**; bu yüzden bunlar bu **yönetici sınıfın özel girişimine** bırakılmış **özel organizmalardır**. Hegel, bir anlamda, bu yüzden kendi parti sistemi ile parlamenter devleti teorikleştirmiştir ve saf anayasacılığı aşmıştır. Ama onun **kurumlar** kavrayışı, yarı ekonomik, yarı politik olup, muğlak ve ilkelsi durumdadır ... Marks, Hegel'in sahip olduğu tarihsel deneyimden daha fazlasına sahip değildi, ama onun gazeteciliği ve ajitasyon çalışması kitleler bilincine sahip olmasını sağlamıştır. Marks'ın **örgüt** kavrayışı şu unsurlar içinde karışık durumdadır: Jakoben kulübü, küçük grupların gizli tertipleri (*conspirasy*), gazete örgütlenmesi."[144] (abç) *[145]

Burada ilk göze çarpan husus, Gramsci'nin *Ordine Nuovo* döneminde partiler ve sendikalar konusundaki tezlerinin yinelendiğidir. Anımsanacağı gibi, Gramsci, *Ordine Nuovo*'da "*devrimci örgütler (politik partiler ve sendikalar) genelde özgürlük ve demokrasinin onaylanması ve gelişmesi olarak ve politik özgürlükler ve burjuva demokrasisi dünyası içersinde ... ortaya çıkmışlardır.*"[146] şeklinde bir tezi ileri sürmekteydi. Yukardaki ifadelerin 1930'lara ilişkin olduğu düşünülecek olursa, on yıl öncesinden pek fazla ayrılmadığı görülmektedir. Tek farkla ki, bu kez, tezinin dayanağının Hegel olduğunu açıkça söylemektedir.

İkinci olarak, Gramsci, Hegel'in ethik-devlet anlayışına proletarya açısından sahip çıkarken, aynı şekilde proletarya adına –biçimde– karşı

çıkmaktadır. Proletarya devriminin (sosyalist devrim) Komintern tarafından konulan ayırıcı özelliklerine (İkinci Bölüme bakınız) katılmayan Gramsci, devletin, toplumu ("sivil toplumu") eğitebileceğini kabul etmek zorunda kalışı oldukça ilginçtir. Bilindiği gibi, sosyalist devrim, temelde sosyalist üretim ilişkisinin egemen olmasından sonra proletaryanın iktidarı feth etmesi değildir. Sosyalist üretim ilişkilerinin niteliğinden dolayı böyle bir gelişme olmayacaktır. Proletarya politik iktidarı –parçalayarak– ele geçirdikden sonra, bu iktidar aracılığıyla, yani **yeni tip bir devletle** sosyalist üretim ilişkilerini inşa edecektir. Gramsci'nin diliyle söylersek, yeni tip proleter devlet, toplumu "eğitecek"tir. İşte Gramsci bu noktada Hegel'e sığınmaktadır. Şimdiye kadar hiçbir Marksist-Leninistin "ethik-devlet" ile açıklamaya çalışmadığı bu durum, yani proletarya devriminin niteliği, Gramsci için bir **temel** (altyapı) sorunu olarak görünmediğinden, üstyapısal olarak gerekçelendiriliyor. Ve bu da Hegel'de bulunabiliyor şüphesiz. Ve burada Gramsci, Hegel'in "ethik-devlet"in "evrenselliğini" kabul ederken, bir itirazda da bulunur. Bu da, Hegel'in "*tüm insanlar burjuva olacaktır*" olumlamasıdır. Gramsci karşı görüştedir: "*devletin sonunu ortaya koyan ve kendi sonuna ulaşmayı amaçlayan*" tek bir sınıf, yani proletarya bu duruma ulaşabilecektir. Bir bakıma "tüm insanlar proleter olacaktır" denilebilir.

Üçüncü olarak, Gramsci, burada devlet aygıtları ile toplumdaki "**diğer**" kurumları bütünsel biçimde ele almaktadır. İlk bakışta, egemen sınıfın "politik ve kültürel hegemonya aygıtı", devlet aygıtı ile aynı kabul edildiği sanılabilir. (Tıpkı "devletin ortadan kalkmasını" hedefleyen sınıfın evrenselliğe ulaşmada "tüm insanlar proleter olacaktır" vargısına ulaşmasında olduğu gibi.) Ama Gramsci devlet ile "ethik-devlet"i birbirinden ayırır ve "gerçeklikte" de bu böyledir. Bunu da "özel" kurumlardan oluşan egemen sınıfın girişim ve faaliyetleri ile devlet faaliyetleri ve girişimleri arasında **fark** olduğunu belirterek, aynılığın görüntüsel olduğunu vurgular. Böylece bununla, Gramsci'nin daha önce gördüğümüz iki büyük üstyapısal düzey ayrımı çakışmaktadır. Devletin "özel örtüsü" olarak "partiler ve birlikler" ya da "politik ve sendikal kurumlar", **onayın** ve kitlelerin egemen sınıfın kültür ve ahlâkına göre eğitilmesini sağlayan araçlardır.*[147] Böylece Gramsci, **devlet** ile **egemen sınıfların özel girişimlerini** kesin çizgilerle birbirinden **ayırmaktadır**.

Ama yine de burada karşılıklı bir ilişki mevcuttur: Bir devlet var olabilmesi için yönetilenlerin onayına gereksinmesi vardır ve bu onayla örgütlenmiş hükümet de yürütmeyi temsil eder; öte yandan devlet bu onayı bizzat kazanmak ve eğitmek zorundadır. İşte bu noktada egemen sınıfın "özel organizmaları", yani okullar, kilise, dernekler, basın kuruluşları, kulüpler, partiler ve sendikalar gündeme girer. Ancak Gramsci için devlet de "özel" bir organizmadır:

> "Devlet, yalnızca hükümet aygıtı olarak kavranamaz; o, aynı zamanda 'hegemonya'nın ya da sivil toplumun 'özel' aygıtlarıdır da."[148]

Böylece bazı devlet faaliyetleri ve kurumları sivil toplum içinde mütala edilmekte, ya da tersine, bazı sivil toplum faaliyetleri ve kurumları devlet (politik toplum) içine girmektedir. Bunlarda hegemonya sağlayıcı ya da onayı eğitici işleve denk düşerler. Ancak bu kadar iç içe geçmiş bir ilişkiyi, Gramsci gibi –isterse metodojik olduğu savlansın– birbirinden ayırmak mümkün müdür? Gramsci, "*devlet, yani sivil toplum + politik toplum, ya da zorlamayla güçlendirilmiş hegemonya*"[149] ya da "*tam anlamıyla devlet = diktatörlük + hegemonya*"[150] diyerek devleti iki düzeye ayırmanın **metodojik** olduğunu ileri sürer. (Devlet diyoruz, çünkü Gramsci, üstyapıyı iki ana bölümde ele alır: sivil toplum ve politik toplum. Politik toplum belli bir yere kadar devletle özdeştir. Ancak tahlillerini derinleştirme gereksinmesi duyduğunda devlet ile üstyapı özdeşleşir.) Bu durumda devletin "fethi" sorunu yeni bir "üstyapı" kurulması ile çakışır. Ancak bu kez de, yeni bir üstyapının kurulması önündeki **engeller sorunu** yeniden gündeme gelir ve bu engelin birincil ve belirleyicisi de, şüphesiz **siyasal zordur,** "**zorlama aygıtı**"**dır, kısacası devlettir**. Ve Gramsci'nin çıkış noktasına yeniden geri dönüşü söz konusu olmaktadır. Bir adım ileri, iki adım geri!

> "... **yalnızca metodojik olduğu halde organik hale sokulup öylece sunulan** politik toplum ile sivil toplum arasındaki **fark (kuramsal bir yanılgıdır**). Buna göre de, **ekonomik faaliyetin sivil topluma özgü olduğu** ve devletin bu faaliyetin düzenlenmesine karışmaması gerektiği iddia edilmektedir. **Ama fiili gerçeklikte sivil toplum ile devlet bir ve aynıdır**."[151]

“Ekonomizm” ve “liberalizm”in eleştirilmesi adına bunları söyleyen Gramsci, kendi ayrımının “metodojik” olduğunda israr eder. Ama bir şeyin farklı iki ölçüsü ile yüz yüze olduğumuz da bir “gerçektir”. “*Aynı şeyin iki farklı ölçüsü ve iki farklı ölçüm ölçeği, bu varlığın farklı oranlarını ya da bağıntılarını ifade*”[152] ediyor demektir. Gramsci’ye göre, birinci ölçüm, yani devlet ile politik toplumun ilişkisi “organik” olmadığı için, sorunu böyle ele almak “kuramsal bir yanılgıdır”. Ama bu kuramsal yanılgıyı yapan kimdir? Ekonomistler ve burjuva liberalleri mi? Yoksa bizzat Marks-Engels ve Lenin mi? “Ekonomik faaliyetlerin sivil topluma özgü olduğu” “metodojik” bir yaklaşım olmadığına göre, “*sivil toplum ... tüm ticari ve sinai yaşamı kucaklar*” diyen Marks-Engels’in kuramsal yanılgısı (!) açıklanmak zorundadır.

Daha önce gördüğümüz gibi, “gerçeklikte”, “özel girişimler ve faaliyetler” ile “devlet faaliyetler”ini ayıran ve birincisini ikincinin “özel örtüsü” olarak koyan Gramsci, bu kez aynı (ama “fiili”) “gerçeklikte”, bu iki girişim ve faaliyeti “bir ve aynı” saymaktadır. Bu çelişkiyi ise, devlet kavramını iki anlamda kullanarak aşmaya çabalar: 1) Devlet=politik toplum, 2) Devlet=politik toplum + sivil toplum. Aynı şeye eşit olan iki şey eşit olacağı için, bu durumda, politik toplum, politik toplum ç sivil toplum’a eşittir. Ve “fizik bilimleri”nde kullanılan “metod”a göre, eşitliğin iki yanındaki eşitler birbirlerini dengeler, yani götürür. Böylece sonuçta, “metodojik” olarak, sadece “sivil toplum” kalır. Kısaca, devlet ile sivil toplum özdeşleşir. Bunun açık ifadesi, devletin sivil toplum içinde erimesidir.

İlk bakışta yukardaki vargının basit bir cebir işlemi olduğu savlanabilir. Oysa Gramsci bunu “fizik bilimlerine özgü” kesinlikte ifade etmiştir. Ona göre, devletin sonu “**ethik-devlet**”e ulaşmaktır.[153] Ve “ethik-devlet” ya da “devletin ethik içeriği” ise, “sivil toplum” dur.[154] Sonuçta, toplum biçimlerinin sonunda sınıfsız toplum olarak “sivil toplum” ortaya çıkacağına ulaşır. Bir Gramsci incelemecisi olarak Portelli’nin sözleriyle söylersek, Gramsci’de, “***devlet aygıtı, başlangıçta sivil toplumun bir parçalanmasından başka bir şey değildir****, ve ortadan kalkması da* ***yeniden onun içinde erimek*** *içindir.*”[155] *(abç)* Aynı konuda bir başka yazar şöyle demektedir: “*Gramsci’nin ‘düzenlenmiş toplum’ diye isimlendirdiği devletsiz toplum, sivil toplumun genişlemesinden doğmaktadır.*”[156] Gramsci,

doğrudan "*siyasal toplumun sivil toplum içide yeniden özümsenmesi*"[157] ve "*politik toplumun kaybolması*"ndan[158] söz ederken tam da bunları söylemektedir. Gramsci'nin bu yaklaşımı gerçekten de bir "metodoji" sorunu yaratmaktadır. Ama bunun Marksist diyalektik olmadığı, tersine Hegelci diyalektik olduğu da kesin gibidir. Bu yüzden de Hegel'deki diyalektikte içkin olarak bulunan idealizm Gramsci'de yeniden üretilir. (Gramsci'nin sık sık "olması gereken"e özel bir değer vermesi, ondaki içkin "idea"nın bir ifadesidir. Marksizm "olandan" yola çıkarken, Hegel "olması gereken"den (idea) yola çıkar.*[159]

> "Ama şunu söyleyebiliriz ki, aslında ... yukarda gösterilmiş olan gelişme, Hegel'de burada gösterildiği **kesinlikte değildir**. Bu gelişme, **onun yönteminin** zorunlu bir sonucudur, ama Hegel'in kendisi bu sonucu hiçbir zaman bu kadar açık seçik çıkarmamıştır. Ve bu, salt, Hegel'in **bir sistem kurmak** zorunda olması yüzünden, ve **bir felsefe sisteminin** de geleneksel gereklere göre her ne biçimde olursa olsun **mutlak gerçek** sonucuna varmak **zorunda olması** yüzündendir."[160] (Engels) (abç)

Engels'in açıkça belirttiği gibi, Hegel felsefesi, sistem kurma zorunluluğunun sonucu olarak "kendi öz uygulamaları" ile doldurulmuş bir mutlaka ulaşır. Gramsci ise, ısrarla Marksizmin "bir sistem" kurmasını ister ve böylece Hegel ile olan yakınlığının nedenleri açığa çıkar.

> "Praxis felsefesinin sistemli bir sergilenmesi, onun kurucusunun öğretisinin oluşturucu bölümlerinden hiçbirini bir yana bırakmaz. Ama ne anlamda anlamak gerekir bu olumlamayı? Sergileme tüm **genel felsefe** bölümünü ele almalı, dolayısıyla bir **tarih ve politika yöntembiliminin**, ve aynı zamanda **sanat, ekonomi ve ethiğin de tüm genel kavramlarını tutarlı bir biçimde açıklamalı**, ve genel yapı içinde bir **doğabilimler teorisi** içinde bir yer bulmalıdır."[161] (abç)

Yukarda gördüğümüz gibi, Engels, felsefe sistemlerinin ne anlama geldiğini ve Marksizm açısından böyle bir "olumlu" amaç güdülmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiş olmasına karşın, Gramsci'nin "olumlaması" oldukça önemli bir farklılaşma ortaya çıkarır. Gerçekten de felsefe sistemi kurulamaz, çünkü "**olması gereken**"**in bilgisi** böyle bir sistemle verilemez. Çünkü "*insanlık, önlerine ancak çözüme bağlayabilecekleri sorunları koyar*", ve bu sorunlar önceden bilinerek yanıtlanamazlar, ama sorunları

yaratan ya da yaratacak olan koşullar (**maddi koşullar**) bilinebilir ve gelişmeleri “doğa bilimleri kesinliğiyle” önceden saptanabilir.

Gramsci’nin Hegel felsefesi ile yakınlığını bir yazar şöyle ifade etmektedir:

> “Marks ve Engels’de anti-tezin iki terimi sınıflı toplum-sınıfsız toplumdur; Gramsci’de politik toplum ile birlikte sivil toplum ve politik toplumsuz sivil toplumdur. Sivil toplumun yapı ile üstyapının olumsuz momenti arasında bir aracı öge olduğu gerçeği, devletin sönmesine yol açan diyalektik süreç açısından önemli bir sonuç doğurmaktadır: terimler sadece iki, sivil toplum-devlet iken, en son moment (ya da sınıfsız toplum) diyalektik sürecin üçüncü terimidir, yani olumsuzun olumsuzu, terimler üç iken en son momente, aracı bir terimin güçlendirilmesi ile ulaşılmaktadır.”[162]

Görüldüğü gibi Gramsci “metodojik” ayrımı ile “gerçek-likte”ki durum arasındaki çelişki –ki bu Hegel felsefe sistemi ile Marksizm arasındaki bir çelişkidir dedüzeltmek için kullandığı ikili devlet kavramı, son tahlilde, sivil toplumun Hegelci anlamda kendi yolunda yürümesi biçimini alır (ethik-idea). Hegel bu gelişmeyi “ethik-devlet” olarak “herkesin burjuva olması” ile sonlarken, sivil toplumun yalnızca burjuvaziyle var olduğunu ve var olabileceğini kabul etmektedir. Bu gerçek “*Alman İdeolojisi*”nde açık biçimde konulmuştur:

> “‘Sivil Toplum’ deyimi, 18. yüzyılda mülkiyet ilişkileri kendini antik ve ortaçağ topluluklarından kurtardığı zaman ortaya çıkmıştır. Böylece sivil toplum, yalnızca **burjuvaziyle gelişir**.”[163] (abç)

Marksizmin “sivil toplum” kavramını “eskimiş eşya” olarak ele almasının nedeni iyice açığa çıkmaktadır artık. Sınıfların ortadan kalkması sonucuna ulaşmak, bizatihi burjuvazinin de ortadan kaldırılması demektir. Bu da, onla var olan ve var olabilecek olan “sivil toplum”un da ortadan kalkması demek olacağı da açıktır. Marksizmde sınıfların ortadan kaldırılması, bir sınıfın diğer sınıfları kendi içinde eriterek, kendisine dönüştürmesi (Hegelci koyuşla “burjuvalaştırma”) anlamına gelmediğini her Marksist bilir. Bu bağlamda, tüm insanların “proleterleştirilmesi” sosyalizmin amacı değildir, tersine böyle bir amaçtan söz edilecekse, bunun burjuvazinin (kapitaist üretim ilişkierinin) işi olduğu bir gerçektir (mülksüzleştirme olgusu). İşte bu nedenlerle, “sivil toplum” kavramı, kavram olarak işe yaramaz durumdadır ve Marks-Engels tarafından da bu

yüzden terk edilmiştir.Diyebiliriz ki, Gramsci, bazı yönleri hariç, tümüyle Hegelci bir kavrayış içindedir*[164] ve Hegel'in "ethik-devlet"ini kendi devlet-toplum kavrayışının temeline oturtmaktadır. Marks'a yaptığı atıflar ise, Marksist diyalektik ile Hegelci diyalektik arasındaki farkı anımsatmaktan öte bir değer taşımamaktadır. *Ordine Nuovo* döneminde siyasal partiler ve sendikalar konusunda söyledikleri göz önüne alındığında da, Gramsci'nin Hegel'e neden yöneldği anlaşılabilir. Gramsci'nin o dönemdeki perspektifi ile Hegelci sivil toplum-devlet ilişkisi oldukça birbirine yakındır. Daha önce gördüğümüz gibi, Gramsci, "fabria konseyleri"ni **üretim temelinde** ve üretimin **düzenlenmesi** için bir organ olarak koyarken, öte yandan aynı konseyleri "proletarya diktatörlüğünü nüvesi" olarak da tanımlar. "Konseyler", Gramsci için, Sovyetlerin karşılığıdır ve Sovyetler de "yeni tip devlet"i simgelerler. Böylece, onun için kendi "fabrika konseyleri", "yeni tip devlet" olarak, aynı zamand toplumu yeniden biçimlendirmeli ve üretimi düzenlemelidir. (Liberalizmin devletin ekonomiye müdahale "etmemesi" tezine karşı çıkışının ve bu tezi "kuramsal bir yanılgı" olarak koymasının nedeni de budur.) Kısacası, "fabrika konseyleri" (Gramsci'ni anladığı anlamda), politik toplum olarak devletten farklıdır, yani politik toplum + sivil toplum olarak devleti ifade eder. Bu da "ethik-devlet" anlayışına denk düşmektedir, "*teknik ve moral olarak birleşik toplumsal organizmadır*".

Diyebiliriz ki, Gramsci, *Ordine Nuovo* dönemindeki görüşlerini geliştirmek ve doğruluğunu tanıtlayabilmek için, görüşlerinin "**gnoseologique**" temellerini aramak durumundadır.*[165] Ve bu arayış, bütünsel olarak Marksist politik tespitlere bir "bilgikuramı" (*gnoseologiue*) bulmak ya da Marksizmin bir "felsefe sistemi"ni oluşturmak için çaba harcar ve herkesi de böyle bir çabanın içine girmesi için çağrıda bulunur. Ve Gramsci, kendi teorik görüşlerinin bilgikuramını Croce aracılığıyla Hegel'de bulur.

Bunlara ek olarak, Gramsci, sivil toplum-politik toplum (devlet) arasındaki farkın "organik" olmadığını söylerken, yani bu ayrımın "felsefi" bir ayrım olduğunu belirtirken, bu iki "düzey" arasındaki ilişkiyi "organik" olarak tanımlar ("gerçeklikte"). Eğer gerçek gerçeklikte, sivil toplum ile devlet "bir ve aynı" ise, ayrım da "metodojik" ise (felsefe, "tarihyazımın

metodojisidir”), orda iki düzeyin organik ilişkisinden söz etmek olanaksızdır. Şöyle diyor Gramsci başka bir yerde:

> “**Egemen sınıfların tarihsel birliği devlet içinde gerçekleşir ve onların tarihi, özsel olarak devletin ve devletler grubunun tarihidir**. Ama bu birliği sadece hukuki ve politik bir birlik olarak düşünmek yanlış olacaktır. Temel tarihsel birlik, somut olarak devlet ya da politik toplum ile ‘sivil toplum’ arasında **organik ilişkilerin** sonucudur.
>
> **Ast sınıflar**, tanım gereği, **birleşik değillerdir ve** ‘**devlet**’ **haline gelene kadar birleşmezler. Onların tarihi, bu yüzden, sivil toplumun tarihi ile iç içe geçmiştir** ve devletlerin ve devletler grubunun tarihiyle ilintilidir.”[166] (abç)

Görüldüğü gibi, Gramsci’de üstyapının iki ana “düzey”e ayrılması, her ne kadar “metodojik” olarak tanımlanıyorsa da ve ayrımın organik olarak düşünülmesi bir kuramsal “yanılgı”ysa da, tam bu noktada Gramsci aynı duruma düşmektedir. Yanılgısı açıktır: Kendi politik görüşlerine uygun bir felsefe bulmaya kalkmak. Yukarda ortaya koyduğu tarih tanımı bile bunu kanıtlar. Bilindiği gibi, tarih, Hegel’de, **devletlerin tarihidir**, yani “nesnel-ahlâkın” gerçekleştiği alandır. Hegel’de devlet, “*tarihsel gerçekliğin öznel ögesidir*”. Sözün özü, Gramsci’nin tarih anlayışı doğrudan Hegelcidir, ancak onun Marksizmle olan çelişmesini gidermek için “ast sınıflar”ın durumunu ekleyerek, kendince bir “integral”e varır. Oysa Marksizmin tarih tanımı nettir: **sınıf mücadelelerinin tarihi**. Bunun açık ifdesi, Marksizmin tarih anlayışının materyalist olmasıdır. Oysa Hegel idealisttir.

> “Öyleyse, hiç değilse modern tarihte, bütün siyasal mücadelelerin sınıf mücadeleleri oldukları ve sınıfların bütün kurtuluş mücadelelerinin, zorunlu olarak siyasal biçimlerine karşın –çünkü her sınıf mücadelesi bir siyasal mücadeledir– son tahlilde **ekonomik** kurtuluşun çevresinde döndüklerini tanıtlamıştır. Dolayısıyla, devlet, siyasal düzen, hiç değilse burada, ikincil ögeyi ve uygar toplum (sivil toplum), ekonomik ilişkiler alanı, belirleyici ögeyi oluşturur. Hegel’in kendisinin de onayladığı **eski geleneksel anlayış**, devleti belirleyici öge, uygar toplumu ise bu birincisi tarafından belirlenen öge olarak görüyordu. **Görünüşte böyledir**. Nasıl ki tek başına bırakılmış bir insan da, faaliyetlerinin bütün devindirici güçleri, onu harekete geçirmek için zorunlu olarak beyninden geçmeli, onun iradesinin

> dürtülerine dönüştürmeliyse, aynı şkilde, uygar toplumun bütün gereksinmeleri de –iktidardaki sınıf hangi şekilde olursa olsun– herkese kendilerini yasa biçiminde dayatmaları için devletin iradesinden geçmelidirler. İşin kendiliğinden anlaşılan biçimsel yanı budur; **sorun**, yalnızca salt biçimsel olan bu iradenin –bireyin olduğu gibi devletin iradesinin de– içeriğinin ne olduğunu ve bu içeriğin nereden geldiği, neden özellikle şu şeyin değil de, bu şeyin istendiği sorunudur. Eğer bunun nedenini arayacak olursak, modern tarihte, devlet iradesinin, bütünü içinde, uygar toplumun değişken gereksinmeleri ile, şu ya da bu sınıfın üstünlüğüyle, son tahlilde, **üretici güçlerin ve değişim ilişkilerinin gelişmesiyle belirlendiğini** buluruz."[167] (Engels) (abç)

Böylece Gramsci'nin sivil toplum-politik toplum (devlet) ayrımının ne olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bunlar "gerçeklikte" (ve doğal olarak kuramda da böyle olması gerekir) birbirinden "özel örgütler" ve "baskı örgütleri" olarak ayrılırlar. Ama bunlar arasında bazı kurumların ya da örgütlerin olması fazlaca önemli değildir Gramsci için. Her iki toplumla da bağlantılı ve her iki toplumun işlevlerini –farklı zamanlarda– yerine getiren örgütler olarak siyasal partiler ve parlamentolar "ikili işlev" sahibi kurumlar olarak belirlenir. Bir yandan "hegemonya"yı sağlarlar, öte yandan siyasal yönetimi gerçekleştirirler, ya da "onay" ile "zorlama" yı gerçekleştirirler ve bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır. Bu bağlamda da iki işlev ve dolayısıyla iki toplum iç içe geçmiştir. Ancak Gramsci'nin sözünü ettiği bu durum geçicidir, çünkü bu siyasal parti hükümet olduğu ve parlamentonun yetkilerinin kısıtlandığı durumlarda –ya da tersi– farklılık ortaya çıkar ve böyle zamanlarda iç içelik kalkar.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Gramsci'nin "sivil toplum" ile devlet ("politik toplum") ayrımını, kendi politik, stratejik, pratik ve de "metodojik" önemini göz önüne alarak değerlendirmek zorunludur. Bu aynı zamanda, Hegelci devlet kavrayışının çağdaş bir eleştirisi olarak düşünülmelidir ve böyledir de.

a) Sivil Toplum ve "Batı"–"Doğu" Ayrımı

Yukarda gördüğümüz gibi, Gramsci'de "sivil toplum" politik iktidarın "ast sınıflar" tarafından "fethi" mücadelesinde birincil öneme sahiptir. Sözcüğün tam anlamıyla, "sivil toplum" içindeki mücadele, devlet aygıtının fethinin **önkoşuludur**. Gramsci, tarihten, kapitalist üretim ilişkileri egemen olduktan sonra (nesnel koşul) burjuvazinin **önce** "entelektüel ve moral yönetimi" ele geçirdiğini, ve bundan sonra da feodal devleti feth ettiği sonucunu çıkararak, bunu **evrenselleştirir.** Bu durumda da, proletarya da aynı yolu izlemek durumundadır. Bu öylesine bir kaçınılmazlıktır ki, "sivil toplum"da hegemonya sağlamadan, **doğrudan politik iktidara yönelik** hareket, iktidarın fethiyle sonuçlansa bile, bu geçici bir zafer olacaktır ve sivil toplum yeni iktidar sahiplerine karşı direnecek ve hatta **yeni** "silahlı güçler" çıkartarak onu yıkacaktır da. **Öyle ise**, Gramsci için yapılması gereken ilk iş, "*sivil toplumun ne olduğunu, sivil toplumun ögelerinin hangileri olduğunu derinlemesine incelemektir*". Ve bu sorun daha genel düzeyde de ele alınabilir ve "*bu yüzden sorun,* ***sivil toplumun iktidarın ele geçirilmesinden önce mi, yoksa sonra mı direneceği****; ikinci durumun* ***nerelerde*** *ortaya çıktığı sorunudur.*"[168] (abç)

> "**Doğu'da devlet herşeydi**, sivil toplumun başlangıç dönemlerinde saydam ve şekilsizdi; **Batı'daysa**, devlet ile sivil toplum arasında **usa uygun bir ilişki vardır**, ve devlet sarsıldığı zaman, sivil toplumun gürbüz yapısı hemen kendini gösteriyordu. Devlet, gerisinde sağlam kaleler ve top yuvaları zincirinin ulunduğu **ileri siperden** başka bir şey değildir. Tabii ki, bu kalelerin ve top yuvalarının sayısı devletten devlete değişebilirdi."[169] (abç)

Gramsci'nin "Doğu" ile "Batı" arasında ayrım yaparken kullandığı temel ölçüt, s**ivil toplumun gelişkinlik düzeyidir**."Doğu", saydam ve şekilsiz bir "sivil toplum"la; "Batı" ise, güçlü ve karmaşk bir sivil toplumla nitelenir. Batı toplumları –yani Batı-Avrupa ya da emperyalist-kapitalist ülkeler– "*sivil toplumun çok karmaık ve dolaysız ekonomik ögenin felaket getiren patlayışlarına (bunalımlar, durgunluklar vb.) dirençli bir yapı haline geldiği daha* ***gelişkin devletler***"den[170] oluşur. Bu ülkeler, aynı zamanda, "***endüstriyel ve sosyal bakımdan daha ileri ülkeler***"dir.[171] Ama Gramsci için temel ölçüt, ekonomik yapıdaki gelişkinlik düzeyi değildir. Bu ölçüt, sivil toplumun ve dolayısıyla devletin gelişkinlik düzeyidir. Ve Gramsci tüm dvrim anlayışını buna bağlı olarak geliştirir.

Gramsci'nin tüm yazıları incelendiğinde, **kapitalizmin gelişimine** çok az değindiği görülmektedir. Bu, en açık biçimde, sivil toplumun ekonomik yapıdan **görece özerk bir oluşum** olarak ele alındığı demektir. Ona göre, bir kez kapitalist üretim ilişkileri **egemen** olduktansonra, bunun evriminin sivil toplumun ve devletin evrimi yönünde etkisi –eğer varsa– çok sınırlı olacaktır. Kabul ettiği tek gelişme de, "**Avrupa sömürgeciliği**"**nin başlamasıdır.**

Bilindiği gibi Marksist-Leninist teoride, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki ve bu çelişkinin düzeyi (evrimi) hemen her zaman belirleyici bir nitelitedir.

> "Bireylerin üretici faaliyetlerini kapsayan sosyal ilişkiler, üretimin sosyal lişkileri, maddi üretim araçlarındaki ve üretim güçlerindeki **değişiklikler ve elişmelere bağlı olarak değişir** ve farklılaşırlar. Bir bütün olarak üretim ilişkileri, **toplumsal ilişkiler denilen şeyi, toplumun kendisini** ve ek olarak tarihsel evrimin belirli bir aşamasında bulunan ve kendine özgü bir karakter taşıyan belirli bir toplumu oluşturur."[172] (Marks) (abç)

> "Ekonomik düzeyi aradan çıkararak toplumsal evrimi, özel olark ideolojik açıdan irdelemeye kalkıldığı zaman çeşitli tarihsel raslanıya bağlı bir yığın zikzak çizilir. Ama yeter derecde uzun bir dönem içinde olayların genel seyrini dikkate alarak ortalama gelişim eğrisinin ekseninialdığımız zaman, bu eksenin **ekonomik gelişme** eksenine **denk** olarak seyrettiğini görürüz."[173] (Engels) (abç)

Bu Marksist değerlendirmelerden sonra, sivil toplumu –isterse Gramscici anlamda olsun– ekonomik gelişmeyle belirlenen bir yapılanmadan, yani nesnel bir gelişmenin **ürününden** başka bir şey olarak ele almak olanaksızlaşır. Oysa, Gramsci, sivil toplumu devletin örgütlediği" düşüncesinde olduğundan, onun nesnelliğini büyük ölçüde dışlar. Öyle ki, sivil toplumun oluşmadığı ülkelerde, "**devlettaparlık**" dönemi ile, yani devlet tarafından, sivil toplumun yaratılması gerektiğini belirtir ve böylece militer devletleri (dolayısıyla faşizmi) **meşru** kabul eder. Oysa materyalist tarih anlayışındaki "meşruluk" ile bu zıtlık içindedir.

> "Bilgi kadar tarih de, insanlığın ülküsel olarak eksiksiz bir durumu içinde son ve kesin tamamlanışa varamaz; **eksiksiz bir toplum, eksiksiz bir 'devlet', ancak imgelemde** var olan şeylerdir; tam

tersine, tarih içinde ardarda birbirini izleyen durumlar, insan toplumunun aşağıdan yukarıya doğru giden sonsuz gelişmesi içinde ancak geçici birer aşamadırlar. **Her aşama zorunludur ve bu yüzden de çağına göre ve kökenini borçlu olduğu koşullara göre meşrudur**; ama bu aşamanın kendi bağrında yavaş yavaş gelişen daha üst düzeydeki yeni koşulların karşısında **hükümsüz ve haksız olur**; daha üst düzeyde bir aşamaya yer vermesi gerekir, ki bu yeni aşama da sırası gelince gerileme ve ölme devresine girer."[174] (abç)

1789 Fransız Devrimi'nden sonraki gelişmeleri inceleyen Gramsci, bundan çıkardığı sonuçlar açısından oldukça ilginç bir noktaya varır:

"... **büyük kitle partileriyle büyük ekonomik sendikaların** daha sözkonusu olmadığı ve toplumun ... birçok bakımdan **akışkan olduğu** bir dönem (1789-1870 arası Fransa ifade ediliyor). Bu dönemin özelliklerine bakacak olursak, **kırsal alanın geri kalmışlığı** ve siyasal güç ile devet iktidarının **az sayıda ve hatta tek bir kentin** (Paris) **neredeyse tam tekelinde bulunması**; göreli olarak **az gelişmiş devlet makinesi** ve devlet etkinlikleri bakımından **sivil toplumun daha özerk olması**; askeri güçlerle ulusal askeri hizmetlere ilişkin özgün bir sistem, dünya piyasasındaki ekonomik ilişkiler bakımından ulusal **ekonomilerin daha özerk olması**."[175] (abç)

"Gerçekten 1789'dan sonra gelişen Fransız toplumsal yapısındaki iç çelişkiler III. Cumhuriyetle nispi bileşime varmıştır ve Fransa 80 yıllık, gitgide araları açılan alt-üst olma dalgalarına, yani 1789, 1794, 1799, 1804, 1815, 1830, ve 1848, 1870 (devrimlerine) sahne olduktan **sonra, altmış yıldır dengeli bir siyasi yapıya sahip olmuştur**."[176] (abç)

"1870'den sonraki dönemde, Avrupa sömürgeciliğinin yayılmasıyla ... devletin iç ve uluslararası örgütsel ilişkileri daha karmaşıklaşıp yaygınlaşmış ve 1848'lerin '**sürekli devrim**' **formülü** geliştirilip, siyaset bilimi çerçevesinde '**sivil hegemonya**' **formülüyle aşılmıştır**."[177] (abç)

Ve sonuçta "*hem devlet örgütlenmesi, hem de sivil toplumdaki birleşimlerin bir bütünü olan* ***çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları***"[178] ortaya çıkmıştır.

Bu sonuç için ilk söylenebilecek şey, bunun, Marksist-Leninist saptamalarla tam bir zıtlık içinde olduğudur. Marksizm-Leninizm, "son altmış yılda" ortaya çıkan şeyin **emperyalizm ve siyasal gericilik** olduğu, burjuvazinin bu dönemde **demokratik yönetim ilkelerini terk ettiği ve elinden gelen tüm güçle demokratik kitle örgütlerini yıkmaya çalıştığını** saptamış ve bu saptamalar tarihsel olaylarla defalarca tanıtlanmıştır.

Gramsci'nin saptamalarının Marksizm-Leninizmle ilişkisi, daha doğrusu ilişkisizliği yanında, bunların ne derece **tarihsel evrimle** çakıştığı da şüphelidir. Şimdilik bunu bir yana bırakırsak, Gramsci'nin sözünü ettiği durumun ne derece **kalıcı** olduğuna bakalım. İktisadi evrimin kapitalist evresinde, ilkin serbest rakabetçi dönem söz konusu olmuştur. Serbest rakabetçi dönemden emperyalist (tekelci) döneme geçilmesiyle demokratik yönetim de, yerini **oligarşik yönetime** bırakmıştır. Ülkeler düzeyinde ele alındığında, örneğin Fransa'da, III. Cumhuriyet döneminde hiç de "**dengeli bir siyasal yapı**"dan söz etmek mümkün değildir. (Bkz: İkinci Bölüm-Marksist-Leninist Devrim Teorisi) Üstelik bu dönemden itibaren yeni bir egemenlik mücadelesi başlamıştır: **finans-kapitalin egemenliği**. Finans-kapitalin egemenliğini (finans-oligarşisi) "dengeli bir siyasal yapı" ya da "çağdaş demokrasi" diye **kutsamak ise**, olsa olsa Ortodoks (ya da Katholik) rahiplerin ya da II. Enternasyonal oportünizminin işi olduğu açıktır. Ama Hegelci sivil toplum ve devlet anlayışı açısından bu çok doğaldır. Hegel'in devlet teorisinin **Bismarck yönetimini** nasıl kutsadığını anımsatmak yeterlidir. (Burada Gramsci için, Bismarck yönetiminin "ilerlek" Sezarizm ve faşizmin de bir başka çeşit –belki de "gerilek"– Sezarizm olduğunu anımsatalım.) Bunun temelinde ise, devletin **ussallığı** anlayışı yatar ve Hegel için "*gerçek olan her şey ussaldır, ussal olan her şey gerçektir*".[179]

Bunlardan öte "sivil toplum"un, günümüzde "özerkliğini" yitirdiğini ve devlet faaliyetleri ile birleştiğini söylemek, yani devletin artan oranda özerk yapıları yok ettiğininden yola çıkarak, bunun "çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları" ile, yani "büyük kitle partileri" ve "büyük ekonomik sendikalar" ile kaynaştırmak oldukça zordur! Zordur, ama İtalyan tarihi ele alındığında, politik gelişmelerin görüntüsel durumunun buna yakın olduğu da bir gerçektir. Bir başka deyişle, Gramsci, gerçeklik ile teori arasında bir

köprü kurmak istemiştir ve bunu ancak Hegelci kavrayışla başarabilmektedir. Çünkü Marksizmin tarih yorumu, bunun tersidir ve İtalyan toplumunun bir orjinalitesi varsa –var kabul edilebilirse–, bu ancak geçici bir nitelik olarak ele alınabilir, evrensel bir teori için **temel** teşkil edemez.

Gramsci'nin **kendine göre** değerlendirdiği İtalyan toplumunun –geçmiş ve mevcut durumuyla– savlarının temeli olmasını en açık biçimde faşizm değerlendirmesinde görmekteyiz:

> "**Faşizm, egemen sınıfın birleştircisi ve onun çıkarlarının ifadesidir. ... Faşizm, burjuvaziye bir sınıf bilinci ve sınıf örgütü sağlamıştır**."[180] (abç)

Şüphesiz faşizmi, burjuva demokratik devrimini "tamamlamamış" İtalya'da, bu devrimin "*çarpık İtalyan biçimi*"[181] olarak tanımlayan Gramsci için, onun "**meşruluğunu**" tanımaktan başka birşey olanaksızdır. Faşizm, usa uygun olarak tanımlandıktan sonra, onun gerçekliğini (meşruluk anlamında) tanımamak olamaz!

Gramsci, sivil toplumun gelişkinliğini temel –ve hatta tek diyebileceğimiz biçimde– ölçüt olarak aldığı için, "Doğu-Batı" ayrımı da oldukça ilginç bir boyut kazanmaktadır. *Ordine Nuovo* döneminden itibaren, devrim öncesi Rusya ile İtalya'nın büyük benzerliği olduğunu, ikisinin de aynı tarihsel koşullara sahip, "*kapitalizmin tam olarak gelişmemiş ülkeler*" olarak koyarken, bu iki ülkeye **İspanya** ve **Fransa**'yı da eklemekteydi. Ancak "*Defterler*"de bu konuda oldukça ilerleme kaydetmiştir. Fransa ve İtalya "daha gelişkin", "daha ileri" ülkelerdir artık. Bu farklılaşma oldukça önemli olmakla birlikte, özsel nitelikte değildir. Çünkü 1919'da *Ordine Nuovo*'da "*kapitalist anlamda hâlâ geri olan*" İtalya ve Fransa, şu şekilde karakterize ediliyordu:

1) Tarımda, az ya da çok feodal ekonomik model,

2) Feodal zihniyet,

3) Çağdaş kapitalist liberal devlet fikrinin köylüler arasında mevcut olmaması,

4) Ekonomik ve politik kurumların çağdaş kategorilerinin –"*büyük kitlesel siyasal partiler*" ve "*sendikalar*"– olmayışı. (*Ordine Nuovo*, 2 Ağustos 1919 -Bkz: Üçüncü Bölüm: PCI ve İtalya'da Devrimci Mücadele)

Bu özelliklerin “*Defterler*”de, 1870’e kadar Fransa’da mevcut olduğu şeklinde belirtilmektedir. Demek ki, ortada değişim değil, gelişim mevcuttur. Gramsci, *Ordine Nuovo*’daki düşüncelerini “*Defterler*”de geliştirmiş, iç tutarlılığını, bütünselliğini sağlamıştır. Kısaca gneosolojik temellerini oluşturmuştur.

Ordine Nuovo’da İtalyan kapitalizminin “özerkliğini yitirdiğini söyleyen Gramsci, “*Defterler*”de bunu yadsımaz, tersine geliştirdiği tahlillerin ve saptamaların çıkış noktası ve kanıtı olarak ele alır. Ona göre “*ulusal ekonomilerin özerk olması*” kapitalizmin geri bir evresine denk düşer.[182] Böylece, şimdi, “özerkliğini yitirmiş” bir İtalya vardır ve bu da onun ileri evrede olduğunu gösterir. Büyük kitle partileri olarak PSI, PCI ve Faşist Partinin varlığı; büyük kitlesel ekonomik sendikalar olarak CGL ve faşist korporasyonların doğuşu; İtalyan toplumundaki “kargaşanın”, “akışkanlığın” 1920’lerde, faşist partinin iktidara gelmesiyle durulması; gelişmiş bir devlet mekanizmasının –faşist devlet– ortaya çıkması; faşizmin altında kilisenin, okulların, basının, vb., yani “özel örgütler”in (sivil toplumun) “özerkliğini yitirmesi” vb. bir dizi olgu İtalya’da artık mevcuttur. Buna bir de, “egemen sınıfların”, yani burjuvazi ve büyük toprak sahipleri blokunun, “tarihsel birliğinin devlet içinde gerçekleşmesi”ni eklersek, İtalya, kolayca “ileri” ülkeler kategorisine girecektir. Ama “sivil toplumun gelişim düzeyi” **ölçütünün mantıki sonucu**, yani “*hem devlet örgütlenmeleri, hem de sivil toplumdaki birleşmelerin bir bütünü olan çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları*”nın **faşist İtalya’da** olması, Gramsci için bile mümkün değildir. İşin ilginç yanı, “Defterler”inde sürekli eleştirdiği ve polemiklere girdiği, ve kısmen bazı tanımlarını “ödünç” aldığı Hegelci Croce, aynı öncüllerle ve ölçütlerle, yani savlarını mantıki sonucuna kadar götürerek 1922 yılında Mussolini’yi, “liberalizmin meşalesini” yeniden ele alan kişi olarak kutsamıştır. Gramsci’nin başına gelen, onun **eklektizminin** sonucudur: Her eklektik teori çıkış noktasının zıttına varır. (Belki aynı durumla karşılaşanlar Hegel’in “olumsuzlamanın olumsuzlanması”na dayanarak, buna diyalektik (!) bir açıklama getirilebilirler.)

Şimdi Gramsci’nin “Doğu-Batı” ayrımının ve ölçütünün genel geçerliliğe sahip olup olmadığını görmek için örnek olarak III. bunalım döneminin geri-bıraktırılmış ülkelerini ele alalım: Bilindiği gibi, III.

bunalım döneminde emperyalizmin sömürü yöntemlerinde değişiklik olmuştur. Artık I. ve II. bunalım dönemindeki eski-sömürgecilik yöntemleri, yerini yeni-sömürgeciliğe bırakmıştır.

> "Yeni-sömürgeci metodların temelinde, emperyalist tekellerin aç gözlü sömürü politikasına cevap verecek şekilde, sömürge ülkelerde meta pazarının genişletilmesi, 'yukardan aşağıya kapitalizm'in bu ülkelerde hakim üretim biçimi olması, **merkezi güçlü** otoritenin egemen olması sonucunu doğurmuştur. '**Yukardan aşağıya demokratik devrim**' belli ölçülerde gerçekleştirilmiş; **üst yapıda feodal ilişkiler genellikle muhafaza edilirken** (emeğin feodal sömürüsü sürdürülüp, **feodal ideolojiler muhafaza edilirken**), alt yapıda kapitalizm egemen unsur haline gelmiştir. (**Pazar için üretim**)
>
> Ülke içinde pazarın genişlemesine paralel olarak şehirleşme, haberleşme ve ulaşım çok gelişmiş ve ülkeyi ağ gibi sarmıştır. Eski dönemlerdeki halkın üzerindeki zayıf feodal denetim ... yerini, çok daha güçlü oligarşik devlet otoritesine bırakmıştır."[183] (abç)

III. bunalım döneminde geri-bıraktırılmış ülkelerini Grams-ci'nin diliyle şöyle ifade edebiliriz (Örneğin Türkiye): Büyük kitle partileri (AP, CHP gibi) ve büyük kitlesel ekonomik sendikalar (DİSK, Türk-İş) ortaya çıkmıştır; tek bir kentin (İstanbul) devlet iktidarını tam tekelinde tutması ortadan kalkmıştır; ulusal ekonominin özerkliğini yitirmesi bir yana, tam olarak uluslararası kapitalizme bağımlıdır; devletin iç örgütsel ilişkileri çok gelişmiş (oligarşik devlet aygıtı) ve uluslararası örgütsel ilişkileri yaygınlaşmıştır (Dünya Bankası, IDA, IBRA, IMF, AT, NATO, vb.); "sivil toplum"u oluşturan "özel" örgütlenmeler –dini, eğitimsel vb.– devlet faaliyetlerinden özerk değil, ona bağlıdır (YÖK, zorunlu din dersleri vb.); bir parlamento vardır (zaman zaman kesintiye uğrasa da). Tüm bunlardan başka geriye ne kalmaktadır? "Kırsal alanın geri kalmışlığı". Ama bu da Gramsci için temel önemde sayılmaz.

Gramsci'ye göre, tüm bu olgular var olduğunda, ortada "dengeli bir siyasal yapı" olması kaçınılmazdır. Şüphesiz ülkemizde, Fransa'nın III. Cumhuriyetindeki kadar bir istikrar mevcuttur, ama hepsi o kadar. Gerçeklikte ise, ne "dengeli siyasal yapı", ne "çağdaş demokrasilerin" kurumları mevcuttur.

Görüldüğü gibi, Gramsci'nin kullandığı ölçütlere uygun bir ülke/ülkeler tüm dünya da mevcuttur. Ama ne yazık ki, bunlar emperyalist-kapitalist

ülkeler diye tanımlanmamaktadır. Tersine emperyalist sömürü altındaki ülkelerdir ve toplumsal yapıları çarpıktır ve **akışkandır**. Akışkanlığın nedeni, ülkede sivil toplum olmamasından değil, emperyalist sömürü altında kendi iç dinamiği ile gelişememiş olmasındandır. Diyebiliriz ki, Gramsci'nin "Doğu-Batı" ayrımı ve kullandığı sivil topluma ilişkin ölçütler, hemen hemen (Asya ve Afrika'nın bazı ülkeleri hariç tutulursa) dünya çapında bir tekliğe ulaşıldığını göstermektedir. Böylece de Gramsci'nin devrim teorisi genel geçerliliğe sahip olabilecekmiş gibi görünmektedir. Ama Gramsci bunu da kabul etmez:

> "Sorun **çağdaş devletler için konulmuştur**, başka yerlerde aşılmış ve zamanını geçirmiş biçimlerin hâlâ varlığını sürdürdüğü, **geri-kalmış ülkelerin ya da sömürgelerin** sorunu **değildir**."[184] (abç)

Gramsci, bu rezerviyle, bir yerde kendi teorik tahlillerinin ve savlarının sınırlarını göstermekte ise de, eski biçimlerin (feodal) "aşılmış" olmasının olabilirliği yüzünden fazlaca da değere sahip değildir. Örneğin 1870'e kadarki Fransa, ya da 1920'lere kadarki İtalya, Gramsci için "geri" ülkelerdir, ama "**sömürge ya da gerikalmış ülkeler**" **değildir**. Bu yüzden onun "gerikalmış ya da sömürgeler" tanımlaması muğlak, niteliksiz durumdadır ve bu ülkelerde "sivil toplum" **hiç yoktur**. Bu nedenle de önemsenmeyecek bir rezerv durumundadır.*[185]

b) Sivil Toplum-Aydınlar ve İdeolojik Mücadele

Gramsci'nin yaptığı "sivil toplum-politik toplum (devlet)" ayrımı, son tahlilde, **belli bir devrim anlayışına, belli bir mücadele biçimine yöneliktir.** Daha tam bir deyişle, Gramsci'nin bu ayrımları, son tahlilde, kendi devrim anlayışını savunmaya yöneliktir. Daha önce gördüğümüz gibi, Gramsci'de **politik iktidarın ele geçirilmesi ikincildir; birincil olan sivil toplumda proletaryanın hegemonyasını sağlamaktır**. Şimdi bu vargısının temellerini, öncüllerini, nedenlerini ele alalım:

1926 yılında, yani hapishaneye girmesinden önceki son aylarda "*Güney Sorunu*" üzerine çalışan Gramsci'nin Güney İtalya'nın önemini, devrimdeki yerini nasıl ele aldığını III. Bölüm'de görmüştük. "*Güney Sorunu*" yazısında, hemen hemen İtalya'daki devrimci mücadelenin ve devrimin geleceğini, "aydın yığını"na ve bu yığında proletarya lehine bir "kopmanın"

gerçekleşmesine bağladığını biliyoruz. Yine o yazısında Gramsci, Güney İtalya'daki tarımsal "blok"u dağıtmanın yolunu, bu blokun "temeli" olan "entelektüel blok"u dağıtmakdan geçtiğini söylerken, bu bloku somut olarak **G. Fortunato** ile **B. Croce**'nin yönlendirdiğini belirtmektedir.

> "Güney toplumsal blokunun **üstünde**, şimdiye değin pratik olarak tarımsal bloktaki çatlakların çok tehlikeli bir duruma gelmeleri ve onun çökmesine yol açmalarını engellemeye yaramış bulunan entelektüel blok iş görür. Bu entelektüel blokun temsilcileri, bu nedenle, yarımadanın en gericisi sayılabilecek Giustiono Fortunato ve Benedetto Croce'dir ... B. Croce çok yüksek bir ulusal işlev görmüştür: radikal Güneyli aydınları, ulusal ve Avrupasal kültüre katarak köylü yığınlardan ayırmış ve bu kültür arasında, onların ulusal burjuvaziye ve böylece tarımsal bloka soğurmuştur."[186]

İlk bakışta okuyucu, Fortunato ve Croce üzerine söylenmiş bu sözlere bunca yer vermemizi yadırgayabilir. Oysa Gramsci'nin teorik, politik ve felsefi yazılarında bu iki isim ve özellikle Croce büyük yer tutar. Croce'ye karşı yazdığı yazılar, neredeyse "*Defterler*"in yarısını kapsamaktadır ve Croce'nin adının geçmediği bir yazısı hemen hemen yok gibidir. Fortunato ve Croce ile **ayakta duran** "ideolojik blok" saptaması düşünüldüğünde bunun nedeni anlaşılabilir.

> "Başa geçmek isteyen her grubun en önemli özelliklerinden biri, **geleneksel aydınları 'ideolojik olarak' kendine dönüştürme ve kazanma yolunda yaptığı savaştır.** Bu grup, organik aydınlarını yetiştirdiği ölçüde, bu dönüştürme ve kazanma işi çabuk ve etkili olarak gerçekleştirilebilir."[187] (abç)

Gramsci'de "**geleneksel aydınlar**", kapitalist toplum içinde bulunan, ama eski toplumda (feodal dönemde) oluşmuş olan "ay-dınlar"dır. "**Organik aydınlar**" ise, başa geçmek isteyen sınıfın kendi içinden çıkan ve onun çıkarlarını savunan, formüle eden, yürüten aydınlar grubudur. Kapitalist toplumda "geleneksel aydınlar" **kırsal kökenli**dirler; "organik aydınlar" ise **kentsel kökenli**dirler. Bu aydınların işlevleri ise açık biçimde ifade edilir: "*egemen grubun, toplumsal hegemonya ve siyasal hükümet ast işlevlerini uygulayan 'vekilleri'*"[188] olmak. Öyleysel bir toplumsal sınıf (Gramsci'de "toplumsal grup") iktidarı feth etmek istiyorsa, yani önce toplum üzerinde hegemonya kurmak ve sonra da egemen olmak istiyorsa

(ve bunu yapmak zorundadır), bu işleri yapacak “vekillere”, “memurlara”, yani “aydınlara” (“organik”) gereksinmesi vardır. **Bunlar olmaksızın bir sınıf** “**yöneten**” **ve** “**egemen**” **olamaz**. Kısaca, politik hegemonyayı kuran, toplum üzerinde “entelektüel ve moral yönetim” kuran, yalnızca toplumsal sınıfın **aydınlarıdır.**

> “Eğer yönetici sınıf **onayı yitirmişse**, yani artık ‘yöneten’ değil, yalnızca ‘egemen’ ise, **yalnız cebir, güç kullanıyorsa**, kesin olarak bu demektir ki, büyük kitleler **geleneksel ideolojilerden kopmuşlardır** ve eskiden inandıkları şeye inanmamaktadırlar.”[189] (abç)

Kitlelerin “geleneksel ideolojilerden kopmaları”, bir başka sınıfın ideolojisini kabul ettikleri ya da en azından etmeye yöneldikleri bir durum yaratır. Bu da diğer sınıfın hegemonya sahibi olması ile sonuçlanır. Bu durumda “geleneksel ideolojinin” taşıyıcısı, yayıcısı ve anlatıcısı olan “geleneksel aydınlar”, işlevlerini yerine getirmemekte ve yeni toplumsal sınıfın “organik aydınlarının” onların yerlerini alması gündemdedir. Böylece sivil toplumda hegemonyayı sağlayanların aydınlar olduğu netleşir. Bu aydınlar sivil toplumdaki “özel kurumlar”da **yer alarak** ve **bunlar aracılığıyla** işlevlerini yerine getirirler. Yine de Gramsci’de bu aydınlar, o sınıfın aydınlarının (ister “geleneksel”, isterse “organik” olsun) bir bölümüdür. Ayrıca politik toplumu yöneten, yani devlet aygıtını kullanan aydınlar da vardır. “*Bürokrasi, yani zoralayıcı gücünü kullanan ve belli bir noktada kast haline dönüşen yönetici personel*” de[190] aydınlar kapsamına girer.

Bir bütün olarak ele alındığında aydınları şöyle sıralar Gramsci: **Avukatlar, noterler (özellikle kırsal kasabalarda), papazlar, ilkokul öğretmenleri, hekimler, fabrika teknisyenleri, politikacılar, devlet memurları, sanatçılar, felsefeciler, üniversite hocaları, ideologlar, gazeteciler, yargıçlar ve subaylar.** Bu aydınların her biri toplumda –sivil ya da politik toplum olarak– belli bir işlevi yerine getirirler ve belli bir kurum içinde yer alırlar. Ancak bunların sivil topluma denk düşenleri, egemen sınıfın “hegemonyası”nı sağlayan, koruyan ve sürdürenler olarak birincil öneme sahiptirler, çünkü doğrudan halk kitleleriyle temas halindedirler. Artık sorun, egemenlik için mücadele eden sınıfın (örneğin proletaryanın) bu aydınları kendine bağlaması ve egemen konumdaki sınıfın “hegemonyası”nı sürdürücü işlevlerini yapmaktan

uzaklaştırılmasıdır. (Şüphesiz böyle bir şeyin önkoşulu vardır: Egemenlik için mücadele eden sınıfın önce **kendini bir bütün olarak örgütlemiş olması.**) Marksist-Leninist yazında küçük-burjuvazi olarak geçen kesimin örgütlenmesinden başka bir şey değildir Gramsci'nin öne çıkartıkları. Ve bunu devrimci mücadelenin temeli haline getirebilmesi için uzun bir yol katetmek yolunda kalıyorsa, nedeni proletaryanın sınıf mücadelesinde küçük-burjuvazinin yerinin böylesine belirleyici bir konumda olmamasıdır. Diğer bir noktada da, Gramsci'ye kadar –ve hatta ondan sonra da– hiçbir Marksist-Leninistin sınıfsal ittifaklar sorununu, böylesine bir Hegelci anlayışla açıklamaya çalışmamış olması, tersine bunu üretim ilişkileri temelinde ortaya koymuş olmalarıdır. Marksizm-Leninizmde sınıfsal ittifaklar sorunu, sıradanlaştırılarak, "düşmanın elindeki araçların ele geçirilmesi"ne dönüştürüldüğü hiç görülmemiştir. Taktik planda bile, Marksist-Leninistlerin ittifaklara bakış açısı, belli bir anda ortak çıkarlar etrafında hareket edebilme ve ortak bir düşman tarafından varlık-yokluk sorunu ile yüzyüze bırakılma olmuştur. Gramsci'de açığa çıkan anlayış, Hegelci devlet anlayışının bir yansısı olmakla birlikte, köklerini Makyevelli'de bulur. Gramsci için, "modern parti", ya da proletarya partisi, "modern prens" olmalıdır. Bu da kökenin nerede olduğunu tanıtlamaktadır. Kısacası burjuvazinin Makyevelli'sine karşı proletarya kendi Makyevelli'sini çıkarmalıdır!

Tarihsel olarak egemenlik için mücadele eden sınıflar ele alındığında, özellikle de burjuvazi ele alındığında, izlenilen yol açıktır: Bir yandan kendisine bağlı ve kendi içinden çıkmış –bir bakıma sınıf içi işbölümüne denk düşen– aydınlar ("organik aydınlar") oluştururken, öte yandan bu aydınlar aracılığıyla, feodal aydınları ("geleneksel aydınlar"), belli siyasal ve ekonomik erekler ortaya koyarak, **ideolojik olarak** kazanmaya çalışır (**transformasyon**). Burjuvazi buna başarılı olduğu oranda kendi hegemonyasını kurar ve bundan **sonra** politik toplumun fethine yönelir. Çünkü bu fetih için gerekli **öznel koşullar** olgunlaşmıştır. Bir kez devlet aygıtını ele geçirdikten sonra burjuvazi, kendi iktidarını sağlamlaştırır ve devlet iktidarı aracılığıyla **yeni bir toplum tipini** ("sivil toplum") yaratır. Ya da daha tam deyişle, bu devlet aracılığıyla **mevcut** sivil toplumu, kendi ekonomik yapısına (kapitalist üretim ilişkilerine) uygun hale sokar. Buna Gramsci "devletin eğitici ve biçimlendirici işlevi" demektedir. Artık

yeniden biçimlendirilmiş olan sivil toplum, “özel kurumlar” olarak burjuvazinin kalıcılığının garantisi haline gelir.

Tarihsel evrimin bu Gramscici anlatımı –ya da yorumu– gerçeklikle ne oranda çakışmaktadır? Bunu anlamak için Gramsci’nin proletaryanın egemenlik için mücadele sürecine bakışını da bilmek gerekir. Öyle ki, tarihsel evrimin yukardaki gibi geliştiğini **önsel olarak** kabul ederken –ki Gramsci için bu da önemli değildir– proletarya böyle bir rota izlemelidir. Yani proletarya önce kendi ideolojisini oluşturur (kendi çıkarını “genel çıkar” olarak ortaya koyarak yapar bunu ve bu yüzden bu ideoloji “yalanlaştırıcı” niteliktedir) ve kendi aydınları aracılığıyla bunu yayar. Sonra burjuvazinin aydınlarını (artık bu aydınlar “geleneksel aydınlar” haline dönüşmüştür) “ideolojik olarak” dönüştürmeye ve kazanmaya çalışır. Bunu ne kadar hızlı ve etkili yaparsa, o kadar kısa sürede “hegemonya” sahibi olur ve politik iktidara yürüyebilir. Çünkü her zaman “*bağımlı bir grubun egemen olması, ekonomik-korporatif evreden öteye gelişip, sivil toplum içinde ethik-politik hegemonya evresine yükselmesi ve devlet içinde egemenlik evresine ulaşması*”[191] şeklinde olur.

Gramsci, burjuva devrimlerinin gelişimi ile proletarya devrimlerinin gelişimini bu şekilde aynılaştırırken temel dayanağı gene sivil toplum olmaktadır. Ancak Gramsci’nin kavramları ve temel ilkeleri ışığında bile bu iki devrim benzeş değildir ve olamamaktadır. Ona göre, “*devlet, sivil toplumu ekonomiye uyarlamanın aracıdır*”. Bu durumda devlet iktidarını ele geçiren burjuvazi, bu iktidar aracılığıyla mevcut sivil toplumu (feodal toplumda bulunan sivil toplum ve bunun önemli organı kilisedir) dönüştürerek, kendi ekonomisine uygun hale getirir. Ama “sivil toplumda hegemonya” kurmak, son tahlilde, sivil toplumun dönüştürülmesidir. O güne kadar mevcut (feodal) temele ilişkin olan sivil toplum, ya da “özel örgütler”, iktidarı hedefleyen, egemenlik için mücadele eden sınıfın aydınlarınca **içten feth edilmiş** olmakla, mevcut sivil toplum –artık buna eski diyebiliriz–, mevcut egemen sınıfın –artık “yöneten” değil, sadece “egemen” olan– devletinin ardındaki “sağlam kaleler ve top yuvaları” olmaktan çıkmış değil midir? Öyleyse, devlet iktidarı feth edildiğinde **yeni** bir sivil toplum kurmak, ya da bu devlet aygıtı ile sivil toplumu dönüştürmek söz konusu değildir ve olamaz da. Daha önce ele geçirilmiş ve dönüştürülmüş bir sivil toplumun yeniden dönüştürülmesi, ancak bir üst

evreye geçiş olarak mümkündür. Ayrıca devlet, sivil toplumu ekonomiye uyarlamanın “aracı” durumundaysa, “önce sivil toplum, sonra politik toplum” dizilişi de tersine çevrilebilir. Böyle olunca da tarihsellik değil, soyut akıl yürütme söz konusudur, yani “imgeleme” başvurulmaktadır.

Gerçeklikte burjuvazi, altyapıda kapitalizmin egemen olmasına paralel olarak üstyapıdaki dönüşümleri gerçekleştirebilmiştir. Ancak yine de bir süre **ekonomi kapitalist nitelikteyken, üstyapı feodal niteliğini sürdürmüştür.**

> “... toplumun ekonomik yaşam koşullarındaki bu güçlü devrim, siyasal yapısında buna uygun düşen bir değişiklikle hemen izlemedi. Toplum, gitgide daha burjuva bir duruma gelirken, devlet rejimi feodal kaldı.”[192]

Tarihin belli bir evresinde ortaya çıkan bu durum, açıkça burjuva devriminde devlet aygıtının fethi sorununun birincil değil, **ikincil** olduğunu ifade eder. Ve devlet aygıtı feth edildiğinde, artık toplumun **bütün olarak** burjuva nitelik alması ve burjuvazinin politik olarak da egemen olması tamamlanmış demektir. Bu noktada (ya da momentte) burjuva aydınlarının devlet ve özel kurumlar aracılığıyla sivil toplumu ekonomiye uyarlamaya çalışmasının bir anlamı kalmamaktadır. Öyle ise, sivil toplumun devlet iktidarının fethinden önce feth edilmesi sorunu **kurumsal değil, ideolojiktir**; ve devletin fethinden sonra **ideolojiye uygun** yeni bir sivil toplum kurulması ve kurumlarının yaratılması söz konusu olabilir.

Gramsci’nin sorunu bu konuyuş tarzı, yukarda gördüğümüz gibi, burjuva devrimlerinin tarihsel oluşumuna terstir. Gramsci’nin bu gerçeği bilmediğini düşünmek oldukça saf bir anlayış olur. Gerçekte Gramsci burjuva devrimlerinin rotasını oldukça ayrıntılı biçimde ve Fransa ile İtalya somutunda tahlil etmiştir. Bu tahlillerinin ışığında diyebiliriz ki, Gramsci, devlet iktidarının fethinden önce sivil toplumda hegemonya kurma düşüncesini, hiçbir biçimde **mevcut sivil toplumun feth edilmesi ve bu bağlamda yeni sivil toplumun kurulması olarak tasarlamamıştır.** Ona göre **hegemonya için mücadele ideolojik mücadeledir** ve sadece mevcut sivil toplumun dağıtılması, devlet aygıtının dayanağı, “sağlam kaleleri ve top yuvaları” olmasının **engellenmesi mücadelesidir**. Bu yüzden devlet iktidarı feth edildikten sonra, bu iktidar aracılığıyla yeni sivil toplum oluşturulur. Ama bu “yeni”lik eskinin parçalanması ile değil “**dönüştürülmesi**” ile gerçekleşen bir “yeni”liktir.

Böylece, bir yanda **sivil toplumun fethi** –ki aynı zamanda devletin ethik içeriği olduğu için **devletin içten fethi** demektir–, öte yanda **sivil toplumun dağıtılması** karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de Gramsci'nin teorisinde mevcuttur. Birincisi, Gramsci'nin genelde kabul ettiği tarihsel gerçekliktir, ikincisi s**ivil toplumun üstyapısal kavranışının ürünüdür.**

Özetlersek, Gramsci, belli bir evrede egemenlik için mücadele eden sınıfın ilkin mevcut egemen sınıfın sivil toplumdaki egemenliğini, yani ideolojik, entelektüel, kültürel, moral hegemonyasını bertaraf etmesi gerektiğini savlar. Bu ise, doğrudan kendi ideolojisini sivil toplum içinde yayması ile mümkündür. Bu bağlamda, sorun, sivil toplumun ögelerinin neler olduğunu saptama ve bu ögeler içinde ideolojik mücadele yürütme sorunudur. Bu da, çok sayıda ideoloji yayıcı insana, ya da Gramsci'nin deyişiyle, egemenlik için mücadele eden sınıfın kendisine bağlı aydınlara gereksinme gösterir. **Egemenlik için mücadele eden sınıfın bir ideolojisi oluşmuş ise, temel görev bu ideolojiyi yayacak aydınları bulmak ya da yaratmak ve bunların sivil toplum içindeki faaliyetini düzenlemek ve koordine etmektir.** Bu ise, o sınıfın **parti** olarak örgütlenmesi görevine ve partinin çalışma tarzına denk düşen görevlerdir.

Gramsci'nin tarihsel gelişiminin üç momentinden ikincisi, en önemli ve belirleyici momenttir. Çünkü, "*tarihsel gelişme devamlı olarak birinci (ekonomik) ve üçüncü (askeri) moment arasında ikinci (siyasal) moment aracılığıyla salınır.*"[193]

> "(İkinci) moment, siyasal güçlerin ilişkisidir. Yani bu, değişik toplumsal grupların erişebildikleri **homojenlik, kendi kendinin bilincine varma** ve **örgütlenme** düzeylerinin değerlendirilmesidir. Bu moment, **kendi başına** çözümlenebilir ve bu momentin **şimdiye dek tarihte olageldiği gibi**, ortak siyasal bilincin değişik momentlerini karşılayan değişik düzeyleri ayırdedebilir."[194] (abç)
>
> "İlk ve en basit moment **ekonomik-korporatif** momenttir. Bir tacir bir başka tacirle dayanışma halinde olması gerektiğini **hissetmektedir**, bir manifaktür sahibi bir başka manifaktürcü ile aynı biçimde vb., ama bu tacir bir manifaktürcü ile dayanışma içinde olması gerektiğini hissetmemektedir, yani homojen bir meslek grubunun üyeleri kendi birliğinin ve homojenliğinin ve de bir meslek grubu olarak örgütlenme

gereksinmesinin bilincine sahiptir, ama geniş bir sosyal grup olarak henüz bu bilince sahip değildir."[195] (abç)

"İkinci momentte, bir sosyal grubun bütün üyeleri çıkar dayanışmasının bilincine ulaşmıştır, ama henüz saf ekonomik alanda. Bu konjonktürde **devlet sorunu** –egemen gruplarla politik yasal eşitliği kazanma, yani yasama ve yürütmeye katılma hakkı, hatta bunlarda reform yapmak anlamında– ortaya çıkar, ama **mevcut temel yapılanma çerçevesi içinde**."[196] (abç)

"Üçüncü momentte, bugünkü ve gelecekteki gelişmeleriyle korporatif çerçeveyi kırarak ve yalnızca ekonomik olmaktan çıkarak, başka alt grupların da çıkarları olabilecek ve olması gereken korporatif çıkarların bilincine varılır. Bu, **yapıdan karmaşık üstyapı alanına** tam geçişi simgeleyen, açık seçik **siyasal bir aşama**dır. Bu aşamada **önceden filizlenen ideolojiler 'parti' biçimine girerler**, karşı karşıya gelirler, mücadele ederler. Böylece bunlardan bir teki ya da hiç olmazsa bunların birleşmelerinden yalnızca biri başatlık kazanır, **ekonomik ve siyasal amaçların** birliğindan başka **entelektüel ve moral** birliği belirler, mücadelenin etrafında döndüğü sorunları korporatif planda değil de, 'evrensel' planda koyar ve böylece alt-bağımlı gruplar üzerinde temel sosyal grubun **hegemonyasını** kurarak, tüm toplumsal alana yayılır ve kendini kabul ettirir. Devlet, özel bir grubun organıdır ve bu grubun en fazla yayılması için uygun koşulları yaratmaya hizmet eder."[197] (abç)

Gramsci'nin "açık-seçik siyasal momenti" ile gelişen süreç, herşeyden önce aşamalı bilinçlendirme anlayışına varmakadır. Bilincin, korporatif (ekonomik) bilinç, demokratik bilinç, siyasal bilinç olarak **üç momentte** gelişmesi temel Marksist-Leninist tezlere terstir. **Bilincin** "**dıştan iletilmesi**" **olarak bilinçlendirme** faaliyeti, Gramsci'de **bilincin oluşması olarak kendiliğinden** bir durum yaratır ve bu ekonomizmin ta kendisidir. Bu da Hegelci kavrayışın bir üründür. Bilindiği gibi Hegel'de "evrensel bilinç" çeşitli **momentlerden** (aşamalar olarak) geçer ve **kendiliğinden** oluşur.

Gramsci gerçekte kendiliğindenciliği benimsemiştir, ama bunu "ekonomizm" eleştirisi ile örtük biçimde ortaya koymuştur. Bunu da ekonomizmi alabildiğine sıradanlaştırarak yapmıştır. Değerlendirmelerinde burjuva liberalizmi ile trade-unionculuğu (sendikalizm) aynılaştırmakla

yanılgıya düşer. Öyle ki "*seçimlerde oy kullanmama tavrına ilişkin bütün biçimler ekonomizm içine girer*"[198] diyerek, ekonomizmi alabildiğine genelleştirmesi buna tipik bir örnektir. Bu durum, Marksizm-Leninizmde özel bir yer tutan ekonomizm konusunun özünü unutturacak niteliktedir.

Bilindiği gibi ekonomizm sapması, en açık biçimde Lenin'in "*Ne Yapmalı?*" kitabında eleştirilmiştir. Genel olarak "**kendiliğindencilik**" **teorisi** olan ekonomizm, devrimci proletaryanın mücadelesinin **her alanda** kendiliğinden gelişmelere bel bağlama ve **her alanda** buna bağlı olarak **dar eylemle** yetinme demektir. Bu teori, nesnel koşulların gelişiminden hareket ederek, herşeyden önce proleetaryanın ekonomik mücadelesini yürütmeyi ve buna **siyasal** bir nitelik vermeyi savunan bir teoridir. Bir başka deyişle, mevcut olandan yola çıkarak, mevcut olanın kendiliğindan gelişmesini izlemeyi önerir. Siyaset ekonomiyi uslu uslu izler. Bu teorinin kitleleri bilinçlendirme teorisi, "**bilincin içten iletilmesi**" teorisidir. Bu yüzden ilkin, proletarya ekonomik mücadele içinde kendi ekonomik çıkarlarının bilincine ulaşır. Bu **fabrikalardaki yaşam koşullarının teşhiri** ile gerçekleşen bir bilinç olarak sosyalist siyasal bilincin ilk evresini oluşturur. Böyle bir teşhirle, ekonomik çıkarlarının bilincinde olan işçiler **sendikalar** içinde örgütlenirler ve kapitalistlere karşı mücadeleye girerler. "Elle tutulur, somut sonuçlar vaad eden" talepler doğrultusunda yürütülen bir mücadeledir bu. Gramsci'de bunun karşılığı "ekonomik-korporatif moment"tir. İkinci evrede ise, bu sendikal bilinç, işçi sınıfının ekonomik mücadelesine "siyasal nitelik kazandırarak" gelişir ve böylece karşılarına **devlet gücü** çıkar. Ve nihayet siyasal nitelik kazanmış ekonomik mücadelede bilinçlenen işçiler, parti içinde örgütlenirler. (Her grevcinin kendisini parti üyesi ilan etme hakkına sahip olması gerektiği şeklindeki menşevik anlayış buradan gelmektedir.)

Lenin, bu kendiliğindencilik teorisini eleştirirken, her şeyden önce, işçi sınıfının bilinçlendirilmesinin aşamalı olamayacağını belirtir. Lenin'de **sosyalist siyasal bilinç**, bir "evrensel bilinç" olarak kendiliğinden momentler aracılığıyla gelişmez ve oluşmaz. Bu bilinç, işçi sınıfına **dışdan**, siyasi gerçekleri açıklama kampanyası ile **iletilir**. İşçi sınıfı kendiliğinden sendikal bilincin ötesine geçemez.

Sözcüğün tam anlamıyla Gramsci'nin üç momentli bilinç oluşumu anlayışı, kendiliğindenciliktir, ekonomizmdir. Ve bu anlayışın örgütlenme

kavrayışının da –ilerde ele alacağız– Leninist parti anlayışından farklı olacağı açıktır.

Gramsci'nin bu değerlendirmeleri ideoloji, parti ve hegemonya ilişkisine açıklık kazandırmış bulunmaktadır. Burada ortaya çıkan bir yanılgı da, sosyalist devrim ile burjuva devrimini aynılaştırmak ve her iki devrimin rotasını ve örgüt anlayışını bir tutmaktır. Tüm bunları belli bir özgünlük içersinde yapmaktan öteye geçen Gramsci, bunları "tarihten" çıkartarak, "şimdiye dek tarihte olduğu gibi" diyerek genelleştirmeye yönelmesi yanılgının oluşumunu ifade eder. Ayrıca **ideoloji ile kurumlar** ilişkisinde de ters bir ilişki vardır.

Marksizm-Leninizmde ideoloji kavramı iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamı ile, "***ideolojiler** ... sınıf egemenliğinin **yalanlaşmış-yalanlaştıran, arkadan gelen doğrulamalar** görünümleri altında düşünülmüş bulunmaları sonucu, bir tür yansı gibi, **her zaman kurumlardan sonra gelir***."[199] (Marks) (abç)

Yine Marks-Engels, "*Alman İdeolojisi*"nde "*ideolojistler*"*in* "*sınıf yanılsamalarının oluşumunu sağlayan ... etkin, verici, kurumlaştırıcı*" egemen sınıf bireyleri olduğunu belirtirken,[200] ideolojilerin "yaratılması"ndan söz etmektedirler.

İkinci anlamda ideolojiler, belli bir **dünya görüşünü** ifade ederler. Bu bağlamda ideoloji olumlu bir işleve sahiptir.

Bu iki anlamda ideoloji kavramı, genel olarak Marksist-Leninist üstyapı kavrayışının bir ürünüdür. İdeolojik şekiller olarak üstyapı temele bağlıdır ve onun çerçevesi içersinde oluşur. Ancak bu belirlenme "genel" niteliktedir, yani yapı, üstyapıyı "genel olarak belirler". Bu yüzden üstyapı mutlak bir edilgenlik durumunda değildir ve karşı hareketi ile temel üzerinde de etkide bulunur.

> "... Barth, bizim, iktisadi hareketin politik ve başka yansılarından doğan tepkilerin iktisadi hareketin kendisi üzerinde etkisi olacağını kabul etmediğimizi sanıyorsa, akıntıya kürek çekiyor demektir. Marks'ın '18. Bruma-ire'ne baksın yeter. Burada politik çatışmaların ve olayların oynadığı özel rol üzerinde ve elbette bunların iktisadi koşullara **genel bağımlılığı** üzerinde durmuştur ... Bütün bu efendilerin eksiği diyalektiktir. Orada bir neden, burada bir sonuç görmekten başka becerdikleri bir şey yok."[201] (abç)

Marks-Engels’in, her zaman tahlillerini tarihsel evrim içinde ele almaları, bu evrimden sonuçlar çıkarmaları, çoğu kez tarihin aynı biçimde cereyan edeceğini savundukları ya da söyledikleri yanılgısında yol açmıştır. Aynı şekilde temel-tali ilişkisi, diyalektik bir ilişki olarak ve diyalektik bir bütünlüğün ifadesi olarak düşünmeyip, mekanik bir biçimde **mutlak bir sırasal ilişki** haline dönüştürülmesi de sık görülen bir yanılgıdır. Hegel diyalektiğinin ifadesi olan **zıtların özdeşliği** anlayışının ürünü olan bu mutlak sırasal ilişki (momentlerle gelişim) anlayışı, Marksist diyalektikle kesenkes aşılmıştır ve kavramsal olarak da terk edilmiştir. Marks ve Engels’in “ideoloji-kurumlar” ilişkisi üzerine söyledikleri ele alındığında bunun **tarihsel** değeri göz önüne alınmalıdır. Bugüne kadarki tarihte –proletarya devrimi ile ilk kez insanlığın kendi tarihlerini kendileri yapmaya başlamalarına kadar– bir sınıf egemen hale gelir gelmez, bu egemenliğini meşrulaştırmak ve korumak amacıyla kendi ideolojisini oluşturur. Bu ideolojiler, sınıf egemenliğinin yalanlaşmış-yalanlaştırıcı ve arkadan gelen doğrulamaları durumundadırlar. Bu yüzden kurumlardan sonra gelirler. Burjuvazinin tarihi buna açık bir kanıttır. (Gramsci’nin yanılgısı da budur.) Temelde feodal üretim ilişkilerinin bağrında doğup gelişen kapitalist üretim ilişkileri, giderek kendine uygun sosyal ilişkiler oluşturur. Bu toplumsal oluşum, kapitalist üretim ilişkileri ile biçimlenmiştir ve bu biçimleniş kaçınılmaz olarak belli birlikler, örgütler, kurumlar yaratmıştır. Ve bundan sonradır ki, bu yeni oluşumların ideolojik doğrulanmaları, meşruluklarının savunulması ortaya çıkar. Açıktır ki, hiçbir soyutlama somut olmaksızın, hiçbir teori pratik olmaksızın gerçekleşemez. Bir düşünce ürünü olan ideolojiler de, somutun, pratiğin ürünüdür. Bir toplumda belli bir ilişki yokken, bu ilişkinin kendisini tasarlamak olanaksızdır (ütopyacılar hariç). Bu öylesine bir gerçekliktir ki, proletaryanın ideolojisi bile, kendisinin mevcut olmadığı bir çağda ve toplumda değil, var olduğu, geliştiği ve geleceğine ilişkin verilerin ortaya çıktığı bir çağda oluşmuştur. Bu gerçeği, hukuk konusunu –bir ideolojik şekil olarak– irdelerken Engels şöyle belirtir:

> “Modern devlette hukuk, sadece genel ekonomik duruma uygun ve onu yansıtmakla yetinmemeli, bu durumu kendi içinde tutarlı bir şekilde yansıtmak ve kendi iç çelişkilerinden ötürü göz çıkarırcasına tutarsız görünmemelidir. Bunu başarmak için ise, ekonomik koşulların aslına sadık yansıtılışı **gitgide bozulmaktadır. Bir yasa**, bir sınıf

> egemenliğinin kaba, düpedüz, değişiklik görmemiş **dile getirilişi** olunca bu durum büsbütün belirginleşir. ... Böylece görülüyor ki, 'hukuk gelişmesi'nin büyük kısmı sadece şunlardan meydana gelmektedir: İlkin, ekonomik ilişkilerin hukuki ilkelere dolaysız çevrilmesinden doğan çelişkileri ortadan kaldırmak ve uyumlu bir hukuk istemi kurmak, sonra da, daha ilerdeki ekonomik gelişmenin ve bu gelişmede içerilmiş bulunan yeni çelişkilerin etki ve baskısıyla bu hukuki sistemde açılan gedikler.
>
> Ekonomik ilişkiler hukuki ilkeler olarak yansıması hiç şüphesiz aynı zamanda **tersine** dönmüş bir şeydir; hareketi yapan kişi bunun bilincine varmaksızın böyle olur. ... Böylece anlaşılmadan olduğu gibi kaldığı sürece **ideolojik kavram dediğimiz bu tersine dönüşün**, kendi sırasında, ekonomik temele tepkide bulunması ve **onu belli sınırlar içinde değiştirmesi** de bence oldukça açıktır."[202] (abç)

Hukukun belirlenmesi, bir devletin (yasama gücü olarak) varolmasını ya da bir sınıfın devlet iktidarını feth etmiş olmasını **öngörür**. Bu da devlet kurumlarının ve hukukun ifade ettiği ilişkilerin (her ilişki bir anlamda bir birlik oluşturduğu düşünülürse) varlığı demektir. Burada hukuk, bir ideolojik şekil olarak, **yapılır**, **yaratılır, oluşturulur, düzenlenir, tasarlanır**; hiçbir biçimde kendiliğinden doğmaz. Bu nedenle bir sınıfın entelektüel üretiminin sonucudur. İdeolojiler –ya da hukuk– "düşünülmüş" şeylerdir, düşünce ürünleridir. Bu nedenle kurumlardan sonra gelirler ve onları meşrulaştıran, doğrulayan, yalanlaştırıcı/yalanlaştıran ifadelerdir (gerekçelerin tersine dönmüş biçimleri). Ama bir kez oluşturuldular mı, onlar da temele tepkide bulunurlar ve onu belli sınırlar içinde değiştirirler. Bir başka deyişle, kendilerinin ürünü yeni ilişkiler ve oluşumlar (kurumlar) yaratırlar. Ama bu, köken sorununu ortadan kaldırmaz. Bu yüzden, Gramsci'nin iddia ettiği gibi, önce ideolojilerin oluşup, sonra bunların parti haline gelmesi, ancak belli bir evreden sonra olasıdır. Bu evre de, adına "parti" denmemiş bir önceki dönemin ürünüdür. Lenin'in parti üzerine yaptığı değerlendirmeler incelenecek olursa, bu gelişme daha açık görülecektir.

> "Parti, gruplar olmaksızın gelişemezdi, ve çok sayıda (sınırlı) insandan oluşan ve hemen hemen kişisel arkadaşlık ilişkisine dayanan, kenetlenmiş kapalı olan gruplar Rusya'da sosyalizmin ve işçi hareketinin gelişiminde zorunlu olan bir aşama idi."[203]

Bu aşamadan sonra, “program ve taktiklerin temel sorunlarında” birlik sağlamasıyla birlikte “parti” aşmasına geçilir. Gruplar dönemi (ki bu da sözcüğün dar anlamında bir örgüttür, bir kurumdur) **ideolojik birliğe** ve **maddi örgüt birliğine** yol açarak partinin oluşmasını sağlar. Bir bakıma, gruplar dönemi, partinin ideolojisinin oluşturulmasıdır. Bu da dar anlamda bir örgüt (kurum) temelinde gerçekleştirilir ve her grup belli bir oranda bir “program” sahibi olmaya çalışır ve olur. Ancak Gramsci’nin savladığı gibi, “parti” haline gelmeden önceki “moment”, “saf ekonomik-korparatif çıkarlar” alanı değil, tersine doğrudan politik mücadele alanıdır.

Teori pratikten çıkar, ama yeniden pratiğe döner ve pratiği düzenleme işlevi vardır. Bu son duruma bakıp pratiğin teorinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür, ama bunu genel bir saptama olarak **teorikleştirmek** ise bir sapmadır ve de saçmadır. İşte Gramsci bunu yapmıştır. Konuyu biraz daha açalım:

İdeolojilerin niteliğine ilişkin Marksist saptama, burjuva ideolojisinin kavranılması ve bertaraf edilmesi için gerekli bilgiyi sağlayan yönüyle de önemlidir. İnsanlığın tarih-öncesini oluşturan kurumların önceliği durumu, gerçek tarihte, yani insanların kendi tarihlerini kendileri yapmaya başladıkları andan itibaren ortadan kalkacaktır. Yalanlaşmış, yalanlaştırıcı ve yanılsamalar yaratan ideolojiler, yerlerini, gerçeği ifade eden ve gerçekliğin biçimlendirilmesine hizmet eden ideolojiye (dünya görüşüne) bırakır. **Ama böylece kendisini de ideoloji olmaktan çıkarır.**

Bu neden böyledir? Ya da neden daha önceki ideolojiler bir yanılsamalar üretmek ve yaratmak amacıyla üretilmiştir? Bunun temel nedeni **özel çıkar** ile **ortak (genel) çıkar arasındaki çelişki**dir.

Üretim araçlarının özel mülkiyetin bulunduğu koşullarda –en gelişmiş ve sonal hali ile kapitalist mülkiyet–, insanlar, kendi “çıkar”ını düşünen, “bencil insanlar” olarak “atomlara” ayrışmıştır ve kendi ürünlerine “yabancılaşmışlardır”. Bu yüzden bireyler, “*ilkin kendileri için ortak çıkarlarıyla çakışmayan, özgül çıkarlarını ararlar. Sonra ortak çıkar onlara ‘yabancı’ ve onlardan ‘bağımsız’ bir çıkar gibi, özel ve ayırt edici ‘genel’ çıkara dönüşmüş gibi sunulmuştur ... Diğer taraftan da bu özgül çıkarların pratik mücadelesi, gerçekte sürekli olarak topluluğa ve hayali ortak çıkarlarına karşı işler ve devlet biçimindeki hayali ‘genel’ çıkar tarafından pratik olarak müdahale edilmesini ve sınırlandırılmasını gerektirir.*”[204]

Bu nedenle “*egemen sınıfın yerine,* ***kendi kendine geçen sınıf****, önce yalnız kendi amacı içinde ilerleyebilmek için* ***kendi çıkarını toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarı gibi sunmaya****, yani ideal biçimde kendi fikirlerine evrensellik biçimi vererek sunmaya ve bunları tek akılcı, evrensel doğru fikirler gibi göstermeye* **zorlanır**. *Bir devrim yapan sınıf ise, bir sınıf olarak değil, tüm toplumun temsilcisi olarak, egemen sınıfa karşı çıkan toplumun tüm kitlesi olarak bir sınıfa karşı olduğu için, salt bu yüzden daha değişik başlangıçtan yola çıkar.* ***Başlangıçta*** *gerçekten onun çıkarları, eski-mevcut koşulların baskısıyla henüz güçlü bir biçimde bağını sürdürdüğü gibi, çıkarı, özgül bir sınıf çıkarı olarak henüz yeterince gelişmiş olmadığından, bu yapılabilir. Bu yüzden onun zaferi, başat konum kazanamayan diğer sınıfların pek çok bireyi için de yararlıdır, ama sadece bu bireyler egemen sınıfa kendilerini yükseltme olanağı bulana kadar.*”[205] (abç)

Özetlersek, Marks ve Engels’de ideoloji ikiye ayrılır. Birincisi, tarihsel nedenlerle bir sınıfın kendi çıkarını ortak çıkar gibi göstermeye ve böylece tüm toplum üzerinde egemen olmaya yarayan (yanılsamalar sağlayan) gerçekliğin ters yüz edilmiş hali olarak ideoloji. Bu ideolojiler, belli bir tarihe sahip değillerdir. İkinci tip ideoloji ise, gerçekliğin bir ifadesi olarak ve insanın kendini, doğayı değiştirmesine, kendi tarihini yapmasına hizmet eden ideolojidir. (Bilimsel ideoloji ya da bilimsel dünya görüşü olarak da ifade edilmektedir.) Her iki tip ideoloji de, mutlak bir edilgenlik içinde olan, içinden çıktıkları temeli etkilemeyen konumda değillerdir. Yine de ideolojiler, belli bir ekonomik ilişkilerden ve oluşumdan sonra ortaya çıkmışlardır. “*Özgül bir dönemde devrimci fikirlerin varoluşu, devrimci bir sınıfın var olmasını öngörür.*”[206] Böylece belli bir ilişki ve bu ilişkilerin oluşturduğu belli yapı (kurumlaşma) ortaya çıktıktan sonra, birinci tip ideolojiler, gerçeğin ters yüz edilmiş hali olarak oluşurlar. Burjuva ideolojisi bunun bir ifadesidir. **Burjuva ideolojisi**, kapitalizmin ekonomik temelde egemen olması, yani kapitalist ekonomik yapının (kurumlar olarak manifaktür, atölye, fabrika, sanayi birlikleri, borsalar, loncalar vb.) gelişmesiyle oraya çıkar ve bunlara belli bir meşruluk sağlar.

İşte Gramsci’nin “metodojik” ayrımının yarattığı çelişki bir kez daha açığa çıkıyor. Onun ideolojilerin “filizlenip” parti haline gelmeleri şeklinde ortaya koyduğu ve “şimdiye dek tarihte olduğu gibi” diyerek evrenselleştirdiği gelişme, burjuvazinin gelişmesinin belli bir evresini ifade

eder. Marks-Engels'in tahlil ve saptamalarının evrenselliği, bunların genel bir evrim içinde ve tüm evreleri kapsayacak biçimde olmasından kaynaklanır. Bu yüzden, tarihsel olarak, proletarya ideolojisine kadar tüm ideolojilerin "kurumlardan sonra" geldiği saptaması evrenseldir. Proletarya ideolojisi ise, ikinci tip ideoloji olarak belli bir gelişim düzeyinden sonra, ama sınıf mücadelesinin içinde değil, yanında ve ona paralel olarak gelişmiştir.

Bu konuda, burjuvazi açısından "**güçler ayrımı**" doktrini örnek olarak alabiliriz. İlk burjuva devrimiyle birlikte "güçler ayrımı doktrini" formüle edilmiştir. Bu doktrin, dünyada burjuvazinin siyasal iktidarı –belli sınırlar içinde– ilk ele geçirdiği 1648 Cromwell hareketiyle İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bu doktrin, Magna Carta'yla başlayan bir sürecin sonucudur ve formüle edildiğinde aristokrasi ile burjuvazi arasında bir denge durumu mevcuttur. İşte bu dengenin ifadesi ve kabulü olarak "güçler ayrımı doktrini" ortaya çıkmıştır. Yine 1789 Fransız Devrimi'nin "eşitlik-özgürlük-kardeşlik" şiarı, o güne dek oluşmuş burjuva ilişkilerin, burjuva kurumların meşruluğunu sağlayan, önündeki engelleri kaldıran, ama burjuvazinin kendi çıkarlarını "ortak çıkar gibi" sunan bir burjuva ideolojisinin ifadesidir. Gramsci ise, Fransız Devrimi'ni, daha önceden "filizlenmiş" burjuva ideolojisinin ürünü olan iradi ve planlı bir hareket olarak görür. Bu devrimle politik iktidarı alan burjuvazi, devlet gücü ile ideolojisine uygun kurumlar yaratmıştır diye ifade eder Gramsci. Oysa ki, burjuva ideolojisi, ne **ilkin** Fransa'da oluşmuştur, ne de burjuvazi **ilk kez** Fransa'da iktidara gelmiştir. Ayrıca Fransız Devrimi, doğrudan burjuva ideolojisinin ürünü olması bir yana, ayrıca burjuva ideolojisinin gerçek **oluşumunu** sağlayan bir devrimdir de.

Tüm bunların yanında, Gramsci'nin de belirttiği ideolojilerin örgütleyici ve değiştirici niteliği tarihsel geçerliliğe sahiptir, ancak bu geçerlilik ideolojilerin kurumlarla ilişkisinde (birinci tip ideolojilerde daha belirgin olarak) bir neden değil, sonuçtur. Engels'in deyişiyle, ideolojiler "*belli sınırlar içinde değiştirme*" özelliğine sahiptirler.

Özetle söylersek, Gramsci'de genel olarak burjuva devrimlerinin rotası ile proletarya devrimlerinin rotasının aynılaştırılması, burjuva devrimlerinin bazılarının özelliklerini evrensel hale getimesine yol açmıştır. Bu, tüm teorisine yansıyan bir yanılgı niteliğindedir.

Tüm bunlara karşın, yine Gramsci'nin içinde bulunduğu koşulları öne sürülerek, konuları "metodojik" düzeyde ele almak gerektiği söylenebilir. Ama öylesine bir "metod" vardır ki, bunun kendisi buna olanak tanımaz: Diyalektik yöntem. Gramsci'nin çıkış noktası olan Hegel'in dediği gibi, "*Minerva'nın baykuşu ancak karanlık bastıktan sonra uçmaya başlar*". Yani önce olaylar yaşanır, sonra o olayların düşünceleri edinilir. (Bilginin oluşumu) Ayrıca itiraz olarak şu da söylenebilir ki, Gramsci, Marks ve Engels'in "*Alman İdeolojisi*"nde ortaya koyduklarını, cezaevi koşullarından kaynaklanan bir terminolojiyle ifade etmiş olabilir. Ve bu nedenle "sapma" olarak görünenlerin önemsenmeyebileceğini ileri sürmek pekâlâ mümkündür. Ama buna bizzat "*Alman İdeolojisi*" engeldir:

> "**Egemenliği amaçlayan** her sınıf, **proletarya** gibi egemenlik altında olduğu zaman bile, tüm olarak toplumun ve genel olarak egemenliğin eski biçiminin ortadan kaldırılmasına yönelen her sınıf, kendi çıkarını genel çıkar gibi ortaya koyarak, yapmak zorunda kaldığı ilk momentte, **ilkin politik iktidarı ele geçirmelidir**."[207] (abç)

Ve bundan sonra, "*proletarya gelişme seyrine **eski sivil toplumun yerine**, bütün sınıfları ve bunlar arasındaki çelişmeleri kendi dışında tutacak bir birlik koyacaktır. Ve sivil toplumdaki gelişmenin tam resmi ifadesi olan **politik güç**, bu anlamıyla artık **mevcut olmayacaktır***"[208]

Gramsci için ise, sorunların "*korporatif planda değil de, 'evrensel' planda*" ortaya konulması, bir sınıfın alt sınıflar üzerinde hegemonya (kültürel, moral, politik –kısaca ideolojik–) kurmasını sağlar ve devlet (politik güç) bu sınıfın "*en fazla yayılması için uygun koşullar yaratmaya*" hizmet ettiği için, **bir sonraki momentin** sorunudur. (Gramsci bu momenti –ki üçüncü momenttir– "askeri düzey" olarak tanımlar.) Bu da Gramsci'nin tezleri ile Marksist-Leninist tezler arasında önemli bir zıtlık olduğunu gösterir. Bu zıtlık, hemen her alanda sürekli yinelenir.

Gramsci, adına "*sivil toplumda hegemonyanın fethi mücadelesi*" dediği, geleneksel aydınlar blokunun dağıtılması ve bunların bir kısmının proletarya ideolojisine kazanılması mücadelesi onun örgüt (parti) anlayışını ve işlevlerini tanımlar. Proletarya, devlet iktidarını ele geçirmeden kendi organik aydınlarını yetiştiremeyeceğini düşünen Gramsci (ki "*Güney Sorunu*"nda sorunu böyle koyuyordu), bu andan itibaren tüm dikkatini geleneksel aydınları "ideolojik olarak" dönüştürmek ve kazanmak

mücadelesine verir. Bu noktada da üst yapının “sivil toplum-politik toplum” olarak ayrılmasının gereği yeniden ortaya çıkar. (“Metodojik” ayrımdan uzaklaşma) Çünkü aydınlar, “*egemen grubun, toplumsal hegemonya ve siyasal hükümet ast işlevini uygulayan ‘vekilleri’dir (memurlarıdır).*” Bu durumda aydınların iki bölüme ayrılması gerekir: 1) Sivil toplumda hegemonya işlvini gören aydınlar; 2) Politik toplumda (devlet) politik egemenliği sağlayan ve yürüten aydınlar (asker-sivil bürokrasi). Eğer bu ayrım, salt metodojik düzeyde kalsaydı, aydınların kazanılması **devletin içten fethi anlayışına** ulaşacaktı. Bu anlayışı da II. Enternasyonal oportünizminin öne sürdüğünü çok iyi bilen Gramsci, bundan uzak durmak ister. Bu nedenle “sivil toplum-politik toplum” ayrımıyla tüm aydınların değil, “iktidarın fethinin başlıca koşullarından biri” olarak “sivil toplumda hegemonyanın fethi”ni sağlayacak aydınların kazanılması öne çıkar. (“Metodojik” ayrımın gerçek ayrıma dönüşmesi.) Ancak Gramsci için, proletaryanın kendi “organik aydınlar”ını devlet aygıtının feth edilmeden önce yaratılamayacağı doğruysa, bunu proletaryanın gelecekteki iktidarının nüvesi olan bir oluşu içinde, yani parti içinde yaratamıyacağı yanlıştır. Proletarya partisi, proletaryanın “organik aydınlar”ının **yetiştiği** ve onlarca **oluşturulan** bir yapılanmadır. Bu partinin iki temel görevi vardır:

Birincisi, parti içinde ve proletaryaya ilişkin görevlerdir. Bu görevler, tüm parti üyelerinin “aydın” olarak yetiştirilmesidir. Bu kadroların politik ve askeri nitelikleri talidir. Ve bu şekilde eğitilmiş kadrolar (ya da proletaryanın “organik aydını” olması gerekenler), yani politik ve askeri niteliği ağır basan kadrolar, mücadelenin pek çok sorunun çözümünü güçleştirir. Böylesi bir kadro anlayışı (yani politik-askeri kadro anlayışı), “sivil toplum-politik toplum” **farkını görmeyen** ve **ilk hedef** olarak politik iktidarın fethini (“politik toplumun” ele geçirilmesini) düşünen ve bu yüzden “hareket savaşı stratejisini” ya da “cephesel saldırı” teorisini savunan kavrayışın ürünüdür –der Gramsci. Böylece Gramsci’nin anlayışında parti kadroları, bir yandn “aydın” niteliği kazanacak biçimde “kültürel” yönden eğitilirken, öte yandan onları politik ve askeri kadro haline sokarak “aydın” olmasını engelleyen “yanlış” devrim teorileriyle mücadele etmelidir. Bu ikinci yan, Gramsci’nin mücadele biçimleri konusundaki –özellikle Bordiga’ya karşı– eleştirilerinin temel nedenidir.*[209]

İkinci görev, parti **dışında** ve partinin işlevi olarak, egemen sınıfların **ideolojik blokunu parçalamak** ve geleneksel aydınları **ideolojik olarak kazanmaktır.** Böylece parti, içte ideolojik eğitime ağırlık verirken, dışta **ideolojik mücadeleyi temel alır**. Ancak bu ideolojik eğitim (içte) ile mücadele (dışta), Gramsci'nin anladığı anlamda düşünülmelidir, yoksa Marksist-Leninist ideolojik eğitim ve ideolojik mücadele ile önemli farkları vardır.

c) Aydınlar ve Proletarya Partisi

Gramsci'nin örgütlenme (parti) anlayışını derinlemesine ele alırken, kısaca Leninist parti anlayışını anımsatmakta yarar vardır.

Lenin'e göre, proletaryanın örgütleri çeşitlidir.

> "**Genel olarak örgütün derecesine ve özel olarak gizliliğine** dayanarak kabataslak şu kategorilere ayrılabilir: 1) **Devrimciler örgütü**; 2) Mümkün olduğu kadar geniş ve değişik **işçi örgütleri** (belli şartlar altında, öteki sınıfların belli unsurlarını da kapsama alacağını düşünerek kendimi işçi sınıfı ile sınırlıyorum). B**u iki kategori partiyi meydana getirir**. Ayrıca, 3) Parti ile işbirliği yapan işçi örgütleri; 4) Parti ile işbirliği yapmayan, ama fiilen onun denetimi ve yönetiminde olan işçi örgütleri; 5) İşçi sınıfının, sınıf mücadelesinin kendini büyük ölüde ortaya koyuşu sırasında herhangi bir ölçüde sosyal-demokrat partinin yönetimine giren örgütsüz unsurlar."[210] (abç)

Stalin, Leninist parti anlayışını şöyle özetler:

> "1) Önde gelen parti işçilerinden, esas olarak **profesyonel devrimci**, yani parti çalışması dışında hiçbir işle uğraşmayan ve gerekli teorik bilgiye, tecrübeye, örgütsel pratiğe ve Çarlık polisiyle dövüşme ve ellerinden kurtulma ustalığına sahip olan parti işçilerinden meydana gelen sıkı ve düzenli bir kadro; 2) Yüzbinlerce emekçinin sevgisi ve desteğini kazanan bir mahalli parti örgütleri ağı ve çok sayıda parti üyesi."[211]

Bu şekilde oluşan bir parti **yukardan aşağıya** örgütlenir.

> "Devrimci sosyal-demokrasinin örgütlenmedeki ilkeleri, demokrasiye karşı hiyerarşik yapı, ya da diğer bir deyişle otonomiye

> karşı merkeziyetçiliktir. Bunlar eyyamcıların savunduklarının tam tersi ilkelerdir. Sonuncuların savundukları ilke, tabandan yukarı doğru tırmanmak istediği için, en uzak otonomiye ve demokrasiye varıncaya dek vardır. Fakat devrimci sosyal-demokrasi **iktidar mücadelesini yukardan başlattığı için**, bölümlerin karşısında merkez teşkilatının haklarını ve tam yetkisini ve iktidarının genişletilmesini savunur."[212] (abç)

Bu şekilde örgütlenmiş Bolşevik Partisi, nesnel koşullara bağlı olarak kendi taktiklerini belirler. Kapitalizmin –zayıf da olsa– iç dinamikle geliştiği ve bu yüzden milli krizin kesikli olduğu ülkelerde, devrimci mücadele evrim aşaması ve devrim aşaması şeklinde iki evrede mütalaa edilebilir ve her iki aşamada da proletarya partisinin görevleri değişiktir. İkinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, evrim aşamasındaki çalışma tarzı işçi sınıfını bilinçlendirmek, örgütlemek, işçi sınıfı ile öncüsünün (partinin) bağlarını sıklaştırmak, işçi sınıfının ve emekçi halkın bilincini yükseltmek, demokratik muhalefetin en solunda yürüyerek egemen sınıfları yoğun **politik propagandayla** teşhir etmektir. Parti içinde ise, oportünizme karşı ideolojik mücadele yürütülür. Devrim aşamasında ise, partinin görevleri silahlı ayaklanmayı örgütlemek ve yönetmektir.

Bilindiği gibi Lenin, proletarya partisinin asıl görevinin proletaryanın **politik mücadelesini**, yani iktidar mücadelesini yürütmek olduğunu söyler. Lenin, ekonomizmin, proletaryayı ekonomik mücadeleye yöneltmek ve partinin görevini de bu mücadeleyi yürütmek, buna siyasal nitelik kazandırmak olduğu şeklindeki tezini şiddetle reddeder. Proletaryanın dikkatini kendine ve kendi ekonomik mücadelesine yöneltenlerin sosyalizme ihanet ettiklerini söyleyen Lenin, partinin görevini, proletaryanın iktidar mücadelesini yürütmek olarak saptar. Bu temelde, partinin işlevi, **siyasi gerçekleri açıklama kampanyasını örgütlemektir.**

> "Bizim en büyük hatamız, siyasal ve örgütsel görevlerimizi, her günkü iktisadi mücadelenin kısa vadeli, 'elle tutulur', 'somut' çıkarları düzeyine indirgememizdir."[213]

> "En geniş siyasal ajitasyonun yürütülmesi ve bunun sonucu olarak da bütün alanları kapsayan **siyasi gerçekleri** açıklama kampanyasının **mutlak olarak zorunlu** olduğunu ve eğer eylemimiz gerçekten sosyalist bir eylem olacaksa, bu eylemin **başlıca görev** olduğunu gördük."[214] (abç)

Bu Leninist parti anlayışına karşı ileri sürülen bir itirazı ele alalım. Buna göre, Leninist parti anlayışının göreli olarak kapitalizmin geri olduğu, otokratik bir yönetimin bulunduğu (Gramsci'nin diliyle söylersek "sivil toplumun ilkel ve peltemsi" olduğu) Rusya gibi ülkelerde geçerlidir; kapitalizmin ileri düzeyde olduğu ülkeler için ("Batı" için) geçersiz olduğu, en azından yetersizdir. Nitekim II. Enternasyonal oportünistleri Leninist parti anlayışına bu temelde karşı çıkmışlardır.*[215] Komintern'in V. Dünya Kongresi'nde (1924) tüm komünist partilerin "Bolşevikleştirilmesi" kararını alırken, temelde bu anti-Leninist görüşlerin tasfiyesini hedefliyordu.

Gramsci, PCI yöneticisi ve Komintern Yürütme Komitesi olarak V. Dünya Kongresi kararını benimsemiş ve geniş biçimde PCI içinde uygulamıştır. Öyle ki Bordiga'nın "bolşevikleşme"ye karşı, yani Leninist anlayışa karşı çıktığında buna karşı mücadeleyi başlatan bizzat Gramsci olmuştur. (Bu konuda Gramsci'nin 9 Şubat 1924 tarihli mektubuna bakmak yeterlidir. Bkz: Üçüncü Bölüm) Bu bağlamda onun Leninist parti anlayışını "Batı" için geçersiz olduğunu düşündüğünü söylemek olanaksızdır. Ancak "*Defterler*" incelendiğinde, bunun **biçimsel** olduğu, Leninist parti anlayışından yalnızca merkeziyetçiliğin alınmış olduğu görülmektedir. Genel olarak Gramsci ile Lenin'in saptamaları arasındaki çelişkiyi (ya da ilişkiyi) bir yazar şöyle ifade etmektedir:

> "Gramscigil hegemonya kavramı, Lenin'kine çok yakındır. Gene de önemli bir nokta üzerinde, **kültürel ve ideolojik yöntemin ön plana gelmesi** üzerinde, **ondan ayrılır**... Lenin, hegemonyanın salt **politik** görünümü üzerinde durur, çünkü onun için **özsel sorun** devlet aygıtının kaba güç aracılığıyla devrilmesidir: amaç politik toplumdur ve ona erişmek için ön bir politik hegemonya zorunludur. ... Buna karşılık Gramsci'ye göre, yönetici sınıfa karşı mücadelenin **özsel alanı** sivil toplumda yer alır: sivil toplumu denetleyen grup hegemonik gruptur ve politik toplumun fethi, onu devletin tümüne yayarak, bu hegemonyayı tamamlar. Gramscigil hegemonya sivil toplumun politik toplum üzerindeki önceliğidir. **Leninist çözümleme bunun tam tersidir**. Bu farkı **hafifletmek için** Gramsci, sivil toplumn **ülkelere göre değişen** önemine bağlı bulunan böyle bir karşıtlığı Lenin'nin önceden söylediğini belirtir."[216] (abç)

Bir Gramsci incelemecisi olan Portelli'nin belirttiği bu "terlik", Lenin'in belirttiği "iktidar mücadelesinin yukardan başlatılması" ile birleşince parti anlayışında çok net biçimde görülü. Şüphesiz dünyayı farklı yorumlayanların onu değiştirme tarzları, kullandıkları araçlar da farklı olacaktır.

Daha önce belirttiğimiz gibi Gramsci'nin parti anlayışı, kuruluş ve yapılanış olarak **biçimde** Leninisttir. Öyle ki Jakobenliğe yönelttiği tüm eleştirilere karşın, Jakobenist bir anlayışa sahipmiş gibi görünebilir Gramsci. Lenin, partinin "*illegal çekirdeklerden oluşur*"[217] saptaması ve partide "*program ve taktiklerin temel sorunlarında birlik*"[218] olması gerekliliğini çeşitli yazılarında belirtmiştir. Bu iki öge, yani "illegal çekirdek" ve "program ve taktiklerin temel sorunlarında birlik", Gramsci'de "kararlı ve kalıcı öge" ve "kolektif irade ve homojenlik" olarak devriklenmiştir. Ve ona göre, partinin gelişmesi "*merkezdeki çekirdeğin organik gelişmesiyle*"[219] gerçekleşir; demokratik merkeziyetçilik "*hareket halinde bir merkeziyetçiliktir*".[220] Gramsci'nin Leninist parti anlayışıyla benzerliğin hepsi de bu kadardır. Bu noktada ilginç olan da, benzerliklerin, pek çok oportünist ve revizyonistlerin Leninizme yönelttikleri ağır suçlamaların konusu olmasıdır ve aynı çevreler için Gramsci ise bir "demokrattır". Oysa "Stalinizmin Leninizmi" (!) diyerek suçlanan Leninist parti anlayışındaki merkeziyetçiliğin benimsenmesi ve bunun güçlendirilmesinin savunulması Gramsci için oldukça önemlidir. Bunun nedeni, şüphesiz PCI içinde güçlü bir muhalefetin güçlülüğü olması ve bu Leninist ilkeyle salt muhalefeti güçsüzleştirmek istenmesidir.

Şimdi Leninizm ile Gramsci'nin örgüt anlayışındaki farklılıkları görelim:

Gramsci, "*bir partinin var olması için* ***üç temel ögenin birleşmesi*** *zorunludur*" der.[221] Bu ögeleri ise şöyle ifade eder:

Birinci temel öge: "***Bir kitle ögesi, sıradan ve ortalama insanların oluşturduğu bir kitle ögesi****. Bu kişilerin katılması yaratıcı ruh ve örgütçü yetenek değil de,* ***disiplin*** *ve* ***sadakat*** *biçiminde olur.* ***Bunlarsız parti olamayacağı doğrudur****, ama sadece bunlarla var olamayacağı da doğrudur. Bunlar, kendilerini merkezileştiren, örgütleyen ve disipline eden birileri olduğu sürece bir güçtür. Bu birleştirici gücün yokluğunda onlar dağılırlar, aciz birer toz taneciği gibi yok olurlar. Bu unsurların her birinin*

birleştirici bir güç olabileceği yadsınamaz, ama ben, böyle bir güç olmadıkları ya da böylesi bir güç haline getirecek koşulların olmadığı –ya da eğer böylesine bir güç iseler, politik olarak etkin olmayan ve sonuç doğurmayan sınırlı bir alanda sıkışmış oldukları– momentten söz ediyorum."[222] (abç)

İkinci temel öge: "*Başlıca **birleştirici öge** ki, ulusal planda merkezidir ve kendi başlarına bırakıldığında hiçbir değeri olmayan bir güçler bütününü etkin ve erkin kılar. Bu öge, yüksek düzeyde birleştirici, merkezileştirici ve disipline edici güçle donanmıştır ve –belki de bu değerlerin temelidir– icatta bulunma gücüne de sahiptir. Bu ögenin tek başına partiyi meydana getiremeyeceği de doğrudur, yine de ilk görünen ögeye göre, parti meydana getirme yeteneği daha fazladır.*"[223]

Üçüncü temel öge: "*Bir **aracı öge**dir, ki bu, birinciliyi ikinciye, yalnızca 'fiziki' olarak değil, aynı zamanda **moral ve entelektüel olarak** da birleştirir ve temasa getirir.*"[224]

> "Gerçeklikte bu üç öge arasında her parti için 'sabit oranlar' söz konusudur ve bu 'sabit oranlar' gerçekleştirildiğinde en yüksek etkinliğe ulaşılır."[225]

Görüldüğü gibi, Gramsci'de parti, kitle + militan kadro + merkez yöneticiler olmak üzere üç kısımdan meydana gelir. Bu **üçlü yapı** Leninist partinin ikili yapısına göre, bir genişlik ifade ettiği ve Gramsci'ninki geniş kapsamı nedeniyle "kitle partisi" anlayışına denk düştüğü söylenebilir. Ama bunu böyle tanımlamak ve Leninist partinin "**kitle partisi**" olmadığını ileri sürmek tam bir bilisizliktir. Leninist parti bir devrim partisi, bir savaş örgütü, bir öncü müfrezedir. Onun kitleyle ilişkisi, kitlelerin seviyesine inerek değil, kitlenin seviyesini partinin düzeyine yükselterek, yani kitleye sınıf bilinci vererek onları kadrolaştırarak partiye almaya dayanır. Proletaryanın kitle partisi kavramı, Leninist bağlamda düşünülmedikçe bir burjuva örgütlenmesi (parti) anlayışından öteye geçemez. Bu kitle-parti ilişkisi öylesine özseldir ki, menşevik-bolşevik ayrımının temelini oluşturmuştur. Bilindiği gibi, RSDİP'nin II. Kongresi'nde Parti Tüzüğü ele alınmıştır. Bu kongrede tüzüğün I. maddesi üzerine Lenin şiddetli bir mücadeleye girişmiştir. Martov'un önerdiği haliyle, I. madde, yani parti üyesinin tanımına ilişkin madde, "**her grevcinin parti üyesi olması**"na yol açabilecek niteliktedir. Böylece parti içinde ve parti ile kitle arasındaki tüm

sınır çizgileri kaldırılmış olmaktadır. Lenin ise, her grevcinin kendini parti üyesi ilân edemeyeceğini, parti üyesi olunabilmesi için daha başka nitelikler istenmesi gerektiğini söylüyordu. Belli bir teorik düzeyi garanti altına alan partinin dar ve profesyonel devrimcilerden oluşan bir çekirdek ve bunun etrafında oluşan parti kadrolarının oluşması Leninist parti anlayışını ifade eder.

Gramsci, birleştirici, örgütleyici, disipline edici güç olarak bir ögeden söz etmekle profesyonel devrimcilere atıf yaptığı ileri sürülebilirse de, onda, bunlar merkez yönetim olarak "aracı öge" kullanan (kuryeler gibi) **statik** bir yapıdır. Oysa Leninizmde merkez, profesyonel olarak çalışan parti işçileri demektir ve **dinamiktir**.

Gramsci, parti hiyerarşisinde, kendisinin üç ögesini bir **orduyla** benzeştirerek açıklar. (İlerde göreceğimiz gibi, politik mücadele biçimleri konusunda da aynı benzeşme yöntemi kullanır.) Gramsci bu açıklamayla, partiyle, tüm kitleyi (proletaryanın tamamını) **örgütlenmiş** bir yapılanmasını anladığını ortaya koymaktadır.

> "Sabit oranlar teoremi, örgüt bilimine (yönetim makinesinin, demografik bileşimin vb. incelenmesi) ve hatta genel siyasete (durumların, güç ilişkilerinin çözümlenmesinde, entelektüel sorununda vb.) ilişkin birçok usavurmanın daha belirgin bir düzenlilik içinde olması ve daha açık kılınması için yararlı bir biçimde kullanılabilir. ... Özellikle örgüt bilimi yararlı bir biçimde bu teoreme başvurabilir ve bu olanak **ordu konusunda** açıkça ortadadır. Gerçekten her toplum biçimi, kendine özgü bir ordu türüne ve her ordu türü de kendine özgü ve üstelik farklı kuvvet ve uzmanlaşmış sınıflar bakımından değişen bir sabit oranlar ilkesine sahiptir. Erler, rütbeli erler, astsubaylar, subaylar, üstsubaylar, kurmaylar, Genel Kurmay vb. arasında belli bir oran söz konusudur."[226] (abç)

Gramsci'nin kendisine örnek bir örgütlenme olarak seçtiği ordunun **erleri**, partisinin birinci temel ögesini oluşturur. Diğerleri de astsubaylar, subaylar vb. dir. Tabi ki bir partinin hiyerarşik yapısı, merkeziyetçiliği ve disiplini çok dikkatli olmak koşuluyla, bir orduyla benzeştirilebilinir. Yoksa çok kolaylıkla militarist bir yapılanmaya, emir-komuta zincirine varılarak, politik nitelik ve demokratik yan dışlanır. Gramsci'nin, sık sık askeri konulara yaptığı atıflarla, bir yerde aşırılaşma eğilimi taşıdığını

söyleyebiliriz. Her şeye karşın Gramsci’nin anti-Leninist yanları, özsel olarak “metodojik” dediği üstyapı ayrımına dayanır.

Nasıl ki Gramsci proletarya devrimi ile burjuva devrimini özleştiriyorsa, aynı biçimde burjuva toplumundaki hiyerarşi (“aydınlar hiyerarşisi”) ile proletarya partisindeki kademeleşmeyi aynılaştırır. Yukarda “sabit oranlar” konusunda gördüğümüz askeri örgütlenmeyi (ordu) bir başka yerde hiyerarşi için atıf yapmakta kullanır:

> “... askerlik örgütü hiyerarşiye **örnek olarak** gösterilebilir: astsubaylar, üstsubaylar, kurmaylar, bir de gerçekte önemleri sandığımızdan büyük olan birliklere bağlı basamaklar.”[227]

Bu noktada bir ayrımın da altını çizmek gerekmektedir: Gramsci’nin üç temel ögesi ile (ki bunlar partiyi oluştururlar) bunların herbirinin **iç ve alt** oluşumları karıştırılmamalıdır. “Sabit oranlar teoreminde” ifade edilen bileşim, bir parti içi hiyerarşik yapılanmayı ve kademeleşmeyi ifade ettiği bağlamda, hemen hemen tüm partilerde görülebilir. Ancak buna karşın **üç temel** ögesinin, partinin kendi sınıfını **tümüyle** kapsaması bağlamında bir yeri vardır ve bu yüzden merkez ile kitle arasında bir “orta kademe” (aracı öge) ortaya çıkar. Gramsci’de bu “aracı öge”, **alt kadrolar ile merkez arasında** ilişki ve bağlantıyı sağlayan bir yapı, öge değildir. Bu öge, kitle ile merkez arasında bulunan bir sistemdir. Marksist-Leninist partide **yapay** bir “orta kademe” bulunmaz. Bu kademenin düzen partilerindeki yeri ise açıktır, ama proletarya partisinde gizlilikten kaynaklanan ve bir uzlaşma-işbölümü gereği olarak ortaya çıkan bir dizi alt organlar ve kadrolar bulunur. En alt basamakta yer alan “hücreler”, Marksist-Leninist partide sözcüğün dar anlamında birer **örgüttürler** ve bunların iç yapılanması ve sayısı, partinin gelişimine ve devrim sürecinin öne çıkardığı görevlere göre değişir ve hiçbir zaman sabit oranlara bağlanamaz.*[228]

Gramsci için durum böyle değildir. Onun partisi, “sivil toplum ile politik toplum”un **bütünsel bir ifadesi**dir ve toplumdaki üstyapıya denk düşer, ama çekirdek halinde böyledir. Oysa tıpkı bir toplumda olduğu gibi, parti içinde de sürekli “kararsız dengeler” oluşur ve bunlar aşılır, yeniden oluşur. Böylece sürekli yeni dengeler kuran bir iç yapılanma süreci yaşanır. Bu edenle bir partinin nicelik ve niteliğini, kimya biliminin “sabit oranlar teoremi” ile belirlemeye kalkmak bir yanılgıdır ve Gramsci’nin bu

yanılgısını –yine– "metodojik" deyip, "öğretici" deyip hafifletmeye çalışmak bir işe yaramayacaktır. Artık bunlar eskimiştir.

Gramsci, proletarya partisi olarak kendi anlayışındaki partinin iç ve dış temel görevlerini de şöyle ifade eder:

> "Bazı toplumsal gruplara göre, politik parti, sadece **kendi organik aydınlarını dilediğince geliştiren bir araçtır.** Bu yetiştirme üretici-teknik alanında değil, doğrudan doğruya **politika ve felsefe alanında** olmaktadır."[229] (abç)
>
> "Bütün gruplar için ise, politik parti, devletin politik toplumda daha geniş ve daha bileşimli biçimde gördüğü işi, **sivil toplumda gören**, yani belli bir egemen grubun **organik aydınları ile geleneksel aydınları birbirine bağlayan mekanizmadır**. Parti bu işi, temel görevine bağlı olarak yapar. Bu **temel görev** de, kendini oluşturanları, yani ekonomik olarak doğup gelişen toplumsal grubun ögelerini işleyip onları eksiksiz, **sivil ve poltik toplumun birer usta politik aydın yöneticisi ve örgütleyicisi** durumuna yükseltir."[230] (abç)

Gramsci için, partinin temel işlevi "***eğitici işlevidir, yani entelektüel işlevidir***".[231]

"*Güney Sorunu*" yazısında proletaryanın kendi öz aydınlarını ("organik aydınlar") "*ancak devlet iktidarını ele geçirdikten* ***sonra*** *oluşturabilir*" diyen Gramsci, "Defterler"de, bunun **parti içinde** ve partinin temel görevi olarak, ama devlet iktidarının ele geçirilmesini tümüyle dışlayarak, gerçekleşebileceğini savunur. Gerçekte bu önemli bir fark olarak görünmez. Sorun, pratiğin, gelecekteki yeni toplumun (sosyalist toplum) çekirdeği olup olmadığıdır. Gramsci, sivil toplum ve politik toplumu kendi bünyesinde, ama bir **nüve** olarak toplayan parti anlayışı ile, soruya olumlu yanıt verir. Bu haliyle "fabrika konseyleri" anlayışını "terk" etmiş bulunmaktadır, ama bir farkla: artık fabrika konseyleri, proletarya partisinin **içinde** yer alan örgüt birimleridir ("fabrika hücreleri" olarak). Bu evrim, Gramsci'nin 1926 öncesi anlayışının terkedilmesi olarak değil de, gelişimi olarak ele alınması daha doğrudur.

Bilindiği gibi, Komintern V. Dünya Kongresi partilerin "bolşevikleştirilmesi" kararı almıştır. Bunun PCI de uygulanması ise *Lyon Kongresi* kararıyla netleşir. Bu kongrede Gramsci, partinin fabrikalarda "hücreler" şeklinde örgütlenmesi gerektiğini önerir ve Kongre bu öneriyi

kabul eder. Partinin bir organı olarak buradaki “fabrika hücreleri” Gramsci’nin *Ordine Nuovo*’daki “fabrika konseyleri” ile benzeşir, ya da Gramsci onların birbirine denk olduğunu varsayar. İkisinin arasındaki fark, ikincisinin bir parti yapısı içinde olmayışıdır. (Ve o dönemde Gramsci’ye yöneltilen eleştirilerden biri de “konseyler”i parti konusu dışında ele aldığı şeklinde olduğunu anımsatalım.) Artık “fabrika hücreleri” temelinde örgütlenen bir parti vardır ve bu parti kaçınılmaz olarak “**sovyetler**”in işlevlerini de yerine getirecektir. İşte Gramsci’nin katkısı buradadır. Onun için, artık, parti-sovyetler (“konseyler”) şeklinde ikili bir örgütlenme olmayacaktır. Sovyetlerin işlevlerini de parti yerine getirecektir. Sovyetler işçilerin ve köylülerin (askerler) yönetim aygıtı, yani yeni devlet biçimidir. Aynı zamanda, ekonomik niteliği, üretimi düzenleyen yanı vardır, ama belirleyici olan sovyetlerin **yeni tip devlet** olmasıdır. Sivil toplum ile politik toplumu kendi bünyesinde birleştiren parti, bu sovyetleri de kapsamına alır. Gelecekteki –ama yakın gelecekte– proletarya iktidarının nüvesi olan sovyetlerin partiye alınması, partinin nüve haline gelmesine yol açması ve böyle algılanması çok doğaldır. Çünkü, bu bağlamda, “organik aydınla” parti içinde, yani **bugünden yarına** gerçekleşen bir proletarya iktidarı altında (nüve halinde de olsa) yaratılabilinecektir. Demek ki Gramsci, “*Güney Sorunu*”ndaki görüşlerinden ve *Ordine Nuovo* dönemindeki tezlerinden hiç de uzaklaşmış değildir.

Proletaryanın öncü müfrezesi olarak, onun en ileri ve en savaşkan unsurlarının örgütü olarak parti ile proletaryanın devlet biçimi olan sovyetlerin birbirine karıştırılması, partinin önderliğini yadsımak olduğu kadar, onun sovyetleri örgütleme işlevini de, sovyetlerin kendisini de ortadan kaldırır. Bu hangi gerekçelerle savunulursa savunulsun, özde proletarya partisini sıradanlaştırmak, kitle düzeyine indirmek, öncülüğü reddetmek, kısaca anti-Leninist bir anlayıştır. Gramsci, partiyi (Leninist anlamda), “sivil toplum”, sovyetleri “politik toplum” örgütü olarak yerleştirdiğinden, bunların “birliğini” sağlayan **yeni bir parti** anlayışına ulaşır. Sonuçta yanılgı “metodojik” olduğu ileri sürülen Hegelci diyalektiğin (idealizmin içkin olarak var olduğu) kullanılması ile yapılmış olan “sivil toplum-politik toplum” ayrımına dayanmaktadır.*[232]

Gramsci’nin parti ve aydınlar konusundaki diğer bir yönü de, II. Enternasyonal oportünizminin dogmalarıyla olan benzerlikleridir. Bilindiği

gibi, II. Enternasyonal oportünistleri, proletarya “*ülkeyi yönetmeye yetenekli, eğitilmiş kimselerden ve yöneticilerden yeteri kadar hazır kadrolara sahip değilse, proletarya iktidarını koruyamaz, dolayısıyla ilk önce kapitalist rejimde kadroları yetiştirmek, sonra iktidara geçmek gerekir*” demekteydiler. İşte Gramsci’nin politik iktidarın fethinden önce “*sivil ve politik toplumun birer usta politik aydını, yöneticisi ve örgütleyicisi*” yetiştirme temel görevi; işte, “***yeteri kadar hazır kadro***”nun sayısını saptamaya yarayan “sabit oranlar teoremi”; işte, güçlü sivil toplumun olduğu yerde devletin “**ön siper**” olması ve sivil toplumun “**direnmesi**” anlayışı (iktidarı koruması).

Gerçekte Gramsci, kendi görüşlerini ve PCI deneyimini irdeleyerek genel bir teori oluşturmaya yönelirken (ve üstelik Marksizme bir “felsefe sistemi” vermek amacıyla da), özgül durumları büyük ölçüde genlleştirip ele aldığı görülmektedir. Hemen tüm ülkelerde koünist partilerinin kuruluşu, ilkin burjuva ve küçük-burjuva aydınlarının proletarya ideolojisini benimsemesiyle başlamıştır. Gramsci’nin sözleriyle söylersek, geleneksel aydınların bir kısmı ideolojik olarak proletarya saflarına kazanılmıştır, ama **kendiliğinden** bir gelişmenin ürünü bir kazanmadır bu. Lenin’in deyişiyle, bunun nedeni, “*bilimin taşıyıcıları burjuva aydınları*”[233] olmasıdır. Ve bu aydınlar proletarya ideolojisini benimseyerek bunu proletaryaya iletirler (**bilincin dıştan iletilmesi**). Bu ilk dönemde, şüphesiz burjuva ideolojisine ve onun yarattığı sapmalara karşı verilen **ideolojik mücadele**, partinin kuruluşu için **gerekli ve belirleyici** bir koşul ve mücadeledir. Bu nedenle proletarya partisinin kuruluş döneminde, parti içinde sınıfsal köken ayrımı yapılmaz, bunun yerine **profesyonel devrimcilik** esas alınır. Proletarya partisi kurulduktan sonra, yani “en iler unsurlar” örgütlü hale geldikten sonra, temel görev proletaryanın iktidar mücadelesini yönetmektir. Bunun için de proletaryanın bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi gerekir. Proletaryaya sosyalist siyasal bilinç iletilir ve onların parti üyeliği için gerekli koşullara sahip olması sağlanarak parti içinde örgütlenir. Ama proletaryanın iktidar mücadelesinde tek örgütü parti değildir. Proletaryanın, Lenin’in belirttiği gibi değişik örgütleri vardır ve sovyetler de bunlardan biridir.

İkinci olarak, Lenin, parti kadrolarının **politik** niteliğine önem verir. Bu yüzden kadroların, devletin ve toplumun yöneticisi, örgütleyicisi olması,

mevcut devlet aygıtının parçalanarak ele geçirilmesi gerektiğinden, bugünden yarına gerçekleştirilecek bir görev **değildir**. Parçalanarak ele geçirilecek devlet aygıtının yerine, yeni ve o güne kadar insanlık tarihinde görülmemiş bir mekanizma konacaktır (sovyetler). Bu mekanizmada, bürokrasi ve militarizm bulunmaz; bürokrasi lağvedilir ve bürokratik işlemler, her işçinin kolayca üstesinden gelebileceği biçimde **basitleştirilir**. Yani bugünden öğrenilmesi gereken bir devlet yöneticiliği yeteneğine, deneyimine hiç de gerek yoktur. (Bu proletarya iktidarının temel özelliklerinden birisidir.) Profesyonel ordu yerine, halkın özerk silahlı örgütlenmesi konur ve burjuva parlamentosu tümüyle tarihten silinir. Tüm bu özellikleri karşısında, partinin devrim öncesinde devleti (ve de toplumu) yönetecek kadrolar yetiştirmesi gerektiğini söylemek boş bir yineleme (totoloji) olmaktan öte, siyasal oportünizmdir. (Salt üretime, üretim tekniğine ilişkin olarak **teknik personelin** yetiştirilmesi konusu ele alındığında –ki Gramsci'ye göre bu personel "yeni aydın tipi" olarak proletaryanın organik aydınlarını oluşturur–, bunun proletaryanın devlet aygıtını ele geçirdikten **sonra** proletaryanın **kendisi tarafından** yapılabilineceği açıktır.)

Tüm bu ve benzeri gerçeklerden sonra, "*bütün insanlar aydın kişilerdir*"[234] demek, ve giderek özelleşerek "*bir politik partinin bütün üyelerini aydın saymak gerektiğini*"[235] söylemek gülünç değilse, trajiktir. İnsanların düşünen, düşünce sahibi olmaları niteliğini öne çıkararak "aydın" (düşünce üreticisi) diye savlamak, **maddi emek ile zihni emeğin** birbirinden ayrılması ve birbiriyle çelişmesini unutmak, ve eğer böyle bir "ayrılık" varsa bunun aşılmasının "öznel" olduğunu söylemek demektir. Bir başka deyişle, sosyalist toplumda çözülerek sınıfsız topluma geçildiğinde mevcut olmayacak bir çelişkiyi, kapitalist toplumda "atomlar" düzeyinde çözmeye kalkmak subjektif idealizmdir. Marks-Engels, "*Alman İdeolojisi*"nde, bireylerin "***bilinç ve dolayısıyla düşünce sahibi***" olmaları ile "***düşünce üreticileri***" olmalarını birbirinden kesin olarak ayırırlar. Bunu da işbölümünün bir sonucu olarak maddi-emek ile zihni-emeğin birbirinden ayrılmasının ürünü olarak belirtirler. Ve sonuç ise açıktır:

"Üretici güçler, toplumsal durum ve bilincin birbiriyle çelişebileceği ve çelişmek zorunda olduklarıdır. Çünkü işbölümü entelektüel ve maddi etkinliğin (etkinlik ve düşünce, yani düşüncesiz eylem ve eylemsiz

düşünce), yani eğlence ve çalışma, üretim ve tüketim, ayrı bireylerin payına düşmesi olasılığını, daha doğrusu gerçeğini gösterir; bunların çelişmemesinin tek olasılığı da işbölümünün dönüştürülmesine (yadsınmasına) bağlıdır."[236]

[130] Gramsci, *Modern Prens*, s. 20.
[131] Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 3.
[132] Gramsci, *Modern Prens*, s. 77.
[133] Gramsci, *Modern Prens*, s. 132.
[134] Gramsci, *Modern Prens*, s. 82.
[135] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 25.
[136] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 23-24.
[137] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 56.
[138] Gramsci, *age*, s. 57.
[139] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 57, Dipnot.
[140] Marks-Engels, *Kutsal Aile*, s. 185.
[141]* Marksist klâsiklerin çevirisinde ortak bir dil (terminoloji) ülkemizde oluşma-mıştır. Bu nedenle sık sık farklı metinler ortaya çıkmaktadır. Bu alıntının da iki farklı çevirisi –üstelik aynı kitap içinde– vardır. Son cümle, aynı kitabın bir başka yerinde şöyledir: "Günümüzde ancak siyasal kör inanç hâlâ devletin toplumun düzenleyici öğesi olduğunu tasarlayabilir, oysa tersine devlet toplum tarafından belirlenmiştir."* Görüldüğü gibi iki farklı çeviri ele alındığında "*bürgerliche Gesellschaft*" üç biçimde ifade edilmiştir: "uygar yaşam", "burjuva toplum" ve "toplum". Gerek Marks, gerekse Hegel, "*bürgerliche Gesellschaft*"ı kullanırlar ve her ikisinde de bu terimin karşılığı "sivil toplum"dur. Bu terim için "*Alman Ideolojisi*"nin İngilizce çevirisinde şöyle bir açıklama yapılmaktadır: "Sivil toplum deyimi, Marks ve Engels'de iki farklı biçimde kullanılmıştır: 1) Gelişimin tarihsel evresini göz önüne almadan toplumun ekonomik sistemini, politik kurumları ve ideolojik biçimleri belirleyen maddi ilişkilerin tümünü belirtmek için; 2) burjuva toplumunun (ya da bir bütün olarak bu toplumu), kapitalizmin maddi ilişkilerini belirtmek için. Bu yüzden deyimi somut içeriğine göre 'sivil toplum' (ilk durumda) ya da 'burjuva toplum' (ikinci durumda) şeklinde çevirdik"** (Hemen belirtelim bu ayrım Marks ve Engels tarafından bizzat yapılmıştır.)
* Marks-Engels, *Kutsal Aile*, s. 340.
**Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 89, Dipnot.
[142] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 208.
[143] Gramsci, *age*, s. 208.
[144] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 258-59.
[145]* Gramsci'nin "*Hapishane Defterleri*"nde yer alan bu "Devlet" bölümü, Onur Yayınları tarafından basılan aynı adlı kitapta kısmen yer almaktadır. Özellikle alıntının ilk bölümü ile Marks'a ilişkin son satırları yer almamaktadır. Bu çeviriye esas alınan metinden kaynaklanabileceği gibi,

çevirmenin, yani Kenan Somer'in "özel" seçkisi de olabilir. (Bkz: *Hapishane Defterleri*, s. 179 ve devamı.)

[146] Gramsci, *Ordine Nuovo*, 5 Haziran 1920, Vol: II, No 4.

[147]* Böylece, yani bu yolla "dünya görüşü" de kitlelere verilebilir. Gramsci'ye göre, "yeni bir dünya görüşüne uygun yeni bir ahlâk benimsetilince, sonunda bu görüş de benimsetilir, yani tam bir felsefe reformuna yol açılır."* "Entelektüel ve moral yönetim" böylece bir dünya görüşünün benimsetilmesinin aracı olmaktadır. Kısacası "entelektüel ve moral yönetimi" gerçekleştiren bir "dünya görüşü" (ya da ideoloji) değil, "dünya görüşünü" gerçekleştiren "entelektüel ve moral yönetim"dir. Bu da "partiler ve sendikalar"ın görevlerinin (ve de işlevlerinin) ne olması gerektiği (ya da ne olduğu) sorusuna belli bir yanıt verir. Özellikle partiler, kendi dünya görüşlerini kitlelere benimsetmek istiyorlarsa, Gramsci'ye göre, önce "kültürel ve ahlâki" değerleri onlara iletmelidirler. Bu da politik mücadelelerin ikincil hale gelmesi demektir. "Partilerin yaşam öğeleri şunlardır: yüreklilik (aşılmış kültür eğilimlerine direnme), erdem (yeni bir kültür ve yaşam tipinin desteklenmesinde gözüpek istenç), onur (yüksek bir erek için davranma bilinci) vb."**

* Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 248.

** Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 210.

[148] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 261.

[149] Gramsci, *Note Sul Machiavelli*, s. 132. Akt. Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s 32.

[150] Gramsci, *Passato e Presente*, s. 72, *age*, s. 33.

[151] Gramsci, *Modern Prens*, s. 54-55.

[152] Marks, *Kapital*, Cilt: III, s. 49.

[153] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 258.

[154] Gramsci, age, s. 259.

[155] Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 42.

[156] Bobbio-Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, s. 38.

[157] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 253.

[158] Gramsci, age, s. 261.

[159]* Bu, Marksizmin olgucu olduğu demek değildir. Ancak Gramsci de bunun farkındadır ve bilerek belli bir seçkiye gider. Yani Gramsci "olması gereken"den yola çıktığının bilincindedir. Gramsci şöyle yazıyor: "**Olması gereken, somutluktur, daha da iyisi, gerçekliğin gerçekçi ve tarihe uygun olan tek yorumudur, eylem durumundaki tarih, eylem durumundaki tek felsefe, tek politikadır**."* (abç) Marks'ın "*Feuerbach Üzerine Tezler*"inin 11.'si, yani "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde **yorumlamakla** yetindiler, oysa, asıl önemli olan dünyayı **değiştirmektir**" belirlemesi, Gramsci için filozofların pratik faaliyet içinde, dünyayı değiştirme edimi içinde bulunmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Ona göre, tarih, "akıl tarafından yönetilen bir ilerlemedir". Bu Hegelci saptama, Gramsci'de insanların hep belli şeyleri amaçlayarak ve bunların teorisini yaparak (felsefi sistemler ve ideolojilerle) ve bunlar aracılığıyla kurumlar oluşturarak, kendi tarihlerini yaptığını düşünmektedir. Marks-Engels, tarihte insan eyleminin yerini net biçimde açıkladıkları için Gramsci'nin nasıl bir yanıgı içinde olduğunu anlatmayı gereksiz buluyoruz.**

* Gramsci, *Felsefe ve Politika Sorunları*, s. 277.

** Bkz: Engels, *L. Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 55-57.

[160] Engels, *L. Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 17.

[161] Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 279.

[162] Bobbio, *Gramsci ve Sivil Toplum*, s. 39.

[163] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 59.

[164]* Bu öylesine açıktır ki, Hegelci Croce'nin, "felsefe, tarih yazımının yöntembili-midir" değerlendirmesi olduğu gibi Gramsci tarafından alınmıştır. "Praxis felsefesi kavramını 'tarihsel yöntembilim' olarak işleyip geliştirme", Gramsci'nin bir amacı olarak belirginleşir. (Bkz: *Hapishane Defterleri*, s. 286).

[165]* Gramsci'nin böylesi bir arayış içine girmesinin nedeni, kendi parti pratiğinde bulunabilir. Ancak böyle bir "arayış"ın salt Gramsci'ye özgü olmadığı açıktır. Gram-sci'nin yazılarının Türkçeye çevrilmesiyle birlikte başlayan "sivil toplumculuk" rüzgârı, kendisini bir örgüt olarak ifade edememişse de, pek çok kesimleri –şu ya da bu oranda– etkilemiştir. Etkilemenin boyutları ayrı bir yazının konusu olacak kadar geniştir. Buna en son örnek, Y. Küçük'tür. Y. Küçük'ün bir önerisi olduğunu öğreniyoruz: "Geçmişe ve özellikle yakın geçmişe bir **bilgi kuramı** ve oluşması açısından bakmak" (*Toplumsal Kurtuluş*, Sayı: 4, s. 49. -abç). Bu önerinin Gramsci'nin çabaları ve çağrıları ile nasıl bir benzerlik içinde olduğu açıktır. Ancak Gramsci, kendi teorik görüşlerine bir bilgikuramsal temel vermek isterken, Y. Küçük, tersine, başkalarının teorilerine "bilgikuramı" vermeyi "öneriyor". Özellikle adı geçen sayıda THKP-C'nin teorik görüşlerinin "bilgikuramı"nı bulmak için gösterdiği çaba insanın gözünü yaşartacak kadar "derindir"! Gerilla savaşından hareketle ortaya çıkardığı (!) bilgikuramı, Mahir yoldaşın SBF profesörlerinden öğrendiğini iddia ettiği "örümcek ağı teorisi" ile bulunmuş oluyor! Doğal olarak, aynı savaşın teorisini yapmış olanların tümü için geçerli olması gerektiğini Y. Küçük düşünmemiştir –belki de vakti olmadığından–. Mao, Giap, Che ve diğer gerilla teorisyenleri için acaba Y. Küçük, SBF'nin hangi profesöründen ders aldı diyebilecek?

[166] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 52.

[167] Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 61.

[168] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 236.

[169] Gramsci, *Modern Prens*, s. 120.

[170] Gramsci, *age*, s. 118.

[171] Gramsci, *age*, s. 117.

[172] Marks, *Ücret, Emek ve Sermaye*.

[173] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 25 Ocak 1894.

[174] Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 15-16.

[175] Gramsci, *Modern Prens*, s. 152; *Hapishane Defterleri*, s. 173-174; *Selection from Prison Notebooks*, s. 242-243.

[176] Gramsci, *Modern Prens*, s. 81.

[177] Gramsci, *Modern Prens*, s. 152.

[178] Gramsci, *Modern Prens*, s. 153.

[179] Hegel, Die Logik, *Werke*, Bd: 8, 1840.

[180] Gramsci, Şubat 1925 tarihli yazısı, *Selection from Prison Notebooks*, s. 78.

[181] Gramsci, age, s. 91.

[182] Gramsci, *Modern Prens*, s. 152.

[183] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II-III*.

[184] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 243; *Modern Prens*, s. 153.

[185]* Burada Marksist-Leninist teorinin bazı –bu konuya ilişkin– saptamalarını ele alıp, Gramscici ilginç bir yorumu yapılabilir. Ama Gramsci'nin bizzat kendisi buna engeldir. O, kendi içinde bütünselliği olan, sistematik bir tahlil yapmaktadır ve hemen her konuda kendinin ya özgün görüşünü belirtir, ya da Marks-Engels'e atıf yapak, onların tezlerini nasıl anladığını ifade eder. Bu yüzden kendisinin boş bıraktığı yerleri doldurmak diye bir durum olamaz. Örneğin yukardaki sözlerini sosyalist devrim-burjuva demokratik devrimi ayrımı açısından alıp, geri-kalmış ülkeler (ya da

sömürgeler) için ikinci devrimin "sorun" olduğunu söylemek Gramsci'yi hiç anlamamak demektir. Böyle bir ifade bile, kapitalizmin egemen olduğu, ama "sivil toplum"un gelişmediği ülkeler (Rusya) ile sömürge ya da geri-bıraktırılmış ülkeler aynı bağlamda ele alınmak durumundadır ki, bunun yanlışlarını göstermeye bile gerek yoktur.

[186] Gramsci, Güney Sorunu. Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 161-165.

[187] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 21.

[188] Gramsci, age, s. 23.

[189] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 275-76.

[190] Gramsci, *Modern Prens*, s. 159.

[191] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 160; *Modern Prens*, s. 55.

[192] Engels, *Anti-Dühring*, s. 180.

[193] Gramsci, *Modern Prens*, s. 85.

[194] Gramsci, *Modern Prens*, s. 82.

[195] Gramsci, *Modern Prens*, s. 83; *Selection from Prison Notebooks*, s. 181.

[196] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 181.

[197] Gramsci, *age*, s. 181-182.

[198] Gramsci, *Modern Prens*, s. 57.

[199] Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz.

[200] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 60.

[201] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890.

[202] Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890.

[203] Lenin, 12 Yıl Kolleksiyonuna Önsöz, *Revizyonizm, Doğmatizm ve Oportünizme Karşı*, s. 125.

[204] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 46-47.

[205] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 60-61.

[206] Marks-Engels, *age*, s. 61.

[207] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 46-47.

[208] Marks, *Das Elend der Philosophie* (*Felsefenin Sefaleti*), s. 182.

[209]* Gramsci'nin PCI-Genel Sekreterliğine seçildiği III. Kongre'de –*Lyon Kongresi*– parti içinde kadroların "kültürel olarak eğitilmesi" konusunda karar alınmış olması, bu düşüncesinin cezaevinde oluşmuş ve oraya özgü olmadığını gösterir. Ancak "*Defterler*"deki yaklaşımı bütünsellik taşır. Bu yüzden salt kadroların "kültürel geriliği"ne karşı bir çözüm olarak düşünülmemelidir.

[210] Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, s. 72.

[211] *SBKP (B) Tarihi*, s. 353.

[212] Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım, Geri*, s. 234.

[213] Lenin, *Ne Yapmalı?*, s. 132.

[214] Lenin, *Ne Yapmalı?*, s. 122.

[215]* Yakın dönemde "Avrupa Komünizmi" savunucuları da, bu Leninist parti anlayışına aynı temelde karşı çıkmışlardır.

[216] Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 72-73.

[217] Lenin, *Örgütlenme Üzerin*e, s. 73.

[218] Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, s. 223.

[219] Gramsci, Modern Prens, s. 137.

[220] Gramsci, *Modern Prens*, s. 137.

[221] Gramsci, *Modern Prens*, s. 43.

[222] Gramsci, *Modern Prens*, s. 43; *Selection from Prison Notebooks*, s. 152.

[223] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 152.

[224] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 153; *Modern Prens*, s. 43.

[225] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 153; *Modern Prens*, s. 44.

[226] Gramsci, *Modern Prens*, s. 140-141.

[227] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 24.

[228]* Leninist partinin en küçük biriminin "hücre" olarak adlandırılması Komin-tern'in V. Dünya Kongresi ile birlikte olmuştur. Sözcüğün dar anlamında bir örgüt olan en alt basamağın "hücre" olarak tanımlanması, partinin bir organizma olması (örgütler toplamı, ama aritmetik değil, aynı zamanda organik bir toplamı) ve her organizma gibi "hücre"lere sahip olması anlamında yapılmıştır. "Hücre" bu bağlamda anlaşılmalıdır. 3-5 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu "hücre", olsa olsa bu birimin "komitesi" olarak adlandırılabilinir ve Leninist kullanımın dışındadır.

[229] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 28.

[230] Gramsci, *age*, s. 28.

[231] Gramsci, *age*, s. 29.

[232]* Revizyonizmin proletaryanın "öncü partisi" ile "kitle partisi" ayrımı, bir yerde aynı anti-Leninist öze sahiptir. Revizyonist "politik kitle partisi" kavrayışı ile Gramsci'nin "sivil ve politik toplumu bünyesinde birleştiren" ve tüm kitleyi kapsayan "modern prensi" arasındaki fark, sadece "metodojik"tir.

[233] Lenin, *Ne Yapmalı?*, s. 52-53.

[234] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 19.

[235] Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, s. 24.

[236] Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 45.

II.
DEVRİM VE BUNALIM

Gramsci bir sınıfın, egemenlik için yürüttüğü mücadelenin nasıl planlanması gerektiğini, yani devrim stratejisini, ilkin bu mücadelenin gelişim evrelerinin saptanması ve bu evrelerdeki karşılıklı güç ilişkisinin belirlenmesiyle birlikte ele alır. Daha tam deyişle, "durum tahlilleri" ile "güçler dengesi"ne bakarak, belirli bir evredeki (momentteki) mücadelenin rotasını ve mücadele biçimlerini ele alır. **Her durumda** egemenlik için yürütülen mücadeleyi **üç ana düzeyde** ("momentte") ele aldığını daha önceki bölümde görmüştük. Sırasıyla bu ana düzeyler:

1) Ekonomik-korporatif mücadele,
2) Politik-ideolojik mücadele,
3) Politik-askeri ve askeri mücadeledir.

Her düzeyin ve mücadelenin kendine özgü örgütleri ve hedefleri vardır. Bu ana düzeylerin alt momentleri ise şöyledir:

Gramsci'nin "*ilk ve basit moment*" olarak tanımladığı "***ekonomik-korporatif***" **evre**de, sınıfların bireyleri ekonomik çıkarlarla bir araya gelirler ve bu çıkarları sağlamak için mücadele ederler. Bu mücadelenin örgütleri ise mesleki (korporatif) niteliktedir. Bu düzeyde proletaryanın örgütlenmesi sendikalardır. (**Ekonomik mücadele ve sendikalar**).

İkinci "moment", mevcut düzen içinde kısmi reformlar için yapılan mücadele evresidir. Bu evrede proletarya "yasama ve yürütmeye katılma", burjuvaziyle "siyasal ve hukuksal eşitliği sağlama" amacıyla mücadelesini sürdürür. Marksist-Leninist terminolojiyle söylersek, bu evredeki mücadele demokratik haklar için yapılır. Bu mücadelenin örgütleri ise, ilkin Fransız Devrimi'nde görülen biçimiyle "kulüpler"dir. (**Demokratik mücadele ve demokratik kitle örgütleri** –dernekler, kulüpler, birlikler–)

Üçüncü "moment", siyasal mücadele evresidir. Burada mücadelenin hedefi, proletaryanın "sivil toplumda hegemonyasını" kurmaktır. Bu yüzden **mücadele alanı** "sivil toplum"dur ve sivil toplum örgütleri içinde yürütülür. Bu mücadelenin örgütü, "ekonomik ve siyasal ereklerin birliği" ile

“entelektüel ve moral birliği” ifade eden **partidir**. Proletarya partisi, proletaryanın alt-bağımlı gruplar üzerinde hegmonyasını sağlamak için mücadele eder. Bu alt-bağımlı gruplar ise, urjuva toplumunda irincil olarak köylülerdir. (**Hegemonya için mücadele ya da ideolojik mücadele ve parti**)

Dördüncü “moment” (üçüncü ana düzeyin ilk basamağı olarak) ise, politik-askeri mücadele evresidir. Bu evredeki mücadele “*hegemonya sahibi askeri gücü, savaş faaliyetinin büyük bir bölümünü yok ederek, büyük bir arazide erimeye ve dağılmaya zorlaması anlamında askeri karakterde sonuçlar doğuracak nitelikteki siyasal eylem biçimleriyle*” yürütülür.[237] (**Askeri mücadelenin birinci evresi ve partinin politik-askeri niteliğinin öne çıkması**)

Beşinci “moment” ise, dar ya da teknik-askeri mücadele evresidir. Bu evrede, doğrudan devletin zor aygıtı (ordu, polis vb.) ile mücadeleye girişilir. Açık siyasal zora karşı devrimci zor kullanılır. (**Askeri mücadele ya da ayaklanma ve silahlı örgütlenme**)

Gramsci, bu “momentlerden” ilk üçünün “siyasal güç ilişkileri”, son ikisinin ise “askeri güç ilişkileri”ne ait olduğunu belirtir. Siyasal güç ilişkilerini kapsayan siyasal düzey (ikinci ana moment) ekonomik temele ilişkin gelişmenin (birinci ana moment) bir ürünüdür ve oradan kaynaklanır. Ama “*tarihsel hareket, devamlı olarak birinci ve üçüncü moment arasında ikinci momentin aracılığıyla salınır.*” Her moment belli bir güçler ilişkisi olarak bir “güçler dengesi” oluşturur. Ve mevcut durum tahlilleri de, bu dengenin durumunu saptamaya yarar.

> “Bu bir düzeyden ötekine gelişme düzeyi **gerçekleşmezse**, bu süreç o zaman öz olarak kişilerin ve kişi irade ve olanaklarının rol aldığı bir süreç olur, durum körelir ve hatta çelişkili durumlar ortaya çıkabilir, eski toplum varlığını sürdürür ve ‘nefes alma’ olanağına kavuşur, karşısında bulunan seçkinleri fiziki olarak ortadan kaldırır ve yedek güçleri terör altına alır; ya da mücadele eden güçler karşılıklı olarak yok olur, böylece belki yabancı bir gücün nöbetçiliğinde bir **mezar barışı** kurulmuş olur.”[238] (abç)

Bir devrimci ayaklanmanın başarısızlığı durumunda neler olabileceğini sergileyen Gramsci için, en önemli moment ikinci momenttir (siyasal ilişkiler alanı ya da siyasal düzey). Bu düzeyin üçüncü alt momenti, yani

politik partiler arasındaki mücadele evresi, tümüyle “sivil toplum”da meydana gelir ve burada **hegemonya** kazanma-yitirme mücadelesi gündemdedir. Bu toplumda hegemonya sağlandığı –karşıt için yitirildiği– oranda güçler dengesi değişir ve üst momentte, askeri mücadele evresine geçilir. Bu evrede (“momentte”) kitlesel ayaklanmalar ve örgütlü-planlı askeri hareketler sözkonusudur. (Devlet aygıtı doğrudan hedef alınır.) Ancak bu noktada sorun, üçüncü momentin niteliğinden çok bu momente **geçişin koşullarıdır**. Gramsci bunun koşulunun “**organik bunalım**” olduğunu söyler. Bu bunalım, “*yönetici sınıfın hegemonya bunalımıdır ya da devletin bütünlüğünün bunalımıdır*”.[239] Bunun mevcut olup olmadığı da “durum tahlilleri” ile belirlenir. Tabii bu tahliller, aynı zamanda, Gramsci’nin dünyayı nasıl yorumladığını da gösterir.

> “Bir yapı incelenirken, **organik hareketleri** (nispeten kalıcı hareketler), adına ‘**konjonktürel hareketler**’ diyebileceğimiz (geçici, dolaysız ve neredeyse raslantısal hareketler) hareketlerden ayırdetmek gereklidir.”[240] (abç)
>
> “Konjonktür, belirli bir evrede pazarı belirleyen koşullar dizisi olarak belirlenebilir, şu koşulla ki, bunlar hareket içinde varlık olarak, yani sürekli değişen bileşimler sürecinin, ekonomik çevrime (*cycle*) ilişkin bir sürecin oluşumu olarak tasarlansın. İtalya’da ‘elverişli ya da elverişsiz ekonomik durum’un anlamı ‘konjonktür’ sözcüğüne bağlıdır. ... ‘Durum’ ile ‘konjonktür’ arasındaki fark şudur: Konjonktür ekonomik durumdan vasıtasız ve geçici karakteristikler dizisidir. Bu yüzden ‘durum’ strateji ve propagandayla bağlantılıyken, konjonktür çalışması, daha çok vasıtasız politikaya, taktiklere ve ajitasyona sıkıca bağlıdır.”[241]
>
> “**Konjonktür olayları** organik hareketlerden bağımsız değildir, ancak anlamları tarihsel olarak pek önemli değildir; bunlar, günlük, önemsiz, küçük yönetici gruplara ve iktidardan dolaysız olarak sorumlu kişilere yönelmiş **siyasal eleştiriye** yol açarlar ... **Organik olaylar** ise, dolaysız sorumlu yönetici kişilerin ötesinde büyük gruplaşmalara yönelen **tarihsel-toplumsal eleştiriye** yol açarlar.”[242] (abç)

Konjonktürel hareketlerin ortaya çıkardığı bunalımlar, Gramsci için, **ekonomik bunalım** ve **hükümet bunalımı**, olarak iki biçimde görülür. Bu

iki bunalım, hiçbir biçimde ikinci momentten üçüncü momente geçişi ifade eden bir “durum” yaratmazlar. Bunun tersi bir yaklaşımla, yani konjonktürel hareketlerin yarattığı bunalımın (ekonomik ve hükümet bunalımı) böyle bir geçişin koşullarını yarattığını düşünerek, devletin ele geçirilmesi için (doğrudan saldırı) yapılacak hareketlerin, Gramsci’ye göre, yenilgiye uğraması kaçınılmazdır. Gramsci, Dreyfus olayını buna örnek olarak gösterir ve bu olayın yarattığı hükümet bunalımının Fransa’da bir ayaklanma ortamı yaratmamıştır der. Yine aynı şekilde ekonomik bunalım için, 1789 Fransız Devrimini örnek gösteren Gramsci, 1789’da bu ülkede “*ekonomik durumun oldukça iyi olduğunu ve bu yüzden mutlakiyetçi devletin çöküşünün yoksullaşma bunalımına dolaysız olarak bağlanamayacağını*”[243] söylemektedir. Kısacası Gramsci, konjonktürel hareketler olarak ekonomik buhranların “organik bunalımı”, yani “otorite bunalımı” ya da “hegemonya bunalımı” olmadığını ve böyle bir bunalımlar yaratamayacağını söylemektedir. Ancak Gramsci, yine de bu bunalımların belli bir etkisi olduğunu da kabul eder.

> “Bizzat ekonomik bunalımların dolaysız olarak esaslı olaylar meydana getirmesi pek olanaklı sayılmazsa da, bu bunalımların devletin ilerdeki tüm yaşantısını etkileyecek sorunların düşünülmesi, konulması ve çözümlenmesinin yaygınlaşması için daha uygun bir zemin oluşturacağı doğrudur.”[244]

Gramsci, kendi terminolojisiyle, ekonominin devrevi hareketinin bir devrime yol açmayacağını, yani bir “devrim durumu” yaratmayacağını ifade etmektedir. Özellikle Rosa Luxemburg’a yönelttiği eleştiriler bu noktada toplanır. Gramsci, Rosa Luxemburg’un, “*dolaysız ekonomik öge (bunalım vb.) düşman savunmasında bir gedik, yani kendi birliklerinin hızla akmasına ve kesin (stratejik) bir başarıya ulaşmasına ya da stratejik düzen bağlamında hiç olmazsa önemli bir başarı sağlamasına yetecek derecede bir gedik açacak sahra topçusuna benzeterek*” ele aldığını belirtir.[245] Gramsci’nin bu sözlerini Marksist-Leninist terminolojiye çevirirsek, şöyle dediğini buluruz: Rosa Luxemburg, ekonomik buhranın mevcudiyetinin silahlı ayaklanma (Gramsci buna “doğrudan saldırı” der) için gerekli nesnel koşulları yaratabileceğini savunur. Gramsci, Rosa Luxemburg’un bu kavrayışını “**ekonomik determinizm**” olarak ifade eder. Bu nedenle, Rosa Luxemburg, “iradi” (volantirist) ve örgütsel ögeleri gözardı etmektedir.

Çünkü –der Gramsci, “*bir birey ne kadar dolaysız fiziki varlığını korumak durumunda kalırsa, uygarlık ve insanlığın karmaşık ve daha yüksek bütün değerlerini o kadar destekler ve bu değerlerle kendini o kadar özdeşleştirir*”.[246] *[247] Ayrıca “sivil toplum”un çok karmaşık olduğu gelişkin devletlerde, ekonomik ögenin yıkıcı (*catastrophique*) patlayışlarına karşı dirençli bir yapı oluşmuştur

Evet, ekonomik buhranlar tek başlarına devrimci bir durum yaratamazlar, ama Gramsci’nin savladığı gibi, bunun nedeni “sivil toplum”un yapısı da değildir. Gerçek neden, **teml ile üstyapı arasındaki dolaysız bir bağlantının olmamasıdır**. Politika, ekonominin **yoğunlaşmış** bir ifadesidir; ekonomik buhranlar doğrudan kapitalist **üretim sürecine ilişkindir.**

> “Üstyapı, **üretime**, insanın üretici faaliyetine doğrudan doğruya bağlı değildir. O üretime, ancak dolaylı bir şekilde ekonominin aracılığıyla bağlıdır. Bu yüzden, üstyapı, üretici güçlerin gelişme düzeyindeki değişiklikleri dolaysız ve doğrudan değil, temeldeki değişikliklerden sonra yansıtır.”[248]

Burada Gramsci’nin eleştirisinin kısmi doğruluğu ile çıkış noktasının (nedenler) yanlışlığı açıkça görülmektedir. Yine de, saptama, son tahlilde doğrudur. Ancak devrimci mücadelenin **ekonomik devrevi harekete bağlı olarak** yükselip alçaldığını düşünen salt Rosa Luxemburg değildir. Gramsci’nin çok iyi bildiği Komintern’in III. Dünya Kongre’sinde aynı görüş Troçki tarafından da dile getirilmiştir ve bu Komintern’in görüşü olarak benimsenmiştir. “Dünya Ekonomik Bunalımı ve Komünist Enternasyonal’in Görevleri” adlı raporunda Troçki ve Troçki’den sonra konuşan Radek, 1921’de ekonomik durumun güç ilişkilerinde yadsınamayacak değişikliklere yol açtığını ifade etmişlerdir. (Gramsci’nin atıf yaptığı ve benimsediği “*İkili Perspektif*” de bu döneme ilişkindir.) Yine aynı dönemde Kondratiev 50'şer yıllık kapitalist toplumsal dönemler olduğunu, ekonominin devrevi hareketine bakarak saptıyordu.

Aynı konuda Marks ve Engels de 1847 dünya ticaret ve sanayi buhranına bakarak, 1848 devrimlerine yol açan durumun kapitalizmin **sürekli ve genel bunalımı** olduğunu ifade etmişlerdir. Ama kısa sürede yanıldıklarını anlayan Marks ve Engels, ekonominin devrevi hareketinin bir devrime yol açmayacağını söylemişlerdir. (Ayrıntılı bilgi için bkz:

Kesintisiz Devrim-I ve *Türkiye Devriminin Acil Sorunları-I*) Ancak burada ekonominin devrevi hareketi ya da bunun bir evresi olan **ekonomik buhranlar** ile Gramsci'nin sözünü ettiği "**yoksullaşma bunalımı**"nı birbirine karıştırmamak gerekir. Gramsci, ekonomik buhranı bir "yoksullaşma bunalımı" olarak koymakla oldukça önemli bir hata yapmaktadır. Ekonomik buhranlar sırasında, genel olarak emekçilerin işsiz kalması genel bir durumdur, ama bunların "yoksullaşması", yani tam deyişle "mülksüzleştirilmeleri" ile aynı şey değildir. Herşeyden önce ekonomik buhranda yoksullaşanlar proletarya değil, elinde az çok mülkü olanlardır. Aşırı üretim buhranı bolluk içinde yoksulluktur, ve özellikle serbest rekabetçi dönemde, devrenin tamamlanmasıyla bir **refah** dönemi yaşanır. Bu yüzden "yoksullaşma"yı sadece buhran dönemlerine özgü olarak almak, kapitalist üretim ilişkilerinin genel niteliğini unutmak demektir. Gerçek anlamda tüm toplumu etkileyen bir "yoksullaşma bunalımı" ancak büyük mülksüzleştirme dönemlerinde olabilir ve bu da özellikle kapitalizmin egemen olmaya başladığı, yani feodalizmin çözüldüğü, kırlarden kentlere büyük göçlerin olduğu dönemlerdir. Bu bağlamda 1789 Fransız Devrimi bu büyük kentleşme dalgasının ürünüdür. Eğer "egemenlik için mücadele eden" sınıf proletarya ise, ayrıca bir kez daha "müksüzleştirilmesi"nden söz etmek anlamsızdır. Yok eğer söz konusu olan hâlâ elinde belli bir mülkü bulunan –küçük-burjuvazi ile küçük ve orta kapitalistlerdir– sınıflar ise, bunların sosyalist devrime, Gramsci'nin diliyle söylersek, "*uygarlık ve insanlığın karmaşık ve daha yüce bütün değerleri*"ne sahip çıkmasının koşulları proletaryanın iktidar mücadelesinde ikincil öneme sahiptir. Hiçbir proletarya partisi, proletarya devrimini bu tür ikincil etmenlere bakarak planlamaz ve yürütmez (ama hesaba katar). Ancak Gramsci için, proletarya tümüyle kazanılmış varsayıldığından ve iktidarı ele geçirebilmesi için diğer alt-bağımlı gruplar üzerinde "hegemonya" kurmasının esas olduğu düşünülürse, "yoksullaşma bunalımı"na neden önem verdiği hemen anlaşılır. Böylece onun politik stratejisinin sınıfsal içeriği ve hedefleri belli olmaktadır. Buna küçük-burjuvaziyi kazanma stratejisi demek pek yanlış olmayacaktır.*[249]

"Organik hareketler"e bakacak olursak: Bu hareketler Gramsci'nin ayrımına göre, yıkıcı sonuçlar doğurur ve ortaya çıkan bunalım (organik) egemenlik için yürütülen mücadelenin bir dönüm noktasını oluşturur. Bu

bunalım, “*tüm devlet örgütlenmesine yansıyan* ***temsil edenler ile edilenler*** *arasındaki*”[250] bir anlaşmazlık durumudur.

Bu, Lenin’in “**yönetenler ile yönetilenler**” ayrımından oldukça farklıdır.

Lenin, devrim durumunun belirtilerini sayarken, yani milli krizi tanımlarken koyduğu üç ana nesnel koşul, “yönetenler ile yönetilenler”i ilgilendiren ve bunalımın bunları etkilemesine ilişkindir. Lenin, milli krizi tanımlarken “*ezilen sınıfların sıkıntı ve yoksulluğunun en üst boyuta ulaşması*”[251] durumunu, devrim için ana bir etmen olarak koyar. Buradaki “yoksullaşma” ile “Gramsci’nin “yoksulluk bunalımı” birbiriyle ters durumdadır. Çünkü Gramsci’ye göre böyle bir durum devrim nedeni ya da “organik bunalım”ın ifadesi olamaz, tersine konjonktürel bir durumdur. Böylece Gramsci’nin biçimsel Leninizmi, bir kez daha açığa çıkmaktadır. Lenin’in milli kriz tanımındaki “yönetenler-yönetilenler” ilişkisindeki ayrımı”, Gramsci’de konjonktürel olarak ele alınır, çünkü bu “hükümet-halk” ilişkisidir. Gramsci için sorun “yönetenler-yönetilenler” ilişkisi değil, “temsil edenler-edilenler” ilişkisidir. Çünkü temsil belli bir iradi ve gönüllülüğü içerir, yani “*consensus*”u (“onay”) içerir ve hegemonyaya denk düşer.

> “Eğer yönetici sınıf **onayı yitirmişse**, yani artık ‘yöneten’ değil, yalnızca ‘egemen’ ise, yalnız **açık zor** kullanıyorsa, kesin olarak bu demektir ki, büyük kitleler **geleneksel ideolojiden kopmuşlardır** ve eskiden inandıklarına inanmamaktadırlar.”[252] (abç)

Bu ifadesinde Gramsci, “temsil edenler-edilenler” ilişkisini, “yönetenler-yönetilenler” ilişkisi olarak, ama yönetim unsurunu ikiye ayırarak ele almaktadır. Ama aşağıdaki tanımlamasında da göreceğimiz gibi, anlatmak istediği, yine de “temsil edenler-edilenler” ilişkisidir:

> “Tarihsel yaşamlarının belirli bir noktasında sosyal sınıflar **kendi geleneksel partilerinden ayrılırlar**. Diğer bir deyişle, belirli örgütsel bir biçimde, onları kuran, **temsil eden ve yöneten** belirli bireylerle geleneksel partiler, artık, kendi sınıfı (ya da sınıfın hizbi) tarafından, kendi dışvurumları (ifadesi) olarak kabul edilmezler. Böyle bir bunalım oluştuğu zaman ortaya çıkan durum nazik ve tehlikelidir, çünkü meydan, karizmatik ‘kaderin adamı’yla temsil edilen

> bilinmeyen güçlerin faaliyetleri için, zora dayanan çözümler için açıktır.
>
> **Temsil edenler ile temsil edilenler arasındaki** bu çatışma durumu, partiler alanından (parti örgütleri, parlamenter-seçim alanı, gazete örgütlenmesi) çıkarak devlet organizmasına **yansır**; bürokrasinin (asker ve sivil), yüksek finansın, kilisenin ve genel olarak kamuoyunun düzensiz değişimlerinden **görece bağımsız tüm organların göreli gücünü güçlendirir**. İlk anda bunlar nasıl oluşur? Her ülkede süreç ayrıdır, yine de içerik aynıdır. Ve içerik **yönetici sınıfın hegemonya bunalımı** olmasıdır. Bu bunalım, yönetici sınıfın geniş kitlelerin onayını gerektirmiş ya da zorla almış olduğu bazı büyük politik girişimlerde **başarısızlığa uğraması** (örneğin savaş) nedeniyle, ya da büyük kitlelerin (özellikle köylüler ve küçük-burjuva aydınları) **politik pasiflik** durumundan **belli bir aktifliğe birden geçmesi** ve birlikte ele alındığında organik olarak formüle edilmemişlerse de, bir devrimle gerçekleşebilecek talepler ileri sürmeleri nedeniyle oluşur. Bir '**otorite bunalımı**'ndan söz edilmektedir. Bu kesinlikle **hegemonya bunalımı ya da devletin genel bunalımıdır**."[253] (abç)

Gramsci'nin bu bunalım anlayışı, özsel olarak "sivil toplum-politik toplum" ayrımına dayanır. İlkin sivil toplum kurumlarından olan **partiler ile halk** arasında bir anlaşmazlık, daha doğrusu "ayrılık" baş gösterir. Sivil toplumda başlayan bu ayrılık, giderek, bir yandan sivil toplum kurumlarının görece bağımsızlığını ve görece gücünü artırırken, yani devlet karşısınaki özerkliklerini güçlendirirken, öte yandan delet, kitleler üzerindeki otoritesini yitirmeye başlar. Burada bu durumu –bunalımı– yaratan nedenler, egemen sınıfın büyük bir tarihsel harekete (örneğin savaş gibi) kalkışması ve de bunda **başarısız olmasıdır.** Böylece geniş halk kitleleri, egemen sınıfa –ve ilkin onların "vekili" olan ve kendilerini temsil edenlere– artık inanmazlar. Bu, Gramsci için, kitlelerin egemen sınıf ideolojisinden ve onun bir kurumu olan "geleneksel partilerden" kopmaları demektir.

Gramsci'nin bunalımın nesnel nedeni olarak koyduğu savaş durumu, daha önce gördüğümüz gibi Lenin'in milli kriz tanımında da vardır. Ancak Lenin, savaşın **getirdiği** topyekün sıkıntı, acı vb. olguların kitlelerin hareketinde bir yükselişe yol açacağını (politik pasiflikten aktifliğe geçiş) söylerken, bunu bunalımın bir görünümü olarak ele alır. Birincil düzeyde

yönetenlerin eskisi gibi yönetememeleri gündemdedir. Oysa Gramsci'de bu durum sadece bir **sonuçtur**, yani bizzat “hegemonya bunalımı” ortaya çıkar ve bunun sonucu olarak “yönetememe” gündeme gelir. Ve tabii Gramsci'de bu “zor” yolu ile yönetememe değil, onay yitimi ile yönetememedir.

Tüm bunların yanında Gramsci'nin en önemli vurgusu, “temsil edenler” olarak “geleneksel partiler” ile halk kitlelerinin ilişkisi üzerinedir.*[254] Bunu teorik planda ele almakla yetinmez. “Geleneksel partiler”den sınıfların ayrılması, birinci olarak parti örgütlerinden ayrılmaları demektir. İkinci olarak, parlamento seçimlerinde her zaman (geleneksel olarak) oy verdikleri partilere oy vermemeleri söz konusudur; üçüncüsü, basın organlarının inanırlıklarını yitirmeleri ve böylece okuyucu kaybetmeleri söz konusu olur. Bu ölçütler, Gramsci'nin deyişiyle, “partiler alanına” ilişkin bu gelişmeler, gerçekte bir bunalımın ifadesi olabilir mi? Şüphesiz devrim durumuyla ilintili bir bunalım için buna olumlu yanıt vermek zordur. Bir kere sınıfların (temsil edilenler) “geleneksel partiler”den kopmaları, büyük politik girişimin (“savaş gibi”) başarısızlığa uğramasıyla oluyorsa, bunun parti örgütlerinde ve seçimlerde nasıl ortaya çıkacağı belirsizdir. Herşeyden önce, savaş yenilgisi, doğrudan bir sonuç doğurur. (Ekim Devrimi'nin savaşta Çarlığın yenilgisi sonucu değil, bizzat savaş içinde ortaya çıktığı unutulmamalıdır.) Bugüne kadar görülmüş iki büyük savaşta, Gramsci'nin sandığının tersine durumlar ortaya çıkmıştır. Ekim Devrimi dışta bırakılırsa, II. paylaşım savaşından sonra İngiltere savaşta yenilmemesine rağmen, yani başarısız olmamasına rağmen, partiler düzeyinde (“geleneksel partiler”) ilk genel seçimde Muhafazakar Parti –Churchill– kaybetmiştir. Eğer buna itiraz olarak Gramsci'nin bu yıllarda yaşamamış olması ileri sürülürse –ki yetersiz bir itirazdır, çünkü Gramsci kendi savlarını genelleştirmiştir– örnek olarak I. yeniden paylaşım savaşı alınabilir. Bu savaştan sonra, savaş galipleri de, mağlupları da aynı biçimde etkilendikleri ve hemen hepsinde hükümet değişikliklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Diyebiliriz ki, Gramsci'nin bazen on yıllarca sürdüğünü söylediği bunalımlar, devrim için pek az geçerliliğe sahiptir.

> “Bunalım, kesinlikle, gerçekte eskinin ölmekte olduğu yeninin doğamadığı durumu kapsar.”[255]

Gramsci'nin bu ifadesiyle, bunalım teorisi biraz daha netliğe ulaşmaktadır ve tam anlamıyla bir “**otorite boşluğu**” anlamına gelmektedir.

Bir başka deyişle, toplum tam bir **anarşi ortamı** içindedir ve "**karanlık güçlerin faaliyeti**" için uygun bir zemin vardır. Böyle bir durumun uzun sürmeyeceği açıktır. Ama bu "boşluğun" sanıldığı kadar otoritenin yokluğu olarak nasıl değerlendirileceği de ayrı bir konudur. Bu, her ne kadar Gramsci için konjonktürel olarak tanımladığı "**hükümet bunalımı**" ile "**iktidar bunalımı**" arasındaki farka dayanırsa da, birincisi, "temsil edenler" yönünden bir boşluktur; ikincisi ise, "yönetenler" açısından bir boşluktur. Birincisinde, in hegemonya kaynakları tümüyle harekete geçirilmemiştir; ikincisinde ise, bu kaynaklar harekete geçirilmiş olmakla birlikte, başarısız olmaları sözkonusudur, otorite kurulamamıştır. Birincisinde, egemen sıflar devlet aygıtı ile (zor aygıtı) duruma müdahale eder, yani **açık (askeri) zora** başvurur; ikinci durumda ise, bu zor ile karşıt zor yan yana ve savaş halindedir, bu da "**ikili iktidar**" durumu yaratır. Sözcüğün tam anlamıyla "eskinin ölmekte bulunduğu ve yeninin doğmadığı durum", bu **ikinci durumdur.**

Gramsci'de iki durum, "**hükümet bunalımı**" ile "**iktidar bunalımı**", ya da "**hegemonya bunalımı**" ile "**otorite bunalımı**" yahut "**konjonktürel bunalım**" ile "**organik bunalım**" yer yer birbirinden ayrı ikili düzeyler olarak ayrılsa bile, çoğu zaman **iç içe geçmiştir**. Örneğin bizzat kendi bunalım anlayışı, bu dönemin geçiciliğiyle ifade edilir, ama öte yandan bir geçicilik alanı –tanım gereği– konjonktürel bir durum yaratır. Buna benzer bir şekilde, tanım gereği, "hegemonya bunalımı" otoritenin zorla kabul ettirilmesine yol açarken, öte yandan "otorite bunalımı" olarak da ifade edilmektedir. İşte bu karışıklık (ya da karşıtlık) Gramsci tarafından bir başka kavramla, "**stratejik konjonktür**" kavramıyla aşılmaya çalışılır. Ama hepsi de bu!

Gerçekte, Gramsci, genel bir ö**lçütler dizisi** ya da **sistemi** oluşturmaya çalışmaktadır, ama **gerçekliğin çokyönlülüğü** ile çalışmalarının sistemsizleşmesine ulaşmaktadır. Bu da hemen her konuda kendini göstermekle birlikte, politik düzeyde her konu üzerine bir şeyler söyleme zorunluluğuyla bir **politik oportünizme** düşmektedir.

Bu sonuca rağmen Gramsci'nin bunalım üzerine tezlerini irdelemeye devam edelim. Gramsci'nin "organik bunalım"ının mevcudiyeti, üçüncü momente denk düşer, yani **askeri mücadele** söz konusudur. Ama bu momentin süresi, doğrudan **bunalımın süresine bağlıdır** ve genelde "geçici" niteliktedir. Bu yüzden Gramsci, bu döneme bakarak bir devrim

stratejisi oluşturulamayacağını savunur. Bunun yerine, daha uzun süren, hegemonya bunalımına yol açan dönem ele alınarak strateji oluşturulmasını savunur. Yani Gramsci'ye göre, strateji, bir bunalım ortaya çıktığında (ki otorite bunalımı vb. söz konusudur) bunu proletaryanın lehine çözmek için **gerekli güçlerin oluşturulmasına** ilişkindir. Bu güçlerin neler olduğunu ve neden gerektiğini Gramsci şöyle ifade eder:

> "Bunalım **ani olarak** tehlikeli durumlar yaratır, çünkü halkın değişik tabakaları **hızla** yol bulma ve aynı hızla yeniden örgütlenme yeteneğine sahip değildir. **Eğitilmiş, kalabalık bir personele** sahip geleneksel yönetici sınıf, alt-bağımlı sınıflarda olduğundan daha büyük bir **hızla** kişileri ve programları değiştirir, elinden kaçırmak üzere olduğu denetimi yeniden sağlar, belki özverilerde bulunur, belki demagojik vaadlerle karanlık bir geleceğe atılır, ama iktidarı elinde tutar, o moment için iktidarını güçlendirir ve hasmını ezmek ve onun **pek kalabalık ve eğitilmiş olmayan yönetici personelini** dağıtmak için iktidarından yararlanır."[256]

Gramsci'nin "organik çözüm" olarak ifade ettiği bu durumda, alt-bağımlı gruplar (sınıflar) **lehine çözümün engeli**, her şeyden önce egemen sınıfın yönetici personelinin "kalabalık" ve "eğitilmiş" olması, diğer sınıfların buna sahip olmamasıdır. Bir başka deyişle, bunalım döneminde (moment) "devrim-restorasyon" ikileminden hangisinin gerçekleşeceğini belirleyen, mücadele eden sınıfların **aydınlarının niceliği ve niteliğidir**. Burdan çıkartılacak stratejik sonuç ise, bunalım öncesinde, çözümün devrim şeklinde olması için **gerekli nicelik ve nitelikte yönetici personel (aydınlar) yetiştirmektir.** (Tabii "sabit oranlar teoremi" ile bunların niceliği matematiksel olarak hesaplanabilir ve felsefik bir sistemle de eğitilerek nitelik kazandırılır.)

Böylece devrimci mücadele süreci Gramsci'de, değişik mo-mentler arasında salınan (ileri ya da geri) "hegemonya bunalımı" na bağlı olarak **iki** temel bölüme ayrılır ve bu iki evredeki (tabii Gramsci için bunlar momenttir) **görevler ve mücadele biçimleri de değişiktir.**

Bu noktada yeniden Lenin'in devrim durumu saptamasına dönmek gerekiyor. Daha önce gördüğümüz gibi Lenin, devrimci mücadeleyi **iki** aşamada mütalaa eder: **Evrim aşaması** ve **devrim aşaması.** Bu iki aşama (moment değil) birbirinden milli krizin var olup olmamasına göre ayrılır. İlk bakışta Gramsci'nin "hegemonya bunalımı" ile devrimci süreci

(“hegemonya için mücadele” süreci) iki bölüme ayırması, Lenin’inkiyle benzeştiği görülmektedir, ama gerçekte ise, benzerlik (yine) salt biçimdedir. Gramsci, Leninist milli krizi, kendi kavramlarıyla ve “metodoji”siyle yeniden yorumlar.

Gramsci’nin “organik bunalım” kavramı, Lenin’in “milli kriz”inkine göre daha “geniş kapsamlıdır”. “Organik bunalım”ı egemen sınıfın hegemonya bunalımı olarak alır ve bunu “otorite bunalımı” ya da “devletin genel bunalımı” olarak genişleterek sürdürür. Gramsci’de, bir yandan egemenlik için mücadele eden iki temel sınıf, yani burjuvazi ile proletarya, öte yanda egemenliğin ifadesi ve hegemonyanın öznesi durumunda olan, herşeyin onların tutumuna bağlı olduğu alt-bağımlı sınıflar, yani **köylüler ve küçük-burjuva aydınları** vardır. Böylece “organik bunalım”, ilkin hegemonyanın proletarya tarafından ele geçirilmesi için uygun ortam sağlarken, ve sonra da politik iktidarın fethinin koşulları olgunlaştığı için, iktidar ele geçirilir (sivil toplum ve politik toplumu sırayla etkileyen bir bunalım). Ancak bu gelişme momentler şeklinde olur, birbiri peşi sıra gerçekleşir. Lenin’de milli kriz politik iktidarın ele geçirilmesi için (silahlı ayaklanma) uygun bir ortam yaratır (silahlı aksiyonun nesnel koşulu). Bu farklılık Gramsci’nin üçüncü momenti iki alt momente (düzeye) ayırmasıyla belirginleşir. Ona göre, “organik bunalım”la varılan üçüncü momentte (askeri güç ilişkileri düzeyi) iki alt düzey vardır. 1) **Politik-askeri düzey**, 2) **Teknik-askeri düzey.** Böyle bir durumda bunalım –milli krize göre– daha uzun sürmek zorundadır. Çünkü bu bunalım döneminde, ilkin askeri nitelikte sonuçlar doğuran politik eylemlerle, köylüler ve küçük-burjuva aydınları kazanılır, ve sonra da **teknik-askeri bir konu olarak silahlı ayaklanma** ile “hasım güçler” yok edilir.[257]

> “Bir bunalım oluşur ve bazen **onsenelerce sürer**. Bu olağanüstü süre, yapıda onmaz çelişkilerin oluştuğu (olgunlaştığı) ve yapının korunması ve sürdürülmesi yönünde çalışan güçlerin bu çelişkileri iyileştirmeye ve aşmaya uğraştıkları anlamına gelir. Bu aralıksız ve sebatlı uğraşılar, belirli sorunların tarihsel olarak çözülebilmeleri ve çözülmeleri gerektiği için zorunlu ve yeterli koşulların zaten var olduklarını kanıtlamaya kalkışan antagonist güçlerin örgütlediği ‘geçicilik’ alanını meydana getirir.”[258] (abç)

Diyebiliriz ki, Lenin'de milli kriz devrimci bir durumun var olup olmamasını belirler ve buna göre –eğer öznel koşullar yeterliyse– silahlı ayaklanma ("silahların eleştirisi") gündeme gelir. Bundan sonra sorun, ayaklanmanın örgütlenmesi ve ayaklanma anının saptanmasıdır. Gramsci için ise, **bunlar teknik-askeri momente ilişkindir**. Gramsci'nin bu değerlendirmesinin anti-Leninistliği bir yana, menşevik anlayışla benzerliği şaşırtıcıdır!

Bilindiği gibi, Rusya'da 1905 devrim döneminde legal Marksizmin sözcüsü Struve ve menşevikler "*silahlı ayaklanma sonuçta bir teknik meseleden başka bir şey değildir, ve yığınların bilinçlendirilmesi ve ayaklanmanın psikolojik şartlarının hazırlanması en acil ve en önemli olandır*"[259] diyerek, Lenin'in devrim durumuna ilişkin değerlendirmelerini reddediyorlardı. Lenin, milli krizin mevcudiyeti koşullarında (devrim durumu) temel görevi, silahlı eylemlerin, yöresel ve genel ayaklanmanın örgütlenmesi olarak koyuyordu. Bir ülkede devrim durumu mevcutken, evrim dönemine ilişkin çalışma tarzını ve mücadele biçimlerini sürdürmek, doğrudan devrimi reddetmekle eşdeğerdir.

Daha önce çeşitli biçimlerde gördüğümüz gibi Gramsci bu noktada da Leninizme ters düşmektedir ve üstelik bu kez bunun bilincindedir de. Bu nedenle de, sorunu devletin ("politik toplum") ardındaki "gerçek kaleler ve top siperleri" olarak gördüğü "sivil toplum"un, Rusya'da "ilkel ve peltemsi" olduğunu söyleyerek tanımlar. Böylece Leninizmin bu evrensel tezini reddeder. Oysa tümüyle "organik bunalım" kavramının **asıl içeriği** Lenin'in milli kriz kavramında bulunmaktadır ve ondan alınmıştır. Ve Lenin, çok net biçimde devrim durumunun uzun sürmeyeceğini belirtir. Çünü hiçbir sınıf ve onun devleti uzun süre bir otorite boşluğuna dayanamaz ve hiçbir toplum uzun süre "ikili iktidar" durumunda yaşayamaz.*[260] Örneğin İtalya'da I. yeniden paylaşım savaşıyla birlikte ortaya çıkan ve savaş sonrasında kitlenin hareketlenmesine yol açan durum, 1922'de iktidarın Mussolini'ye verilmesiyle sona erdi. Sözcüğün tam anlamıyla bir otorite boşluğundan, iktidar boşluğundan söz edilebilecek dönem 1919-1922 arası dönemdir. Bu dönemin süresi, devrim için **öznel koşullar** mevcut olmadığından, egemen sınıfların içindeki çelişkinin keskinliğinden kaynaklanmaktadır, yani bu çelişki tarafından belirlenmektedir. Gramsci bu dönemi, burjuvazinin birliğinin mevcut

olmadığı dönem olarak niteler. Bu bağlamda sürenin uzunluğu özgül bir durumun ifadesidir ve başka bir dönemde yinelenmeyecektir. Nitekim II. paylaşım savaşı sonrasında (üstelik I. savaşın tersine İtalya II. savaştan yenilerek çıkmıştır, yani Gramsci'nin "başarısızlık" durumu I. için değil, II. için geçerlidir) pek çok hükümet bunalımı patlak vermiş olmasına ve PCI genel seçimlerde %30'lara varan bir oy almış olmasına rağmen bir devrim durumu çıkmamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Gramsci, **Hegelci bir diyalektik metodla Rus Devrimini değerlendirmeye çalışmış ve bu devrimin yanlış bir yorumuna ulaşmıştır.***[261] Gramsci, nasıl ki kitlelerin bilinçlendirilmesi sorununu organik aydınlar yetiştirmeye; işçi-köylü ittifakını geleneksel aydınların proletarya ideolojisine kazanılmasına; kitle hareketlerini köylülerin ve küçük-burjuva aydınlarının eylemlerine indirgemişse, aynı şekilde Lenin'in milli kriz kavramını da teknik-askeri bir momente ilişkin teknik bir konu haline indirgemiştir. Yine de herşeye karşın, "hegemonya bunalımı"nı egemenlik için mücadele sürecinin bir dönüm noktası olarak ele alır. Ancak **ikili** bir bunalım oluşumunu düşünerek, yani kendiliğinden gelişen ya da bilinçli olarak oluşan iki durumu düşünerek, bunu yapar. Bunlardan ilki, "stratejik konjonktür"e dayanan bir strateji –"perspektif"– oluştururken; ikincisi "hegemonyanın fethi" için "sivil toplumda" çalışmaya dayanan bir stratejinin dayanağıdır.

Bu konuya bağlı olarak Gramsci'nin bunalımın sonuçlarına ilişkin değerlendirmesini ele alalım:

"*Organik bunalım,* –der Gramsci, *eskinin ölmekte olduğu ve yeninin doğmadığı*" durumu kapsar ve bu anlamda bir iktidar boşluğu oluşur.[262] Bu boşluk, ya proletaryatarafından ya da burjuvazi tarafından doldurularak "**organik**" bir çözüme ulaşır. Ancak "*bunalım bir organik çözümle değil de, 'karizmatik' bir önderin başa getirilmesiyle sonuçlanırsa, bu olağan dengenin (bunun unsurları değişik olabilir, ama ilerici grupların olgunluğa erişmedikleri en önde gelen ögedir) varolduğu, hiçbir grubun, ne tutucu grubun, ne de ilerici grubun zafer kazanma gücü olmadığı ve tutucu grubun da bir sahip gereksindiği anlamına gelir.*"[263]

İşte "organik bunalımın" bu son çözüm yoluna Gramsci "**Sezarizm**" demektedir.

> “Sezarizm, içinde mücadelede bulunan güçlerin yıkım halinde dengeye geldiği, mücadelenin devamı halinde sonuçta karşılıklı yok olmadan kaçınamayacakları için iki tarafın da birbirleriyle dengeye geldiği bir durumu dile getirdiği söylenebilir.”[264]

Burada Gramsci, Sezarizm ile askeri yönetim arasında bir ayrım yapar. Bu ayrımı, İtalya, Fransa gibi ülkeler ile İspanya, Yunanistan gibi daha “geri ülkeler” arasındaki ayrımla birlikte ele almak durumundadır. Gramsci’ye göre, “devlet yaşamında askeri ögenin” (yani ordunun) yeri olarak ele alınması gereken “askeri yönetimler”, köylü kitlelerinin pasifliğinin sonucudur da. Bu yüzden “askeri yönetim” köylü kitlelerinin pasifliğinin sonucudur. Bu yüzden “askeri yönetim” durumundaki bunalım ile “hegemonya bunalımı” farklıdır. Çünkü “hegemonya bunalımın”da köylü kitlelerin politik pasiflikten aktifliğe geçişi söz konusudur. “*Askeri yönetim iki anayasal yönetim arasında bir parantezdir; askeri öge düzeni ve istikrarı sağlamak için yedek bir güçtür, ‘yasallık’ tehlikeye düşünce ‘açık bir biçimde’ işleyen politik bir güçtür*”.[265] Bu yüzden, Gramsci’ye göre, bu yönetimler, Bonapartizm ya da Sezarizm’de olduğu gibi “*organik bir toplumsal ve siyasal ideoloji*” yaratamazlar.[266]

Gramsci’nin bu ayrımı, yani “organik bunalım”ın bir çözümü olarak gördüğü Sezarizm (Bonapartizm) ile bunalım sırasında devlet aygıtının bir ifadesi olarak gündeme gelen “askeri yönetim” arasında ayrım, oldukça doğru bir saptamadır. Öyle ki, ülkemizdeki pek çok anlayış –isterse “sivil toplumcu” olmasın– her türlü askeri yönetim ile Bonapartizmi özdeşleştirmekte ve bu yüzden aradaki ayrımı görmezlikten gelmektedirler.

Yine de Gramsci’nin ayrımının doğruluğu, sadece olgusal düzeyde kalmaktadır. Onda faşizm ile Sezarizm (Bonapartizm) aynıdır ve özdeş ifadelerdir; ve bu da yukarda gördüğümüz ayrımını (“askeri yönetim”-Sezarizm ayrımı) yanlışlığa ya da yanılsamalar yaratmaya açık hale getirmektedir.

Gramsci, İtalya’da Ekim 1922’den Kasım 1926’ya kadar değişik Sezarizm evreleri çıktığını ve Kasım 1926’dan sonra bunun “***saf ve kalıcı biçime***”[267] dönüştüğünü söylerken, faşizm ile Sezarizmi (Marksist ifadeyle Bonapartizmi) aynılaştırmaktadır. Oysa faşizm, egemen sınıf ile egemenlik için mücadele eden sınıf arasındaki (burjuvazi ile proletarya) mücadelenin **dengeye gelmesinin** bir ürünü değildir. Faşizm, burjuvazinin, gerek kendi

iç çelişkilerini çözümlemek, gerekse proletaryanın devrimci mücadelesini durdurmak amacıyla gündeme gelen **bir yönetim (devlet) biçimidir.** Ancak faşizm, burjuvazinin **tamamının** açık bir diktası değildir; tersine burjuvazinin bir kesiminin, yani finans-kapitalin, ve bunun içinde bir fraksiyonun (en gerici, en şovenist ve en emperyalist) açık diktasıdır. Bu yüzden faşizm, sözcüğün tam anlamıyla, **devrimin yenilgisinin bir ürünü değildir**. Gramsi için ise, faşizm, hem devrimin, hem de burjuvazinin geleneksel partilerinin ve aydınlarının yenilgisinin ürünüdür. Böylesi bir saptama, faşizm döneminde (ki Gramsci için bu Bonapartist yada Sezarist bir yöntemdir) yürütülecek mücadelenin niteliğinde önemli bir değişikliğe yol açar ve sonuçta "**faşizme karşı birleşik cephe**"nin yerine "**tarihsel uzlaşma**"nın konulmasına ulaşır.

Gramsci'nin faşizm ile Sezarizm'i (Bonapartizm) özleştirmesi "birleşik cephe" saptamasını değişikliğe uğratırken, bu değişik biçimin içinde sosyal-demokratlar yer almaz. Gramsci'ye göre, sosyal-demokrasi de, bir tür Sezarizm'dir. İngiltere'de 1920'lerde kurulan Mc Donald başkanlığındaki İşçi Partisi hükümeti, **parlamenter sistem içinde** oluşturulmuş bir Sezarizm'dir.[268] Dolayısıyla faşizmdir.

Şüphesiz buna 1929'larda Komintern'in "sosyal-faşizm" tahlilinin yol açtığı ileri sürülebilir. Ancak zaman içinde PCI'nin "tarihsel uzlaşma" anlayışında PSI'nin yer almaması, bunun bir konjonktürel ve disiplin konusu olmayıp, teorik saptamanın doğal sonucu olduğunu göstermektedir.

Burada itiraz olarak "tarihsel uzlaşma" formülünün Grams-ci'ye ait olmadığı ileri sürülebilir. Bu itirazın, zaman açısından doğru olduğu açıktır. (Bu formülasyon ilk kez 1960 sonlarında PCI tarafından yapılmıştır.) Ama açık olan bir nokta da, bu formülasyonun Gramsci'nin Sezarizm ve bunla özdeş olan faşizm tahliline dayanmış olmasıdır. Şöyle ki: Madem ki faşizm, hem proletaryanın, hem de burjuvazinin **yenilgisinin ürünüdür**, buna karşı temel güç birliği bu kesimler arasında olması gerekeceği açıktır. Ama bu kesime sosyal-demokratlar (İtalya'da PSI) girmez, çünkü sosyal-demokrasi, bir tür Sezarizm, yani faşizmdir. Bu da PCI'nin Hıristiyan Demokratlara önerdiği "tarihsel uzlaşma"yı açıklar. Yine de buna itiraz olarak, 1960 sonlarında İtalya'da faşizmin bulunmadığı, bu nedenle "tarihsel uzlaşma" anlayışının Gramsci'den çıkartılmadığı söylenebilir. Ama bu itiraz tümüyle temelsizdir. Bir kere bu "tarihsel uzlaşma" mevcut bir faşist iktidara karşı

değil, olası bir faşist iktidara karşı bir uzlaşmadır. Yani faşizmin iktidara gelmesini önlemek amacıyla “tarihsel uzlaşma”ya gidilmektedir. Ayrıca 1924’deki Matteotti’nin öldürülmesinden sonra, faşist parti dışındaki muhalefet partilerinin parlamento oturumlarını boykot ederek Aventine’de toplanmaları sırasında, Gramsci’nin yönetimindeki PCI’nin tutumu “tarihsel uzlaşma”nın başlangıcı olmuştur. Başlangıçta Aventine’ye katılan PCI, burjuva muhalefet partilerini “yarı-faşist” olarak kabul ediyor ve onların faşist parti ile uzlaşacağını düşünüyordu. Gramsci önderliğinde PCI, faşizm ile proletarya diktatörlüğü arasında bir geçiş evresi olamayacağını savunan tezleri de (“sol” sapma), faşizme karşı mücadele ederek burjuva demokrasisinin yeniden inşasını (restorasyon) gerçekleştirmek gerekir diyen tezleri de (sağ sapma) reddederken, tam anlamıyla günlük bir politika izlemektedir (pragmatizm). Bunun sonucu olarak, “aşağıdan birleşik cephe” dışında bir “birleşik cephe” kabul edilmemekteydi. Ve böylece 3 ay sonra PCI, Aventine muhalefetinden ayrılarak parlamentoya geri dönme kararı aldı. Ancak 1925 Ocak ayında Mussolini’nin başlattığı yeni ve son baskı kampanyası ile PCI faşizmin gücünü küçümsediğini kabul etmek zorunda kaldı.

İşte bu deneyim sonrasında PCI, faşizm iktidarda olsun olmasın, buna karşı geleneksel burjuva partileriyle ittifak kurulması gerektiğine karar vermiştir. Burada söz konusu olan burjuva demokrasisini korumaktır. “Tarihsel uzlaşma” bunun formüle edilmiş halidir.*[269]

İkinci olarak, faşizmi bir Bonapartizm (Sezarizm) olarak formüle etmek, sonuçta, onun kapitalizmin her dönemine ilişkin bir devlet biçimi olduğunu söylemekle kalmayıp, evrensel bir biçim olduğunu da söylemek demektir. Gramsci, devrimlerin nesnel koşulları olsun olmasın, her dönemde ve her toplumda devrimci atılımın yenilgisiyle Sezarizmin gündeme geldiğini savunur. Oysa ki, Engels, Bonapartizm’i tanımlarken, bunun “*savaşan sınıfların birbirlerini dengelemeye çok yaklaştığı*” dönemlerde devletin sınıflardan görece bağımsızlık durumu kazanması olarak değerlendirir ve buna 17. ve 18. yüzyılda burjuvazinin feodalizme karşı mücadelesini örnek olarak gösterir. Engels’in değerlendirmesinde **bir sınıfın yenilgisi** söz konusu edilmez. Diyebiliriz ki, Engels, Bonapartizmi sınıf mücadelesinin keskinleştiği ve mevcut egemen sınıfın yıkımının yaklaştığı (nesnel olarak) bir dönemin ürünü olarak ele alır, ama yine de bu dönemde bu yıkımı

sağlayacak güç, kendi yıkımına da yol açmadan bunu başarabilecek durumda değildir (öznel olarak). İşte bu noktada Bonapartizm gündeme gelir. (Gramsci için faşizm olmaktadır bu.)

> "... genele aykırı olarak, **savaşan sınıfların** birbirlerini dengelemeye çok yaklaştıkları bazı öyle durumlar olur ki, devlet iktidarı, **görünüşte aracı olarak, o an için** bu sınıflara karşı belli bir bağımsızlık durumunu korur. Aristokratlarla burjuvazi arasında denge sağlayan 17. ve 18. yüzyıl mutlak monarşileri; burjuvaziye karşı proletaryadan, proletaryaya karşı burjuvaziden yana oynayan I. ve özellikle II. Fransız İmparatorluğunun **Bonapartizm**'inde durum buydu."[270] (abç)

Yine Engels, daha önce gördüğümüz gibi devleti şöyle tanımlar:

> "... karşıt ekonomik çıkarlara sahip sınıfların **kendilerini ve toplumu** verimsiz bir mücadele içinde eritip bitirmemeleri için **görünüşte** toplumun önünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, 'düzen' sınırları içinde tutması gereken bir güç ihtiyacı kendini kabul ettirir. İşte toplumdan doğan, ama onun **üstünde yer alan** ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir."[271] (Engels) (abç)

Sınıflar üstü görünümde devlet ile sınıflar üstü görünen Bonapartizm arasındaki ilişki böyledir. Bonapartizm, **savaşan** sınıflar üstünde bir "hakem" rolü oynarken, devletin görüntüsel görünümünden, yani toplumun üstünde yer alma görünümünden yararlanır ve "genele aykırı olarak" devletin biçimi ile özü birbirine yaklaşır. Faşizm ise, savaşan sınıflar arasında bir "hakem" rolü **oynamaz**, tersine bir sınıfın bütünü adına bir kesiminin (finans-kapitalin) yalın egemenliği olarak, diğer sınıflara karşı, özellikle de proletaryaya karşı, en açık terörist saldırılarda bulunarak, onların yıkımını sağlamaya yönelen bir yönetimdir. Şüphesiz bunu yaparken, her yönetim ve güç gibi, bir yandan da tarafsızlaştırabileceği tüm kitleyi tarafsızlaştırmaya çabalar. Egemen sınıf, bu bağlamda, "özverilerde bulunur" ve bir yığın "demagojik vaadlerle" ortaya çıkar. Gramsci'nin diliyle söylersek, böylece, bir yandan hasmını ezmek ve onun "pek kalabalık ve eğitilmiş olmayan yönetici personelini dağıtmak için" devletin zor güçleri tümüyle harekete geçirilirken, öte yandan da yeni "kişiler" ve yeni "programlar"la kitlelerin karşısında çıkar. Bu da genellikle, Gramsci'nin deyimiyle, "organik çözüm"dür, ama biçim olarak geleneksel çözümden farklıdır.

Bilindiği gibi 1920'lerin sonlarından itbaren dünya çapında kapitalizmin sürekli ve genel bunalımı derinleşmiştir. Bunun sonucu en ileri kapitalist ülkelerde bile milli kriz olgunlaşmaya yönelmiş ve pazar sorunu, özellikle daha ileri kapitalist ülkelerde had safhaya çıkmıştır. Bu ortamda düzenin korunması ve sürdürülmesi, Almanya ve İtalya'da faşizmi gündeme getirirken ABD'de "New Deal" politikasının uygulanmasını gündeme getirmiştir. Bu iki değişik çözümün nedeni, ülkelerin elindeki maddi-ekonomik olanakların farklılığı ve proletaryanın iktidar mücadelesinin gelmiş olduğu düzeydeki farklılıktır.

Diyebiliriz ki, Gramsci, Bonapartizm (Sezarizm) ile yönetimin askerileştirilmesi ("askeri yönetim") arasındaki farkı belirtirken doğru bir değerlendirme yapmaktadır, ama Bonapartizm/Sezarizm ile faşizm arasında ve faşizm ile sosyal-demokrasi arasında ayrım yapmamakla vulgar materyalizme yönelmektedir.

[237] Gramsci, *Modern Prens*, s. 86.
[238] Gramsci, *Modern Prens*, s. 88.
[239] Gramsci, *Modern Prens*, s. 91.
[240] Gramsci, *Modern Prens*, s. 77.
[241] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 177.
[242] Gramsci, *Modern Prens*, s. 78.
[243] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 87.
[244] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 87.
[245] Gramsci, *Modern Prens*, s. 115.
[246] Gramsci, *Modern Prens*, s. 70.
[247]* Gramsci'nin bu değerlendirmesi Marks-Engels'in "*Alman İdeolojisi*"ndeki bir değerlendirmelerini anıştırmaktadır: "İnsanlar, 'tarih yapmaya' güçleri yettiğinde yaşayacak bir konumda olmalıdırlar".* Marks-Engels'in "tarihin ilk öncülü" olarak ele aldıkları bu durum, Gramsci tarafından evrenselleştirilmiştir. Daha ilerde göreceğimiz gibi ekonomik buhran ile yoksulluk ya da aç olma durumu bazı özgün ilişkiler içindedirler. Sanırız ekonomik buhranların bir devrime yol açmayacağını göstermek için en son başvurulacak kaynaklardan birisi "*Alman İdeolojisi*"dir. Çünkü onun yazıldığı dönem, daha henüz kapitalist ekonominin devrevi hareketinin tahlil edilmediği bir dönemdir.
* Marks-Engels, *The German Ideology*, s. 42.
[248] Stalin, *Son Yazılar*, s. 14.

[249]* Gramsci’nin politik perspektifinin bu durumu, ülkemiz açısından oldukça önemlidir. 12 Eylül sonrasında “sivil toplumculuk” olarak yaygınlaşan düşünceler, özsel olarak 12 Eylül’de küçük-burjuvazinin devrimci saflardan uzaklaşarak oligarşiye yedeklenmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece “ürkmüş” küçük-burjuvaziye “şirin” gözükme, yani onların “kazanılması” sorunu herşeyin önüne geçirilmiştir. Aynı durum küçük-burjuva aydınları açısından, –ki bunlar kendilerini Marksist olarak tanımlamaktadırlar– kendi “ürkekliklerini” ideolojik olarak örtmek olarak ortaya çıkmaktadır. Küçük-burjuvazinin 12 Eylül sonrasındaki durumunu ve oligarşiye yedeklenmesini abartan anlayışlar, giderek “şirin”, “güleryüzlü” bir sosyalizm ortaya koymak durumundadır. Bunun en son örneği T“K”P’dir.

[250] Gramsci, *Modern Prens*, s. 90.

[251] Lenin, *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*, s. 19.

[252] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 275.

[253] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 276.

[254]* Böylesine bir vurgu ya da öne çıkarma Gramsci için çok doğaldır ve 1926 öncesi PCI pratiğine de uygundur. Bu tarihe kadar legal ve parlamentoda grubu olan bir partidir PCI. Bu yüzden doğrudan seçimlere ilişkin bir ölçütü öne çıkarması gerekir. Seçimlerin boykot edilmesinin her türünün “ekonomizm” olduğu saptaması da düşünülürse, konu daha da anlaşılır olacaktır. Kısaca onun bu ölçütü, seçimleri hedefleyen, ama devrimi erteleyen partiler için oldukça “yararlı”dır.

[255] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 276.

[256] Gramsci, *Modern Prens*, s. 91.

[257] Gramsci, *Modern Prens*, s. 85.

[258] Gramsci, *Modern Prens*, s. 78.

[259] Lenin, *İki Taktik*, s. 77.

[260]* Bu saptamanın kapitalizmin –zayıf da olsa– iç dinamikle geliştiği ülkeler için konulduğu unutulmamalıdır.

[261]* Bu durum Hegelci felsefenin idealist özünün bir sonucudur. Gramsci, dün-yayı Hegelci diyalektikle –tepe üstü duran bir diyalektik yöntem– tahlil etmiş ve kaçınılmaz olarak yorumlamada materyalist tarih kavrayışından uzaklaşmıştır. Stalin’in deyişiyle, Marksizmin dünyayı yorumlama tarzı materyalisttir, ama Gramsci’nin “anti-Buharin”ci tutumu kendisini buna karşı çıkmaya zorlamıştır.

[262] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 275-76.

[263] Gramsi, *Modern Prens*, s. 91-92.

[264] Gramsci, *age*, s. 102.

[265] Gramsci, *age*, s. 97.

[266] Gramsci, *age*, s. 98.

[267] Gramsci, *Modern Prens*, s. 104.

[268] Gramsci, *Modern Prens*, s. 103-10.

[269]* 2 Eylül sonrasında solda “geleneksel” burjuva partisi olarak AP’yi gören ve bunlarla “tarihsel uzlaşma”ya varılabilineceğini düşünen çevreler, kendilerine Gramsci’yi dayanak almaları, yani “sivil toplumcu” olmaları raslantı değildir.

[270] Engels, *Selected Works*, Cilt: II, s. 290.

[271] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 177.

III.
GRAMSCİ VE DEVRİMCİ MÜCADELE

Yukarda gördüğümüz gibi Gramsci, devrimci mücadeleyi iki ana momente ayırır: **a) Siyasal moment**, ve **b) Askeri moment.***[272]

Siyasal momentten askeri momente geçiş, Gramsci'ye göre "organik bunalım" ile mümkündür. Yine de bunalım uzun bir süre, ilk momentteki mücadelenin sürdürülmesi olarak kalır, yani dar anlamda teknik-askeri momentte "politik toplum" (devlet) fethedilir, ancak bu "organik çözüm" için gerekli güçler mevcut olmak zorundadır. İşte bu güçlerin oluşturulması Gramsci'nin devrim stratejisini belirler.

Gramsci'ye göre, bir sınıfın egemenliği "sivil toplumda" hegemonya ve "politik toplumda" egemenlik olarak ortaya çıkması, egemenlik için mücadelenin (ki Marksist-Leninist literatürde iktidar mücadelesi olarak devrimci mücadeleyi kapsar) bu iki toplumda yürütülmesi gerekir. Ama bu **momentlerle** gelişen bir süreçtir. İlk moment "sivil toplum"dadır. Çünkü "siil toplum", "politik toplum"un (devlet) asıl koruyucusu ve savunucusudur. "Politik toplum"un "ön siperler" olması, bu siperlere yönelen güçlerin yıpranmasına yol açarak, asıl siperlerin ("mevziler") ele geçirilmesini engeller. Öyleyse –der Gramsci, devrimciler düşmanın asıl mevzilerine yöneltmelidirler güçlerini. Bu durumda, sorun, bu mücadelenin nasıl yürütüleceği sorunudur. Bir başka deyişle, "**hangi mücadele biçimi seçilmelidir**" **sorunu** birincil plana çıkar. Mücadele biçimi, ya da Gramsci'nin deyimiyle söylersek "savaş biçimi" amaca uygun olmak zorundadır. Burada **Gramsci, tek tek, bilinen tüm savaş biçimlerini ele alarak, bunların** "**sivil toplum**"**da hegemonyanın fethi amacına ne oranda uyup uymadığını irdeleyerek çözüme ulaşır. Biz de aynı sırayı izleyerek Gramsci'nin çözümünü tahlil edeceğiz.**

Herşeyden önce Gramsci, **büyük kitlelerin taktikleri ile küçük grupların taktiklerinin aynı olamayacağını** düşünür. Ona göre, "***bireyler*** *(geniş kitlelerin bir unsuru olarak)* ***savaşı, içgüdüsel olarak 'partizan savaşı' ya da 'Garibaldici savaş' olarak*** *(bu 'partizan savaşı'nın en yüksek*

biçimidir) ***kavrama eğilimindedirler****.”*[273] Ama der, Gramsci, bu kavrayış, gerçekte küçük gruplara özgü bir anlayışa ilişkindir ve proletarya gibi geniş kitlelerin **savaş biçimi olamaz**. Marksist-Leninist terminolojiye çevirirsek, **Gramsci, gerilla savaşının proletaryanın savaş biçimi olamayacağını ileri sürmektedir.**

Gramsci, böyle bir sonuca ulaşırken gerilla savaşını, belli bir sınırlama içinde alır. Ona göre, bu savaşın (ki ona göre bu “komando savaşı”dır) iki biçimi vardır: **Birincisi**, Balkan Komitacılarının, İrlandalıların vb. yürüttüğü “**partizan savaşı**”dır. Bu tip gerilla savaşı, “***bölgesel, fiziki-coğrafi özel koşullara, kırsal sınıfların oluşumuna ve hükümetlerin etkinliklerine***” **bağlı ve** “***iyi örgütlenmiş çoğunluklara karşı zayıf ama inatçı azınlıklara özgüdür***”.[274] *[275] Böylece Gramsci, kırsal alanlarda yürütülen, toplumsal yapıyla bağlantılı ve yabancı işgalcilere karşı yürütülen gerilla savaşını belli oranda olumlar. Bu olumlama, aynı zamanda bu savaş biçiminin geniş kitlelerin savaş biçimi **olamayacağının** da temelidir. Gramsci’ye göre, gerilla savaşının geniş kitlelerin savaş biçimi olamaması, bu savaş biçiminin geniş kitleleri kapsayamayacağı ve onları toplayamayacağı gerekçesine dayanır.

> “Garibaldi’nin ‘bin kişi’si gibisinden ‘**devrimci toparlanış**’, **önce** Garibaldi’nin Piemonte ulusal kuvvetlerine katılmış olmasından, ve **sonra** da İngiliz donanmasının fiilen Marsala’ya çıkartılmasıyla Palermo’nun zaptını **himaye etmesi** ve Bourbon donanmasının **etkisiz bırakmasından ötürü** mümkün kılınmıştır.”[276] (abç)

Gramsci’nin bu değerlendirmesi, geniş kitleleri harekete geçiren, onları kucaklayan ve de zafere ulaşan bir gerilla savaşının (Garibaldi’nin savaşı olarak), bunu, **kendi gücü ve gelişimiyle değil**, başka güçlerle düşman güçlerinin etkisizleştirilmesi vb. nedenlerle olduğu şeklindedir. Böylece Garibaldi örneğinden yola çıkarak, böyle bir yolun başarıya ulaşmasının mümkün olmadığını ileri sürer. Ama Gramsci’nin gerçek bir devrimci gerilla savaşı üzerine söyleyebilecek pek sözü yoktur. Söyleyebildiği tüm şey şudur: “İyi örgütlenmiş çoğunluğa karşı, zayıf ama inatçı azınlığın” savaş biçimi olarak gerilla savaşının zafere ulaşması, bazı istisnalar dışında, olanaksızdır, çünkü zayıf bir maddi güç, güçlü ve iyi örgütlenmiş (“kalabalık ve iyi eğitilmiş yönetici personele” sahip olan) bir maddi gücü alt edemez. Engels’in deyişiyle “*tabanca kılıcı yener*”. Ama hepsi bu!

Bilindiği gibi, gerilla savaşı, kavram olarak tek başına **nitelik** belirleyici değildir. Merkezi otoriteye karşı mahalli mütegallibe de, düzenli birlikleri yenilmiş bir ordu da düşmanına karşı gerilla savaşı yürütebilir. Yine bir maddi güç, ancak bir başka maddi güç tarafından alt edilebilir. Zayıf bir maddi gücün, güçlü ve iyi örgütlenmiş bir maddi gücü alt edebilmesinin yolu, bir yandan kendini geliştirip güçlendirirken, öte yandan düşmanı zayıflatmadan geçer. Bu yol, en genelde, gerilla savaşının gelişerek düzenli ordu savaşına dönüşmesi demektir. Halk Savaşı stratejisi olarak Mao ve Giap'ın ortaya koydukları ve geliştirdikleri bu yolla, gerilla savaşı uzun bir süre temel savaş biçimi olarak yürütülür. Böylesine bir stratejik çizgide gerilla savaşı, gerek **kitlelerin katılımını** sağlayan, gerekse kitlenin özsavunmasına hizmet eden en uygun savaş biçimi olduğu Vietnam, Çin, Küba, Nikaragua vb. ülkelerdeki devrimci mücadeleler tarafından tanıtlanmıştır. Ve bu savaşların tanıtladığı gibi, gerilla savaşı "iyi örgütlenmiş bir çoğunluğa" karşı "inatçı azınlığın" değil, maddi olarak güçlü düşmana karşı zayıf gücün (ve çoğunluğun) savaş biçimidir.

Gramsci, genel olarak kapitalizmin iç dinamikle geliştiği ülkelerde gerilla savaşının **temel** savaş biçimi olamayacağı saptaması –tabii bu oldukça iyi niyetli bir yorumlama olarak düşünülmelidir– kısmen doğru olmakla birlikte, bu sonuca ulaşmada izlediği yol (gerekçeler) yanlıştır. Bu da gerilla savaşı konusundaki Lenin'in saptamasını, kendi teorisinin içine sokmaya çabalamasının ürünü olduğu kadar, "arditi del popolo"ya karşı oportünist tutumunun da ürünüdür. Ona göre, gerilla savaşı ("partizan savaşı", "Garibaldi savaşı" ya da "komando savaşı") "kırsal nüfusun oluşumuna", "bölgesel fiziki-coğrafi özel koşullara" bağlı "inatçı azınlıklar"ın savaş biçimi olduğunu gördük. Bu değerlendirme İtalya somutunda tam tersi bir sonuca –aynı gerekçelerle– ulaşabilir, yani onun "uygulanamazlığı"nın karşısında "uygulanabilirliği" tanıtlanabilir. Çünkü İtalya –özellikle 1920'lerin İtalya'sı–, kırsal nüfusun fazlalığı ve geriliği (feodalizmin varlığını sürdürdüğü) ile coğrafi olarak dağlık ve engebeli bir araziye sahip olmasıyla nitelenir. Böyle bir durumda "inatçı" bir azınlığın ortaya çıkması (Gramsci'nin öznel koşulu) gerilla savaşının her zaman mümkün olmasını sağlar. Nitekim II. yeniden paylaşım savaşında Sicilya ve Kuzey İtalya'da güçlü bir gerilla (partizan) savaşı yürütülmüş ve önemli başarılar elde edilmiştir. (Ve Mussolini de bu gerilla müfrezeleri tarafından yakalanıp idam edilmiştir.)

Görüldüğü gibi, Gramsci'nin gerilla savaşına ilişkin teknik-askeri değerlendirmesinin yanlışlığı, bizzat İtalya'nın yakın tarihinde kanıtlanmıştır. Dünya çapında ise, Çin, Vietnam, Küba, Nikaragua devrimleri ve diğer gerilla savaşları yıllardır bu konuda açık ve net örnekler ortaya koymaktadır. Her durumda Gramsci'nin, gerilla savaşının nesnel koşullarını, devrimin nesnel koşullarından ayırması ve onu kendince teknik-askeri düzeyde ve yanlış olarak ele alması yanılgısını kaçınılmaz kılar. Silahlı eylemin (silahlı savaşın) nesnel koşulları yerine, biçimlerin teknik yönlerini öne çıkarması, son tahlilde doğru olabilecek bir saptamayı işe yaramaz (pratik ve teorik olarak) hale getirmiştir. **Silahlı eylemin nesnel koşullarının mevcut olmadığı zaman ve mekanlarda, herhangi bir savaş biçiminin teknik olarak yürütülebilme koşullarının olması, hiçbir değere sahip değildir**. (Ayrıntılı bilgi için Bkz: *Kesintisiz Devrim II-III, Türkiye Devriminin Acil Sorunları-I* ve *Eylem Kılavuzu-III*)

Gramsci'nin gerilla savaşı konusundaki bu özsel yanılgısına rağmen, teknik düzeyde de olsa, eleştiri ve değerlendirmelerini incelemekde yarar vardır. Bu özellikle, teknik yönün alabildiğine öne çıktığı şehir gerilla savaşı konusunda daha da gereklidir. (İtalya'da faşist saldırılar karşısında ortaya çıkan "*arditi del popolo*" hareketi de bir çeşit şehir gerilla savaşıdır.) Ama şu unutulmamalıdır ki, Gramsci, gerilla savaşının nesnel koşullarının var olup olmadığına (milli krize bağlı koşullar) **bakmaz**, onun için sorun, teknik ve özneldir; öznelliği de, aracın amaca ulaşmaya yarayıp yaramadığı üzerine nesnellikten kopuk yaklaşımında yatar. Tarih göstermiştir ki, nesnel koşullar mevcut değilken, yapılan en kararlı devrimci atılım bile zafere ulaşamaz. Paris Komünü buna açık bir örnektir. İşte bunların ışığında Gramsci'nin değerlendirmesine devam edelim:

Gramsci'de diğer bir gerilla savaşı da, adına "komando savaşı" dediği **şehir gerilla savaşıdır**. Bu savaş biçimini "gönüllüler" bağlamında ve "*arditi del popolo*" somutunda ele alıp incelemiştir.

Ona göre, ilkin, "*komandolar **basit taktik birimlerdir** ve gerçekte çok etkili olmayan, ama bütünüyle **hareketsiz olmayan bir ordu gerektirir**.*"[277] (abç)

İkinci olarak, "*komando olgusu ... askeri kitlenin genel savaşkanlığının bir işareti olarak **değil**, tersine **pasifliğinin ve nispi moral bozukluğunun** bir işareti olarak ele almak gerekir*".[278] Bu yüzden, Gramsci için "komando

savaşı" "*kendisini bireysel katkılarla besleyecek ve destekleyecek, değişik nedenlerle hareketsiz durumda ama potansiyel olarak etkili büyük bir **yedek kuvveti önceden gerektirir***".[279]

Gramsci'nin "çağdaş komando savaşı"na ilişkin bu değerlendirmelerini, Lenin'in 1905 Devrimi sırasında kaleme aldığı "*Gerilla Savaşı*" adlı yazısında da bulmak mümkündür. Lenin, bu yazısında, silahlı ayaklanmanın ilk girişkenliğini ve çoşkusunu kaybetmeye başladığı zaman da, halk güçlerine zaman kazandırmak için gerilla savaşına (şehir gerillası olarak) başvurulması gerektiğini söyler. Ama yine de, şehir gerilla savaşı temel çarpışma biçimi olamaz ve doğrudan **barikat savaşına bağlıdır** ve onun tamamlayıcısıdır. Bundan öte **özel güç olarak**, silah temini, tutukluların kurtarılmas, para temini gibi işler içn gerilladan yararlanılması gerektiğini Lenin de belirtir. Ancak bu, bir partinin özel görevler için uzmanlaşmış kadrolar oluşturması gerektiğinden ve bunun bir ifadesinden başka birşey değildir.

Lenin'in şehir gerilla savaşına ilişkin değerlendirmesini kendi söyleminde ortaya koymaya çalışan Gramsci, bunu yaparken Lenin'in özsel değerlendirmelerini hesaba katmaz: **Gerilla savaşının gayri-nizami (düzensiz) niteliği.** Yine Gramsci, şehir gerilla savaşının **sınırlılığını**, yani kendi içinde gelişip yayılabilen ve böylece kitleleri kucaklayabilen bir savaş biçimi olmadığını eksiksiz kavramıştır. (Kavrayışının –bu noktada– eksikliği, bu savaş biçiminin kendi döneminde fazla gelişmiş olmamasından dolayı olduğu söylenebilir.) Ona göre, bu sınırlılık, temelde şehir merkezli olmasından değil, gerilla savaşı olmasından kaynaklanır. Nitekim "partizan savaşı" olarak ayırdığı kır gerilla savaşını da "inatçı azınlığın" savaşı olarak koyar. Oysa şehir gerilla savaşının sınırlılığı, şehirlerde yürütülen gerilla savaşı olmasından, yani savaş alanından kaynaklanır.

> "**Şehir gerillasının sınırlılığını** şöyle özetleyebiliriz: Şehir gerillası **gizliliği yüzünden kitlelerden mahrumdur**. Kırlarda hareketli stratejik birlik zaman içinde gelişmek için mekanda geri çekilebilir, çünkü kır gerilla savaşı, gerillalara hareketliliğin uygun alanda savaşma olanağı veren bir yıpratma savaşıdır. Öte yandan şehir gerilla savaşçısı, sadece **aynı** operasyonları **sürekli yineleyebilir.** Gizli bir destek üssünden yola çıkarak tekrar çıktığı noktaya geri döneceği için, **aynı hedeflere** yönelir. Güç toplamada bir etmen olarak zaman

> etmeni, kır gerilla hareketinde yavaş yavaş güçler dengesini değiştirmek ve köylü kitlelerinin bölümler halinde sürekli katılımıyla bir halk ordusu oluşturmak için yararlanılırken, şehir gerillası açısından aynı etkiye sahip değildir. **Silahlı öncü ile kitleler arasında sürekli temas olmadığına** göre, öncü müfrezenin bir halk ordusuna dönüşmesi şeklinde bir gelişme **şehirlerde** olmayacaktır. ... Şehir gerilla hareketine katılım **bireysel katılımdır**, şehir gerilla hareketi **yeni kadrolar** gerektirir, ama **kitleleri** gerektirmez."[280] (abç)

Şehir gerillasının bu özelliklerinden öte, kır gerilla savaşına karşıt olarak, şehir silahlı mücadelesi, **gerilla eylemi ile kitle mücadelesini eşzamanlı olarak gerçekleştiremez.**

Şehir gerilla savaşının bu niteliği ya da sınırlılığı, devrimci silahlı mücadelede bu biçimin temel alınamayacağı saptamasıyla bağlantılıdır. Şehir gerilla savaşı, bütünsel bir çizginin, devrim stratejisinin bir parçası olarak, kır gerilla savaşına tabi biçimde ele alındığında oldukça önemli işlevler yerine getirebilir. Gramsci, gerilla savaşını en genelde kır ve şehir gerilla savaş olarak değil de, "partizan savaşı" ve "komando savaşı" olarak ayırması –ki oldukça örtük bir ayrımdır– kır gerilla savaşının genel geçerliliğe sahip olmadığını düşündüğündendir. Ama aynı şeyi şehir gerillası olarak "çağdaş komando" için düşünmez. Bu nedenle bu savaş biçimini teknik, özel ve tali (barikat savaşı olmasa da "mevzi savaşa" göre tali) olarak ele almamanın yanlışlığı üzerinde durmuştur. Yine de bu eleştirilerinde, stratejiye bağlı ve yeri iyi tanımlanmış, örgütlü (yani "gönüllüler" dışında) bir gerilla savaşını değil de, **şehir bireysel silahlı eylemlerini** örnek olarak alması onun talihsizliğidir. Tarih ve özellikle 60'lı yılların Latin Amerika devrimci mücadelesi, sorunun, Gramsci'nin sandığından çok daha geniş ve karmaşık olduğunu göstermiştir. Örneğin 1921'de İtalya'da ortaya çıkan "*arditi del popolo*" hareketi dönemindeki olaylar ile 1958-60 yıllarında Arjantin'de ortaya çıkan "terör dalgası" büyük ölçüde benzeşir.

İtalya'da 1921 yazında yaygınlaşan "*arditi del popolo*" hareketi, doğrudan 1920 genel grevi ve aynı yılın Ağustos-Eylül aylarındaki fabrika işgallerinin bir sonucu olarak anti-faşist bir silahlı hareket olmuştur. 1919'da başlayan, 1921'de giderek şiddetlenen faşist milis saldırıları –Faşist Partinin– doğrudan tekelci burjuvazi tarafından finanse ediliyordu. Tekelci burjuvazi bunun, yükselen proletarya hareketini durdurmanın –

devlet otoritesi önemli ölçüde zaafa uğramış bulunduğundan– tek yolu düşüncesiydi. Yine de 1921 yazına kadar faşist milislerin silahlı saldırılarına karşı proletarya içinde –kendiliğinden ya da örgütlü– bir karşı hareket (silahlı) görülmüyordu. Nisan grevlerinin başarısızlığa uğraması ve fabrika işgallerinin yenilgisi üzerine, kitlesel olarak işten çıkartmalar olmuştur. İşte bu savaşkan işçiler 1921 yılının “*arditi del popolo*”su oldular. Faşistleri hedefleyen ve temelde **misilleme** anlayışı ile yürütülen silahlı eylemler bir süre sonra PSI ve PCI’nin tavır alışlarıyla, ortaya çıkışları gibi **kendiliğinden** yok oldular.

1958-60 yıllarında Arjantin’de düzenin ve hükümetin protesto edilmesinin bir biçimi olarak silahlı eylemler boy göstermiş ve yayılmıştır. Bu eylemler, genellikle, grevleri destekleme amacıyla, grev konusu olan kurumlara yönelikti. Belli bir örgütlenmesi ve yapılanması olmayan bu hareket, kitlesel bir etkileşimle günlük yaşamın bir parçası olmuştu. Bu hareket hakkında R. Debray şöyle yazıyor:

> “Bu, Lenin’in terörizm konusunda söylediklerini kanıtlamaktadır. Lenin, terörizmin politik eylemin **sürekli ve düzenli** bir biçimi asla olamayacağı, ama ‘son saldırı’ momentinde kullanılabilineceğini; illegal ya da başka koşullar altında kitle mücadelesiyle çelişmeyeceği, ama politik faktörlerce sıkı sıkıya **denetlenmedikçe** kolayca kitle mücadelesiyle çelişebileceğini söyler. Bu olay, Lenin’in tezlerinin haklılığını tanıtlamaktadır.”[281]

Aynı konuda bir örnek olarak da, Uruguay’da MLN’nin (Tupamaros) 1970’lerin başlarında karşılaştıkları durumu verebiliriz. Bu tarihte, belli bir stratejiye bağlı olarak şehir gerilla savaşını yürüten MLN, “ölüm mangaları” olarak bilinen faşist milis güçlerin silahlı eylemleriyle yüzyüze kalmıştır. İlk dönemde kitleye yönelik olan bu saldırıların, kitle pasifikasyonunu sağlamaya yönelik olduğunu düşünen MLN, bir süre **doğrudan** karşı harekete geçmemiştir. Bir süre sonra Uruguay Komünist Partisi’nin yerel ve merkez yöneticilerine saldırıların yönelmesi “sol”da (küçük-burjuva demokratları da dahil) MLN’ye karşı bir eleştiri kampanyasının açılmasına yol açmıştır. Eleştiriler –ki çaresizliğin ve pasifizmin ifadesidir– MLN’nin silahlı bir örgüt olarak bu saldırılara gereken “yanıtı” neden vermediği noktasında toplanmaktadır. MLN’nin kendi rotasına uygun eylemleri “kitleleri düşünmeme” olarak yorumlanmakta ve “pasifizm”le suçlanmaktadır. Sonuçta, MLN, UKP’nin

bazı yöneticilerinin öldürülmesi üzerine faşist milislere ve onun destekçilerine karşı yoğun bir saldırıya geçmiştir. Ancak bir süre sonra ilan edilen sıkıyönetim ve 1973 Nisan askeri darbesi, bu tür saldırılarla stratejik noktasından uzaklaşan MLN'nin önemli kayıplara uğramasına ve darbe yemesine yol açmıştır.

Bu tarihsel örnekler, şüphesiz kendi somutluğu içinde pek çok yararlı dersler verecek niteliktedir, ancak burada doğrudan konumuza ilişkin olan kısımlarını ele almak durumundayız. İlk ve en önemli husus, devrimci bir silahlı hareketin, nesnel koşullar mevcut olduğunda planlı, programlı ve örgütlü olarak yürütülmesi gerektiğidir. Bu ise, hareketin doğrudan politik iktidarın fethine yönelik olması demektir. İkinci olarak, kitlelerin kendiliğinden hareketleri bilinçli ve örgütlü hale getirilmezse, kitle pasifikasyonu kolayca gerçekleşir. Üçüncü olarak, devlet-faşist milis gücü-tekelci burjuvazi ilişkileri, dönemlere göre ve ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre biçimlenir. Her durumda bir İtalyan Faşist Partisi ya da Alman Nazi Partisi bağlamında olduğu gibi, faşist milis saldırıların politik iktidarın onlara teslimi ile sonuçlanacağı doğru değildir. Ve son olarak, faşist milis saldırılar yükselen devrimci harekete karşı kullanılan bir araçtır ve kitlelerin kendiliğinden tepkileri de onun pasifliğinin ifadesi değildir (milli krizin oluşumu ya da derinleşmesinin ürünü olarak aktifliğe geçmiştir).

Gramsci 1921'lerdeki gelişmeleri şöyle yorumlamaktadır:

> "Siyasal mücadelede egemen sınıfların mücadele yöntemlerini **taklitçiliğe** yeltenilmemelidir, yoksa kolayca tuzaklara düşülebilir. Günümüzdeki mücadelelerde bu olay çoğu kez gerçekleşmektedir. **Zayıf düşmüş** bir devlet örgütü sanki **gevşek bir ordu** gibidir, **sahneye** iki görevi olan komandolar, yani özel silahlı örgütler girer; görevleri ise, devlet yasallık çerçevesinde kalır gibi görünürken, aynı **devleti yeniden örgütlemek** ve bunun **aracı** olarak yasadışılığa (illegalite) başvurmaktadır. **Yasadışı özel faaliyetin karşılığına benzer bir başka faaliyet çıkarabilineceğine inanmak**, yani komandoculuğa karşı komandoculukla savaşmak budalaca bir davranıştır. **Devletin sonsuza dek hareketsiz kalacağına inanmaktır** ki, bir başka koşullar bir yana, bu hiç söz konusu olamaz. **Sınıf özelliği** temel farklılığı gündeme getirir: **hergün belli saatlerde çalışmak durumunda olan bir sınıf**, geniş mali olanaklara sahip ve

bütün üyeleri bakımından belirli işi olmayan bir sınıf gibi, **uzmanlaşmış ve sürekli saldırı örgütlerine sahip olamaz**. Bu **profesyonelleşmiş** örgütler gündüz olsun, gece olsun her vakit kesin ve beklenmedik darbeler indirebilir. Demek oluyor ki **komando taktiği bazı sınıflar için** başkaları için olduğu kadar öneme sahip değildir. Bazı sınıflar için **hareketli savaş ve manevra savaşı** gereklidir – çünkü bu **onların savaş biçimidir**; ve bu, politik mücadele durumunda, komando taktiklerinin yararlı ve muhtemelen vazgeçilmez kullanımını içerebilir."[282] (abç)

Gramsci'nin bu değerlendirmesi –ki oldukça açık biçimde genelleştirilmiştir–, ilk bakışta oldukça doğru ve mantıki görünecektir. Öyle ki, ülkemizde yaşanmış olaylar kabataslak ele alındığında, bu değerlendirmeyle hemencecik çakıştırılabilinir.*[283] Ama derinliğine bir irdelemeye girildiğinde durumun hiç de öyle olmadığı görülecektir.

Diyor ki, Gramsci, mücadele yöntemleri ya da savaş biçimleri sınıfsal özelliklere bağlıdır ve **her sınıfın kendine özgü savaş biçimi**, mücadele yöntemi vardır ve bu yüzden "taklitçiliğe" yeltenilmemelidir. Bir an için bunun doğru olduğunu kabul edelim: ve diyelim ki burjuvazi (egemen sınıf olarak) siyasal mücadelede parlamenter mücadele yöntemlerini kullanmaktadır. Bu durumda Gramsci'nin önerisi "taklitçi" olmamaktır ve doğal olarak bu yönetimin proletarya tarafından kullanılması "tuzaklara düşmeyi" getirecektir. Böylece egemen sınıf olarak burjuvazi ne yaparsa **tersini yapmak genel bir kural olmaktadır**. Bunun ne denli yanlış olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Mücadelenin **legal** biçimleri, her zaman mevcut düzen içinde, düzenin belirlediği kurallara bağlı olarak yürütülür. Bu ise egemen sınıfın koyduğu kurallardır, yani onun yöntemleridir. Ve Gramsci dahil hiçbir Marksist **legal** mücadeleyi **önsel olarak** reddedemez. Şüphesiz Gramsci, "taklitçilik"ten söz ederken bunları düşünmemiştir. Bu, onun değerlendirmesinin doğru olduğunu (kısmen de olsa) göstermez. Yıllarca bir komünist partisi yöneticiliği yapmış, Komintern Yürütme Komitesi'nde yer almış bir kişinin yaptığı genellemelerin sonuçlarını düşünemediğini söylemek de gülünçtür.

Gramsci, egemen sınıfın bir müdahale yöntemini şöyle ifade ediyor: bir yandan devlet olarak yasallık çerçevesinde kalır gibi görünürken, öte yandan komandolarla yasadışılığa başvurmak. Ve genellemesinde belirttiği

gibi, bu yönteme karşı aynı yöntemle savaşmak "budalaca bir davranış"tır. Evet, ortada bir "budalaca" davranış vardır, ama nasıl?

Eğer proletarya ve onun partisi, burjuvazinin legal (yasal) görünümü altında illegal (yasadışı) yöntemlere başvurması **durumunda**, "budalalık" yapmak istemiyorsa, ne yapmalıdır? Tek yöntem olumsuzluk olarak vardır: **Legalitede kalıp, illegaliteye geçmemek; barışçıl mücadeleyi terk etmeyip silahlı aksiyonlara karşı tavır almak**. Burjuvazinin illegal özel faaliyetine karşı illegal bir özel faaliyet çıkarmak "budalaca bir davranış" ise, proletarya partisinin "illegal" örgüt olmasına da gerek yoktur. Görüldüğü gibi, Gramsci'nin bu genellemesi, bir çeşit "**tasfiyecilik**"tir.

Buna itiraz olarak, Gramsci'nin "özel faaliyet" diyerek, genellemesine açıklık getirdiği ve bunun da "komandoculuk" (şehir gerilla savaşı) olduğu söylenebilir. Ama yukarda gördüğümüz gibi, Gramsci **önce** bir genelleme yapmaktadır ve sonuçta buna "hareket savaşı" ile "manevra savaşı"nı da katarak genelleştirmeyi sürdürmektedir. Kendi ayrımı ile "organik" olan ile "konjonktürel" olanı ayırmamaktadır. Zaten egemen sınıfın legal görünüm altında komando taktikleri uygulaması, doğrudan "organik bunalım"la ilintili olarak ortaya çıktığını söyler, yani geçici ve özel değil, kalıcı ve geneldir. Lenin'in tanımıyla söylersek, milli krizin mevcut olduğu, yani devrim durumunun bulunduğu koşullarda, proletarya legaliteden söz edemez ve gündemde tek madde vardır: **Ayaklanma.** Böyle bir dönemde egemen sınıfın kendini legal ve barışçıl yöntemlerle sınırlayacağını düşünmek ise, gerçek bir "budalalıktır". Üstelik silahlı aksiyon yöntemlerini kullanmaya zorlayan bizzat egemen sınıftır. Egemen sınıfın kendisi, bu koşullarda zora, şiddete başvurur ve bu da kaçınılmaz olarak silahlı mücadelenin nesnel koşullarını ortaya çıkarır. Düşman silahlı sonuca gitmek isterken, ona karşı barışçıl yöntemlerle savaşmak, teslimiyetçiliğin ve ihanetin ta kendisidir.

Gelelim proletaryanın "*uzmanlaşmış ve sürekli saldırı örgütlerine sahip olamayacağı*" vargısına. Böyle bir vargı, genel olarak proletaryanın uzmanlaşmış ve sürekli örgütlere sahip olup olamayacağı ile ilintidilir. Dünya devrimci pratiğinin gösterdiği gibi, proletarya bu tip bir örgütlenmeye sahip olmaksızın devrim yapamaz ve bu örgütlenmeye de **parti** adı verilir. Üstelik proletarya partisi, sürekliliğini sağlamak için de, legal değil, illegal olarak örgütlenir. "*Belli saatlerde çalışmak durumunda*" olan proletaryanın uzmanlaşmış, yani **profesyonel** kadrolara dayalı bir

örgüte sahip olması gerektiği 1902 yılında Lenin tarafından çok net biçimde ortaya konulmuştur (ve "*Ne Yapmalı?*" bunun ürünüdür). Üstelik Lenin, bu yapıtında işçi sınıfının **artan oranda profesyonel devrimciler çıkarması** gerektiğini ısrarla vurgular. Lenin'e göre, biraz birşeyler vaad eden bir işçinin, günde 8-10 saatini fabrikada geçirmesine göz yumulmamalıdır, "izin verilmemelidir". Bunların "geçimi" parti tarafından sağlanmalıdır.*[284] Tabii bu "geniş mali olanaklara" sahip bir sınıfın sağlayacağı olanaklara benzemez. Gramsci bu noktada haklıdır! Ama arada önemli bir fark vardır: Proleter devrimciler kiralık (ücretli) değillerdir, tersine "gönüllüdürler", bilinçlidirler.

Yine bir itiraz olarak, Gramsci'nin profesyonel devrimciliğe ve devrimciler örgütüne bir itirazı olmadığı, onun karşı çıktığı ve "olamaz" dediği örgütün "**saldırı**" örgütü niteliği olduğu söylenebilir. Eğer Gramsci –ki özsel olarak böyledir– devrimci mücadelenin "sürekli saldırı" durumunda olmaması gerektiğini söylemek istiyorsa, bunu stratejik yönden koymakla yetinebilirdi. Oysa burada söz konusu olan "belli saatlerde çalışmak" ve "geniş mali olanaklara" sahip olmamakla ilintili "uzmanlaşmış ve sürekli" bir "saldırı" örgütüdür. En güçlü ordular bile, hiçbir savaşta biteviye, durmaksızın saldırıda bulunamaz, ama böyle olması o ordunun "saldırı" niteliğine sahip olmadığı ve olmaması gerektiği anlamına gelmez. Ve Çin, Vietnam, Küba, Nikaragua devrimlerinin tanıtladığı gibi, proletarya ve müttefikleri sürekli, yani uzun dönemli bir silahlı bir mücadeleyi (ve iktidarın fethine yönelik bir saldırı süreci olarak) yürütecek örgütler kurabilmektedir. Bunun için "geniş mali olanak" pek de sorun teşkil etmemiştir. Devrimlerin para ile olamayacağını (ve parayla engellenemeyeceğini) en iyi bilmesi gereken biri varsa, o da Gramsci'dir.

Komando taktiklerinin, ki buna gerilla savaşının kentsel biçimi demek yanlış olmayacaktır, burjuvazinin savaş taktiği olduğunu ve üstelik "hareket savaş" ile "manevra savaşı"nın da proletaryaya ait olduğunu, yani bu sınıfın mücadele biçimleri olduğunu söylerken Gramsci, tam anlamıyla saçmalamaktadır. 1920'lerde artık her fırsatta genel silahlı ayaklanmaya kalkışmanın yanlış olduğunu kanıtlamak isteyen Gramsci, bunu yapmak için herşeyi unutmuş görünmektedir. Savaş biçimlerinin sınıfsal özelliklere göre ayrılması, bazı biçimlerin proletarya tarafından kullanılamayacağının söylenmesi, sadece **ethik** yönden yapılabilir ki, bu da savaş biçimleri için

değil, eylem hedefleri ve biçimleri için söz konusudur. Bir başka deyişle Makyavelist bir anlayışla “amaca ulaşmak için her yol (araç) mübahtır”ın reddi, silahlı ve silahsız mücadele biçimleri için söylenmiş olsaydı eğer, ethik sorun daha kolay anlaşılabilir olurdu. Zorun, kendisine başvuranların ahlâkını bozduğu ileri sürülüyorsa, ki dolaylı olarak budur, bunun yanıtını vermeye gerek bile yoktur. Şiddete dayanan her devrim, bunun hiç de öyle olmadığını defalarca tanıtlamıştır.

Buraya kadar proletarya partisinin belli bir plan ve program içindeki mücadelesinden yola çıkarak Gramsci’nin vargısını irdeledik. Bunun dışında kitlelerin kendiliğinden hareketi olarak ya da plansız, programsız, kısaca tutarlı, bütünsel ve doğru bir devrim stratejisine bağlı olmayan hareketler olduğunu da hesaba katmak gerekir. İtalya’da 1921’lerin “*arditi del popolo*”su, 1958-60’ların Arjantin’deki “terör hareketi” gibi. Özellikle Gramsci’nin yaşadığı dönemdeki Mussolini’nin faşist partisine bağlı silahlı güçlerin saldırıları (faşist komandolar) karşısında, aynı yöntemlerin kullanılmasının getirdiği yanlışlıklar da eleştirilmesi gerekir. Ancak Gramsci, bunu genellemeler yolu ile yapmakta ve hareketin özüne karşı çıkmaktadır. Herşeyden önce, belli bir plan ve programa göre hareket eden, merkezi olarak yönetilen bir faşist harekete karşı örgütsüz ve kendiliğinden gelme bir tarzda savaşılamayacağının ortaya konulması gerekir. Nitekim 1921 yılında PCI’nin “*arditi del popolo*”ya karşı tutumu böyleydi. Ama 1930’larda Gramsci, sorunu bu noktadan değil de, **örgütlü olarak da** böyle bir yöntemin kullanılmasının **olanaksız** olduğunu söyler. Ve gerekçesi de “belli saatlerde çalışma” ve “geniş mali olanak” olmamasıdır. Sanki bunlar olmasaydı, mücadele biçiminin sınıfsal niteliği ortadan kalkacaktı!

Bu noktada Gramsci’nin sezmiş olmasına rağmen, göremediği bir gerçeği de belirtmekte yarar vardır. Burjuvazi devlet otoritesinin zaafa uğradığı dönemlerde, zaman kazanmak ve devrim güçlerinin devlete yönelik saldırılarını bir süre için erteletmek amacıyla (hedef şaşırtıcı olarak) bir güç (yasadışı) kullanması bir olgudur. Bu, Gramsci’nin deyişiyle, gerçekten bir “tuzaktır”. Ama onun savladığı anlamda değil. Böyle dönemlerde proletarya partisi, kendi mücadele hedeflerini terk etmemeli ve bu yeni uygulamayı etkisiz bırakacak bir yol izlemelidir. Yani taktiklerini hızla değiştirmeli, ama **stratejik rotadan** sapmamalıdır. Devlet ile faşist milis güçleri ve burjuvazi ilişkisini doğru değerlendirmek esastır. İşte 1970’lerde Uruguay’da MLN’nin başına gelen durumun nedeni de budur.

Bunların “savaş biçimleri”yle ya da özel olarak “gerilla savaşı”yla uzaktan yakından ilişkisi yoktur.*[285]

Ülkemizdeki devrimci mücadele yönünden Gramsci’nin bu değerlendirmeleri, her türlü oportünizmin ve pasifizmin arayıp da bulamadığı birşeydir. Son tahlilde, “gençler”in “yiğitlikleri”ne rağmen “budalaca” davrandıklarını göstermek söz konusudur. Öyle ya, MHP’li faşist milislere (“komandolar”) karşı duran ve şu ya da bu biçimde onlara karşı silahlı eylemler düzenleyen “saldırı örgütleri” 80 öncesinde bolca mevcuttu! Ve bunlar her türden “budalalık” lar yapmamışlar mıdır?!

Burada 12 Eylül öncesinin bir değerlendirmesini yapmak durumunda değiliz, ancak konumuz gereği bu nokta üzerinde biraz duralım.

1974-80 arasında ülkemizde gerçekleştirilen silahlı eylemler (faşist milislerin saldırıları dışında) iki bölümde ele alınabilir: Birincisi, belli bir devrimci stratejiden, yani gerilla savaşını (kır ve şehir) siyasi gerçekleri açıklama kampanyasının bir aracı olarak, yani politik kitle mücadelesi olarak ele alan bir devrim stratejisinden yola çıkarak, belli bir dönemde taktik olarak öne çıkmış hedeflere yönelik devrimci silahlı eylemlerdir. İkincisi ise, faşist milislerin silahlı saldırıları karşısında, salt ve doğrudan faşist güçlere yönelik, “direniş”, “meşru müdafaa”, “öz savunma” vb. adla ifade edilen kendiliğinden gelme silahlı eylemlerdir.

Birinci tip silahlı eylemlerin, doğrudan faşist saldırılara karşı ve salt bu nedenle gerçekleştirilmesi söz konusu değildir. Faşist saldırılar, mevcut duruma bağlı olarak ortaya çıkan belli bir siyasi gerçekleri açıklama kampanyasına paralel olarak ele alınan bir nesne olabilmektedir. Bir başka deyişle, Öncü Savaşı evresinde, şehir gerillası temelinde faşist güçlere yönelik gerilla eylemleri, bu güçlerin etkisizleştirilmesi, bertaraf edilmesi ya da durudurulması amacına yönelmemiştir ve yönelemez de. (Bu bağlamda “komandoculuğa karşı komandoculukla savaşmak” durumu söz konusu olamaz.)

İkinci tip eylemlere gelince, bu eylemler, **genel olarak** Gramsci’nin göz önünde tuttuğu “*arditi del popolo*” ile benzeşir. 80’lerde görüldüğü gibi, gerek **süreklilik** açısından, gerek faşist saldırıların etkisizleştirilmesi açısından belli bir oluşuma **ulaşamamıştır**. Ama bunun nedeni, Gramsci’nin iddia ettiği gibi, “belli saatlerde çalışan sınıf” olunmasından ya da “geniş mali olanak” eksikliğinden kaynaklanmaz. Neden, devrimci bir

parti önderliğinden ve politikleşmiş askeri savaş perspektifinden yoksun olmasıdır, yani hareketin **kendiliğinden-gelme** özelliğidir. Bazı "sol" grupların tüm eylemlerini faşist saldırılara karşı gerçekleştirdikleri de doğrudur. Oligarşik yönetimden, sömürge tipi faşizmden bihaber bu oluşumlar 12 Eylül günü "devletin" harekete geçmesi üzerine tam bir paniğe kapılmışlardır. İspanya iç savaşının ünlü sloganı "faşizme geçit yok!" ile milis örgütlenme abartılmış, her zaman devrimci mücadelenin hedefi olan politik iktidar sorunu unutulmuştur. (Ki bu son olgu, faşist milis saldırıların amacıdır.) Ancak tüm bunlardan öte, faşist milis saldırıların ardında yatan "**topyekün savaş**" anlayışına karşı, devrimci savaşın kurallarıyla savaşılmıştır. Yani faşist milislerin **hiçbir** hedef gözetmeksizin saldırması ve misilleme hareketlerinin içine **her türlü** hedefin alınması özelliği ile devrimci unsurların ya da örgütlerin –büyük ölçüde– bunu yapmaması ve yapamaması (ethik bir sorun olarak) yaşanmış bir olgudur. Eğer Gramsci'nin "komandoculuğa karşı komandoculukla savaşılamayacağı" bu anlamda ele alınırsa, ülkemizde gerçekleşmiştir. Ama bu, **savaş biçimine ilişkin bir durum değil, savaşma biçimine ilişkin bir durumdur**. Nitekim Marks, Paris Komünü'nü tahlil ederken, yapılan hataların birinin de Komünarların kurşuna dizilmesine karşılık olarak Komün'ün elindeki savaş tutsaklarını kurşuna dizecekleri, yani **misilleme** yapacaklarını ilan etmelerine karşın bunu yapmamalarını söyler. Çünkü böyle bir misilleme anlayışı, Komün'ün ilkelerine terstir, yani yapamayacakları bir şeyi yapacakmış gibi ilan etmişlerdir. Böyle bir durumda tam bir ikilem ortaya çıkmıştır. Devrimci bir hareketin **savaş kuralları, savaşma tarzları** kendi niteliğine uygundur, ve bu yüzden sınıfsal özelliğin dışa vurumudur. Ethik bir sorun olarak sınıfsal özelliğe sahip olunmasının Gramsci tarafından savaş biçimlerine özgüymüş gibi sunulması ilginçtir.

Gramsci, sonuçta, tüm itiraz ve kayıtlarıyla komando savaşının, teknik ve taktik bir biçim olarak, bir stratejik savaş biçimine bağlı kullanımını kabul eder. Ancak bu savaş biçiminin (ki gerçekte gerilla savaşının bir parçasıdır) temel olamayacağını göstermede düştüğü hatalar, yanılsamalar ve eksiklikler bu konularda ciddiye alınamayacağını gösterir.

Gramsci'nin ele aldığı ikinci savaş biçimi **hareketli savaştır** (*war of movement*). Bu savaş biçimini, diğer bir biçimle, **mevzi savaşla** karşılaştırarak inceler. (Ama daha önce belirttiğimiz gibi, burada politik-

askeri bir mücadele biçimi değil, politik mücadele biçimini tanımlamak için kullanılan bir askeri savaş biçimi söz konusudur.)

> "Mevzi savaş, aslında yalnızca basit tarafından sahici siperlerden değil de, mevzilenen ordunun ardındaki topraklarda oluşturulan tüm örgütsel ve endüstriyel **sistemden** ileri gelir. Bu savaş türü, özellikle topların, makineli tüfeklerin ve tüfeklerin **sürekli ateşinin, kuvvetlerin belirli noktada yoğunlaştırılmasını** ve bir saf yarılmasından ya da geri çekilmeden sonra **kaybolan** malzemenin yerine yenisini hızla sağlayabilecek **ikmal olanaklarının genişliğinin gündeme getirdiği bir türdür**."[286] (abç)

Gramsci'nin bu koyuşu, öncelikle "geniş kitlelerin" savaş biçimini bulmaya yöneliktir ve askeri düzeyde doğruluğu politik düzeyde doğruluğu için temel olarak ele alınmaktadır.

Gramsci "mevzi savaşı" geniş kitlelerin savaş biçimi olarak görmeye çalışır. Çünkü, "sürekli ateş" sağlamak **çok sayıda asker gerektirir**; sonra bir mevzide düşmanın ağır topçu atışlarına katlanmak **pek çok kayba yol açar** ve bu kayıpları (insan ve malzeme olarak) gidermek için **çok sayıda yedeklere** ihtiyaç vardır. Buna karşılık olarak "hareketli savaş" Gramsci için, düşman savunmasında önemli (stratejik nitelikte) gedikler açıldığında gündeme gelebilir. Bu ise, düşmanın "sahici siperlerinin" değil, onun "ardındaki" güçlerin zayıflamasıyla olabilir, çünkü öndeki siperlerdeki gedikler cephe gerisi tarafından doldurulamaz hale gelmesi gerekir.

Gramsci'nin tıpkı "komando savaşı" konusunda olduğu gibi, "mevzi savaş" ve "haraketli savaş" konusunda da, keyfi denecek kadar tanımlar yaptığını görüyoruz. Bu nedenle, önce savaş ve savaş biçimleri konusunda Engels'in saptamalarını anımsayalım:

> "Silahlanma, bileşim, örgütlenme, taktik ve strateji, herşeyden önce, **üretim ve ulaştırma olanakları tarafından, her durumda ulaşılmış bulunulan düzeye bağlıdır**. Bu konuda devrim etkisi yapan şey, deha sahibi büyük komutanların 'özgür zekâ yaratıları' değil, d**aha iyi silahların ve insan unsurunun**, yani **askerin değişmesidir**; deha sahibi büyük komutanların etkisi, en iyi durumda, savaş yöntemini, silahlara ve yeni savaşçılara uyarlamakla sınırlıdır."[287] (abç)
>
> "... orduların tüm örgütlenmesinin ve **savaş yönteminin** ve sonuç olarak zafer ve bozgunun, **insan ve silahlanma** unsurlarının **maddi**,

yani iktisadi koşullarına, yani nüfus ve tekniğin **nitelik ve niceliğine** bağlı bulunduğudur."[288] (abç)

Engels bu değerlendirmelerine, tarihsel olarak değişen savaş yöntemlerini (biçimlerini) örnek olarak gösterir. Amerikan Bağımsızlık Savaşında, II. Frederic'in "saf taktiği"nin yerine "hareketli savaş"ın geçtiğini söyleyen Engels, bu savaş yönteminin Fransız İhtilâli ile sistemli hale getirildiğini belirtir.

"Koalisyonun o kadar **iyi yetiştirilmiş** paralı ordularına karşı, onun da, **kötü talim görmüş**, ama **kalabalık**, tüm ulusun yığın halinde **ayaklanmasından** başka çıkaracak birşeyi yoktu. Ama bu **yığınlarla** Paris'i korumak, yani belirli bir bölgeyi örtmek gerekiyordu ve bu iş, **açık bir yığın savaşında bir zafer kazanılmaksızın yapılamazdı.** Basit avcı savaşı yetmiyordu, yığınların kullanımı için bir şekil bulunması gerekiyordu ve **yürüyüş kolu** ile bu şekil bulundu. Kol düzeni, iyi talim görmemiş birliklerin bile, hayli düzenli, ve hatta daha büyük bir yürüyüş hızı ile hareket etmelerini sağlıyordu; eski saf düzeninin katı şekillerini çökertmeyi, her türlü alan üzerinde, yani saf için en elverişsiz alanlar üzerinde de savaşmayı, birlikleri, ihtiyaçlara uygun olarak ve **dağınık avcıların savaşı ile bağlılık içinde** kümelendirmeyi, düşman saflarını yedekte tutulmuş yığınlarla konumun en uygun noktasında **bozma anı gelene kadar, onları tutmayı, oyalamayı ve güçten düşürmeyi sağlıyordu**."[289] (abç)

Engels, bu savaş yönteminin, taktik bakımdan olduğu kadar, stratejik bakımdan da yetkinliğinin doruğuna Napolyon tarafından vardırıldığını belirtir.[290] Engels'in savaş yöntemleri konusundaki irdelemesinin son olgusu 1870'deki Fransız-Alman savaşıdır. Bu savaşta "*artık sadece şimdiye kadar hedefi vuran kurşun yağmuru altında* ***kolun her zaman dağılarak kendine dönüştüğü****, ama yukarılarda her zaman* ***disipline aykırı bulunarak*** *karşı çıkılan* ***yoğun avcı grupları*** *ile savaş verildi ve aynı biçimde düşmanın ateş alanı içersinde, koşar adım, bundan böyle tek* ***yer değiştirme biçimi*** *haline geldi.*"[291] (abç)

Bu incelemesiyle Engels, tarihsel gelişim içinde "saf takti-ği"nin yerini "avcı savaşı" ile bağlantılı olarak yürütülen ve köken olarak bu savaş yönteminden doğup gelişen "yürüyüş kolu" taktiğine bıraktığını gösterir. Saf taktiği bir "hat" oluşturarak savaşmaktadır, yani "mevzi savaş"tır.

Yürüyüş kolu yöntemi ise bir manevra savaşı, bir “hareketli savaş”tır. İlginç olan şu ki, Engels, 1890’da Avrupa’da “barikat savaşının” (ki bir “mevzi savaş”tır) kitleler açısından rolünün azaldığını belirtir. Buna neden olarak da 1848 Devrimleri ile Paris Komünü’nden sonra, burjuvazinin yeni bir kentleşme planı uygulamaya sokarak geniş yollar yapmasını gösterir.[292] *[293]

Şimdi Engels’in bu saptamaları ışığında Gramsci’nin tahlillerine bakalım:

Avrupa tarihini ele alırken, savaş biçimlerinin tarihsel gelişimini Gramsci şöyle ifade etmektedir:

> “1789’dan 1870’e kadarki Avrupa’da Fransız İhtilâlinde hareketli savaş (politik) ve 1815’den 1870’e kadar uzun bir mevzi savaş vardır. Günümüzde hareketli savaş, politik olarak, Mart 1917’den Mart 1921’e kadar yer almıştır; bunu mevzi savaş izlemiştir – bunun temsilcisi (pratik –İtalya için– ve ideolojik –Avrupa için– olarak) **faşizmdir**.”[294] (abç)

Gramsci’nin Avrupa tarihinde savaş biçimlerinin yerine ilişkin bu sözlerinin Engels’in değerlendirmeleriyle taban tabana zıt olduğu hemen görülüyor. Ama burada ilkin, Gramsci’nin “politik” ve “politik olarak” sözlerine açıklık getirmek gerekir. Bu ifadeler ile, verdiği **tarihlerin doğrudan askeri olguları ifade etmesi,** hiç de “politik” durumları göz önüne almadığını göstermektedir. Öyle ki, 1789 yılı Fransız İhtilâli’dir; 1815 yılı ise Napolyon’un Waterloo’da yenilmesi ve böylece Fransa’da Napolyon döneminin sona erdiği yıldır. 1870 yılında ise en önemli olay Fransa-Almanya savaşı ve Saint-Privat’da (18 Ağustos 1870) Fransa’nın yenilmesidir. Bunun sonucu ise Paris Komünü’dür. Mart 1917 tarihi bilindiği gibi Rusya’daki Şubat Devrimini ifade eder ve Mart 1921 ise Almanya’da KPD’nin düzenlediği ayaklanmanın tarihidir (“Mart Eylemi” olarak da anılır).

İlk bakışta Mart 1917 ve 1921 tarihleri doğrudan savaşlara ilişkin, yani askeri olaylara özgü tarihler olarak görünmüyorsa da, 1920’de Kızıl Ordu’nun Varşova’da yenilgisiyle başlayan “manevra savaşı”, “devrimci saldırı taktiği” üzerine yapılan tartışmalarla ilintilidir. Bu tartışmaların odak noktası “proletaryanın askeri bilimi” olmuştur. (Askerlik biliminin sınıfsallaştırılması.) Bunun savunucuları Kızıl Ordu generalleri Frunze,

Budyenny ve Tukhachevsky’dir. Sonuçta bu generallerin savunduğu “manevra savaşı” ve “saldırı taktiği” şiddetle eleştirilmiş ve mahkum edilmiştir.

Diyebiliriz ki, Gramsci “politik” diyerek tarihlerin askeri yanını değil, politik sonuçlarını ele aldığını ifade ediyorsa –ki böyle olması söz konusudur–, kendisi savaş biçimlerini ifade ettiği anlamda, önemli bir fark doğurmamaktadır. Engels’e göre, “hareketli savaş”ı ya da “manevra savaşı”, Napolyon tarafından yetkinleştirilmiş ve 1870 Fransız-Alman savaşı ile doğruluğu kanıtlanmış bir savaş biçimidir, ve 1815’de Waterloo savaşı bir kesinti olarak düşünülemez. 1860-70’lere kadar bu biçimin yaygın olarak görülmemesinin nedeni, bu yıllarda Avrupa’da büyük ordular arasında bir savaşın olmamasındandır. Yoksa en azından 1848 köylü ayaklanmalarında hareketli savaş ve buna bağlı olarak avcı grupları savaşı yaygın biçimde kullanılmıştır. (Bilindiği gibi Engels, bu dönemde Almanya’da Karaormanlar –Almancası: Schwarzwald, Toroslar gibi coğrafi bir terimdir– bölgesinde köylü birlikleri ile birlikte bulunmuştur.)

Ayrıca burada I. paylaşım savaşı ele alınabilinir. Gramsci bu savaşta, belirleyici yöntemin “mevzi savaş” olduğunu iki örnekle açıklar. Birinci kanıt-örneği, Kazak generali Kraçnov’un eleştirisi düzeyinde Çarlık Rusyası’nın “mevzi savaş” yerine “hareketli savaş” yürütmesi gerektiğini söylemesidir. Ve Gramsci, bunun, yani mevzi savaş yerine hareketli savaşın yürütülmesini “saçmalık” olarak niteler ve “zorunlu kılınan” savaş biçiminin mevzi savaş olduğunu, bunu kabul etmeyen Genel Kurmayların verdiği kayıplara atıf yaparak kanıtlamaya çalışır. Ama atıflarında tek bir somut örnek bile bulunmaz. İkinci kanıt-örnek ise, itilaf kuvvetlerinin Foch komutasında birleştirilmesini “tek cephe” anlayışının ve “Batı’da mümkün olan tek savaş biçimi” diye düşündüğü mevzi savaşının kabul edilmesidir. Oysa ki, Foch, gerçekte Napolyonvari saldırı taktiğini savunan bir generaldir.[295] Aynı biçimde bir yanlışlığı da Troçki konusunda yapar Gramsci. 1930’larda hapishanede yazarken, 1920-21 yıllarında Komintern’de Troçki’nin tavrını unutmuş görünür. Gramsci, Troçki’nin “saldırı teorisi”nin, “manevra savaşı”nın savunucusu olduğunu ve “sürekli devrim” teorisinin bu anlayışın siyasal yansısı olduğunu söyleyerek eleştirir.[296] Oysa, Troçki, 1920-21 yıllarında, “saldırı teorisi”ni savunanları şiddetle eleştirmiştir. Komintern’in III. Dünya Kongresinde Lenin ve Troçki

bu tezleri eleştirirken, bunların savunucuları olan (askeri düzeyde) Frunze, Budyenny ve Tukhachevsky, politik planda PCI, Alman Komünist Partisi (KPD) ve Macar BelaKun'dur. Böylesine bir hatayı Komintern Merkez Yürütme'sinde yer alan Gramsci'nin yapması şaşırtıcı gelebilir. Gerçekte ise, PCI içindeki ayrılıklarla bağlantılı ve bilinçli bir ifadedir bunlar. Bordiga, SBKP (B) içindeki Stalin-Troçki tartışmalarında Troçki'nin yanında tavır almıştır. Bu durumda Bordiga ile olan hesaplaşmasında, onun Troçki ile olan benzerliklerinin bulunması gerekmektedir. Ve Gramsci'nin tek bulabildiği şey de, 1920-21'lerde PCI'nin o dönemdeki lideri olan Bordiga'nın "saldırı teorisi"ni savunması ve bunun "sürekli devrim"le birleştirilebilineceğidir. Tıpkı Foch konusunda olduğu gibi, olgular yarı yarıya doğru olmaktadır.

Tüm bu yanılgıları ve yanlışlarıyla Gramsci, manevra savaşından (cephesel saldırı ya da hareketli savaş) mevzi savaşa geçilmesinde ısrarlıdır ve bundan iki temel tez üretir:

Birinci tezi, mevzi savaşın "sadece belirli mevziler tehlikede olduğu zaman" gündeme geleceği ve gelmek zorunda olduğudur. Yani "*hegemonyanın benzeri görülmemiş bir yoğunlaşması*"nın olduğu ve "*bundan dolayı çok müdahaleci bir hükümet muhaliflerine karşı çok açık biçimde saldırdığı*" ve "*içsel atomlaşmanın 'olanaksız'lığını sürekli – politik, yönetimsel vb. her çeşit denetimle egemen grubun egemen olduğu 'mevziler'ini güçlendirecek yollarla– örgütlediği*"[297] zaman gündeme **belli mevzilerin korunması** gelir. Bu mevzileri korumanın yöntemi de, kaçınılmaz olarak "mevzi" savaş olacaktır.

Tipik bir totoloji örneği. Bir "mevzi"yi korumak için yapılan savaş "mevzi"de savaştır, tıpkı bunları ele geçirmek için yapılan savaşın da "mevzi" ele geçirme savaşı olacağı gibi! Ama birincisi, "koruma", yani **savunma** durumundayken, ikincisi, "ele geçirme", yani **saldırı** durumundadır. Bunlardan başka mevzi savaşı bir **yıpratma savaşıdır** ve en küçük birimi ise s**aldırıya karşı direnmektir**. Gramsci, mevzi savaşını bir kuşatma savaşı olarak ifade ederek, Marks'dan alıntıyla "direniş"in zorluğunu anlatır.[298] Ve sorunun "kolaycılığa kaçmak" olmayıp, "bu zorluğa karşı bu savaşı sürdürmek" olarak koyar.

Şüphesiz direnmek, düşmanı yıpratmanın bir yoludur. Ama direnme tam bir hareketsizlik, belli bir yerde, mevzide beklemek demek değildir.

“***Direnme, düşman kuvvetlerinin, düşmanı niyetinden vazgeçirmeye yetecek kadar bir kısmını yok etmeye yönelik bir faaliyettir***.”[299] Gramsci’nin diliyle söylersek, belli mevzileri korumak için, düşmanın bazı mevzilerini ele geçirmek gerekir. Engels’in üretim ve ulaştırmanın geldiği düzeye bakarak ortaçağların savaş biçimlerinin geçersiz hale geldiğini söylemesi bunu ifade eder. “Kuşatma savaşı”nın (muhasara) ortaçağın şatolar, kaleler sistemine denk düşen özelliğini Gramsci görememiştir. Faşizmi “mevzi savaş”ın temsilcisi olarak görmeye o kadar kendini kaptırmıştır ki, sonuçta faşist İtalya’da proletaryanın elinde hiç mevzi kalmamıştır. (Üstelik egemen sınıfın savaş biçimini de “taklit” etmek durumuna gelmiştir.)

Geldiği nokta “*manevra savaşının stratejik olmaktan çok* ***taktik işleve*** *indirgenmesi*”dir. “*Daha önceleri manevra savaşına karşı kuşatma savaşı ne konumda ise o konumda ele alınması gerektiği*”dir.[300]

Gramsci’nin ikinci dayanağı ise daha önemlidir. Bu dayanak üst yapının iki temel düzeyi olduğu savıdır. Ona göre, savaştaki cepheyi, “sahici siperleri” oluşturan “**politik toplum**” (**devlet**) ve ardındaki güçlü mevziler ise “**sivil toplumdur**”, yani “tüm örgütsel ve endüstriyel sistem”dir.*[301] “Sivil toplum”, ön mevziden başka bir şey olmayan devletin fethi durumunda (“safın yarılması”) “*yenisini hızla sağlayabilecek ikmal olanaklarını*” sağlayarak, gediği kapatacak ve sonra ön siperleri geri alacaktır. **Sivil toplum** “***mevzi savaşındaki savunma sistemine denk düşer.***”[302]

> “Hem devlet örgütlenmeleri, hem de sivil toplumdaki kurumların bir bütünü olan çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları, siyaset sanatı bakımından, mevzi savaşı cephelerinin kalıcı istihkamlarıyla ‘siperleri’ni meydana getirmektedir.”[303]

Egemen sınıfın mevzilenmesi ve savunma sistemi ve savaş biçimi böyle olduğuna göre “ne yapmalı”dır? Gramsci için yanıt açıktır: Düşmanın asıl gücünü oluşturan siperler ele geçirilmelidir ve bunun savaş biçimi de mevzi savaştır. Bu ise egemen sınıfın savunma sistemine uygun ve onların savaş biçiminin benzerinin yürütülmesi demek olduğu da açıktır. “*Siyasal mücadelede egemen sınıfların mücadele yöntemlerini taklitçiliğe yeltenilmemelidir, yoksa kolayca tuzaklara düşülebilir*” –diyordu Gramsci. Şüphesiz bu uyarıyı “*arditi del popolo*” konusunda (genel olarak gerilla

savaşına ilişkin olarak) söylediği için kendi tezine uygulamak aklına gelmez. Egemen sınıfın komandoculuğuna karşı komandoculukla savaşmayı "budalalık" diyen Gramsci, onun en gerici, en şovenist, en emperyalist ve en terörist kesiminin savaş yöntemi olduğunu söylediği "mevzi savaşı" taklit ederken, ne tuzağa düşer, ne de budalaca bir davranış yapar!

Bunlar Gramsci'nin iç tutarsızlığının kanıtlarıdır, ama biz, bunlarla yetinmek niyetinde değiliz. Gramsci savaş biçimlerini sınıfsal tasnife tabi tutarken de, taklitçilikten söz ederken de yanlış söylemiş olabilir, ama yine de sonuç –daha önce sık sık gördüğümüz gibi– doğru olabilir. İşte bu olasılık göz önüne alınarak, gerçekte "mevzi savaş"ın temel savaş biçimi olup olamayacağına bakılmalı, ayrıca irdelenmelidir.

Kendimizi, daha doğrusu Gramsci'yi "taklitçilik"ten ve "budalaca" davranmaktan kurtardığımıza göre, mevzi savaşın işe yarayıp yaramadığını görelim.

İlkin, kendimizi bazı "kutsal" inançlardan da sıyırmalıyız. İnsanlar birden ortaya çıkıveren Adem ile Havva'dan gelmediyse, "mevziler" de ilahi bir güçle proletaryaya verilmemiştir. Bu nedenle, ilkin mevzilerin nasıl oluşturulacağını görmek gerekir, ancak bundan sonra –eğer saldırı olursa– bu mevzilerin "kuşatıl-ma"sından, "korunmasın"dan söz edilebilir. Gramsci'nin tahliline göre **gerçek ve kalıcı mevziler** "**sivil toplum**"**dadır**. Bu toplum, bugün burjuvazinin elindeyse, yarın proletaryanın elinde olacaktır. Herşey bu toplumun fethine bağlıdır. "Sivil toplum" ise, kendi içinde pek çok ögelere ayrılır (kurumlar) ve bunların her biri **bir mevzidir**. İşte bu mevziler tek tek kimin elindeyse, onun adına kaydedilir. İlâhi başlangıcı yadsıdığımıza göre, proletarya işe, **en zayıf** "sivil toplum" kurumunu, yani burjuvazinin en zayıf olduğu mevziyi ele geçirmekle başlaması oldukça mantıkidir –ve bu konuda Gramsci hiçbir engel çıkartmaz–. Böylece daha işin başında proletarya bir mevziyi ele geçirmek için bir savaşa girer ve bu savaş hiç de "savunma" niteliğinde değildir. Gramsci'nin sözleriyle söylersek, mevzi ele geçirmek için ileri atılan proletarya "mevzi savaş" verecektir. İlk mevzi ele geçirildikten sonra, buraya dayanarak (arka-cephe olarak kullanarak) yeni mevzilere –görece daha güçlü olan– yönelinir. Bu durumda eldeki güçlerin bir kısmı kazanılan mevzide bırakılırken, diğer kısmı –yeni güçlerle birlikte– yeni mevziye kaydırılır. Buna en basit deyimle **hareket** etme denir ve gerçek ifadesi

“**manevra**”dır. Ve böylece tek tek ya da ikişer ikişer, vb. mevziler (“sivil toplum”) ele geçirilir. **Süreç, bütün olarak bir saldırı sürecidir, güçlerin bir mevziden ötekine aktığı bir hareketli süreçtir, sürekli manevraları kapsar**. Bir bütün olarak bu savaş yöntemine ise “hareketli savaş” ya da “manevra savaşı” yahutta “saldırı savaşı” dendiğini Gramsci’nin kendisi de söylemektedir. Ama buna, amacın mevzilerin ele geçirilmesi olduğunu söylersek “mevzi savaş” demek de mümkündür, ama böyle birşey tanımla çeliştiği gibi, tüm savaşların –gerilla savaşı da dahil– “mevzi savaş” olduğunu söylemek de demektir. Bu tür genelleştirmelerin hiçbir değeri olamayacağı açıktır.

Ama şu da açıktır, neden proletarya ilk iş olarak düşmanın en zayıf olduğu mevziye yöneldiğinde, kendini “sivil toplum”la sınırlandırsın? Gramsci’nin söylediği gibi, “politik toplum” (devlet) devlet de bir mevzidir ve sık sık da zayıf duruma düşer. Öyle ise, işe neden buradan başlanılmasın? İşte Lenin’in II. Enternasyonal oportünistlerine söylediği de budur. Ve bu yüzden Rusya’da önce politik iktidar (“ön mevziler”) feth edilerek işe başlanılmıştır.

Açık olan bir başka şey de, Gramsci’nin “mevzi savaş”tan anladığı tek şeyin “belli mevzileri koruma” olduğudur, öyle ki, bunu kendisi şöyle ifade etmektedir:

> “Mevzi savaş sonsuz halk kitlelerinin çok büyük kurbanlar vermesini gerektirir. ... Politikada ‘mevzi savaş’ zafer öncesi kesin belirleyicidir. Diğer bir deyişle manevra (hareketli) savaşı, politikada, **kesin olmayan kazanılmış mevziler sorunu** olarak uzun süredir mevcuttur, öyle ki devletin hegemonya kaynakları tümüyle harakete geçirilmemiştir. Ama şu ya da bu nedenle bu mevziler değerlerini yitirdiği ve sadece **belli** mevziler **tehlikede olduğu zaman**, ancak o zaman kuşatma savaşına geçilir.”[304]

Bu ifadeler gösteriyor ki, Gramsci’nin savaş biçimleri (politik planda mücadele biçimleri olarak) konusundaki yaklaşımı bir devrim stratejisinden değil, devrimci mücadelenin faşizm tarafından ezildiği dönemin (konjonktürel) özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Onun bakış açısı stratejik değil, konjonktüreldir ve tamamiyle İtalya’daki faşist yönetim dönemine ilişkindir. Böylece bir kez daha Gramsci’nin değerlendirmelerinin özel ve kısmi niteliği ile karşılaşıyoruz. (O, daha önce de gördüğümüz gibi, bunları genelleştirmek durumundadır.)

Gramsci'nin tahlillerinde yer alan bir kavram daha vardır: **Stratejik konjonktür**.

> "Belirli bir durumda var olan güç ilişkileri sistemin üçüncü düzeyinin ya da momentinin çözümlenmesinde adına askerlik biliminde 'stratejik konjonktür' denilen kavrama başvurmak ya da daha kesin olmak gerekirse, savaş sahnesinin **stratejik hazırlık** düzeyine bakmak gerekir. Bu hazırlık düzeyinin temel ögelerinden biri **yönetici personelin ve 'cephe hattı' (ve saldırı) güçlerinin** niteliğine ilişkin koşullardır. Stratejik hazırlık düzeyi 'görünürde' (yani niceliksel olarak) düşmanın güçlerinden daha aşağıda bulunan güçlerin zaferini sağlayabilir. Diyebiliriz ki, stratejik hazırlık 'ölçülemez etmenleri' –diğer bir deyişle geleneksel olarak hareketsiz ve pasif güçlerin belirli bir momentteki dolaysız, önceden tasarlanmamış tepkilerini– sıfıra indirger. Uygun bir stratejik konjonktürün kapsadığı etmenler arasında ulusal orduyla yan yana ve **teknik anlamda bir askeri toplumsal tabakanın mevcudiyeti ve örgütlenmesi** üzerine yaptığımız ilk gözlemleri dahil etmek gerekir."[305] (abç)

Özetle, Gramsci, "organik bunalım"ın ortaya çıktığı döneme ("stratejik konjonktür") göre hazırlanmasını açık biçimde ifade etmektedir. Öyle ki, böyle bir bunalımda egemen sınıf hegemonyasını yitirmişse ve bu momentte eğer hegemonyayı ele geçirmeye yetecek kadar güç (aynı zamanda askeri bir güç) olursa, bir teknik-askeri harekete ("cephesel saldırı") girişerek politik toplum (devlet) feth edilir. Tüm sorun, kendiliğinden oluşan, yani proletaryanın etkin müdahalesi olmaksızın ortaya çıkan bir bunalım dönemine hazır olmaktır. Bu ise, yönetici personeli yetiştirmek ve saldırı güçlerini hazırlamaktır.

Böylece Gramsci'nin "ikili perspektifi" ortaya çıkmaktadır:

1) İktidarın planlı ve sistemli fethi, yani önce devletin ardındaki gerçek "siperler", "mevziler" olan sivil toplumu feth etmek (hegemonyanın fethi) ve sonra "doğrudan saldırı" için nesnel koşullar ("organik bunalım") olgunlaşacağından devleti ele geçirmek.

2) Nesnel bir gelişme olarak, "hegemonya bunalımı" **kendiliğinden** ortaya çıktığı zaman, bu bunalımın yarattığı otorite boşluğunu ("sivil toplum" üzerindeki otorite önde gelir) doldurmaya hazır ve yeter gücün varlığını sağlayarak devletin fethine girişmek. Yani süreç Gramsci'nin

üçüncü momentine gelmiştir. (Tabii burada hemen saldırı söz konusu değildir. Üçüncü moment bilindiği gibi iki alt düzeye ayrılır. Bu dönemde de bu iki düzey sıra ile oluşur.)

Bu ikinci perspektif, en açık biçimde devrim durumunun (milli kriz) ortaya çıkmasına bağlıdır. Lenin'in deyişiyle, "*her devrim durumu devrime yol açmaz ... nesnel koşullara ... öznel koşullar da katılırsa ... işte o zaman devrim olur.*" Ayrıca Lenin, bir devrimin, kitle ayaklanmasının önceden planlanarak gerçekleşme olasılığının, bu olayın kendiliğinden gelişmesine göre daha az olduğunu söyler. Ve devrimci bir partinin, böyle bir gelişme karşısında hazırlıksız yakalanmamasının tek yolu, sistemli bir biçimde örgütlenmesidir ve hareketi sistemli biçimde örgütlemeye çalışmasıdır.[306]

Görüldüğü gibi "ikili perspektif" gerçekte Lenin tarafından (ve ayrıntılı biçimde) ortaya konulmuştur. Bu yönden Gramsci'nin özgünlüğünden, "katkı"sından söz etmek mümkün değildir. Gramsci için bunlar, bir yerde görüntüseldir; asıl olan "*mevzi savaşındaki savunma sistemlerine denk düşen sivil toplum ögelerinin hangileri olduğunu derilemesine inceleme*"[307] ve bu mevzilerin feth edilmesidir.

> "Birinci (Doğu) hemen düşmüştür ve benzeri daha önce görülmemiş mücadeleler **daha sonra** ortaya çıkmıştır; ikincide (Batı), mücadeleler 'önceden' oluşur. Bu yüzden sorun sivil toplumun iktidarın ele geçirilmesinden **önce mi, onra mı direndiği**; ikincinin nerelerde ortaya çıktığı sorunudur."[308] *[309]

Gramsci'ye göre, "sivil toplum"n "ilkel ve peltemsi" olduğu Rusya'da (bütün olarak Doğu'da) önce politik iktidar ele geçirilmiş "benzersiz mücadeleler" sonra görülmüştür. Bilindiği gibi, Rus Devrimininin rotası şehirlerden kırlara doğrudur. Önce büyük kentlerde (politik merkezler) ayaklanma ile iktidar ele geçirilmiş ve sonra devrim küçük kentlere ve kırsal alanlara yayılmıştır. İşte bu sırada kırsal kesimde büyük bir direnişle karşılaşılmıştır (iç savaşın başlaması). Şüphesiz buna emperyalist orduların doğrudan müdahalelerini de eklemek gerekir. İşte Gramsci'nin "benzeri görülmemiş mücadeleler" diye ifade ettiği olgu bu **iç savaştır**. Burada önemli bir nokta, Rusya'da sonra "direnenler"in başta emperyalistler olmak üzere, **köylüler ve ulusal azınlıklar** olduğu gerçeğidir. Bu gerçek karşısında Gramsci'nin "direnen sivil toplum"u kırsal nitelikte olmaktadır. Oysa Gramsci "sivil toplum"un kentsel özelliğini sık sık vurgular. Bu

durumda Rusya'da "direnen" "sivil toplum"un feodaliteye ilişkin olması gerekir. Yani feodal toplumun üst yapısının bir düzeyi olan "sivil toplum" gündemdedir. Ama öte yandan "sivil toplum"un yalnızca burjuvaziyle var olduğunu ve geliştiğini Gramsci de kabul etmektedir. Öyleyse, Gramsci'nin Hegelci toplum kategorisi yeniden düzenlenmek zorundadır, ya da sorun başka türlü konulmalıdır: **İç savaş** iktidarın ele geçirilmesinden önce mi, sonra mı verildiği ve bu ikincinin nerelerde ortaya çıktığı.*[310]

Birinci durumda "sivil toplum" ile burjuvazinin birlikte ele alınmaması, her toplumda (köleci, feodal vb.) "sivil toplum"un mevcut olduğunun söylenmesi gerekir. (Ki Hegel de böylesine bir evrenselleştirme mevcuttur.) Gramsci sınıfsız toplum ile, "politik toplumun" içinde eridiği bir "sivil toplum" ile aynılaştırırken, böyle bir evrenselliştirmeyi kabul eder görünse de, köleci ya da feodal toplum için "sivil toplum" düşündüğünden söz etmez, üstelik feodal toplumlar için devrimci görev olarak sivil toplum kurmayı koyar. Demek ki, sorun, yukardaki gibi ifade edilmelidir.

Gramsci, "benzeri daha önceden görülmemiş mücadeleler" olarak salt Almanya'daki Spartakist Ayaklanması (1919) ile Mart 1921 ayaklanmasını "Batı"a gördüğü için, önemli yanılgılara düşmüştür. Oysa kendi döneminde bir Macar Ayaklanması, Bulgar Ayaklanması yaşanmıştır. Bunlar kendince, kendine kanıt niteliğinde görür. Oysa durum hiç de böyle değildir.

Tarihsel olarak şu açıktır ki, kent merkezli bir strateji, ilkin buraların fethiyle işe başlamak durumundadır. Kentlerde işçi sınıfı, nicelik ve nitelik olarak güçlü olduğu ülkelerde, ilk darbenin kentlerde indirilmesine paralel olarak devrimin kırlara götürülmesinin bir iç savaşa yol açtığı sıkça görülmüştür ve yaşanmıştır. İspanya İç Savaşı da bu konuda bir örnek oluşturur. Gerek Rusya'da 1917 Ekim'inden sonra görülen olgular, gerek İspanya İç Savaşı Gramsci'nin tezleri için karşı-kanıt olamaz. Çünkü bu ülkelerde sivil toplum "ilkel ve peltemsi"dir. Gramsci'nin genelleştirmesi, doğal olarak kendi yaşadığı dönemle sınırlı olmadığını gösterdiğinden Çin Devriminden Küba Devrimine, Angola'dan Afganistan'a kadar son 50 yılın olgularına bakabiliriz. Gramsci'nin saptamasına göre, bu ülkelerde, "benzeri daha önce görülmemiş mücadeleler" den (iç savaşlar) sonra, yani politik iktidarın fethinden sonra gerçekleşmesi gerekmektedir, çünkü bu ülkelerde "sivil toplum ilkel ve peltemsi"dir. Ama gerçeklik hiç de böyle olmadığını göstermektedir.

Çin Devrimi, 1927'den 1949'a kadar, sınıfsal (içsel) ve ulusal planda yürütülen bir savaşla gerçekleşmiştir, yani politik iktidar bu savaşlardan sonra tümüyle ele geçirilmiştir. Vietnam'da ise, politik iktidarın ele geçirilmesi 30 yıl süren bir savaşla mümkün olmuştur. Küba'da süre kısa olmakla birlikte, önce bir "iç savaş" yaşanmış (Öncü ve Halk Savaşı olarak), sonra politik iktidar ele geçirilmiştir. Bu ülkelerde Gramsci'nin tanımladığı biçimde "sivil toplum" mevcut değildir. Buna rağmen politik iktidarın ("politik toplum") fethi Gramsci'nin "Batı" için koyduğu biçimde bir rota izlemiştir. Bu devrimlerin gösterdiği gibi, Gramsci'nin "**sivil toplum**" **ölçütü hiç de genel geçerliliğe sahip değildir, ve bu ölçüt devrim stratejisi için belirleyici olamaz.**

Gramsci'nin bu tür yanılgılarını (özellikle "sivil toplum" anlayışıyla bağlantılı olarak) daha önce de "çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları"nı ele alırken görmüştük. Şimdi bir başka sonucu ele alalım, ve göreceğiz ki, aynı ters-yüz olma burada da gündemdedir.

Gramsci, "sivil toplum"un yeterince gelişmediği, yani "ilkel ve peltemsi" olduğu ülkelerde yapılması gerekenler üzerine değerlendirmesini ele alalım. Bu ülkeler, genelde burjuva demokratik devrimin tamamlanmadığı ülkelerdir. Marksist-Leninist kesintisiz devrim anlayışına göre, bu ülkelerde proletarya ikili bir görevle karşı karşıyadır: **Demokratik halk devrimi** ve **sosyalist devrim**. Bu kesintisiz devrim teorisi Gramsci'nin "sivil toplum" ölçütü ile şöyle ifade edilir: **ilkin** "**sivil toplum**" **yaratılmalı, eğer mevcutsa bu geliştirilmeli, ve sonra sosyalist devrim** ("sivil toplumun" proletarya tarafından fethi ile) **yapılmalıdır**.

Gramsci İtalya'yı "Batı" ülkesi olarak gördüğü için, çokluk sosyalist devrim sorunuyla ilgilenmiştir. Demokratik devrim, Gramsci'de, sosyalist devrim üzerine çalışmasının bir yan ürünüdür. Bu nedenle ilkin sosyalist devrimin ne olduğuna ilişkin değerlendirmesini görelim:

Ona göre, "güçlü ve sağlam sivil toplum"un bulunduğu ve "çağdaş demokrasilerin kitlesel yapılarının" ortaya çıktığı ülkelerde, hedef, altyapıdan üstyapıya kadar yeni bir toplum yaratmaktır. Ama nasıl bir toplum?

> "**Yeni ve daha üstün uygarlık biçimleri** yaratmak, en geniş halk kitlelerinin ahlâk ve 'uygarlığı'nı, üretimin ekonomik mekanizmasının sürekli gelişmesinin getirdiği zorunluluklara uydurmak ve dolayısıyla fiziksel olarak da **yeni insanlık tipini geliştirmek ereğine yönelik**

devletin eğitici ve biçimlendirici rolü söz konusudur. ... Sorun **'hukuk' sorunudur**; hukuk kavramı, bugün 'yaptırımsız' ve zorunlu 'ödevsiz' işleyen, ama bunun yanı sıra kollektif bir baskı uygulayan ve geleneklerin, düşünme ve eylem biçimlerinin, ahlâkın vb. gelişmesinde nesnel sonuçlar elde eden **sivil toplum alanına ilişkindir** ve 'hukuksal bakımdan yansız' formülüyle belirlenen etkinlikleri de içermek üzere genişletilmelidir. ... Sorun, **çağdaş devletler için** konulmuştur; başka yerlerde aşılmış ve zamanını doldurmuş biçimlerin hâlâ varlığını sürdürdüğü **geri-kalmış ülkeler ve sömürgeler için değil**."[311] (abç)

Daha önceki bölümlerde gördüğmüz gibi, Gramsci'nin "devletin sivil toplumu ekonomiye uyarlamanın aracı" olması, burada "devletin eğitici ve biçimlendirici rolü"yle yeni bir boyut kazanır. Bu boyutu ile, Gramsci, genel olarak Leninist devrim teorisini, özel olarak Rus Devrimi'ni **olumlamaktadır**. Bunlar, önce devletin –parçalanarak– ele geçirilmesine ilişkindir. Ama bu olumlama, önce sivil toplumda hegemonyanın sağlandığı ve sonra "politik toplum"un (devletin) feth edildiği bir devrimde (tabii böyle bir devrim olursa) anlamsız olacaktır. Proletarya sınıf olarak "müttefiki sınıfların yöneticisi" olduktan, "yöneten" ya da "entelektüel ve moral yönetimi" (eğiticilik ve biçimlendiricilik işlevini) elinde tuttuktan sonra ("*iktidarın fethinin başlıca koşullarından biri de budur*" –der Gramsci) devleti feth etmek durumundadır. Böyle olursa hegemonya sahibiyken gerekli dönüşümleri sağlamaması, yani yukarda Gramsci'nin belirttiği "sorunu" çözmemesi "budalaca" bir davranış olmaz mı? İşte Gramsci, bir yandan Rus Devrimini olumlamak isterken –en azından bir Marksist ve Komintern üyesi olarak bunu yapmak durumundadır–, öte yandan kendi devrim anlayışı ile ters düşmek durumunda kalmaktadır.

Gelelim demokratik devrime. Sivil toplumun "ilkel ve peltemsi" olduğu, "aşılmış ve zamanını geçirmiş biçimlerin hâlâ varlığını sürdürdüğü" ülkelerde (geri kalmış ya da sömürge ülkeler) egemenlik için mücadele eden bir sınıf olarak proletaryanın görevi ne olmalıdır? Ve bu mücadele nasıl yürütülmelidir? Bu sorulara Gramsci'nin yanıtı "**devletetaparlık**" (*statolatry*) üzerine yazdıklarında bulunmaktadır.

"'Memurlar hükümeti' ya da günlük dilde devlet adı verilen devletsel yaşam biçimi olan ve halk dilinde tüm devlet olarak anlaşılan

politik toplum karşısındaki belirli bir davranışa 'devletetaparlık' adı verilir.

Özerk devlet yaşamına yükselmeden önce, uzun bir bağımsız kültürel ve moral gelişme dönemi geçirmemiş bulunan kimi toplumsal gruplar için (düzenin ve ayrıcalıklı tabakaların hukuki gereklilikleriyle **ortaçağ toplumunda ve mutlak rejimlerde** olanaklı duruma getirilmiş olduğu gibi) bir devletetaparlık dönemi zorunlu ve hatta elverişlidir. Bu 'devleteraparlık' 'devlet yaşamının' normal biçiminden ya da en azından özerkli devlet yaşamını ve bağımsız devlet yaşamına yükselmeden önce tarihsel olarak yaratılması mümkün olmamış olanı, **bir 'sivil toplum'un yaratılmasına başlamaktan başka birşey değildir**."[312] (abç)

Gramsci'nin bu sözlerinden çıkan sonuç, "sivil toplum"un gelişmiş olmadığı, özerk devlet yaşamının bulunmadığı ülkelerde, devlet **kurucu va başlatıcı** bir rol üstlenir. Bu ülkeler "ortaçağ toplumları" (feodalizm) ve "mutlak rejimler" (monarşi, otokrasi vb.) altında olan ülkelerdir. Bu ülkelerde, Gramsci'ye göre, devlet, "özerk devlet yaşamı" oluşturacak ve (devletten özerk) "sivil toplum" kurulacaktır. Kısacası, bu ülkelerdeki demokratik devrimle oluşturulacak iktidarın görevi "sivil toplumu" ve buna uygun düşen "politik toplumu" kurmaktır. (Bu görev, gene, sivil toplumun ögelerinin neler olduğunu bilmeyi gerektirir.) Kurulacak "sivil toplum", şüphesiz burjuva toplumdan başka birşey olamaz. Bir başka deyişle, Gramsci'de, burjuvazinin "çağdaş demokrasisi"ni ve bunun "kitlesel yapılarını" kurmak, proletaryanın öncülüğündeki demokratik devrimin görevi olmaktadır.

Böyle bir belirleme demokratik devrimde, burjuvazinin önderliğini önceden olumlama demektir. Emperyalist dönemde devrimci niteliğini yitirmiş olan burjuvazi, kendi devrimini yapamaz. Bu görev proletaryaya düşmektedir ve proletarya da **kesintisiz devrim** perspektifinden hareketle, demokratik devrimi tamamlayarak, hızla sosyalist devrime geçer. Bu demokratik devrim, son tahlilde burjuva nitelikte olsa da, artık halkın, yani işçilerin ve köylülerin devrimci diktatörlüğü şeklinde sonuçlanır. Bu ise, toplumun (ve de devletin) klâsik burjuva toplumundan (ve devletinden) farkı olması demektir.

Gramsci, "*Jakoben deneyimlerin bilimsel bir biçimde geliştirilmiş ifadesi olarak 1848'den önce ortaya çıkan ve adına 'sürekli devrim' denilen*

siyasal kavram"a ilişkin olarak, bunun Batı'da geçersiz olduğunu, Doğu'da geçerli olabileceğini söylerken Lenin' in tezlerine olan bağlılığını yineler görünmektedir.[313] Ancak, yukarda gördüğümüz gibi, bu kavram "sivil toplum" yaratma uğruna, demokratik devrimde önderliğin burjuvaziye –bu küçük-burjuvazi de olabilir, liberal burjuvazi de vb.– bırakılmasına yol açar. Marks, burjuvazinin (bir bütün olarak) kendi devrimini bir an önce sonuçlandırmayı istediğini ve bu durumda proletaryanın görevinin devrimi sürekli kılmak olmalıdır dememiş midir? Jakoben deneyimin ürünü olan bir siyasal formülasyon, böyle bir deneyimin olduğu ve olacağı yerde söz konusu olabilir. Ve bu, öz olarak, devrimin önderliğinin proletaryada olması, burjuvaziden almasıdır, ama, **başlamış bir devrim süreci içinde**. Yoksa sözü edilen burjuva demokratik devrimine baştan itibaren proletaryanın önderlik etmesi değildir.

Tüm bunlardan sonra Gramsci'den geriye ne kaldığı sorulabilir.

PCI'nin Genel Sekreterliğini yapmış ve Komintern Yürütme Komitesinde yer almış bir kişinin, şüphesiz dikkate değer deneyimleri olacaktır. Gramsci'nin **teknik ve taktik konularda** (örgütsel ve siyasal pratiğe ilişkin olarak) **oldukça ilginç gözlemleri vardır. Ama bu doğru ve ilginç gözlemler, yer yer stratejik düzeye çıkartılarak, özel ve özgül olgular evrenselleştirilerek ve genel geçerliliğe sahip kılınarak, kendine özgü bir strateji için sonuçlar çıkartılmasında kullandığı için değersizleşmektedir. Bu gözlemler, özgül bir dönemin, belli bir ülkesinde, özel koşulların ürünüdür, geçerliliği, teknik ve taktik düzeydedir; asla, genel, evrensel ve stratejik nitelikte ele alınamaz, düşünülemez ve yararlanılamaz.**

[272]* Birinci moment olarak "ekonomik" düzeyi burada dışda bırakıyoruz.

[273] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 239.

[274] Gramsci, *Modern Prens*, s. 111-112.

[275] Bu noktada şunu unutmamak gerekir: Gramsci, "komando savaşı"nı ("arditi" savaşı ya da gerilla savaşı) daha ilerde göreceğimiz savaş biçimlerinde olduğu gibi politik mücadele biçimini tanımlamak için kullandığı "askeri" deyim değildir. Onu politik kitle mücadele biçimi olarak ele alır ve eleştirisi bu bağlamdadır.

[276] Gramsci, *Modern Prens*, s. 130.

[277] Gramsci, *Modern Prens*, s. 112-113.

[278] Gramsci, *age*. s. 113.

[279] Gramsci, *age*. s. 113.

[280] J. Quartim, *The Dictatorship and Armed Struggle in Brazil*, s. 189-190.

[281] R. Debray, *Strategy for Revolution*, s. 58.

[282] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 232; *Modern Prens*, s. 113-114.

[283]* Nitekim 12 Eylül sonrasında "legal Marksistler" bunu gördüklerinden, yaygın bir Gramsci kampanyası açmıştır. Hedef, silahlı devrimci hareket ve onun tek doğ-ru devrim stratejisi olan Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi'dir. Oportünizmin en küçük fırsattan bile yararlanmaya bakmasının tipik bir örneğidir.

[284]* Bkz: Lenin, *Ne Yapmalı?*, Örgütsel Çalışmanın Kapsamı.

[285]* Ülkemizde 12 Eylül öncesinde benzer bir durum yaşanmıştır ve sonuçta kar-şılaşılan durumun faşist milis saldırılarla sağlandığı açık bir gerçektir. Yoksa proletaryanın "belli saatlerde çalışan" sınıf olması ya da "parasızlık" bunun nedeni değildir ve olamaz da.

[286] Gramsci, *Modern Prens*, s. 116-117.

[287] Engels, *Anti-Dühring*, s. 261-262.

[288] Engels, *Anti-Dühring*, s. 266-267.

[289] Engels, *Anti-Dühring*, s. 263-264.

[290] Engels, *Anti-Dühring*, s. 264.

[291] Engels, *Anti-Dühring*, s. 265.

[292] Engels, *Konut Sorunu*.

[293]* Şüphesiz Engels, barikat savaşlarının eski önemini yitirdiğini söylerken, bunun tamamen olanaksız olduğunu söylemez. "1848'den bu yana koşullar sivil savaşçılar için çok daha elverişsiz, askeri birlikler için çok daha elverişli olmuştur. Şu halde bir sokak çatışması (barikat savaşı) gelecekte, ancak bu elverişli durum başka et-menlerle kapatıldığı, giderildiği takdirde başarılı olabilir." 1886 Engels'in bu gözlem-leri 1905 ve 1917 Rus Devrimleri ile doğrulanmıştır.

[294] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 120 -1935.

[295] Bkz: *Selection from Prison Notebooks*, s. 236 -Dipnot.

[296] Gramsci, *Modern Prens*, s. 119.

[297] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 238.

[298] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 238.

[299] Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 74 .

[300] Gramasci, *Modern Prens*, s. 117.

[301]* Bu noktada Gramsci'nin "sivil toplum"u Hegelcilikten öteye geçer ve Marks-Engels'in "*Alman İdeolojisi*"nde belirttikleri tanıma varır. Marks-Engels, bu yazıda "sivil toplum"un "tüm ticari ve sinai yaşamı kucaklar" tanımı, sanırız bu noktada Gramsci'ye daha yakın gelmektedir.

[302] Gramsci, *Modern Prens*, s. 118.

[303] Gramsci, *Modern Prens*, s. 152.

[304] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 238.

[305] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 217; *Modern Prens*, s. 99-100.

[306] Lenin, *Nereden Başlamalı?*

[307] Gramsci, *Modern Prens*, s. 118.

[308] Gramsci, *Modern Prens*, s. 119.

[309]* Avrupa proletaryası ile Rus proletaryasının durumunu kıyaslama Komintern IV. Dünya Kongresi'nde Troçki tarafından yapılmıştır. Gramsci Troçki'nin konuş-masına atıf yapar. Şöyle demiştir Troçki: "... iktidarın fethinden sonra Avrupa proletaryası, Rusya'da devrimden sonraki günlerde bizim sahip olduğumuzdan daha çok ekonomik ve kültürel yaratıcı çalışma için geniş olanaklara sahip olacaktır. Devlet iktidarı için mücadele daha güç ve yıpratıcıdır, ama zaferden sonra proletaryanın iktidarına karşı meydan okumak çok daha az mümkün olacaktır." (Troçki, *The Five Years of the Communist International*) Aynı konuda ilginç bir benzerlik de Makyevelli'de bulunmaktadır. Makyevelli, "Prens" (*Il Principe*) de şöyle söylüyor: "Bu iki çeşit yönetim biçimi incelenirse Türk hükümdarlığının ele geçirilmesinin çok güç, fakat bir kez ele geçirilirse onu elde tutmanın ise çok kolay olduğu görülür. Buna karşılık. Fransa krallığını ele geçirmek kolay fakat onu elde tutmak çok güçtür."

[310]* Proletaryanın iktidar mücadelesinde iç savaş, emperyalist aşamada kaçınıl-mazdır, çünkü bu "sınıfın sınıfa karşı" bir mücadelesidir, bir "ölüm-kalım savaşı"dır. "18. yüzyılın sonundan beri Avrupa'daki bütün devrimlerin deneyimine uygun düşen bu deneyim, (Rus deneyimi kastediliyor) bize gösteriyor ki, iç savaş, birbiri ardısıra gelen, birbiri üzerine yığılmış, artmış, kızışmış ekonomik ve siyasal çatışmalardan **sonra iki sınıf arasında silahlı çatışma** haline dönüşen **sınıf mücadelesinin en keskin biçimidir.** Ülkelerin pek çoğunda –hemen istisnasız hepsinde denilebilir– ne kadar az özgür ve az gelişmiş olurlarsa olsunlar, kapitalizmin bütün iktisadi gelişmesinin, bütün dünyadaki modern toplumun tüm tarihinin, aralarında uzlaşmaz karşıtlık yarattığı ve bu uzlaşmaz karşıtlığı güçlendirdiği sınıflar arasında, yani burjuvazi ile proletarya arasında **iç savaş görülür**."* (abç) Günümüzde modern revizyonizm "barışçıl geçiş"in mümkün olduğunu söyleyerek, şiddete dayanan devrimi ve iç savaşa hazır olmayı reddeder. Bugün T"K"P "barışçıl geçiş"in gerçekleşmesi için "devrimsiz bir burjuva demokratik devrimini" savunmaktadır. TİP'le birleşmeleriyle oluşturulan programda şöyle deniliyor: "TBKP, devrimci yolun **bir iç savaşa dönüşmeksizin gerçekleşmesini** amaçlıyor. Partinin bugünkü stratejisi, yine aynı zamanda devrimin barışçıl yolunun kazanılması stratejisidir". Bunun yanında sanırız Gramsci'nin anti-Leninistliği hiç kalır.

* Lenin, *Nisan Tezleri-Ekim Devrimi* , s. 160-161.

[311] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 242-243; *Modern Prens*, s. 151-153; *Hapishane Defterleri*, s. 172-174.

[312] Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, s. 268

[313] Gramsci, *Modern Prens,* s. 151-52

BEŞİNCİ BÖLÜM
GRAMSCİ: YENİLGİ DÖNEMİNİN BİR TEORİSYENİ

Buraya kadar Gramsci'nin teorik formasyonunu ve anlayışını irdeledik. Ve görüldüğü gibi, Gramsci, Leninizmle olan **duygusal** bağları ile **teorik** ayrılıkları onu "Marksizmin bunalımı" teorisyenleriyle birleştirecek nitelik taşımaktadır. Görüşlerinin temeline Marks ve Engels'in ilk yapıtlarını koyan Gramsci, Marksizmin gelişen yanıyla salt duygusal bir ilişki içindedir. Bunun nedenleri, onun içinde yaşadığı dönemin özelliklerinde aranmalıdır.

Gramsci'nin içinde bulunduğu 1917-1935 dönemi, daha önce gördüğümüz gibi, dünya çapında büyük değişimlerin olduğu yıllardır. Herşeyden önce, kapitalizme karşı alternatif bir güç olarak sosyalizmin mevcudiyeti gündemdedir. Bu dönemin diğer önemli olguları III. Enternasyonal'in kurulması ve Batı-Avrupa'da görülen işçi sınıfı ayaklanmalarıdır. (Burada kendimizi Gramsci'nin önem verdiği olgularla sınırladığımızı belirtelim.)

Gramsci için kendi ülkesi, ülkesinin tarihi ve mevcut durumu birincil dereceden önem kazanırken, bu doğrudan "genel nitelikte" bir teori oluşturmasında **çıkış noktası** olarak görev yapmış olmasından dolayıdır. Bir bakıma teorisinin içinden çıktığı somut pratiktir. Ama "praxis felsefesi"ne verdiği değer, onu giderek "**deneyimler**"in öne çıkartılmasına itmiştir. Yani önceden, şu ya da bu oranda **düşünülmüş insanın pratik faaliyeti** esastır. Böylece Komintern'in faaliyeti, Alman, Bulgar ve Macar ayaklanmaları, PCI'nin pratiği, kendi teorisinin dayanakları olarak –ama olumsuz

anlamda– kullanılır. Diyebiliriz ki, kendi ülkesinde bir proleter devriminin gerçekleştirilmesi görevini benimsemiş olan Gramsci, teorik tahlillerinde **dar ulusal pratikle** kendini sınırlamamıştır. Bu nedenle, bir bütün olarak, Batı-Avrupa'yı ve buradaki proleter hareketin durumunu ele almıştır. Bir başka deyişle, o, kendini İtalya ve İtalyan Devrimi sorunlarıyla sınırlamamış, kapitalizmin genel niteliği ile İtalya'nın özel durumunu birlikte ele almıştır. Bu da onun Marksist niteliğinin bir ifadesidir.

Bilindiği gibi, Marksizmi bir dogma haline getiren II. Enternasyonal oportünistleri, bir ülkede devrimin olabilmesi için gerekli koşulların var olup olmadığını, o ülkedeki (ulusal) üretici güçlerin gelişme düzeyine, proletaryanın kültür düzeyine vb. bakarak saptanacağını savunur. Lenin'e göre ise, proletarya devrimine o ülkenin iç gelişmesinin bir sorunu olarak bakıp, üretici güçlerin yeterli olup olmadığını araştırma artık geride kalmıştır. **Emperyalist dönemde**, herhangi bir ülkede devrimin koşulları, o ülkedeki üretici güçlerin gelişme seviyesine bağlı değildir. Çünkü emperyalizm, ekonomik **otarşiyi yıkarak**, milli ve özel ekonomileri dünya ekonomisi denilen bir zincirin halkaları haline getirmiştir. (Kapitalizmin genel bunalım dönemi esprisi.) Lenin'e göre, sistemin bütününde devrimin nesnel koşulları mevcut olduğu için, ilk proleter devrimi **kapitalizmin ve demokrasinin en gelişmiş olduğu** şu ya da bu kapitalist ülkede değil, **emperyalist zincirin en zayıf olduğu ülkede gerçekleşecektir.**

Bu Leninist perspektif, emperyalist dönemde, tek tek ülkelerin **iç çelişkilerinin** hiç önemi kalmadığı anlamına gelmez. Lenin, kapitalizmin **eşitsiz ve sıçramalı gelişim yasasını** ortaya koyarken, "*kapitalizmin gelişmesi farklı ülkelerde hiç de düzenli olmayan biçimde yürümektedir. Meta üretimi sisteminde başka türlü olamaz. Buradan da reddedilemeyecek bir şekilde şu çıkıyor ki, sosyalizm, bütün ülkelerde aynı zamanda zafere ulaşamaz. Önce bir ya da birkaç ülkede zafere erişecektir, ötekiler bir süre burjuva ya da burjuva öncesi dönemde kalacaklardır*" diye yazıyor. Bu yüzden her ülkenin, **ayrıca,** ayrıntılı bir tahlilinin yapılması zorunludur. **Milli kriz** tahlili bunu ifade eder. Yani sistemin bütününde devrimin nesnel koşulları mevcuttur, ama bir ülkede iktidarın –parçalanarak– fethi için, o ülkedeki devrim durumunun saptanması gerekir. Bu da, o ülkede **milli krizin mevcut olup olmadığını, varsa düzeyini, olgunlaşma durumunu, gelişme ritmini vb. saptamak** demektir.

Gramsci’nin perspektifi, Leninist anlayışla belli noktalarda biçimsel benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlik, özellikle tek bir ülke ile sınırlanmış tahlillerin olumsuzlanmasında ortaya çıkar. Ama Gramsci’nin kullandığı kavramlar ve ölçütler (yöntembilim) farklıdır. Daha önce gördüğümüz gibi, onun bir toplumsal yapı incelenirken göz önünde tuttuğu “organik hareketler” (nispeten kalıcı hareketler) ile “konjonktürel hareketler” (geçici, dolaysız ve neredeyse rastlantısal hareketler) ayrımı, Leninist milli kriz kavramı ile belli oranda örtüşür. Ancak Lenin, milli krizi, evrim ve devrim aşamalarının ayrılması ve her evrede kullanılacak araçların, amaçların belirlenmesinde kullanırken, tek bir stratejiyi temel alır. Gramsci ise, strateji ve taktiklerin belirlenmesi için kullanır ve sonuçta evrim aşaması mücadelelerini **strateji** düzeyinde, devrim aşaması mücadelelerini **taktik** düzeyde ele alarak ayrılır. Komintern’in “*ikili perspektif*”i ya da Lenin’in “*İki Taktik*”i, onda garip bir birleşim oluşturur. Böylece ortaya iki farklı **yöntem** çıkar.

Lenin’de **kesintisiz devrim teorisi**, bir bütün olarak tek bir strateji oluşturur ve bu strateji, evrim ve devrim aşamalarının ayrımına dayanan ve milli krizi (devrim durumunu) ölçüt olarak alan **ikili bir perspektif içerir**. Gramsci ise, organik hareketler bağlamında “organik bunalım”ı ölçüt olarak ele alarak **iki strateji** öngörür ve her bir strateji de kendi içinde ikiye ayrılır. Onun anlayışında evrim aşaması ile devrim aşaması, ayrı ayrı birer stratejik çizgi gerektiren evrelerdir. Bu nedenle bu kavramları **kullanmaz**. “**On yıllarca**” sürebilecek bir “organik bunalım” **yılları**, (organik hareket) için ayrı bir strateji (hareket savaşını temel alan bir strateji) oluştururken, “organik bunalım”ın olmadığı yıllarda ise (konjonktürel hareketleri içerir) ayrı bir strateji (mevzi savaşını temel alan bir strateji) oluşturur. Böylece Gramsci, Marksist-Leninist bunalımlar teorisinden farklı bir kavrayışa ulaşır. Bu kavrayışı, kapitalizmin dönemlenmesi olarak onda netliğe kavuşturulmamışsa da, yazılarından bunun 50'şer yıllık Kondratiev dönemlemesine denk düştüğünü çıkartabiliyoruz.

Ancak Gramsci, Kondratiev’in yaklaşımına kullandığı ölçütler nedeniyle karşıdır. Rosa Luxemburg’a yönelttiği eleştirilerde, “dolaysız ekonomik öğe”nin abartılmaması gerektiğini söylerken, bu karşıtlığını da ortaya koymuş olur.[314] Yine de, Komintern’de egemen olan anlayış parelelinde uzun süreli dönemleme olabileceğini kabul eder. Gerçekte

Komintern'in ele aldığı dönemleme, kapitalizmin **sürekli ve genel bunalımının** dönemlenmesidir. Ama o yıllarda bu teori, henüz oluşum halinde olduğu için, değişik anlayışlarla değişik biçimler almıştır. İşte bu karışıklık Gramsci'de de kendine özgü bir dönemleme mantığı oluşturmuştur. Ona göre ölçüt, ekonomik bunalımlar olamaz, çünkü bunlar konjonktürel hareketlerdir. Öyleyse dönemlemenin ölçütü, **organik bunalımlar** ve dolayısıyla **hegemonya bunalımı** olmalıdır, yani "sivil toplum" un durumuna ilişkindir. Sonuçta Batı ile Doğu'yu ayrı ayrı ele alır ve Batı'da 1920'lerde organik bunalımın ortadan kalktığını söyler. Bu nedenle de, proletarya her ileri atılımında büyük bir **yenilgiyle** karşılaştığını düşünür. Bu durumu 1848 Avrupası ile kıyaslayan Gramsci, doğal olarak 1848 devrimlerinin **yenilgisi sonrasında** Marks ve Engels'in ortaya koydukları taktiklerin yeniden gündeme gelmesi gerektiğini söyler. Bir başka deyişle, o dönemde Marks ve Engels'in terk ettikleri "kesintisiz devrim" teorisinin bu dönemde de terk edilmesi gerektiğini düşünür –ve bu teorinin Mart 1917 ile Mart 1921 arasında geçerli olduğunu belirtir–. 1921 sonrasında, 1917-21 yıllarında yürütüldüğünü varsaydığı hareketli savaşın yerine mevzi savaşın konulması gerektiğini söylemesinin nedeni de budur.

Gramsci'nin "hareketli savaş" olarak tanımladığı şey, Marksist-Leninist literatürde "kesintisiz devrim" teorisine denk düşmektedir. Bu bağlamda Gramsci şöyle demektedir:

> "1789'dan Thermidor'a kadarki Jakoben deneyimlerinin bilimsel bir biçimde geliştirilmiş ifadesiolan **1848**'**-den önce** 'sürekli devrim' denilen siyasal kavrama gelince, bu formül büyük kitle partileriyle, büyük ekonomik sendikaların daha söz konusu olmadığı ve toplumun, böyle demek gerekirse, birçok bakımdan akışkan olduğu tarihsel bir döneme özgüdür."[315]

Böylece Gramsci, kesintisiz devrim teorisinin (ona göre hareketli savaşın siyasal ifadesidir ve dolayısıyla bir çeşit faşizmle benzeşir) 1870'lerden sonra "sivil hegemonya" ile aşıldığını ileri sürer. Ona göre, bu teori, "sivil toplum"un hala gevşek ve ilkel olduğu toplumlar için bir geçerliliği vardır, ama Batı-Avrupa için **aşılmıştır**.[316]Gerçekte aşılan nedir ve kesintisiz devrim teorisi neyi ifade eder? Öncelikle bunların yanıtlanması gerekir, aksi halde Gramsci'nin savları anlaşılmaz olacaktır.

Marks ve Engels'in 1850 sonralarına kadarki sürede devrim anlayışları "kesintisiz devrim"dir.

> "Küçük-burjuva demokratları, devrimi mümkün olduğu kadar hızla ve en çok da en öndeki taleplere ulaşılmasıyla bir sonuca vardırmayı arzularken, bizim çıkarımız ve görevimiz, az ya da çok mülk sahibi sınıfları egemen konumdan uzaklaştırana kadar; proletarya iktidarı feth edene kadar; sadece bir ülkede değil, dünyanın belli başlı ülkelerinde proletarya örgütleri bu ülkeler işçileri arasında rekabeti durduracak ölçüde gelişmedikçe ve üretici güçleri, hiç değilse, tayin edici nitelikte olanlarını proletaryanın elinde toplamadıkça **devrimi sürekli kılmaktır** ... Onların savaş şiarı '**sürekli devrim**' olmalıdır."[317] (abç)

Bu anlayış, burjuvazinin kendi devrimine ihanet ettiği koşullarda proletaryanın görevlerini belirtmeye yönelikti. Ama aynı zamanda proletaryanın, mevcut hedeflerle yetinmeyip, savaşı sürekli kılarak iktidarı ele geçirmesini de kapsar. Bir başka deyişle, kesintisiz devrim teorisi, Marks ve Engels'de, salt burjuva devriminin tamamlanmasını değil, **aynı zamanda** sosyalist devrimin yapılmasını da içerir. Marks ve Engels, 1847 dünya ticaret, sanayi ve tarım krizine bakarak, kapitalizmin son saatinin geldiğini, büyük mücadelelerin nihayet başladığını, sosyalist devrimler çağının açıldığını zannetmişlerdir. Yani Marks ve Engels, 1847'de patlayan kapitalizmin dünya çapındaki ekonomik buhranının, **genel** niteliğine bakarak, sistemin sürekli ve son buhranı sanmışlardır. **İşte kesintisiz devrim teorisi, bu sürekli bunalımlar teorisinin bir ürünüdür.**

> "... Marks ve Engels'in sürekli devrim teorisi, dört ana unsuru ihtiva etmektedir:
>
> 1) Sürekli devrim teorisi, sürekli buhranlar teorisinin sonucudur. (Sürekli buhran kesiksiz buhran değildir. Bu, kapitalizmin öldürücü buhranının zaman zaman kesilmesi, fakat yok olmaması demektir. Bir başka deyişle, kapitalizmin ölüm döşeğine girmesi, zaman zaman komadan çıkması, düzelmesi ama döşekten kalkamamasıdır.)
>
> 2) Sürekli devrim teorisi, Avrupa devriminin yakın olması düşüncesine dayanır.
>
> 3) Sürekli devrim teorisi, o zamana kadar burjuvazinin ordusu sayılan köylülerin, proletaryanın ordusunu teşkil etmesi düşüncesine dayanır. Bu teori geniş köylü yığınlarının burjuvazi tarafından değil,

proletarya tarafından feodalizme karşı kanalize edilmesini öngörür. Bir başka deyişle, sürekli devrim teorisi, köylülerin devrimci potansiyelinin Marksist analizidir..

4) Marks ve Engels'in sürekli devrim teorisi, Alman-ya'daki gecikmiş burjuva devrimine proletaryanın önderlik etmesi ve bu proletaryanın, Avrupa proletaryasının –özellikle Fransız proletaryasının– yardımıyla, durmaksızın, sosyalist devrime yönelmesi düşüncesine dayanır."[318]

Marks-Engels, 1850 sonlarında kesintisiz devrim teorisini terk etmişlerdir, çünkü "*bu yıllar kapitalizmin üretici güçleri geliştirdiği, kamçıladığı –burjuva anlamda– toplumun refah içinde bulunduğu yıllardır. (Bilindiği gibi kapitalizm sürekli bunalıma emperyalist aşamada girmiştir.) 1847 ekonomik buhranı, ne sürekli buhrandı, ne de kapitalizmin son buhranıydı. Marks ve Engels, 1850 sonbaharında yanılgılarını anladılar. Ve bu bunalımın* ***devrevi bir bunalım*** *olduğunu söylediler.*"[319] (abç)

Kısacası, kapitalizm sürekli ve genel bunalımlar dönemine henüz girmemişti.

Engels, yanılgılarını şöyle ifade eder:

"Tarih bizi ve bizim gibi düşünenlerin hepsini haksız çıkardı. Avrupa kıtasında ekonomik gelişme durumunun o zaman kapitalist üretimin ortadan kalkmasına imkan verecek şekilde olgunlaşmaktan çok uzak olduğunu gösterdi. Ve o zaman, burada anlattığımız dönemden yirmi yıl sonra bile, bir işçi sınıfı iktidarının ne kadar olanaksız olduğunu bir kez daha ispatladı."[320]

Aynı konuyu Marks da şöyle ifade eder:

"Burjuva şartlarının izin verdiği kadar bir bollukta, burjuva toplumun üretici güçlerinin geliştiği bir genel refah mümkün olduğuna göre, gerçek bir devrimden söz edilemez. Böyle bir devrim ancak bu iki etmenin, yani mevcut üretici güçlerle burjuva üretim biçiminin birbirleriyle çatışma haline girdikleri zaman söz konusu olabilir. Ve birincisinin gelmesi ne kadar kesin ise, ötekinin gelmesi de o kadar kesindir."[321]

İşte bu nesnel nedenlerle, 1848-50 yıllarındaki (ve hatta 1871 Paris Komünü'nde) proletaryanın her devrimci atılımı giderek cılızlaşmakta ve sönmekteydi. Marks'ın deyişiyle "*hareketin her hız kazanır gibi oluşunda,*

önceki yerini yeniden almaya uğraştı proletarya, fakat her defasında biraz daha zayıfladı ve her defasında elde ettiği sonuç daha cılız oldu.”[322]

Sözün özü, “***üretimin sosyal niteliği ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki antagonizma kazanmadan, kapitalizm üretici güçleri güçleri geliştirme imkanı yaratırken, kapitalizmin devrevi ekonomik krizleri bir devrime yol açmazlar***”.[323]

Böylece terk edilen “kesintisiz devrim” teorisi, uzun yıllar unutulmuş bir teori olarak bir kenarda kaldı, ta ki kapitalizm sürekli ve genel bunalımlar dönemine, yani emperyalist aşamaya girene kadar. “*Lenin 20. yüzyılın başında, kapitalizmin ekonomik ve politik planda eşit oranda gelişmeme kanunu –bu kanunun ilk ipuçları Marsk’ın ekonomi politiği eleştirirken yaptığı soyutlamalarda vardır– bularak, onun en yüksek aşaması olan* ***emperyalizm*** *teorisini formüle ederek, kapitalizmin sürekli ve son buhranlar çağının başladığını, Marks ve Engels’in bekledikleri ‘büyük mücadele anının’ artık geldiğini söyleyerek, Rus proletaryasının devrim teorisinin* ***sürekli*** *ya da* ***kesintisiz devrim teorisi*** *olduğunu ilan etti.”*[324]

> “II. Enternasyonal’in sözcüleri ve partileri, özellikle bu kuruluşun Rusya kolu olan menşevikler, Marks ve Engels’in **sürekli devrim** meselesinde yanıldıklarına ilişkin sözlerini, mekanik biçimde yorumladılar. Marks ve Engels’in, o tarihi şartlar altında, –tekel öncesi dönemde– kapitalizmin sürekli buhranlarının mümkün olamayacağını, dolayısıyla da sürekli devrim teorisinin geçerli sayılamayacağına ilişkin değerlendirmelerini, emperyalist dönemin şartlarında kapitalizmin sürekli bunalımlar dönemine girdiği gerçeğini hesaba katmayarak, bir dogma şeklinde, her şart altında geçerliymişcesine ele aldılar. (Bu ele alış, sağ-oportünizmin ve pasifizmin değişmez karakteridir.)
>
> Bunlar, somut durumların somut tahlilini bir yana bırakarak, Marks ve Engels’in başka tarihi şartlarda, başka ülkeler için öngördükleri tezlerine –devrimin kapitalizmin en gelişmiş ülkede başlayacağı ve barışçıl geçişin de mümkün olabileceğine ilişkin– dört elle sarıldılar. Oysa kapitalizm, Marks ve Engels’in döneminin kapitalizmi değildi. Kapitalizm, sürekli buhranlar çağına girmişti. Marks ve Engels’in tekel öncesi dönemde hatalı olarak niteledikleri sürekli devrim teorisi,

> kapitalizmin sürekli buhranlar döneminde, Marksizmin devrim teorisi oluyordu."[325]

Rus Devrimi, kesintisiz devrim teorisinin uygulandığı ve muzaffer olduğu bir devrim olarak, teorinin doğruluğunu kanıtlıyordu. Yani bu teori, Gramsci'nin savladığı gibi, 1848'lere ilişkin, yani "tarihsel bir döneme ilişkin" bir teori değildir. Şüphesiz Gramsci'nin bu hatalı değerlendirmesiyle, bu teorinin 1917-21 arası için geçerli olduğunu kabul etmesi birbiriyle çelişir. Ama onun teorisinde bunlar bir iç bütünlüğe sahiptir.

Gramsci, "kesintisiz devrim" teorisini, ya da onun kendi terminolojisi ile söylersek –askeri kavramıyla– "hareketli savaşı"nı toplumsal yapı düzeyinde ele alarak değerlendirir. Bu yönüyle kesintisiz devrim teorisini, **tek bir süreçte proletaryanın ikili görevi** olarak kabul eder. Yani proletarya, tek bir süreçte, burjuva demokratik devrimi tamamlayıp sosyalist devrimi yapmalıdır. Lenin, bu **aşamalı devrim teorisini** "*İki Taktik*"de ayrıntılı biçimde işler ve "*Nisan Tezleri*"nde geliştirir.

Lenin'e göre, **emperyalist aşamada burjuvazi devrimci niteliğini yitirmiştir** ve bu yüzden kendi devrimini bile yapamaz. Bu durumda, sosyalist devrimin yapılabilmesi için, burjuva demokratik devrimi proletaryanın öncülüğünde ve işçi-köylü ittifakı temelinde yapılması zorunludur. Böylece proletarya, bu ülkelerde ikili tarihsel görevle yüzyüzedir. Ama Marks-Engels'in kesintisiz devrim teorisini formüle ettiği dönemdeki durum ile bu, farklılıklar içerir. O yıllarda burjuvazi devrimcidir ve kendi devrimini yapmak amacıyla harekete geçmektedir. Burada feodal sömürü altındaki köylülük burjuvazinin ordusunu oluşturmaktadır. Belli bir noktada burjuvazi, kendi devrimine ihanet eder ve onu engellemeye başlar. İşte Marks-Engels, bu noktada nesnel koşulların mevcut olduğunu düşünerek –yanıldıkları nokta da budur– proletaryanın devrimi sürekli kılması gerektiğini söylerler. Sürekli kılınacak devrim, burjuva devrimidir ve o ana kadar yönetici, önderi ve başlatıcısı burjuvazidir.

Lenin'in ele alıp yeni tarihsel koşullar içinde **geliştirdiği** kesintisiz devrim teorisi, **burjuvazinin önderliğinde başlamış** bir demokratik devrimin proletarya tarafından sosyalist devrime dönüştürülmesi değil, baştan itibaren işçi-köylü ittifakı temelinde ve **proletaryanın öncülüğünde başlatılan** demokratik devrimin, yine proletarya tarafından (yoksul köylülükle birlikte) sosyalist devrime dönüştürülmesine dayanır. Bu

devrimde proletaryanın **hegemonyası** esastır. Bunun nedeni, **burjuvazinin, emperyalist aşamada devrimci niteliğini yitirmiş olması***[326] ve kendi devrimini yapamaz durumda bulunmasıdır.

Lenin'in kesintisiz devrim teorisi bu boyutu ile Marks-En-gels'den ayrılır. Ancak bunu kavrayamamış olanlar, aynı teorinin 1848 formülasyonundan yola çıkarak iki tür sapma içine düşmekten kaçınamazlar.

Birinci sapma, burjuvazinin devrimci niteliğini yitirmiş olması gerçeğini, ya eksik ele aldıklarından ya da hiç ele almadıklarından, demokratik devrimin gerçekleşmediği ya da tamamlanmadığı ülkelerde, proletaryanın tek görevinin sosyalist devrim olarak ilan edilmesi şeklinde görülür. Genellikle emperyalizm ile milli burjuvazi arasındaki çelişkiye önem vererek milli burjuvazinin bir devrim başlatabileceği beklentisinde olan bu anlayış, böyle bir durumda kullanılmak üzere kesintisiz devrim teorisini el altında bulundurur. Onlar, proletaryayı, ya nesnel koşulları ülke düzeyinde bulunmayan (henüz) bir devrim için bekletirler, ya da milli burjuvazinin ya da küçük-burjuvazinin başlatacağı bir hareketi sosyalist bir devrime dönüştürmek için ("devrimi" sürekli kılmak) "hazırda" bekletirler. Geri-bıraktırılmış ülke solunda görülen "sosyalist devrim stratejileri" ya da "kapitalist olmayan yol" tezleri, bu sapmanın ifadeleridir. Modern revizyonizmin geri-bıraktırılmış ülkelerdeki "ardıcılları" olan bu kesimler, ülkemizde T"K"P, TİP, TSİP ve diğer revizyonistlerce temsil edilmektedir.

İkinci sapma ise, birincisine tepki olarak ortaya çıkan "sol" sapmadır. (Troçkizm bu sapmanın en gelişkin örneklerinden birisidir.) Bu anlayışa göre, madem proletarya burjuva devrimini de yapmak zorundadır, o halde iki sefer uğraşmaktansa, bir seferde iktidarı ele alır ve bu iktidar aracılığıyla **iki devrimi birden** yapar. Bunlara göre, Lenin'in formüle ettiği aşamalı teori, son tahlilde proletaryanın –köylülerle de olsa– işin başına geçmesi demek değil midir? Pratikte olması söz konusu olan böyle bir durum karşısında, proletarya ve onun partisi, niye kendini aşamalarla sınırlandrmalı ve demokratik devrim aşamasında iktidarı başkalarıyla paylaşmak zorunda kalsın? Onlara göre, görev, devrimi "sürekli" kılmaktır. Bu anlayışın demokratik devrime bakışı, doğrudan iktidarın proletaryanın ağırlıkta olduğu bir durumda bulunacağı ve bulunması gerektiği temeline dayanır. Bu nedenle anti-kapitalist uygulamalar ile anti-feodal ve anti-

emperyalist uygulamaların tek bir programına (bütünsel) ulaşırlar. Son tahlilde anti-kapitalizm, feodalizme de, emperyalizme de, küçük-üreticiliğe de karşı olduğundan yola çıkan bu anlayış sahipleri, proletaryayı zaferin olanaksız olduğu bir mücadeleye sokarak pasifize etmeyi amaçlarlar. Bu çizgi, Leninist kesintisiz devrimin, tek bir süreçte, ama aşamalı olarak proletaryanın görevlerini belirlemesini reddeden anti-Leninist bir çizgidir.

Lenin, kesintisiz devrimin aşamalarını şöyle ortaya koyar:

> "Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki savaş bütün Avrupa'da gündemdedir. Bu savaş çoktan Rusya'ya ulaştı. Çağdaş Rusya'da devrime muhtevasını veren, savaş halinde bu iki güç değildir, fakat **heterojen ve farklı iki sosyal savaştır. Birinci savaş**, bugünkü demokratik düzenin bağrında verilmelidir ve köleliğe dayanır. Öteki gözlerimizin önünde doğan, geleceğin burjuva demokratik düzenin içinde yer alan savaştır. Biri **özgürlük için** (burjuva toplumunun özgürlüğü için), **demokrasi için**, yani **halkın mutlak egemenliği için** bütün halkın verdiği savaştır. Öteki, **toplumun sosyalist örgütlenmesi için** işçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü sınıf mücadelesidir. Şu halde, **karakteriyle, amaçlarıyla ve kavgada kesin bir tavır takınmaya yetenekli sosyal güçlerin bileşimi bakımından tamamen farklı iki savaşı aynı zamanda yürütmek** gibi, zor ve ağır bir görev sosyalistlere düşüyor."[327] (abç)

Leninist perspektifin ayırt edici özelliklerini şu şekilde özetliyebiliriz:

> "1) Leninist kesintisiz devrim teorisi, kapitalizmin can çekişme döneminin devrim teorisidir. Bu teori, sadece kapitalizmin genel bunalımının başlangıcındaki Çarlık Rusya'sı için değil, bütün emperyalist-kapitalist gelişme sürecine girememiş, dolayısıyla sömürge ve yarı-sömürge olan ülkeler için de geçerlidir.
>
> 2) Leninist sürekli devrim teorisi, Marks'ın sürekli devrim teorisinden daha da ilerde köylülerin devrimci potansiyelinin devrim doğrultusunda kanalize edilmesine dayanır. Bu teoriye göre, köylü ordusuna, emperyalist dönemde proletarya kumanda edebilir. Ve devrimi kesintisiz kılmak isteyen proletaryanın görevi bu orduya kumanda etmektir.
>
> 3) Çarlık Rusya'sı gibi bir ülkede burjuva demokratik devriminin sosyalist devrime dönüştürülebilmesi için, iktidara geçmiş olan Avrupa proletaryasının yardımı şarttır."[328]

İşte 1848'lerin, Gramsci'nin deyimiyle "*Jakoben deneyimlerinin bilimsel bir biçimde geliştirilmiş*" ifadesi olan kesintisiz devrim teorisinin Lenin tarafından geliştirilmiş hali budur. Burada Gramsci'nin **özde** karşı çıktığı nokta "*iktidara geçmiş Avrupa proletaryasının yardımı*"nı öngören kısımdır. Ama bu yan, bizzat Lenin tarafından hatalı görülmüş ve sosyalizmin tek bir ülkede, emperyalizmin kuşatması altında da yaşayabileceği anlayışını geliştirmesine yol açmıştır. (Troçki ve troçkistlerin anlayamadıkları nokta da budur.) Gramsci 1921 sonrasında Avrupa için öngördüğü "mevzi savaş" anlayışı, bu bağlamda bir değer taşır. Ama hiçbir **özgünlük içermez** ve sadece Lenin ve Komintern'in görüşlerinin yinelenmesidir. Ancak onun kesintisiz devrim teorisine karşı eleştirileri, farklı bir boyut kazandırmaktadır ve üstelik bu ayrı bir bütünsellik içinde sunulmaktadır. Bu yönüyle ele alınmayıp da, onun Lenin ve Komintern görüşleriyle benzeştiği yönlerin öne çıkarılması, büyük bir yanılgı ve hatta su götürmez bir oportünizm olur.

Evet, Gramsci yakın zamanda bir Avrupa devriminin olamayacağını görmüş ve bu amaca yönelik teorileri eleştirmiştir. Özellikle bunun askeri teorisyenleri olarak **düşündüğü** Frunze, Budyenny ve Tukhachevsky'e yönelik eleştirileri özel bir değere sahiptir. Ve tarihsel olarak farklı da olsa, Troçki'ye karşı tavrı da bu bağlamda açıktır. Ama Gramsci, hepsinin ardından kesintisiz devrim teorisinin –bütün olarak– yattığını varsaydığından, bu teoriye özden karşı çıkar (ve Jakobenizme karşı tutumu da bu bağlamda anlaşılmalıdır). Bu nedenle de 1848'den sonra, en çok da 1870'den sonra bu teorinin geçersiz olduğunu ilan eder. Lenin, yukarda özetlediğimiz biçimde, üçüncü nokta hariç, ilk iki noktayı demokratik devrimin **tamamlandığı** ülkeler için **hiçbir zaman** ileri sürmemiştir. Tıpkı Marks ve Engels'in de 1848'lerde kesintisiz devrim teorisini, burjuva devriminin tamamlandığı İngiltere için önermediği gibi. Gramsci, bunu anlamamış olabilir, ama "Batı" diyerek "geçersiz" kıldığı kesintisiz devrim teorisi, onun koyduğu en son tarih (1870) itibariyle bile geçerliliğini Avrupa'da sürdürdüğü görülmektedir. İngiltere ve Fransa dışındaki tüm Avrupa ülkeleri, Almanya, İtalya, Polonya, Avusturya, İspanya, Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Macaristan ve Portekiz'de (Çarlık Rusyası'nda da) burjuva devrimleri, o yıllarda ya **oluşum halindeydi** ya da henüz tamamlanmamıştı. Eğer Gramsci'nin yaklaşımını ve ölçütünü esas alacak olursak sivil toplumun gelişkin olmadığı bu ülkelerde kesintisiz devrim

teorisi **1870'lerde** de geçerliliğini korur. (Gerçekte 1870'lerde sosyalizm için nesnel koşullar mevcut olmadığı için geçersizdir, ama Gramsci'nin eleştirisi bu yönü hiç içermez.)

Burjuvazinin devrimci niteliğini yitirdiği emperyalist aşamada, demokratik devrimin proletaryanın öncülüğünde gerçekleştirilmesi ve devrimin sürekli kılınarak sosyalist devrime dönüştürülmesi olan "kesintisiz devrim" teorisinin, burjuva demokratik devrimlerin tamamlandığı ülkeler için –bir bütün olarak– geçerliliğini yitirmesi, Gramsci'de bu teorinin bir bütün olarak geçersizliğine dönüşür. Bu öylesine bir yanılgıdır ki, Lenin ve Komintern'in yaptığı değerlendirmeleri, değişik düzeylerde yeniden üretimi olarak **görünür**. Kullandığı "sivil toplum" temeline dayanan ölçüt, bu noktada, demokratik devrimin tamamlanmasına denk düşerken, doğal olarak tamamlanmamış olması "ilkel ve peltemsi" "sivil toplum"a denk düşmektedir. Ama kendisinin Hegelci "sivil toplum"u, alt yapı ile üst yapı arasında, ya da aile ile devlet arasında bir oluşumdur. Burjuva demokratik devrimin tamamlanmaması belli bir toplumsal örgütlenme oluşturur, ama oluşan sadece "sivil toplum" değildir. Devlet de –üst yapısal konuşursak– belli bir burjuva demokratik nitelik kazanır. Ama emperyalist aşamada, sistemin bütününde sosyalist devrimin nesnel koşullarının mevcudiyeti, aynı zamanda burjuvazinin demokrasiye **kesinkes** ihanet edecek durumda olması demektir. Emperyalist aşamanın getirdiği değişiklikleri ele almayan (ve hatta görmeyen) Gramsci, hâlâ serbest rekabetçi döneme özgü toplumsal olguların varlığına inanır.

Diyebiliriz ki, Gramsci, Marksist-Leninist evrim-devrim aşamaları değerlendirmesi konusunda yaptığı hataları, bu kez de kesintisiz devrim sorununda yapar. Bu teoriye, olmadık anlamlar yükleyerek Batı-Avrupa'da (dolayısıyla İtalya için) geçersiz olduğunu kanıtlamaya çabalar. Şüphesiz amacı doğrudur, ama buna ulaşmak için izlediği yol (metodoji), kesintisiz devrim teorisinin **bütün olarak mahkum edilmesine** yol açtığı için özel olarak önem kazanır. Zaten amaçları yönünden ele alındığında Gramsci'nin Marksist yönü ortaya çıkar, ama araçlar ve yöntemler gündeme geldiğinde anti-Leninisttir.

Gramsci'nin, yanlış bir yol izleyerek varmak istediği amaca ulaştığında, alternatif konusundaki yöntem yanlışlıkları, onu yanlış bir anlayışa vardırır. Kesintisiz devrimin Batı-Avrupa için, ya da daha tam deyişle burjuva

demokratik devrimin tamamlandığı ülkeler için geçersizliğine ulaştığında, karşısına (“yeni” teori olarak) “sivil hegemonya”yı koyarken durumu budur.

Gramsci’ye göre, Batı-Avrupa’da burjuvazi “sivil toplum”u ele geçirmiş durumdadır, yani sivil toplumda hegemonya sahibidir. Politik iktidarın (devlet) arkasındaki asıl güç, “top siperleri” olan bu “sivil toplum”, o toplumdaki tüm insanları, özellikle de “alttakileri” içerdiğinden, bu “toplumsal grupların” (sınıfların) devrime yöneltilmeleri için en önemli engel, buradaki burjuva hegemonyasıdır. Böylece temel hedef ortaya çıkar: Erkliği feth etmek isteyen her sınıf bu hegemonyayı kırmak ve yerine kendi hegemonyasını koymak zorundadır. (“Sivil toplum”un fethi ya da “hegemonya için mücadele”) Gramsci’nin erkliğin fethinin önkoşulu olarak koyduğu bu temel hedef, onun kesintisiz devrim teorisine karşı “alternatifini” oluşturur. Şüphesiz, daha önce gördüğümüz gibi, kullanılan ölçüt “sivil toplumun gelişkinliği” düzeyidir, ve bu ölçüt, “alternatif”ini de işe yaramaz hale getirir. Böylece, iktidarın fethi için büyük mücadelelere girişmiş olan A**vrupa proletaryasının yenilgisiyle** oluşan “istikrarlı toplum”u, “sivil toplumda burjuvazinin hegemonyası”nın ifadesi olarak düşünerek, daha önceleri, yani büyük mücadelelere girişilmeden önce, proletaryanın elindeki mevzileri (“kazanılmış mevziler”) savunmak ya da “yitirilmiş mevzileri” –yenilginin bedeli olarak ortaya çıkar– ele geçirmek için bir teori geliştirmiştir.

Gramsci, 1919-21 yılları arasında Avrupa proletaryasınınayaklanmalarının bastırılması ve yenilgisinin belli mevzileri yitirilmesine yol açtığını düşünerek, **elde olanı** (“kazanılmış mevziler”) **korumayı** birincil görev olarak öne sürer. Bunlarda, “büyük kitle partileri”, “büyük ekonomik sendikalar”, “basın” olarak “sivil toplum” kurumlarıdır. Burjuvazinin 1920’lerde Avrupa’da, faşizm ya da başka yollarla (“sosyal-faşizm”), proletaryanın bu “mevzileri”ni yok etmeyi amaçladığından (sosyal-demokrat partilerin hükümet olmasının amacı böyle konulduğu için “sosyal-faşizm” ortaya çıkmaktadır) diye düşünür Gramsci ve bu saptamasından bir çeşit **paniğe kapılır.** Yenilgi sonralarına özgü bu panik tutumu ile herşeyi birbirine karıştırır. Bütün bunları özenle kurduğu “metodojik” ayrımıyla gerçekleştirir. Özellikle “organik hareket-konjonktürel hareket” ayrımı tümüyle muğlaklaşır. Organik hareketlere yüklediği “***nispeten kalıcılık***” özelliği ile görece uzun herşey “organik”liğe sokulabilinir hale gelirken, “konjonktürel” hareketlere verdiği “*geçici*,

dolaysız ve neredeyse raslantısal” özellikle de, ayaklanma, milli kriz, devrim durumu gibi konuları konjonktür dalgalanmalar olarak görmeye ve bunları taktik sorun olarak ele almaya yönelir. Bütün bunlar da, Gramsci’nin tezlerinin ve bunların oluşumunda kullandığı ölçütlerin keyfi, isteğe bağlı olarak kullanılmasına zemin teşkil etmektedir. (Eğer bugün çeşitli “sol” çevrelerde oportünist amaçlarla Gramsci’nin tezleri, ölçütleri ve kavramları kullanılabiliniyorsa, nedeni budur.)

Diyebiliriz ki, Gramsci, Marks-Engels’in 1848 devrimlerinin yenilgisiyle yanıldıklarını anlayıp –ama nesnel koşulların yetersizliği nedeniyle– terk ettikleri kesintisiz devrim teorisini, 1917-21 döneminden sonra kullanılmasını da, Avrupa proletaryasının yenilgisine dayanarak reddeder. Ve bir yenilgiler dönemi teorisyenliğine böylece ulaşır.

Ama gerçekte olanlar ise Gramsci’nin hiç değinmediği şeylerdir. 1920’lerdeki –ve bugün için de– sorun, kapitalizmin **iç dinamikle** geliştiği ve burjuva demokraik devrimin tamamlandığı ülkelerde, “kesintisiz devrim” teorisinin bir bütün olarak geçersizliği değildir. **Sorun**, bu ülkeler için, **evrim ve devrim aşamalarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılması ve bu evrelerdeki mücadele hedeflerinin, biçimlerinin ve araçlarının farklılığını bilme sorunudur**. Komintern’in “ikili perspektifi” de özsel olarak evrim ve devrim aşamalarındaki mücadelelere ilişkindir. Şüphesiz, Lenin’in açıkça ortaya koyduğu gibi, her devrim durumu devrime yol açmaz. Zaman zaman, 1920’lerde olduğu gibi, **öznel koşulların yetersizliği** nedeniyle **yenilgiler** ortaya çıkabilir. Doğal olarak bu **yenilgiler** ile 1848 devrimlerindeki nesnel koşulların yetersizliğinin yol açtığı **yenilgiler** farklıdır. Ve yine emperyalist aşamada, ulusal düzeyde nesnel koşulların (milli kriz) yetersizliğinden kaynaklanan yenilgiler de farklıdır. (Ayaklanma anının doğru değerlendirilmemesi gibi, ya da yeterince milli kriz derinleşmeden silahlı ayaklanmaya kalkışılması.) Aynı biçimde milli krizin olgunlaştığı koşullarda yapılmış hatalarla (pasif tutum gibi örgütsel-yönetsel hatalar) ortaya çıkan yenilgiler de farklıdır (sağ sapma). Gramsci, herşeyi “sivil toplum” ve “hegemonya” açısından ele aldığı için, bunları bir yana bırakmıştır ve sonuçta da yenilgilerin ayrı ayrı irdelenmesi yerine, hepsini tekleştirip, nedenini de, “Batı”da sivil toplumun “gürbüz yapısına” ve burjuvazinin hegemonyasına (gücüne) bağlamıştır.

Gramsci’nin bu yanlış anlayışı karşısında denilebilir ki, onun yenilgileri yanlış değerlendirmesine rağmen, **sonuçları yönünden**, kapitalizmin iç

dinamikle geliştiği ve burjuva demokratik devrimin tamamlandığı ülkelerde (Batı-Avrupa'da) evrim dönemi çalışma tarzında, güçlerin "büyük kitle partisi"nde, "büyük ekonomik sendikalar"da ve "basın" alanında yoğunlaştırılması yanlış mıdır? Evrim aşaması çalışma tarzı içinde, "*oportünizme karşı amansız mücadele vermek, dışarda ise, proletaryanın sendikal hareketinden halk kitlelerinin ekonomik ve demokratik mücadelesine kadar kitlelerin günlük mücadelesini örgütlemekten, mevcut gerici yönetime karşı demokratik muhalefetin en solunda yer alarak siyasi muhalefeti yönlendirmeye kadar her çeşit eylem biçimini (silahsız)*" kapsamıyor mu? Eğer proletaryanın partisi kurulmamışsa, ana görev, bu öncü müfrezeyi oluşturmak ve ona paralel diğer mücadeleye girişmek değil midir?

Evet, evrim aşamasının çalışma tarzı bu şekilde ifade edilebilir ve bunlar da, son tahlilde, "parti", "sendikalar" ve "siyasi gazete" konularını içerir. Bu boyutu ile Gramsci, **yanlış bir temelden ve yanlış bir yöntemle** ("sivil toplum"un gelişkinlik düzeyini ölçüt alma yoluyla) **doğru bir sonuca varmış gibi görünür**. Ama böyle bir durum karşısında Gramsci'den kullanılabilecek bir şey de kalmaz. Söyledikleri de –yukardaki bağlamda– Lenin ve Stalin tarafından söylenmiştir de. Ama Gramsci'nin yanlışlarının böylesine "masumane" sonuçlar doğurmadığı da açıktır ve pratikte görülmüştür.

Gramsci'nin anlayamadığı, 1919-23 yıllarındaki başarısızlıklar ve yenilgilerden sonra "belli mevziler"i elde tutmak diye bir sorun varsa, bu da Troçki'nin "sürekli devrim" teorisi karşısnda ortaya çıkmıştır: İlk sosyalist ülkenin (Sovyetler) korunması, yani tek ülkede sosyalizmin zaferini korumak. Bu bağlamda Komintern içinde de "mevzi" koruma anlayışı mevcuttur. Oysa Batı-Avrupa ülkelerinde, özellikle de Almanya ve İtalya'da "belli mevzileri korumak" diye özel bir sorun mevcut değildir. Çünkü bu ülkelerde, burjuvazinin bir kesimi (finans-kapital) proletaryayı yenilgiye uğratarak, onu uzun süre hareketsiz tutmayı amaçlarken, burjuva demokrasisini bir bütün olarak ortadan kaldırmak durumundaydı. Faşizm, bir devlet biçimi olarak demokratik devlet ile yer değiştirmektedir ve değiştirmiştir. Bu durumda sorun, şu ya da bu "mevzi'"nin korunması değil, bir bütün olarak demokratik hakların ve özgürlüklerin korunmasıdır. Yoksa proletarya partisi, "sendikal hakları" tek başına korumak durumunda olmadığı gibi, kendisinin varlığını, yani "örgütlenme hakkı"nı, kendisi için

koruyamaz (legal partiler için konulmuştur). Bu Gramsci'de öylesine bir anlayıştır ki, tüm demokratik hak ve özgürlükler yok edilirken, proletaryanın –üstelik yenilmiş bir durumdadır– kendine ilişkin demokratik hak ve özgürlükleri koruyabileceği şeklinde bir anlayışla genelleşir. Faşizmin belli demokratik hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik her adımında, bunun burjuvazinin "sağ"ı ile "sol"u arasındaki bir mücadele olarak değerlendirme durumunda kalmıştır Gramsci. 1924'de Matteotti'nin faşistlerce öldürülmesinden sonra "burjuva liberalleri"nin ve "sosyalist parti"nin başlattığı parlamento boykotu ve alternatif parlamento kurma çalışmasını, PCI'nin (önderliğini Gramsci yapmaktadır) ilk anda desteklemesi, ama kısa bir süre sonra "burjuva liberalizminin kuyruğuna takılma" gerekçesiyle reddetmesi ve parlamentoya –faşist parti vardır sadece– geri dönme olgusu bunun bir ifadesidir. Yani "belli mevziyi korumak" gündemdedir, ama bu faşistler için hiçbir anlam taşımamaktadır! İşte Gramsci'nin anlayışının mantıki sonuçları budur.*[329] Sözün özü, "iyiniyetli" bir yorumla Gramsci'nin teorisini, onun kurduğu mantığın, sunduğu yöntemin ve çerçevenin dışına çıkarmak öylesine kolay değildir.

Özetle diyebiliriz ki, Gramsci, İtalya somutundaki ve Avrupa genelindeki gelişmelerde proletaryanın **yenilgisini** öne çıkarır. Bu durum, mevcut tüm Marksist teorik tezleri yeniden sorgulamayı gündeme getirirken, onların geçersizliğini ilan etmeye kadar da gider. Onun yenilgiler karşısındaki durumunu onu büyük ölçüde olumlayan bir yazarın ağzından dinleyelim:

> "G. Tamburrano ve J-M. Piotte'nin haklı olarak belirttiği gibi, Gramsci'yi, her ülkenin de toplumsal ve ekonomik yapılarının oldukça yakın olmasına karşın, **devrimin İtalya'da başarısızlığı ve Rusya'da zaferi şaşırtmıştır**."[330]

İşte bu şaşkınlık onu, yanlış değerlendirmelere ve vargılara ulaştırmıştır.

İşte Gramsci'nin teorisinin özündeki bu nitelik, 80'ler Türki-ye'sinde, doğrudan ya da dolaylı olarak Gramsci'nin "piyasa"ya neden sürüldüğünü açıklar. Ülkemizde **kesintisiz devrim** teorisinin geçerliliği ve benimsenmişliği, hatta bunu kendi teorik görüşlerinin açıklandığı metinlere **ad olarak** almış **THKP-C'nin gücü** göz önüne alınırsa, "Gramsciciliğin" ya da "sivil toplumculuğun" ne anlama geldiği ve neyi ifade ettiği iyice anlaşılır.

Bir yenilgi döneminin teorisyeni olan Gramsci, “Giriş” kısmında belirttiğimiz gibi, ülkemiz solunda, her çeşit oportünist ve pasifist tarafından “büyük bir sevinç” ile karşılanmıştır. Temelde Gramscici ve “sivil toplumcu” yaklaşımlara karşı olduğunu ilan eden pasifistler bile, uzun süre Gramsci’nin yazılarının ve anlayışlarının yaygınlaşmasına göz yumarken, Gramsci’nin yukarda belirttiğimiz niteliğini çok iyi biliyorlardı. Onların, bugün, silahlı mücadeleye ve halkın devrimci öncülerinin savaşına karşı söylediklerine (sözde “eleştirilerine”) bir göz atmak yeterince bilgi verecektir.

Ama Gramsci’nin ülkesinden kaynaklanan bir söz vardır: “Sezar’ın hakkını Sezar’a vermek gerekir”. Gramsci, bir yenilgi döneminin şokunu yaşamış ve tahlillerinde yanılmış olmakla birlikte bir Marksist ve Komintern’e bağlıdır. Onun pasifistlere hoş gelen tezleri, onun hiç düşünmediği biçimlerde ve amaçlarla kullanılabilir, ama hiçbir şey onun **bir parti üyesi, örgüt adamı ve bunun sorumluluğunu taşıyan bir Marksist** olduğu gerçeğini değiştirmez. İşte bu sorumluluk bilinci içinde Gramsci, faşizmin baskısının olağanüstü yoğunlaştığı dönemde bile ülkesinden ayrılmamış, yaşamı pahasına, hapishaneye düşmeyi göze alarak partisinin başında kalmasını bilmiştir. Onun neden ülkesini terk etmediğini anlatan sözlerini, yazımızın son sözü olarak alırken, yanılgı içinde olan bir Marksist ile revizyonist ve oportünistlerin farkını onun bu sözleriyle açıkça ortaya çıktığını söylüyoruz:

> “Bir kaptan kaza geçiren gemide, tekneyi en son terk etmesi gerektiği kural haline getirilmiştir, o yanlızca herkes kurtulduğu zaman gemiyi terk etmelidir. Bazıları bu savı, böyle durumlarda kaptanın gemisiyle birlikte batmak ‘zorundadır’ şeklinde daha da ileri götürmüşlerdir. Böylesine savlar, göründüğünün aksine, çok az akıldışıdır.
>
> Kesinlikle, bazı durumlar olabilir ki, kaptanın önce kendini güvenceye almaması için hiçbir neden yoktur. Ama eğer böyle durumlar kural için temel yapılacaksa, burada güvence kaptanın herşeyi yapmış olması gerektiğidir; yani, 1) Geminin kazaya uğramasını önlemiş, ve 2) kazaya uğramışsa, maddi insan malzemesi kayıplarını (gelecekteki olası insan kayıplarını da kapsar) minimuma indirmiş midir? Salt kaza geçirmiş gemi olayında, kaptanın gemisini en son terk etmesi ve belki de daha doğrusu onunla birlikte ölmesi

‘mutlak’ kuralı bu güvenceyi sağlayabilir. Bu olmazsa, kollektif yaşam olanaksız olacaktır; sorumluluk almak ya da kendi yaşamlarını başkasının eline teslim ederek faaliyeti sürdürmek için hiç kimse hazır hale getirilemeyecektir.”

YAŞASIN ÖNCÜ SAVAŞI	**TÜRKİYE HALK KURTULUŞ PARTİSİ-CEPHESİ**
YAŞASIN HALK SAVAŞI	**HALKIN DEVRİMCİ ÖNCÜLERİ**
KURTULUŞA KADAR SAVAŞ	**THKP-C/HDÖ**

[314] Gramsci, *Modern Prens*, s. 115-116.
[315] Gramsci, *Modern Prens*, s. 152.
[316] Gramsci, *Modern Prens*, s. 153.
[317] Marks-Engels, *Komünist Ligasına Mektup*.
[318] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.
[319] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.
[320] Engels, *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri*, Önsöz, s. 16-17.
[321] Marks, *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri*, s. 159.
[322] Marks, *Louis Bonaparte’nin 18. Brumaire’i*, s. 23.
[323] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.
[324] Mahir Çayan, *Kesinitisiz Devrim-I*.
[325] Mahir Çayan, *Kesinitisiz Devrim-I*.
[326] Bu nokta, bizim gibi ülkeler için oldukça önemlidir. Ama 12 Eylül sonrasında ortaya çıkan kaos içinde, pek çok saptırma çabaları da bu noktada ortaya çıkmıştır. En ilginç olanı, bu noktanın, ülkemiz devrimcileri tarafından hiç bilinmediği şeklinde “yeni Amerikalar” keşfedenlerin söyledikleridir. “Sureti haktan” görünerek ve “sivil toplumculuk” ya da “sol liberalizm”in büyük düşmanı olduğunu ilan eden 11. Tez dergisinde, bir yazar, “Bugün, **Stalinizm’in yarım yüzyıllık** hegemonyası sonucun-da, **dünya ve Türkiye solunda unutulmuş olan** bir gerçeği”, “**burjuvazi devrimci karakterini büyük ölçüde yitirmiştir**” diyerek sunmaktadır. (S. Savran, *11. Tez*, 1. Kitap, s. 184) Aynı yazar Stalin öncesi dönemin bütün önde gelen Marksist düşünür-leri tarafından altı çizilerek çortaya konulduğu”nu söylerken “Marks, Engels, 1917’nin iki önderi, Luxemburg, Labriola, Gramsci, vb.” ile Kautsky’ye atıf yapmaktadır. Yazarın adını vermediği “1917’nin iki önderi” Lenin ve Troçki’dir. Türkiye solundaki dogmatizmden ve sekterizmden yakınan yazarın, böyle bir savı (tezi) ileri sürebilmesi için başka bir ülkeden yeni gelmiş olması gerekir. Mahir Çayan yoldaşın yazılarına bakmak, söylediklerinin gerçek dışılığını göstermeye yeter. Yine Stalin’in kendi

yazılarına bakıldığında burjuvazinin devrimci niteliğini yitirmesi olgusunu görmek mümkündür. Ve Stalin, bunu yaparken Troçki'nin çarpıtmalarına da yanıt vermiştir. İşte, gerçek bir dogmatizm, sekterizm ve bir "troçkist"in dünyayı yorumlamadan "değiştirmeye" geçişi!

[327] Lenin, *İşçi ve Köylü İttifakı*, s. 15.

[328] Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I*.

[329] Aynı durumu "siyasi gazete" konusunda da gösterir ve gazete "kültürel ve entelektüel ürünler"in yayınlandığı organ haline getirilir. Zaten faşizm de bundan ötesine izin vermez.

[330] Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, s. 146.

KAYNAKLAR DİZİNİ

Bobbio-Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, Birey ve Toplum Yay.
Bordiga, *Il Sovyet*, Ocak-Şubat 1920, Vol: 3, No: 1-7.

Clausewitz, *Savaş Üzerine*, May Yay.

Debray R., *Strategy for Revolution*, Pelican Yay.

Engels, *Konut Sorunu*, Sol Yay.
Engels, *Conrad Schmidt'e Mektup*, 25 Ocak 1894.
Engels, *Conrad Schmidt'e Mektup*, 27 Ekim 1890.
Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yay.
Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yay.
Engels, *Anti-Dühring*, Sol yay. 2. Baskı-1977.
Engels, *Köylüler Savaşı*, Sol Yay.

Gramsci, *Avanti*, 26 Haziran 1919, Vol: 13, No: 176.
Gramsci, *Ordine Nuovo*, 2 Ağutos 1919, Vol: 1, No: 12.
Gramsci, *Ordine Nuovo*, 12 Temmuz 1919, Vol: 1, No: 9.
Gramsci, *Ordine Nuovo*, 13 Eylül 1919, Vol: 1, No: 18.
Gramsci, *Ordine Nuovo*, 11 Ekim 1919, Vol: 1, No: 21.
Gramsci, *Ordine Nuovo*, 5 Haziran 1920, Vol: 2, No 4.
Gramsci, *Politic Writings*, 1921-1926.
Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, Lawrence&Wishart-1978.
Gramsci, *PCI-MK Tutanağı*, Kasım 1925.
Gramsci, *Alcuni Temi Della Gestione Meridonale (*"*Güney Sorunu*"*).*
Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Onur Yay.
Gramsci, *Modern Prens, Birey ve Toplum Yay.*
Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, Birey ve Toplum Yay.
Gramsci, *Note Sul Machiavelli Gramsci: Passato e Presente.*

Gramsci, *Felsefe ve Politika Sorunları*, Payel Yay.
Gramsci-Togliatti, *Ordine Nuovo*, 21 Haziran 1919, Vol: 1, No: 7.

Hegel, *Die Logik, Werke*, Bd: 8 -1840.
Hilferding, *Das Finanzkapital.*

III. Enternasyonal Kuruluşu İçin Çağrı, 24 Ocak 1919.
Komintern II. Dünya Kongresi, İşçi Sovyetlerine İlişkin Ana İlkeler, Ağustos 1920.
Komintern 1928 Programı, 1928.
III. Enternasyonal-Belgeler, Belge yay., 1979.

Lenin, *İki Taktik*, Sol Yay.
Lenin, *İşçi ve Köylü İttifakı*, Sol Yay.
Lenin, "*Sol*" *Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, Sol Yay.
Lenin, *Marks-Engels ve Marksizm*, Sol Yay., 2. baskı, 1990
Lenin, *Der Zusammenbruch der II. Internationale*, 1915.
Lenin, *Collected Works*, Cilt: 33.
Lenin, *Devlet ve İhtilâl*, Bilim ve Sosyalizm yay., 4. Baskı, 1978.
Lenin, *12 Yıl Kolleksiyonuna Önsöz, Revizyonizm, Dogmatizm ve Oportünizme Karşı*, Odak Yay.
Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Sol yay., 3. Baskı, 1976.
Lenin, *Ne Yapmalı?*, Sol yay., 1. Baskı, 1977.
Lenin, *Örgütlenme Üzerine*, Bora Yay.
Lenin, *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm yay.
Lenin, *Nereden Başlamalı?*, Sol Yay.
Lenin, *Nisan Tezleri - Ekim Devrimi*, Sol Yay.

Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-I.*
Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim-II-III.*
Marks, *Fransa'da İç Savaş*, Sol yay., 1. Baskı, 1976.
Marks, *Fransa'da Sınıf Savaşımları*, Sol yay., 3. Baskı, 1988.
Marks, *Kapital, Cilt: I*, Sol yay., 3. Baskı, 1986.
Marks, *Kapital, Cilt: III*, Sol yay., 3. Baskı, 1986.
Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yay.
Marks, *Artı-Değer Teorileri, Cilt: I*, Edition Social.
Marks, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Önsöz*, Sol Yay.
Marks, *Ücretli Emek ve Sermaye*, Sol Yay.
Marks, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yay.
Marks, *Louis Bonaparte'nin 18. Brumaire'i*, Sol Yay.
Marks-Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol yay., 2. Baskı, 1987.
Marks-Engels, *German Ideology*, Edition Social.
Marks-Engels, *Komünist Ligasına Mektup.*
Marks-Engels, *Komünist Manifesto*, Bilim ve Sos. Yay., 3. Baskı, 1976.
Marks-Engels, *Kutsal Aile*, Sol yay., I. Baskı, 1976.
Marks-Engels, *Seçme Yapıtlar, Cilt : I*, Sol yay., 1. Baskı, 1976.

Marks-Engels, *Seçme Yapıtlar, Cilt : II,* Sol yay., 2. Baskı, 1977.
Marks-Engels, Seçme Yapıtlar, Cilt : III, Sol yay., 2. Baskı, 1979.

Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Birey ve Toplum Yay.

J. Quartim, *The Dictatorship and Armed Struggle in Brazil*, Penguen Yay.

SBKP (B) Tarihi, Bilim ve Sosyalizm yay.
Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, Sol Yay., 4. baskı 1978.
Stalin, *Son Yazılar*, Sol yay., 3. Baskı, 1977.
Sweezy, *Emperyalizm, Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*, Bilgi Yay.

Şener A., *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, SBF Yay.

Troçki, *The Five Years of the Communist International.*

Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, Bilgi Yay.